

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

VI. évfolyam, 4. szám

Volume VI., Issue 4.

2006. október – december / October – December 2006

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományából tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2006, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editors	9
SÜTŐ ANDRÁS ELHAGYOTT BENNÜNKET DE VELÜNK MARAD	10
47. MIKES TANULMÁNYI NAPOK — Sajtóközlemény —	11
TÓTH, Miklós : Az Örök Kis Herceg: Illyés Kinga.....	14
CAMUS, Albert : A magyarok vére	16
CAMUS, Albert : The Blood of Hungarians.....	16
CAMUS, Albert : Le sang des hongrois	17
CAMUS, Albert : Das Blut der Ungarn	17
CAMUS, Albert : Sangre húngara	18
SEGESVÁRY, Viktor : In the Tempest of History.....	19
FARKAS, Flórián : Magyar szellemvilág world-wide.....	22
HUNGARIAN SPIRITUALITY WORLD-WIDE	25
CZIGÁNY, Lóránt : Megfricskázott grimaszok.....	26
HUNGARIAN LITERARY MONITOR 2006	30
SULYOK, Vince : Gondolatok a „GLORIA VICTIS 1956” kapcsán	31
TRIBUTE TO TIBOR TOLLAS	31
KISSNÉ NOVÁK, Éva : Előszó Böhm Károly A logikai érték tana című könyvéhez.....	32
PREFACE TO KÁROLY BÖHM'S VOLUME ENTITLED: <i>THEORY OF THE LOGICAL VALUE</i>	37
HEGEDŰS, Loránt : Ravasz László a teológus és az igehirdető.....	38
LÁSZLÓ RAVASZ — THEOLOGIAN AND PREACHER	40
CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ.....	41
SEGESVÁRY, Viktor : Autonómia és nemzeti identitás — A dél-tiroli autonómia sikere és ellentmondásai —	41
CIVILIZATIONAL OUTLOOK — Autonomy and National Identity	43
CULTURELE CALEIDOSCOOP — KULTURÁLIS KALEIDOSZKÓP.....	44
FARKAS, Flórián : CHINA : De drie keizers 1662 — 1795	44
FARKAS, Flórián : KÍNA : A három császár 1662 — 1795	49
CULTURAL KALEIDOSCOPE — CHINA : The Three Emperors – Press Release —	53
KÖNYVAJÁNLÓ — BOOK REVIEW.....	55
FARKAS ESZ MEG, MEDVE ESZ MEG... ..	55
GLORIA VICTIS 1956	57
BEKE, Albert : A Rákosi- és a Kádár-korszak irodalompolitikája	62

KERÉKASZTAL–BESZÉLGETÉSEK A BBC-BEN.....	65
Az emberi tevékenység ars poeticája.....	65
Változás és állandóság.....	70
PANEL DISCUSSIONS IN THE BBC	74
ÍGY ÍRTUNK MI.....	75
FEKETEKÚTY, László : 1848 — 1956 Két magyar forradalom.....	75
FEKETEKÚTY, László : Forradalmunk eredményei.....	79
FEKETEKÚTY, László : A magyar forradalom tanulságai.....	83
FEKETEKÚTY, László : A magyar forradalom tanulságai (II).....	90
FEKETEKÚTY, László : A forradalom történelmi következményei	96
FEKETEKÚTY, László : 1956 Október — 25 év távlatából	105
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	107

Kedves Olvasó!

Az elmúlt időszak eseményei, illetve az elkövetkező rendezvények közül a következőkre hívjuk fel a figyelmet:

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör a Mikes International-lel közösen megrendezte 2006. szeptember 21 es 24. között a 47. *Mikes Tanulmányi Napokat* a hollandiai Elspeetben, amelynek témája 'MAGYAR KULTÚRA I. — MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utóállandok, Nyugat.' címet viselte. A konferenciáról kiadott sajtóközleményt számunkban közöljük.

A Hollandiai Magyar Szövetség 2006. október 22-én ünnepi rendezvényt tart Rotterdamban az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc tiszteletére. A magyar-holland nyelvű műsorfüzetet a Hollandiai Magyar Szövetség honlapjáról lehet letölteni (<http://www.federatio.org>).

Július 7-én bekerült az Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Periodika Adatbázis Archívumába a JÖJJEK című nyugati magyar periodika digitális facsimile változatban. A lapot, amely 1957 és 1962 között Hollandiában jelent meg, elektronikusan a következő címen lehet elérni:

<http://epa.oszk.hu/jojjetek>

Ebből az alkalomból a Mikes International egy különszámot adott ki, amelyet honlapunkon lehet elérni:

http://www.federatio.org/mikes_per.html

Az elmúlt negyedévben a *Bibliotheca Mikes International* keretében a következő könyveket jelentettük meg:

- ❖ **Tollas Tibor** (szerk.): GLORIA VICTIS ~ AZ 1956-OS MAGYAR SZABADSÁGHARC KÖLTŐI VISSZHANGJA A NAGYVILÁGBAN
- ❖ **Sulyok Vince**: Ungarns historie og kultur
- ❖ **Böhm Károly**: Az ember és világa ~ IV. Rész: A logikai érték tana ~
- ❖ **Segesváry Viktor**: Tanulmányok, cikkek, beszédek és előadások I-II.

Könyveink a következő címről tölthetők le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc emlékére e számunkhoz mellékletet adunk ki, 'GLORIA VICTIS 1956' címmel. Ebben néhány írást válogattunk össze egyrészt a forradalom sajtójából, másrészt a legnívósabb nyugati magyar folyóiratokból.

A Szerkesztőség

Hága, 2006. október 3.

Dear Reader,

We would like to draw your attention to the following events of the past quarter and this quarter:

The Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands (Hollandiai Mikes Kelemen Kör) and Mikes International jointly organized the 47th Mikes Study Week between 21 and 24 September 2006 in Elspeet, the Netherlands. The conference's theme was: *'HUNGARIAN CULTURE I. — HUNGARIAN LITERATURE WORLD-WIDE. Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West.'* We include the press release in this issue.

The Hungarian Federation in the Netherlands organizes a festive event on 22 October 2006 in Rotterdam to commemorate the Hungarian Revolution and Independence War of 1956. The program booklet (bilingual: Hungarian-Dutch) can be downloaded from the homepage of the Federation (http://www.federatio.org/fed_us.html).

On July 7 the National Széchényi Library's Electronic Periodical Archive published the electronic facsimile version of the Hungarian periodical in the West JÖJJEK (COME). The periodical was published in the Netherlands between 1957 and 1962. The periodical's archive can be accessed at the following address: <http://epa.oszk.hu/jojjetek>

On that occasion Mikes International published a special issue that can be downloaded from the periodical's site:

http://www.federatio.org/mikes_per.html

In the past quarter we published the following volumes:

- ❖ **TOLLAS, Tibor** (Ed.): GLORIA VICTIS 1956 ~ THE RESPONSE OF POETS THROUGHOUT THE WORLD TO THE HUNGARIAN FIGHT FOR FREEDOM OF 1956 (in Bulgarian, Chinese, Czech, Danish, Dutch, English, Estonian, Finnish, French, German, Greek, Hungarian, Italian, Latvian, Norwegian, Polish, Portuguese, Romanian, Russian, Serbian, Slovak, Spanish, Swedish, Thai, Turkish, Ukrainian, Vietnamese)
- ❖ **SULYOK, Vince**: HUNGARY'S HISTORY AND CULTURE (in Norwegian)
- ❖ **BÖHM, Károly**: MAN AND HIS WORLD — Part IV: Theory of the Logical Value (in Hungarian)
- ❖ **SEGESVARY, Victor**: ESSAYS, ARTICLES, SPEECHES AND PAPERS I-II. (in Hungarian)

The publications of Bibliotheca Mikes International can be downloaded from: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Next to this issue we publish a supplement to honor the Hungarian Revolution and Independence War of 1956 and his heroes. In this publication, entitled 'GLORIA VICTIS 1956' we present you with a selection of writings published in the revolutionary press on the one hand and from the most significant Hungarian press in the West, on the other hand.

The Editors

The Hague, October 3, 2006

Szerzőink / Our authors

ARDAY, Géza

1973-ban született Budapesten. Tanár, irodalomtörténész, minisztériumi tanácsos. A Károli Gáspár Református Egyetemen szerezte meg tanári diplomáját. Az Osztrák-Magyar Európaiskola tanára volt két évig, majd a Környezetvédelmi Minisztérium tanácsosaként szemléletformálással foglalkozott. Jelenleg az Európa 2000 Középiskola tanára. Számos irodalomtörténeti tanulmány szerzője, eddig két kötete látott napvilágot.

Born in 1973 in Budapest. Teacher, literary historian, ministerial counselor. Received his degree at the Károli Gáspár Reformed University. First he was with the Austro-Hungarian European School for two years then he worked as a counselor at the Ministry of Environment. At present he is with the Europe 2000 High School. Mr. Arday published numerous papers and two books in the field of literary history.

BEKE, Albert

1956-ban szerzett magyar szakos tanári diplomát a debreceni egyetemen, ahol 1959-ben doktorált. Az Adyról írt könyvével 1997-ben szerzett Ph.D. fokozatot. Öt évig a Debreceni Egyetem Könyvtárában dolgozott, majd budapesti középiskolákban tanított. 1994-től a Károli Gáspár Református Egyetemen tanára lett. Nyugdíjbavonulása után a Környezetvédelmi Minisztérium főosztályvezetője volt. 1953 óta jelennek meg publikációi (Irodalomtörténeti művek és kritikák). 1995-ben megkapta a Táncsics Mihály Alapítvány 'Irodalmi Kritikus Díj'-át. Eddig húsz kötete jelent meg (Adyról, Gyulai Párról, Illyésről, Latinovitsról, Márairól, Mikszáthról stb.); az első önálló könyve csak 1994-ben jelenhetett meg.

Received a university degree in the field of Hungarian language and literature from the University of Debrecen in 1956. With his volume on Ady receives a Ph.D.-degree in 1997. He was with the University Library of Debrecen for five years, and then he taught in high schools in Budapest. From 1994 on he was professor at the Károli Gáspár Reformed University. After his retirement worked as head of department of the Ministry of Environment. Mr. Beke publishes since 1953. In 1955 he was awarded the Táncsics Mihály Foundation's *Literary Critic Prize*. He is the author of 20 books.

CZIGÁNY, Lóránt

Londonban élő író, irodalomtörténész. Az 1956-os forradalom után fiatalon ment külföldre. Angol nyelvű irodalomtörténete (1984), melyet a patinás Oxford University Press adott ki, a magyar irodalom első nem marxista szintézise a Halotti Beszéd-től Hajnóczy Péter-ig. A kaliforniai és a londoni egyetemen tanított magyar irodalmat; tudományos munkásságának eredményei angolul, németül és franciául jelennek meg. Az utóbbi évtizedekben az 1945 utáni magyar irodalommal is foglalkozik, s 1980-ban elsőnek írta le, hogy a moszkovita főhatalom hogyan államosította a magyar irodalmat, hogyan zúzta szét annak értékrendjét, s hogyan terelte az írókat egy akolba, hogy a központ által előírt hangnemből énekeljenek.

Writer, literary historian. Left Hungary after the Hungarian Revolution of 1956 and established in London. Mr Czigány is the author of a history of Hungarian literature published by the Oxford University Press (1984), the first non-marxist synthesis of the whole Hungarian literature. Taught Hungarian literature at the universities of London and California; published in English, German and French. In the past decades he also covers the post-1945 Hungarian literature. He was the first one who wrote it down (in 1980) how the Communist leadership in Hungary 'nationalized' the Hungarian literature, destroying its value-system in order to produce a uniform mass of writers who are willing to sing according to the wishes of the center.

FARKAS, Flórián

Okleveles villamosmérnök; MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992. óta Hollandiában él.

Electric engineer; MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

FEKETEKÚTY, László (1914 — 2000)

Alkotmányjogász, történész, egyetemi m. tanár. A budapesti Tudományegyetemen 1936-ban jogi és államtudományi doktorátust szerzett, ugyanott 1942-ben az alkotmányjog magántanára. 1944 márciusától Svájcban élt, tudományos munkásságot folytatott. 1951-ben került a Szabad Európa Rádióhoz. A forradalom idején a rádió hírosztályának vezetője, majd a rádió Magyar Osztályának volt helyettes igazgatója. Nyugalomba vonulása után (1979) az Egyesült Államokban telepedett le és származástannal foglalkozott.

Constitutional lawyer, historian, university professor. Received a law degree in 1936 from the Budapest University, wherein he taught since 1942. In 1944 he immigrated to Switzerland, where he performed scientific work. In 1952 he joined Radio Free Europe. During the revolution he led the Radio's news section, later he became deputy director of the Radio's Hungarian arm. After his retirement (1979) he moved to the United States and worked in the field of genealogy.

HEGEDŰS, Loránt

Teológus, 1930-ban született Hajdunánáson. 1949 és 1954 között a Budapesti Református Teológián folytatta tanulmányait. 1956-ban az egyházi lapban megjelent, a Forradalom igazsága mellett bizonyosságot tevő cikke miatt szolgálati helyéről eltávolították. Átmeneti helyek után lelképásztor Hidason (1963-1983), Budapest-Szabadságtéren (1983-1996), majd Budapest-Kálvin-téren (1996-2005). Systematica theologiai doktorátust (Ph.D.) 1979-ben a Baseli Egyetemen szerzett „*Aspekte der Gottesfrage*” címmel. Meghívott vendég 1986. nyári szemeszterében a Princeton Theological Seminary-ben, ahol „*A Study of the Concept of Transcendence*” című könyvét írja meg. 1990 és 2002 között a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke. A Károli Gáspár Református Egyetem alapításában kezdeményező és döntő részt vállaló zsinati elnök-püspök (1991-1997). Az Egyetem Bölcsészkarán a vallásfilozófia előadója, majd tanszékvezető egyetemi tanára 2003-ig. Eddig 25 könyve s ezernél több cikke jelent meg.

Theologian, born in 1930 in Hajdunánás, Hungary. Completed his studies between 1949 and 1954 at the Reformed Theological Academy of Budapest. In 1956 he published an article that defended the ideas and purity of the Revolution. Because of that he was forced to leave his place of service. Later he was minister in the parishes of Hidas (1963-1983), Budapest-Szabadságtér (1983-1996), and finally in Budapest-Kálvin-tér (1996-2005). Received a Ph.D.-degree in systematic theology in 1979 from the University of Basel („*Aspekte der Gottesfrage*”). He was a visiting lecturer in 1986 at the Princeton Theological Seminary where he wrote a book entitled „*A Study of the Concept of Transcendence*”. Between 1990 and 2002 he was bishop of the Hungarian Reformed Church. In 1993, at the foundation of the Károli Gáspár Reformed University he played an initiating and leading role. He was professor of Philosophy of Religion at this university. Author of 25 books and more than 1000 articles.

KISSNÉ NOVÁK, Éva

Diplomák: magyar-történelem JATE, filozófia ELTE. A Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszékén tanít, docens, PhD. Oktat: egyetemes és magyar filozófiatörténetet, etikát, értékelméletet, történetfilozófiát. Kutatási területe: értékelmélet, értékszociológia, családszociológia

Néhány a jelen témával összefüggő tanulmánya: *Értékelmélet a magyar filozófiai gondolkodásban. Böhm, Bartók, Kibédi*. In: Gondolatok a gondolatokról, Budapest-Miskolc 1994. *Érték és kultúra a magyar neokantianizmusban*. In: Alternatív tradíciók a magyar filozófia történetében, Miskolc 1999. *Az érték, az öntét és a szabadság Böhm Károly filozófiájában*. In: Böhm Károly és a „Kolozsvári Iskola”, Kolozsvár-Szeged, 2000. *Értékek és filozófia. Böhm Károly értékelméletének néhány tanulsága*. In: Tünékeny moralitás, Kaposvár 2001. *Ecce homo. Böhm és Makkai antropológiája*. In: Filozófia és teológia a magyar filozófiai gondolkodásban, Miskolc 2003. *A szellem arisztokratája*. Kossuth Kiadó, Budapest 2005.

Received her degree of Hungarian literature and history from the University of Szeged and philosophy from the University of Budapest. Teaches universal and Hungarian history of philosophy, ethics, axiology, philosophy of history at the University of Szeged. Her areas of research cover axiology, value sociology, family sociology. Author of several books and articles in these subjects.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Teológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református teológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója — Algéria, Afganisztán, Mali, — majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

TÓTH, Miklós

Jogász, református teológus. 1949 óta Hollandiában él.

Studies: law and reformed theology. Living in the Netherlands since 1949.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Amszterdam, Hollandia	/	Amsterdam, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

SÜTŐ ANDRÁS ELHAGYOTT BENNÜNKET DE VELÜNK MARAD

Lapzártakor érkezett a hír, hogy Sütő András elhunyt. Ő minden magyar írója volt. Azoké is, akik soha egy sorát nem olvasták. Sütő András mindenkire közel állt, mindenki úgy érezte, hogy hozzá tartozik. Szimbólum volt. A tiszta magyar szellemiség jelképe, mondhatnánk: élő monumentuma. Az marad a jövőben is.

Mi magyarok valamennyien az irodalomban élünk. Az irodalom a magyar szellem szentélye. Az Erdélyi Irodalom pedig méginkább az. Erdély nélkül nincs magyarság. Így volt ez már a török időkben, midőn az Erdélyi Fejedelemség őrizte meg a magyarságot. Mindmáig Bocskai Istvánba, Bethlen Gáborba, Rákóczi Györgybe, Misztótfalusi Kis Miklósba, Apáczai Csere Jánosba, Bethlen Miklósba kapaszkodunk abból az időből, midőn az országot német és török dúlta. Napjainkban is vannak ilyen embereink. Sütő András az volt életében. Az is marad halálában.

Nagyon jól tudták ezt azok, akik a marosvásárhelyi magyarellenes akciókat megszervezték. Azért kellett őt támadni, mert benne a magyarságot támadták. A magyarokat, akik azelőtt — Sütő Andrással az élükön — gyertyával a kezükben tüntettek. Ennek következtében vesztette el egy szeme világát. De a lelke világa, világossága megmaradt, tovább sugárzott és sugározni fog valamennyiünk és utódaink számára.

Meghívtuk ezévi Mikes Tanulmányi Napjainkra. Telefonban mondta, hogy szívesen jönne, de ilyen nagy útra nem vállalkozhat.

Nagyobb út előtt állott. Megy tovább az Örök Úton, amelyen már életében járt: Felfelé!

47. MIKES TANULMÁNYI NAPOK

— Sajtóközlemény —

Hága, 2006. szeptember 30.

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör és a Mikes International közösen ezévben szeptember 21. és 24. között Elspeetben rendezték meg a hagyományos évi MIKES TANULMÁNYI NAPOKAT — 1959 óta sorrendben a 47-et — a következő címmel:

MAGYAR KULTÚRA I. MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE

Három pólus: Magyarország, Utódállamok, Nyugat

Amint a címből kiviláglik, mi a magyarságot, a magyar kultúrvilágot világviszonylatban szemléljük és éljük meg. A Magyar Szellemi Hazában élünk, amely határtalanul az egész Földön létezik. Magyarország a magyarság számára ma már nem meghatározó jellegű. E Szellemi Hazának három pólusa van: Magyarország, az Utódállamok és a Nyugat. A magyarság azok egésze, akikben a magyar történelem egyetemes emberi értékvilága él. Erre ráébred az, aki idegen környezetbe kerülve rákényszerül önmaga újraértékelésére. Ebben a helyzetben találja magát a magyarságnak mind nagyobb része. Ehhez önálló, egyetemes bölcséleti kiinduláspontokra és konzekvensen átgondolt világképre van szükség, mert másképpen divatok, frázisok és manipulációk játékszerévé válunk. Ezért szentelünk különös figyelmet a Kolozsvári Filozófiai Iskolának — Böhm Károly, málnási Bartók György, Ravasz László, Makkai Sándor, Tankó Béla, Tavaszy Sándor, Kibédi Varga Sándor és mások —, mert az a 19. század végétől kezdve magyar talajon és világos magyar nyelven független, rendszeres és nyitott eszmevilágot épített ki a kanti kritizmus kemény alapjain, beleágyazva az egyetemes emberi gondolkodásba. Ha ez az iskola sokak számára eddig nem ismert, ez csak azt bizonyítja újra, hogy a 20. század különböző buktatói és a magunk hibái e tekintetben is megakadályozták bennünket saját értékeink felismerésében és felhasználásában. Hasonló jelenségeket látunk más kis népeknél is. Mindez nem jelent előítéletet. Körünkben a humánus gondolkodás, az akadémiai szabadság és nyíltság érvényesül. Frázismentesen. Ez a tény azonban arra kötelez, hogy magyar kultúrvilágunk egyetemes emberi kincsestárát — melynek értékeit és hiányait külföldön gyakran élesebben látjuk, mint ha magyar társadalmi közegben élnénk — tovább gyarapítsuk. Ezt igyekszünk tenni 1951. óta — azaz 55 év óta — a Hollandiai Mikes Kelemen Körben s 2001. óta a Mikes International-ben.

E Tanulmányi Napok a Magyar Kultúra kitáruló egészének szentelt sorozat első részét képezik, ezért áll a főcímben: Magyar Kultúra I.

MIKES IRODALMI DÍJ

A Tanulmányi Napok keretében a Kör 'MAGYAR IRODALMI FIGYELŐ' irodalmi díját **Czigány Lóránt** (London), ismert író és irodalomtudós laudatioja alapján **Podmaniczky Szilárd**-nak (Szeged) ítélte oda 'Megfricskázott grimaszok, Podmaniczky Szilárd történetkéi' címmel tartott előadásában. A díjról diploma és emlékérem tanúskodik.

ELŐADÁSOK (időrendi sorrendben):

Tóth Miklós, elnök (Hága) megnyitójában említette, hogy mindenkinek a gondolatai a magyarországi eseményeknél vannak. Idézte Berzsenyi szavait: 'Minden ország támasza-talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledől s rabigába görbed'. Aláhúzta, hogy a magyar történelemben 'az utcának' jogai és kötelességei vannak. Ezt bizonyítja 1848. március 15. és 1956. október 23. Ott, ahol az alkotmány erkölcsi krízisek megoldására nem nyit lehetőséget, ott az utca kötelessége az erkölcsi törvénynek érvényt szerezni. A mai magyarországi krízis erkölcsi krízis és nem politikai.

Kibédi Varga Áron (Amszterdam) témabevezető előadásában a meghívóban közzétett témaleírást bontotta ki, kiemelve a Nagy Magyar Emigráció különböző részeinek a szerepét időben és térben az egyetemes magyar szellemi élet szempontjából.

Arday Géza (Budapest) *'Lélegeztetőkészüléken tartott kultúra: a magyarországi irodalom helyzete'* címmel hivatalos adatokra hivatkozva mutatta be a jelenlegi magyarországi könyv-, illetve kulturális lapkiadás állami támogatási rendszerét, amely nagyvonalakban szerves folytatása a Kádár-rendszer államcsatornázott irodalompolitikájának. Az előadó óvatosságot adott hangot, amikor vázolta ennek a jelenlegi helyzetnek kívánatos megoldási lehetőségeit.

'A magyar kultúra kiadói és terjesztői' című esti beszélgetésben **Szigeti László** (Pozsony), a *Kalligram* kiadó igazgatója és **Csordás Gáborné** (Pécs), a *Jelenkor* Kiadó marketing-igazgatója adtak képet munkájukról. Kitént, hogy a magyarnyelvű tudományos művek kiadása a kellettéhez viszonyítva elmarad. Szépirodalmi művekben nincs hiány. Ezek iránt van is érdeklődés. Az elektronikus könyvkiadás növekvőben van, de ez csak részben befolyásolja a papíron történő könyvkiadást, szépirodalmi területen pedig szinte semmiképp. Örömmel számunkra, hogy e két kiadóban azon barátainkat is üdvözölhettük, akik a Mikes Kelemen Kör két könyvét adták ki 2001. előtt: a *Jelenkor* *'Az Új Század Küszöbén'* c. könyvünket (1998) és a *Kalligram* az 50 éves jubileumra készült *'Számadás'* c. kötetünket (2001).

Sulyok Vince (Oslo) *'A magyar szó és gondolat – északi fordításokban. A fordítói tevékenység fontossága és missziója'* c. előadásának leírt szövegét — betegsége miatt — Kibédi Varga Sándor olvasta fel. Ebben a szerző összefoglalta hogyan jutott el Ménfőcsanakról Osloig, s hogyan lett a magyar, illetve a skandináv kultúra tolmácsolója a messzi északon. Beszámolójában kiemelte a műfordítás kulcsfontosságát, amelynek ő évtizedek óta művelője. A személyes hangú előadást néhány vers felolvasása zárta, amelyeket az író norvég, svéd, dán, illetve orosz nyelvből ültetett át magyarra.

Vallasek Júlia (Kolozsvár) *'Világok változása. Az erdélyi irodalom fordulópontjai'* címmel az erdélyi magyar irodalmi élet nemzetformáló és megtartó szerepét elemezte. Különösen az 1940-44 közötti periódusra fordított figyelmet, amely a hőskort lezáró néhány évet foglalja magában. Külön hangsúlyozta, hogy ez nemcsak az erdélyi irodalmi élet megszületését és izmosodását jelentette, hanem önállósodását is, a Budapest-centrikusság megszűnését.

Neubauer János (Amszterdam) *'Pest-Buda eltűnt kultúrái'*-t mutatta be, az 1790-1850 közötti periódusra koncentrálnak. Előadása nemcsak azért volt izgalmas, mert olyan kultúrák bemutatására került sor, amelyek mára jórészt eltűntek, hanem azért is, mert ezáltal nyilvánvalóvá vált, hogy az akkori Pest-Buda Európa egyik legsokszínűbb városa volt, hiszen Magyarország ezeréves multikulturális történelmi hagyományaihoz.

Farkas Flórián (Hága) áttekintést nyújtott a *Mikes International* működéséről annak 5. évében, amelyben többek között tematikusan bemutatta az elmúlt évben kiadott 33 kötetet. Külön kiemelte az idén március 15-én meghirdetett *Böhm-Bartók Díjat*.

A pénteki napot **Arday Géza László Noémi**-vel (Kolozsvár) folytatott *Irodalmi Párbeszéde* zárta, amelyben László Noémi költői munkásságáról és életfelfogásáról vallott.

Beke Albert (Budapest) *'Népfü vagy kegyenc? — Illyés Gyula és a hatalom'* c. előadásában éles kritikai megvilágításba helyezte Illyés Gyulának a kommunista periódusban betöltött szerepét. Az előadást heves vita követte. Az eszmecsereben felmerült a kérdés, hogy miként kell és lehet megítélni egy diktatórikus helyzetben élő író írásai alapján. Ugyanakkor az is világos lett, hogy etekintetben kinek-kinek saját sorsa és élményei szerint más-más referenciapontjai vannak. Fel kell ismernünk a kép sorsszerű sokrétűségét, amely mindenkit másként érint, aki az 1949 utáni Magyarországon élt.

Gömöri György (London) *'Magyar Irodalmi peregrináció: nyugati és kisebbségi magyar irodalmi összjáték'* címmel adott áttekintést a nyugati magyar irodalom életéről az elmúlt 50-60 év alatt. Ebből kiviláglott, hogy milyen sokoldalú volt az emigráció magyar irodalma. Egyben az is kitént, hogy milyen jó kapcsolat állt elő ezen irodalom és a kisebbségben élő magyarság irodalma között. Ez mindmáig fennáll.

Sipos Gyula (Párizs) *'Magyar Színház Franciaországban (különös tekintettel Josef NADJ Orléans-i JEL-színházára)'* címmel rövid bevezető után két filmet mutatott be a magyarkanizsai Nagy József művészetéről, amely nagy érdeklődésnek örvend Franciaországban. Ez az eredeti színházi megközelítés új dimenziót jelent nem csupán a magyar, hanem az európai színházművészetben is.

'GLORIA VICTIS 1956' címmel ünnepélyes megemlékezés történt az 1956-os Magyar Forradalomról és Szabadságharcról nem-magyar költők művei felolvasásával a Tollas Tibor, valamint Gömöri György és Sulyok Vince által összeállított hasoncímű kötetből, amely eredetileg 1966-ban jelent meg Münchenben a NEMZETÖR gondozásában, s amelyet a Mikes International 2006-ban elektronikusan megjelentetett. A költeményekből kitént, hogy a magyar forradalom milyen mélyen

érintette és rázta meg az egész világ minden népét és azok íróit. A verseket **Szűcs Enikő** (Nagyvárad), **Gömöri György** és **Juhász István** (Leiden) olvasta fel.

Az **Irodalmi Est** folyamán **László Noémi**, **Balázs Imre József** (Kolozsvár), **Gömöri György** és **Kibédi Varga Áron** olvasott fel költeményeiből.

Az Irodalmi Est után szokás szerint a vezetőség **Fogadást** adott, amelyen a jelenlevők a késő éjszakáig együtt voltak, erősítvén a barátságot, amely a Mikes-találkozóknak lényeges eleme.

Farkas Flórián tartotta a záróelőadást, 'Magyar szellemvilág world-wide' címmel, amelyben Bartók Györgynek 'Faj, Nép, Nemzet' és Kibédi Varga Sándonak 'A Magyarságismeret Alapfogalmai' című írásaira utalva többek közt említette azon gondolatokat, amelyeket fentebb a bevezetőben összefoglaltunk. Külön kiemelte málnási Bartók Györgynek a magyarság lényegéről írott megszívlelendő sorait: 'Mert a nemzethez való tartozás nem egy biológiai folyamat, vagy gazdasági és megélhetési lehetőség, nem is egy államban való élés következménye, illetve függvénye, hanem tisztán és kizárólag szellemi fejlődés, amely tehát a szó legteljesebb értelmében organikus és törvényekhez kötött: a szellem törvényeihez.' Továbbá: 'Tudományt, művészetet, gépeket hozni lehet külföldről is, de lelket hozni sehonnan sem lehet. A nemzet lelkesége éppen a hagyományban gyökerezik.... Aki egy nemzet tagja akar lenni, annak ebbe a hagyományba kell bele nőnie. Ez olyan tény, amelyen semmiféle bölcsesség nem változtathat.' Az előadást hosszú eszmecsere követte.

Tóth Miklós, elnök zárta be a *Tanulmányi Napokat*, hangsúlyozva a magyar emigráció felelősségét a magyar kultúrvilág értékeinek a megőrzéséért, ápolásáért és továbbfejlesztéséért. Ez a felelőség ma talán nagyobb mint a múltban volt. Az emigráció nő és nőni fog. Utalt az egymástól eltérő nézetek és felfogások aktív ápolásának a jelentőségére, amely a Mikes Kelemen Körben kezdettől fogva fontos szerepet játszott és játszik mindmáig. Az egyvéleményűség a szellem halála.

Az előadóknak köszönetünk jeleként a Mikes International irodalmi köteteiből nyújtottunk át példányokat.

Szombat délután '**Magyar kulturális foglalkozás az ifjúság számára**' címmel **Visserné Szendi Ágnes** (Hága) tartott kulturális foglalkozást, amelynek keretében Jókai és kora került bemutatásra, valamint 'A kőszívű ember fiai' c. film levetítésre, amelyet megbeszélés zárt le. A műsort **Vancsó Klára** (Hengelo) szervezte.

A TANULMÁNYI NAPOK ELŐADÁSAI FOLYAMATOSAN MEGJELENNEK A 'MIKES INTERNATIONAL' FOLYÓIRATBAN, MAJD EGYBEGYŰJTVE KÖNYV ALAKBAN IS (ELŐRELÁTHATÓAN 2007 KÖZEPÉN).

Jelenlegi terveink szerint jövő évi Tanulmányi Napjainkat 2007. szeptember 27-30. rendezzük meg szintén Elspeetben. Ennek központi témája lesz: *Magyar Szellemi Műhelyek World-Wide*. Kérjük, jegyezd ezt már most fel naptáradba.

A *Hollandiai Mikes Kelemen Kör*t Hollandiában tanuló magyar egyetemi hallgatók alapították 1951-ben Utrechtben. A Kör évenkénti Tanulmányi Napjait 1959 óta rendezzi meg. Ezekon a magyar szellemi élet számos jeles képviselője részvételével egy-egy a magyarságot érintő kérdésről cserélnek eszmét a sok országból összegyűlt jelenlevők. A Kör Hollandiában havonta rendez tudományos és irodalmi előadásokat, rendszerint a vianeni Magyar Otthonban. A Kör a múltban 15 könyvet adott ki, jórészt az elhangzott előadások anyagából.

A 2001-ben alapított *Mikes International* a Hollandiai Mikes Kelemen Kör szellemiségét kívánja tovább vinni és azt az egész világon igyekszik előmozdítani. Jelenlegi tevékenységi köre kiterjed a Mikes International című negyedévi lap kiadására, könyvkiadásra, valamint kulturális összejövetelek szervezésére.

A **HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR** vezetősége
A **MIKES INTERNATIONAL** vezetősége

TÓTH, Miklós : Az Örök Kis Herceg: Illyés Kinga.*

1980-ban volt. Liebfrauenberg-ben, Franciaországban, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem konferenciáján. Illyés Kinga megjelent a színpadon: 'Szilágyi Domokos: Kényszerleszállás'. Nem ismertem sem őt sem a költeményszövegeket. Egy kicsi, karcsú asszony állt ott. Hallgattam. Egyszerre napnál világosabb lett számomra: ezt az asszonyt végigviszem az egész magyar világon az egész földgömbön. Ez az asszony maga a tetetöltött kijelentés. A magyar szellem önkijelentése. Ez a kijelentés csak Erdélyből jöhet. Onnét, ahol a magyarság egzisztenciát, értékes egzisztenciát meghatározó tény. Ezer év óta így van ez és így marad. Megváltoztathatatlanul.

Vállalati munkámban sokat dolgoztam együtt egy mély intuitív, szinte paranormális képességgel rendelkező grafológussal. Vezető funkciók betöltésénél fordultam hozzá. Minden megítélése lényeglátó volt, biztos, megbízható. Szoros baráti kapcsolat alakult ki köztünk. Egyszer megmutattam neki Kinga kézírását egy képeslapon. Azt mondta: „Rendkívüli, magasan intelligens nő ez az írás. Erős egyéniség, akinek az életfunkciója az, hogy odaáll az emberek elé s azt mondja: ‘Én megmondom nektek, hogy ti kik vagytok. Megmondom azt, ami a lelketekben él!’”. Ezt később elmeséltem Kingának. Magátólértetődőnek tekintette. Ez volt ő.

Illyés Kinga megmondta, ami a hallgatói lelkében élt, megmondta azt, ami egy nemzet lelkében élt, él és élni fog, bárhol is létezzék a föld kerekén. Még nem is ismertem személyesen, midőn két holland gimnazista jelenlétében feltettem Fagyöngy című hanglemezét. A két fiú ennek hallatára abbahagyta a beszélgetést, odajött a hangszóróhoz és az utolsó szóig lebilincselve, némán végighallgatta a mindkettőjük számára érthetetlen verseket. A hang a személyiség, a hang az üzenet, a hang örökre cseng. Kinga hangja.

2000-ben éjjel órákig állunk autóbuszunkkal koromsötétben a magyar-román határon. 'Filozófia és teológia a magyar eszmetörténetben' címmel a miskolci és a kolozsvári egyetem közös rendezésben előadássorozatot tart, amelynek az egyik fele Miskolcon, a másik fele Kolozsvárt az egyetemen folyik le. Magam a következő napon Kolozsvárt tartok előadást Bartók György katedráján, — életem egyik nagy ajándéka. Sétálok a végtelennek tűnő várakozásban. Egyszerre Kinga hangját hallok az éjszakában. Ilyen csak egy van. Nem lehet eltéveszteni. Az övé.

Szüntelenül alkotott. Új és új programokat állított össze. Mindegyik gyöngyszem. Mindíg a maga útját járva. Nem ment minden magától. Politikai hatalom és emberek keresztezték az útját. A 'Hantafü' óriási, bátor, forradalmi alkotás volt, amelyet engedélyezett a hatalom, de hirtelen megijedt tőle s letiltotta. Évekre hallgattatta el emiatt. Az is szimbólikus alkotás volt. Magasan kötélén lógott a színpadon mentőháló nélkül. Igen, magasan, kötélén, mentőháló nélkül. Ez volt ő. — Viszont ott volt a 'Kis Herceg', amelyet több mint kétszázszor adott elő nemcsak Marosvásárhelyt, nem csak Erdélyben, nem csak Magyarországon, hanem szerte a világon. Magam Amszterdamban láttam az egyetemi színházban. Ez volt ő. A kis herceg, vagy a kis hercegnő, aki a mennyből szállt le s aki a mennybe szállt fel. Hazatért.

Kinga próféta volt. Ezt érezte meg mindenki, aki őt hallgatta. Nem ok nélkül szólott ő akkor, mikor azon a rettenetes napon Marosvásárhelyt kitört az előre megtervezett magyarverés. Az is március 19-én történt, mint Magyarországnak Hitler által történt megszállása 1944-ben. (Hogy mennyire előre kitervezett volt, az abból is kitűnt, hogy a Reuters hír-iroda Londonban arról a bizonyos úgynevezett incidensről egy marosvásárhelyi patika felirata miatt pontosan abban a PERCBEN adott le egy hírt nemzetközi hálózatán, amikor az incidens elkezdődött: délután 5 órakor. Ilyen villámsebesség nem lehetséges másképpen, csak ha minden pontosan elő van készítve.) Kinga szavalt a városháza erkélyéről. Mindenkinek. Mert nekünk csak a verseink, a zsoltáraink — hiszen azok is versek! — és az Úristen keze az, amelybe kapaszkodunk. Tudjuk mi ezt. Mi szolt e költeményekből? A szellem ösereje, a szenvedésekben megtisztult és szüntelenül újra és újra megtisztuló magyar szellem ösereje: Kinga lelke ösereje, az igazság ösereje. Megtartóan, bátorítóan, az evangélium erejével, amely mindig a jövőre nyitott. Kinga mindig a jövőbe nézett, a jövőbe lépett, az élete utolsó pillanatáig új és új fellépésekre készült. A Lélek hatalma által, amely mindig a jövőbe hat, a jövőre mutat. Hogyan is mondja az evangélium egy más összefüggésben? 'Úgy tanítja vala őket, mint a kinek hatalma van, és nem úgy, mint az írástudók' (Mt. 7:29). Neki hatalma volt. A lélek hatalma, a lelkes gondolat hatalma, amely az ő titka volt, amelyet kisugárzott, amelyet elől nem lehet kitérni. Ki is akart volna azelől kitérni, hiszen maga a tiszta evidencia csendült ki abból? A kijelentés pedig éppen ez: a lélek mélyéből feltörő, az egész mindenséget, a kozmoszt, átható, minden kétséget elsöprő, erőteljes evidencia. Kinga transzparens volt. A szellem ragyogása sugárzott belőle. A lelkét, a saját lelkét szólaltatta meg szavaiban, énekében, mozdulataiban. Hogyan is mondja Szabó Lőrinc? 'Félelmes a fegyverem,

* 2006. október 3-án Marosvásárhelyen, Illyés Kinga emlékére készített emléktábla leleplezése alkalmából készült beszéd.

emberek, Tenyereken tartom a szívemet!'. Igen, a szívét tartotta a tenyerén, az szólt általa mindenkihez. Amit mondott, az ő maga volt. Kijelentést hirdetett. Ezért volt örök a szava.

Bejárta az egész Kárpátmedencét. Mindenütt ismerték. Lépett fel nagy színházakban, kisvárosokban, falvakban, pusztai kultúrközpontokban, magánlakásokban, templomokban. Sokszor lépett fel templomban. Ha megszólalt, templommá vált a hely, ahol szólt. Nyugat-Európában az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem és a Hollandiai Mikes Kelemen Kör volt a két fontos támpontja, a két szervezet, amely ennek az emléktáblának a létrejöttét elősegítette Kinga sok más tisztelőjével együtt. Rendszeresen lépett fel rendezvényeinken. Emellett Németországban, Svédországban, Norvégiában, Svájcban, Franciaországban, Ausztriában, Angliában. Londoni fellépéséről Sárközi Mátyás himnuszoló kritikát adott a BBC magyar adásában, melyet a párizsi Irodalmi Ujság teljes egészében leköszölt. Bejárta kétszer Észak-Amerikát, bejárta Ausztráliát és Uj-Zélandot. S mit hozott, mit adott? A Magyar Irodalom Lelkét, az ő saját lelkét, melyben az testet öltött. Csak néhány cím az említettek kivételével, tudván, hogy sokat nem említünk: 'Fagyöngy', 'Lélek és Test', 'Márai Sándor: San Gennaro vére' (szövegelőadás), 'Az asszony, aki virágot akart szakítani', 'Szabadság, mit jelent ez?' Ez volt a nagy, monhatjuk nyugodtan: történelmi programja, amellyel bejárta az egész földgömböt. Ez egyben nagy zengő emlékmű volt Erdélynek. Emellett még több, nagy műalkotás erdélyi költeményekből. A mi költeményeinkből. Mert költőink versei a mi közös, szent tulajdonunk. Azok mind a miéink! Azoknak a szavait használjuk beszélgetéseinkben is. A magyarság lelke irodalmában szólal meg. Végül említjük utolsó nagy alkotását, amelyet Árpádházi Szent Erzsébetnek szentelt, amelyre utal ez az emléktábla is, amelynek az alkotóját mély köszönet illeti azért, mert és azért, ahogy Kingát megörökítette, az ő lényegét adva vissza. (Egyébként, bár ez talán nem idevaló, de mégis megemlítem, hogy Árpádházi Szent Erzsébet apja, II. Endre király adta a magyarságnak az 1222. évi Aranybullát, amely a magyar Magna Carta, az angol Magna Carta után 7 évvel, amelytől számítva mondjuk, hogy Magyarország az európai kontinens legrégebb és a világnak Anglia után a második alkotmányos országa. Árpádházi Szent Erzsébet pedig többek közt a jelenlegi agol és holland királynő egyik ősanyja.)

Barátaim! Mi lenne a magyarságból Erdély nélkül? Mi lenne a magyarságból a Felvidék nélkül? Így volt ez a török időkben. Így van ez ma és így lesz az holnap. Ehhez hozzájött az első világháború után a Délvidék, második világháború után pedig a Nyugati Magyarság. Magyarország már régóta nem a magyarság kristályosodási pontja. Minden nappal kevésbé lesz az. Ha magyarságról beszélünk, magunkról, a kisebbségi helyzetben élő magyarságról kell beszélnünk mindenekelőtt. Mi valamennyien a Magyar Szellemi Haza tagjai vagyunk, élünk bárhol a földtekén. Tudom, Magyarországról úgy szokás beszélni az utódállamokban: Anyaország. Ez történelmileg igaz is. De szellemvilágunkat tekintve, nyugodtan gondoljuk meg: AZ ANYAORSZÁG MI VAGYUNK! azok, akiknek a lelkében a magyar történelem tiszta értékvilága él. Ezért pedig a kisebbségi sorsban kell megharcolni. Mert nem tehetünk másként. Mert ez az értékvilág fennséges emberi értékvilág, ha nyelvileg gyakran bezárva is. Mi valóban a Nyugat védőbástyája vagyunk, bárhol legyünk is. Annak az értékvilága az, amiért mi harcolunk, vérünk, meghalunk évszázadok óta. Azért, mert nem tehetünk másként. Másként nem vagyunk hüek önmagunkhoz. Ennek az egyetemes értékvilágnak a testetöltött szimbóluma volt és marad Illyés Kinga.

Kinga emlékét szívünkben őrizzük mindörökké.

Hága-Marosvásárhely, 2006. szeptember 29 — október 3.

CAMUS, Albert : A magyarok vére

Nem tartozom azok közé, akik azt kívánják, hogy a magyar nép újra fegyvert fogjon, bevesse magát egy eltiprásra ítélt felkelésbe, — a nyugati világ szemeláttára, amely nem takarékoskodnék sem tapssal sem keresztényi könnyel, hanem hazamenne, felvinné házipapucsát, mint a futball szurkolók a vasárnapi kupamérkőzés után.

Túlsok a halott már a stadionban, s az ember csak saját vérével gavalléroskodhat. A magyar vér oly nagy értéke Európának és a szabadságnak, hogy óvnunk kell minden cseppjét.

Azok közé sem tartozom, akik úgy hiszik, alkalmazkodni kell, ha átmenetileg is, bele kell törődni a rémuralomba. Ez a rémuralom szocialistának nevezi magát, nem több jogon, mint ahogyan az inkvizíció hóhérai keresztényeknek mondták magukat.

A szabadság mai évfordulóján szívemből kívánom, hogy a magyar nép néma ellenállása megmaradjon, erősödjön és a mindenünnen támadó kiáltásaink visszhangjával elérje a nemzetközi közvélemény egyhangú bojkottját az elnyomókkal szemben.

És ha ez a közvélemény nagyon is erőtlén és önző ahhoz, hogy igazságot szolgáltatson egy vértanú népnek, ha a mi hangunk túlságosan gyenge, kívánom, hogy a magyar ellenállás megmaradjon addig a pillanatig, amíg keleten az ellenforradalmi állam mindenütt összeomlik ellentmondásainak és hazugságainak súlya alatt.

A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi leckét megértse a fülét betömő, szemét eltakaró nyugati társadalom, sok magyar vérnek kellett elhullnia — s ez a vérfolyam most már alvad az emlékezetben.

A magáramaradt Európában, csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz, ha soha és sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok életüket adták, és soha, sehol, — még közvetve sem — igazoljuk a gyilkosokat.

Nehéz minékünk méltónak lenni ennyi áldozatra. De meg kell kísérelnünk, feledve vitáinkat, revideálva tévedéseinket, megsokszorozva erőfeszítéseinket, szolidaritásunkat egy végre egyesülő Európában. Hisszük, hogy valami bontakozik a világban, párhuzamosan az ellentmondás és halál erőivel, amelyek elhomályosítják a történelmet, — bontakozik az élet és meggyőzés ereje, az emberi felemelkedés hatalmas mozgalma, melyet kultúrájának nevezünk, s amely a szabad alkotás és szabad munka terméke.

A magyar munkások és értelmiségiek, akik mellett annyi tehetetlen bánattal állunk ma, tudják mindezt, s ők azok, akik mindennek mélyebb értelmét velünk megértették. Ezért, ha szerencsétlenségükben osztoztunk, — miénk a reményük is. Nyomorságuk, láncaik és száműzöttségük ellenére királyi örökséget hagytak ránk, melyet ki kell érdemelnünk: a szabadságot, amelyet ők nem nyertek el, de egyetlen nap alatt visszaadtak nekünk!

1957. október 23.

CAMUS, Albert : The Blood of Hungarians

I am not one of those who wish to see the people of Hungary take up arms again in a rising certain to be crushed, under the eyes of the nations of the world, who would spare them neither applause nor pious tears, but who would go back at once to their slippers by the fireside like a football crowd on a Sunday evening after a cup final.

There are already too many dead on the field, and we cannot be generous with any but our own blood. The blood of Hungary has re-emerged too precious to Europe and to freedom for us not to be jealous of it to the last drop.

But I am not one of those who think that there can be a compromise, even one made with resignation, even provisional, with a regime of terror which has as much right to call itself socialist as the executioners of the Inquisition had to call themselves Christians.

And on this anniversary of liberty, I hope with all my heart that the silent resistance of the people of Hungary will endure, will grow stronger, and, reinforced by all the voices which we can raise on their behalf, will induce unanimous international opinion to boycott their oppressors.

And if world opinion is too feeble or egoistical to do justice to a martyred people, and if our voices also are too weak, I hope that Hungary's resistance will endure until the counterrevolutionary State collapses everywhere in the East under the weight of its lies and contradictions,

Hungary conquered and in chains has done more for freedom and justice than any people for twenty years. But for this lesson to get through and convince those in the West who shut their eyes and ears, it was necessary, and it can be no comfort to us, for the people of Hungary to shed so much blood which is already drying in our memories.

In Europe's isolation today, we have only one way of being true to Hungary, and that is never to betray, among ourselves and everywhere, what the Hungarian heroes died for, never to condone, among ourselves and everywhere, even indirectly, those who killed them.

It would indeed be difficult for us to be worthy of such sacrifices. But we can try to be so, in uniting Europe at last, in forgetting our quarrels, in correcting our own errors, in increasing our creativeness, and our solidarity. We have faith that there

is on the march in the world, parallel with the forces of oppression and death which are darkening our history, a force of conviction and life, an immense movement of emancipation which is culture and which is born of freedom to create and of freedom to work.

Those Hungarian workers and intellectuals, beside whom we stand today with such impotent sorrow, understood this and have made us the better understand it. That is why, if their distress is ours, their hope is ours also. In spite of their misery, their chains, their exile, they have left us a glorious heritage which we must deserve: freedom, which they did not choose, but which in one single day they gave back to us.

October 23, 1957

CAMUS, Albert : Le sang des hongrois

Je ne suis pas de ceux qui souhaitent que le peuple hongrois prenne, à nouveau les armes dans une insurrection vouée à l'écrasement, sous les yeux d'une société internationale qui ne lui ménagera ni applaudissements, ni larmes vertueuses, mais qui retournera ensuite à ses pantoufles comme font les sportifs de gradins, le dimanche soir, après un match de coupe.

Il y a déjà trop de morts dans le stade et nous ne pouvons être généreux que de notre propre sang. Le sang hongrois s'est relevé trop précieux à l'Europe et à la liberté pour que nous n'en soyons pas avares jusqu'à la moindre goutte.

Mais je ne suis pas de ceux qui pensent qu'il peut y avoir un accommodement, même résigné, même provisoire, avec un régime de terreur qui a autant de droit à s'appeler socialiste que les bourreaux de l'Inquisition en avaient à s'appeler chrétiens.

Et, dans ce jour anniversaire de la liberté, je souhaite de toutes mes forces que la résistance muette du peuple hongrois se maintienne, se renforce, et répercutée par toutes les voix que nous pourrons lui donner, obtienne de l'opinion internationale unanime le boycott de ses oppresseurs.

Et si cette opinion est trop veule ou égoïste pour rendre justice à un peuple martyr, si nos voix aussi sont trop faibles, je souhaite que la résistance hongroise se maintienne encore jusqu'à ce que l'Etat contre-révolutionnaire s'écroule partout à l'est sous le poids de ses mensonges et de ses contradictions.

La Hongrie vaincue et enchaînée a plus fait pour la liberté et la justice qu'aucun peuple depuis vingt ans. Mais, pour que cette leçon atteigne et persuade en Occident ceux qui se bouchaient les oreilles et les yeux, il a fallu et nous ne pourrions nous en consoler, que le peuple hongrois versât à flots un sang qui sèche delà dans les mémoires.

Dans la solitude où se trouve aujourd'hui l'Europe, nous n'avons qu'un moyen (d'être fidèles à la Hongrie), et qui est de ne jamais trahir, chez nous et ailleurs, ce pour quoi les combattants hongrois sont morts, de ne jamais justifier, chez nous et ailleurs, fût-ce indirectement, ce qui les a tués.

Nous aurons bien du mal à être dignes de tant de sacrifices. Mais nous devons l'essayer, dans une Europe enfin unie, en oubliant nos querelles, en faisant justice de nos propres fautes, en multipliant nos créations et notre solidarité.

Notre fois est qu'il y a en marche dans le monde, parallèlement à la force de contrainte et de mort qui obscurcit l'histoire, une force de persuasion et de vie, un immense mouvement d'émancipation qui s'appelle la culture et qui se fait en même temps par la création libre et le travail libre.

Ces ouvriers et ces intellectuels hongrois, auprès desquels nous nous tenons aujourd'hui avec tant de chagrin impuissant, ont compris cela et nous l'ont fait mieux comprendre. C'est pourquoi si leur malheur est le nôtre, leur espoir nous appartient aussi. Malgré leur misère, leurs chaînes, leur exil, ils nous ont laissé un royal héritage que nous avons à mériter: la liberté, qu'ils n'ont pas seulement choisie, mais qu'en un seul jour ils nous ont rendue!

le 23 Octobre 1957

CAMUS, Albert : Das Blut der Ungarn

Ich gehöre nicht zu denen, die da wünschen, das ungarische Volk möchte von neuem und in einem zum Scheitern verurteilten Aufstand zu den Waffen greifen — unter den Augen einer internationalen Gesellschaft, die mit ihrem Beifall, ihren tugendhaft vergossenen Tränen nicht geizen, aber auch alsbald wieder Schlafrock und Pantoffeln anziehen würde: wie der sonntägliche Zuschauer nach dem Fußballspiel.

Nein, schon zu viele Tote liegen in der Arena. Verschwenden aber sollten wir nur unser eigenes Blut. Denn wir wissen, was das ungarische Blut für Europa und für die Freiheit wert ist und wollen jeden Tropfen hüten und schonen.

Und doch zähle ich nicht zu denen, die da meinen, sich anpassen, sich mit der Schreckensherrschaft, wäre es auch nur vorübergehend und indirekt abfinden zu müssen. Diese Herrschaft hat so wenig Recht, sich sozialistisch zu nennen, wie die Henkersknechte der Inquisition sich christlich nennen durften.

Am heutigen Jahrestag der Freiheit wünsche ich mit ganzer Seele, daß der stumme Widerstand des ungarischen Volkes fortdauern und an Kraft gewinnen möge, um, vereint mit dem Widerhall all der Stimmen, mit denen wir ihn unterstützen können, von der internationalen öffentlichen Meinung den Boykott der Unterdrücker zu erwirken.

Und wenn diese öffentliche Meinung in ihrem Egoismus zu feige ist und wenn unsere Stimmen zu schwach sind, um einem Märtyrervolk zu seinem Recht zu verhelfen, so wünsche ich dem ungarischen Widerstand die Kraft, auszuharren bis zu der Stunde, da die gegenrevolutionäre Herrschaft im ganzen Osten unter der Last ihrer Lüge und ihres inneren Widerspruchs zusammenbricht.

Besiegt und in Fesseln geschlagen, hat Ungarn mehr für Freiheit und Recht geleistet als irgend eine andere Nation während der letzten zwanzig Jahre. Um aber den Westen, der sich so lange Augen und Ohren verstopft hatte, die geschichtliche Lektion zu lehren, mußte das ungarische Volk Ströme seines Bluts vergießen.

In der Vereinsamung, in die Europa heute geraten ist, gibt es nur eines, den Ungarn die Treue zu halten: nie und nirgends in der Welt die Werte zu verraten, für die die ungarischen Kämpfer gefallen sind, und auch nie und nirgends, wäre es auch nur indirekt, das gelten zu lassen, was sie gemordet hat.

Sich solcher Opfer würdig zu erweisen, fällt nicht leicht. Aber wir müssen es versuchen, müssen in einem endlich vereinigten Europa unsere Anstrengungen vervielfältigen, müssen unsere Streitereien vergessen und unsere Irrtümer beseitigen. Wir glauben, daß sich gegen die Mächte des Zwanges und des Todes, die die Geschichte verdunkeln, in der Welt eine Kraft entfaltet, Kraft des Lebens und der Überzeugungen, eine machtvolle Bewegung der Befreiung, die sich Kultur nennt und die Frucht freien Schaffens und Handelns ist.

Die ungarischen Arbeiter und geistig Schaffenden, denen wir heute in der Ohnmacht unserer Trauer nahe sind, wissen dies; denn sie selber sind es, die uns den tieferen Sinn dieses Glaubens verstehen lehrten. Wenn ihr Unglück, ihre Armut die unseren sind, so ist es auch ihre Hoffnung. In all ihrer Not, Knechtung und Verbannung haben sie uns ein königliches Erbe anvertraut; aber wir müssen es erst verdienen: die Freiheit nämlich, die sie nicht nur gewählt, sondern auch an einem einzigen Tage für uns alle zurückgewonnen haben.

23 Oktober 1957

CAMUS, Albert : Sangre húngara

No soy de los que desean que el pueblo húngaro vuelva a empuñar las armas y se precipite a una insurrección condenada al aplastamiento ante la mirada de una sociedad internacional que no le escatimaría aplausos ni lágrimas, pero que luego se calzaría otra vez sus zapatillas como los „hinchas" el domingo por la noche, después de un partido de copa.

Ya hay demasiados muertos en el estadio y no podemos ser generosos sino con nuestra propia sangre. La sangre húngara ha demostrado ser demasiado preciosa para Europa y para su libertad, hemos de ser avaros con cada gota suya.

Pero tampoco soy de aquellos que pueden o quieren conformarse, aunque sea resignada o provisionalmente, con un régimen de terror, que no tiene más derechos a llamarse socialista que los verdugos de la Inquisición a llamarse cristianos.

En este aniversario de la lucha por la libertad deseo con todas mis fuerzas que la resistencia silenciosa del pueblo húngaro se conserve, se vigorice y, clamando con nuestras voces, obtenga de la opinión pública internacional el unánime boicot de los opresores.

Y si esta opinión es demasiado endeble y egoísta como para hacer justicia a un pueblo mártir, si nuestras voces resultan demasiado débiles, deseo que la resistencia húngara se mantenga hasta que el Estado contrarrevolucionario se derrumbe en todo el Este bajo el peso de sus propias mentiras y contradicciones.

La Hungría vencida, encadenada, ha hecho más por la libertad y por la justicia que cualquier otra nación en los últimos veinte años. Pero para que esta lección llegase y convenciera en Occidente a aquellos que se tapaban los ojos y los oídos fue necesario, — y nunca podremos consolarnos de ellos —, que el pueblo húngaro derramara su sangre, una sangre que ha empezado ya a secarse en el recuerdo.

En la actual soledad de Europa no tenemos más que un medio de permanecer fieles a Hungría: no traicionar nunca, ni en nosotros mismos ni en los demás, aquello por lo que los combatientes húngaros murieron, y no justificar nunca, ni siquiera indirectamente, lo que les mató.

No será fácil mostrarnos dignos de tanto sacrificio. Mas hemos de intentarlo en una Europa unida al fin, olvidando nuestras querellas, enmendando nuestras faltas, multiplicando nuestros esfuerzos y nuestra solidaridad.

Creemos que paralelamente a las fuerzas de opresión y muerte que oscurecen la Historia hay en marcha en el mundo una fuerza de persuasión y vida, un inmenso movimiento de emancipación que se llama Cultura y surge de la creación y del trabajo libre.

Los trabajadores e intelectuales húngaros, que hoy nos tienen a su lado con tanto dolor impotente, lo han comprendido así y nos lo han hecho comprender. Por eso su desgracia es nuestra, y su esperanza, también. A pesar de sus sufrimientos, sus cadenas y su exilio, nos han dejado una herencia regia que hemos de merecer: la libertad, que ellos no han „escogido", sino que nos han entregado en un solo día.

23 de octubre de 1957

SEGESVÁRY, Viktor : In the Tempest of History

Dentro la storia — Indro Montanelli

At dawn, it was still the darkness of the night in Budapest. The heavy cannonade became more intense from one moment to the other. I dressed quickly and started to rush down on the avenue Béla Bartók toward Pest. Just when I reached the Liberty Bridge having crossed the Gellért Square, the terrible rumbling of Soviet tanks filled the air as they approached, coming from Kelenföld, in order to occupy again our capital city. I was absolutely alone on the bridge in the dark night and did not even here the lapping of the great river's waves. I knew from experience that if they would see my silhouette in the lightening of the bridge, I would not have a chance to survive. I, therefore, clung to the closest, enormous metal column of the bridge, painted in green, which supported it, becoming almost part of it, trying not to attract the attention of marksmen sitting behind their – oh, how devastating – machine-guns. When the first group of these mastodons passed by me, I ran, with my whole body bent over, to the next column, hoping that the gunners of the second group of tanks would not see me. However, in the middle of the bridge, where it spanned the Danube with a magnificent bow, there were no columns behind which to take refuge. I had to fall flat and cringe very near to the bow's metallic structure waiting that the roaring of the tanks become more and more distant. During the interval between the passages of two units of three tanks, I tried to crawl further in the direction of Pest. When reaching the other extremity of the bridge, I sprinted, again plied in two, towards the first side street of the avenue, and through the adjoining small streets I finally reached the Theological Academy in the Ráday Street, where I lived at that time.

This happened at dawn on 4th November 1956 after I listened to the dramatic speech of Imre Nagy who addressed the Hungarian people and the whole world announcing that the Soviet army attacked our capital with all the means at its disposal. During the Revolution, like at the beginning of the fifties when many people of Budapest were exiled to faraway places in the countryside, I lived at the Theological Academy and could only rarely visit my elderly parents and rest with them.

The Revolution started for me, like for everybody else, with the participation at the manifestation of 23rd October. We received at the Academy the news concerning the manifestation somewhat late; therefore I left, with some twenty of my colleagues, towards the Bem Square only around 3 o'clock in the afternoon. The director of the students' residency at the Academy prohibited our participation at the manifestation, but 'uncle' Dezső, the concierge (brother of the secular head of the Hungarian Reformed Church, Roland Kiss, a former secretary of state), having received a good tip, opened the great doors of the building. Later, when we joined the huge mass of people that already left Bem Square, we were slowly separated from each other, and I remained alone. I finally joined the immense procession, which came from the Parliament Square and advanced towards the building of the Radio. We stopped at the corner of the Sándor Bródy Street, where the Radio was located, and the Museum Boulevard, where we found many other demonstrators. A delegation of students wanted that the Radio announce the list of claims consisting of 16-points, which were discussed and adopted by their assembly the night before, and everybody was waiting to hear it from the radios put into the windows by the residents of the area. The delegation was admitted into the building, but was not allowed to leave it. Out of a sudden, as if a lightening had struck, the crowd was spread with bullets by the machine guns of the AVO fired from inside the Radio's building; not far from me, a young man collapsed. I clearly remember even today his head inundated by blood. The crowd became afraid and seized by an impotent anger. Nobody tried to escape; they only tried to find a protection in the surrounding buildings' entrances. The mass of people was so dense around me that I could not move or leave, nor look for protection. We were standing and waiting there for hours and hours, chanting and waiting to see what would happen. Thus I had the occasion to see with my own eyes that a vehicle of the Hungarian Red Cross tried to enter the Radio's building with arms and munitions for the members of the secret police defending it, because the crowd stopped and opened it by force. I witnessed as well the scene that at the arrival of Army vehicles, sent by the government of Gerő to disperse the manifestation, the soldiers spontaneously handed over their arms to the demonstrators. It was well beyond midnight when I returned to the Academy in the Ráday Street.

The next day, 24 October, I went to the Square Calvin with a group of residents from the Academy, to see what was happening in the city. At the end of the Square, where the boulevard of the Customs House joined it, were several Soviet tanks

with their canons in gunning position. We never imagined that they would shoot as the fight was still going on in the distance, beyond the National Museum. However, out of a sudden, they started to fire, aiming at the left side of the Square, opposite the Calvin church, just where we were standing. We immediately rushed into the entrance of the building behind us, as they shot – nobody knows for what reason – at the upper floors of this same building, leaving enormous wholes in its façade. The entrance's corridor was so slippery with blood that one could hardly walk in it. One of us, my friend Gyula Bárczay, was also hurt. A piece of the ceiling fell down on him, and his head was covered by blood. When the canons finally stopped shooting, we tried to slip out of the building and, holding him with much difficulty, took him to the hospital at Kelenföld.

Thursday morning, 25 October, it became known that Imre Nagy would speak to the demonstrators at Parliament Square. So I went there with several other friends. However, when we arrived at the Square, it was already full with thousands and thousands of people. We had the somber foreboding that such a compact crowd in an area surrounded by high buildings would be a real trap if the members of the secret police wanted to carry out an attack. We, therefore, decided to stay at the corner of the Square at one of the side streets, from where we could still see and hear Nagy. The square contained so many people that it was impossible to change place or move in whatever direction offering the agents of AVO an ideal situation to carry out a terrible massacre. Soon our fears proved to be correct. I am convinced even today that the agents of the secret police, perched on the top of the buildings, started the shooting and the Soviets joined them only later. I saw that in the beginning Soviet soldiers dragged women and children behind their tanks to protect them from the killing bullets. One of my acquaintances participated at the manifestations with his fiancée. When the bullets started to reign down on the crowd, the two tried to find refuge behind the statue of Lajos Kossuth. Despite this desperate move, a bullet ripped the head of his fiancée and her brain spread all over his face. The Parliament Square offered an unimaginable, unbelievable and horrendous sight after the massacre. I saw trucks collecting the dead bodies – it is not known until today how many people were killed in the massacre. Is it surprising that after an event such as this, that the people of Budapest were united in their opposition to Soviet power and cried out for the immediate withdrawal of its troops? Is it surprising that the crowds lynched and hanged on the trees lining the avenues and the boulevards the agent of the secret police when they caught them, as I witnessed it myself in the Rákóczi Street?

I also have to mention another of my painful memories from those days. We, myself and two students of the Theological Academy, transported a lightly wounded person to his home in Buda and returned through the smaller streets parallel to the one in which the Academy was located, running along the walls of the buildings and gasping for breath, because the fight went on in this part of the city. We saw in the very last moment only that on the upper end of the Lónyai Street, towards Lágymányos, there was a Soviet tank controlling the whole area. We had no choice, we had to cross the street, which was not too large, plying our bodies in two, but the soldiers of the tank caught a glimpse of us and immediately opened fire with one of the heavy machine guns. István Mágócsi, student in the fifth and last year of his studies, collapsed next to me, whereas we, the two others succeeded to reach the opposite sidewalk. We then crawled back on the pavement and pulled our colleague in security behind the corner of the nearby crossing and transported him, in our arms, to the Academy. It was impossible to save his life and his soul soon returned to our Creator. His grave is still in the garden of our Alma Mater where we buried him together with another, younger colleague, who also died for the freedom of our nation during the same period.

We had a few free days in Budapest. During this period, on 31st October, a constituent assembly convened in the great hall of the Reformed Theological Academy, created the Federation of Christian Youth, as was reported in the revolutionary press:

"In the building of the Theological Academy located in the Ráday Street, took place the constituent assembly of the Federation of Christian Youth (FCY). Its leaders support, in its fullness, the demands of the Revolutionary Committee of University Students. One of the principal objectives of the Federation is to care for the families of the heroes who died in the fight for freedom. Already in the course of deliberations of the constitutive assembly a committee was formed whose task is to identify the families of the wounded, lying in the hospitals, but whose origins were not known. Another committee was also formed whose task is to transport medicines and foodstuff from Vienna to Budapest and distribute them to those in need." (*University Youth*. Journal of the Revolutionary Committee of University Students, 1st November 1956.)

The co-presidents of the Federation of Christian Youth were Protestants. I represented the Reformed Church and was also nominated to be in charge of all day-by-day duties; whereas András Szesztay represented the Lutheran Church. György O'sváth, as representative of the Roman Catholic Church, became the secretary general. In exile, the latter became a high official of the European Union; later, after the collapse of the Communist system, he was friend and councilor to the first freely elected prime minister of the country, József Antall, and, finally, a rowing ambassador of Hungary. As president of the FCY, I was co-opted as member of the Revolutionary Committee of University Students. I gave an interview to the reporter of the journal of the Revolutionary Committee of Young Workers:

"We speak of the new youth organization, in the quiet atmosphere of the Theological Academy's library, with Viktor Segesváry, member of the presidium of the Federation of Christian Youth.

Why was the FCY created?

The Christian youth also had, during the last years, many grievances against, and suffered much humiliation from the authorities. This is one of the reasons why we participated with enthusiasm in the revolutionary movement of youth since the 23rd October. We also paid with our blood for freedom and independence. Among the fifty students of our Academy, we have two heroes who died and six wounded. The revolution is also our revolution. And in the same way in which we participated in the armed struggle, we would equally like to participate in the construction of a democratic and independent Hungary. We created with this purpose our autonomous youth federation.

Which are the objectives of the Federation?

Our Federation supports all the demands of the Revolutionary Committee of University Students and fights, with all possible means, for their realization. Among the immediate objectives are, first, the re-establishment of public order, and, second, the clearing away of the ruins as well as the transportation of donated food. We addressed an appeal to all Christian organizations of the world requesting them to send medicines and food for the revolutionary Hungary.

And which are the more distant objectives?

Our more distant objective is to establish a federation, without any distinction between various Christian denominations, which will be able to represent all Christian youth in social and political matters, and which would, thus, unite all recently created Christian youth organizations such as, for example, the KIE, the MEGDESZ and the Catholic youth associations. We hope that a united Christian youth will have a strong voice in the social and political life of our country.

What kind of relations will you have with other youth organizations?

Our Federation does not want to create divisions among young people, but to strengthen the unity achieved by the youth movements, and we are ready to co-operate with all existing youth organizations, or with those that will be created in the future. We made contact in this perspective, immediately after the creation of our Federation, with the Revolutionary Committee University Students, and we hope to co-operate, in the same way, with the Revolutionary Committee of Young Workers – finished his declaration Viktor Segesváry." (*Hungarian Youth*. Journal of the Revolutionary Committee of Young Workers, 2nd November 1956.)

When it became evident that our Revolution was crushed by the overwhelming armed forces of the Soviet Union with a view to throw again on our land in Communist servitude, I left Budapest on 19th November and entered Austria on the 24th of the same month. According to information I received in Geneva, the Russians looked for me already at the beginning of December.

FARKAS, Flórián : Magyar szellemvilág world-wide¹

— Jegyzetek a 2006. évi Mikes Tanulmányi Napokhoz —

Ravasz László : *Elvehetetlen nemzeti vagyon*

Nekünk a nyelvünk nagyobb kincsünk, mint a földünk, mert régiebb, s akkor is él, amikor már a föld nem a mienk. Nagyobb, mint a történelmünk, mert a történelem a nyelvben elfér, de a nyelv nem fér el a történelemben. Ezt az élő, zengő testet, ezt az óriási és közös műalkotást, kibeszélhetetlen szépségű lélekparkot maga az Alkotó teremtette, sok ezer év finomította, fejlesztette, ápolta; dolgozott rajta az idő, az évszakok járása, természeti és történelmi erők. Lángelmék alkotásaikkal gazdagították, felfedezők kincseiket ide rejtették el, győzelmeikkel ezt szentelték meg. Igazán közös kincsünk: az egyetlen nemzeti vagyon, amelyből a szegény embernek is éppen annyi jut, mint a hercegnek, s csak annak nincs belőle semmije, aki maga dobtá el magától. Titkos jegy, amelyről minden bábeli zűrzavarban egymásra ismerünk, címer, amelyet büszkén hordozunk az emberi szellem mérkőző porondján. Leghűbb képünk, mert nem nyelvünk olyan, mint mi, hanem mi vagyunk olyanok, mint a nyelvünk. Bátyánk, lélekgyepünk, védelmi rendszerünk, hódító hadseregünk; szent kapunk, amelyik kizár és befogad, menedéket nyújt és otthonunkat jelzi. Nincs nemzeti vallásunk; művészetünk, tudományunk és jogrendünk éppúgy Európáé, mint a mienk, egyedül a nyelvünk a mi külön sajátunk és senki másé. Ezt beszélni és művelni: az igazi Ars Hungarica.

(A Berzeviczy-Emlékkönyvből.)

Cs. Szabó László : *Egy nép s a költészete*

„Ha egy lengyel ki akarja fejteni munkájának valamilyen szempontját, előbb rátér a lengyel történelemre. S alighanem igaza van, mert a múltakra való utalás nélkül nagyon keveset lehet megérteni Lengyelországból. Így például egy Lodz-i filmstúdióban azzal kezdik a szót, hogy kétszáz éven át művészek voltak a nép igazi vezérei.”

E néhány mondatban a kívülálló szemével már rögzítve van a közép-európai ember alap-reflexe, a lengyellel szomszéd magyaré is. Kérdezd az időjárásról, körülnéz az égbolton, felel, feleletét megtoldja egy sóhajjal, abban már felvillan a honfoglalás, megtoldja még eggyel s abban már ott a mohácsi csatavesztés. Neki is igaza van. Költőihez fordulva a magyar ember tisztelete legtöbbször egyformán szól a magatartásnak és a műnek, „nagy jellem” épp úgy értékjelző, mint „nagy mester”. Leopardi, Keats, Baudelaire nevével értelmetlen ez a párosítás, Petőfiével megkövetelik honfitársai.”

Gyönyörű szavak ezek, s nagy igazságot fejtenek ki. A probléma csak az, hogy nem a teljes igazságot. Vegyük először szemügyre a Cs. Szabó Lászlótól vett idézetet, amely a tanulmány 'Egy sérült nép' című fejezetének első két bekezdése. Ebben a szerző azt a gondolatmenetet fejt ki, hogy a magyar társadalomfejlődés, geopolitikai helyzete következtében, eltért a nyugatitól, s azért foglalkozik annyit identitásával, mert nem biztos benne. Ez a gondolamenet egy nyilvánvaló tévedésen, illetve prekoncepción nyugszik, történetesen azon, hogy a nyugat-európai társadalomfejlődés 'a' mérce, a normális. Ha egy társadalom fejlődése eltér a 'nyugati normától' (micsoda gumifogalom!), akkor az deviáns, s ennek a devianciának kell megkeresni a gyökereit, folytatja ezen elmélet, hogy kijavíthatassuk. Ennek a szűklátókörű, szinte hitbéli dogmának áldozata többek között Bibó István is, hogy csak a legfelkapottabb nevek közül említsek egyet nálunk. Ennek a prekoncepciónak uralkodó hatása tarja görcsben és fogságban a magyar szellemi élet jelentős részét. Döbbenetes, de a mai napig jelennek meg tudományos igényű munkák nyugaton is, pl. David S. Landes *The Wealth and Poverty of Nations* című, először 1998-ban megjelent műve, amely ezt a prekoncepciót 'bizonyítja'. Utólag magyaráz bele eseményekbe determinisztikus ok-okozati összefüggést.

Az ugyanis tény, hogy a magyar irodalomnak megvan a maga sajátos karaktere, az íróknak, költőknek (részben) más

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International közös szervezésében megrendezett 2006. évi, 47. Tanulmányi Napok konferencián. („MAGYAR KULTÚRA I. — MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utódállamok, Nyugat.”; 2006. szeptember 21-24., Ejspeet, Hollandia.).

szerepük van, mint egyes nyugat-európai országokban, de ez a magyar nép szellemiségének egy bizonyos történelmi helyzetben való kifejlésének az eredménye. Más nemzetek irodalmi hagyományának vizsgálatát és a magyaréval való összehasonlítását kizárólag mint összehasonlítást szabad végezni, értékítéletek nélkül.

Ravasz László szavaihoz csak annyit fűznék hozzá, hogy bár igaz, amit a nyelvről ír, az csak kifejezője, hordozója a sokkal központibb lényeknek: **a magyar szellemnek**. Tavaly a témabevezető előadásomban² már kifejtettem, hogy a szellem alatt nem egy metafizikai entitást, egy tőlünk függetlenül létező, természetfeletti és misztikusan működő valóságot értek.³ Szellem alatt azt az intelligenciát, az ismerés apriori funkcióinak azt a tökéletes és öntudatos egységét értem, amely nem rajtunk kívül létezik, hanem bennünk működik és tesz bizonyosságot önmagáról. S miután ezek az apriori funkciók egyetemesek, ezért egyetemes a szellem maga is. Az egyetemes szellem viszont az egyéni Én tevékenységének közvetítésével jut kifejezésre, s mi csak ezt ismerhetjük meg, innen van minden szellemi alkotásnak egyéni és a korra jellemző színezete.

Ennek a magyar szellemvilágnak egyik legjobb elemzését Kibédi Varga Sándor adta 1943-ban megjelent *'A magyarságismeret alapfogalmai'*⁴ című dolgozatában. Ebben a szerző megmutatja, hogy az adott történelmi situációban hogyan tudta a magyarság belső szellemiségét kibontakoztatni, miért csatlakozott a Nyugathoz és miért vagy római katolikus vagy kálvinista, gondolkodási, magatartás értelemben.

„Fel kell tennünk, hogy a magyarság már eredetileg is átlagon felüli politikai kézséggel rendelkezik, e nélkül érthetetlen a magyar államalkotás és államfenntartás nehéz műve, bonyolult és veszélyes bel- és külpolitikai helyzetében. Kétségtelen azonban, hogy politikai kézségét, éberségét és érdeklődését rendkívüli mértékben fejlesztette sajátos geopolitikai helyzete is. A sors által nagyobb hatalmak erővonalainak ütközőpontjába állítva állandóan a lét és nemlét kérdése előtt áll. A politika számára sohasem lehetett mellékes kérdés, hanem egzisztenciális probléma, amely gondolkodásában és egész szellemi életében döntő szerepet játszott. Innen, a magyar szellemnek a latin szellemhez való vonzódása, amelynek azonban nemcsak jogalkotó tehetségét, hanem formai készségét, arányérzékét, valamint sztatikus életszemléletét is a magáéval rokonnak érzi, szemben a germán szellem erősebb miszticizmusával és dinamizmusával.

„Amennyiben rokonszenvez a magyar szellem a latin forma- és arányérzékkel, épp annyira idegenkedik attól a formakultusztól, a formának attól a páthosától, amely a latin kultúra talaján gyakran jelentkezik. Ettől a számára túlzott és üresnek érzett formalizmustól a magyar szellem mindig érdeklődéssel és nagyrabecsüléssel fordul a német szellem felé, amelynek alapossága, lényegkeresése és dinamizmusa számára termékeny ösztönzést jelent, segítséget a megmerevedésre hajlamos sztatikus életszemlélet hibáinak leküzdésére.

Visszatekintve az elmondottakra, a magyar szellemnek a latin, majd a germán szellemhez való viszonyára, az eltérésekre és a megegyezésekre, e néhány szóból is kitűnik a magyar szellem önállósága, egyéniségének sajátos jellege. A magyarság különféle hatások tömkelegében nem veszítette el egyéniségét, hanem képes volt a lényegének megfelelő hatásokat kiválasztani és azokkal meggazdagodva lényét mindjobban kifejteni. Így tudott magyar s egyúttal európai lenni.”⁵

Ennek a magyar szellemiségnek a leghűbb kifejezője — mint minden kultúrnemzet esetében — a filozófiája, esetünkben a Kolozsvári Filozófiai Iskola. Miért? A 'magyar filozófia' kérdése nem egészen nyelvi kérdés (bár némelyek így szeretnék azt tekinteni). Ennek a kérdésnek a megoldása annak a vonalában fekszik, amelyet Tóth Miklós a Mikes-jubileumon mondott 2001-ben. Ahogy ott mondta: *'ha franciával tárgyalok, Descartes-tal tárgyalok, ha angollal, Locke-kal, ha némettel, Kanttal és Heggelle.'* Akkor még nem mondta ki, bár — mint tőle tudom — gondolta: *'ha magyarral, Böhhmel és Bartókkal.'* — Ez nem nyelv, hanem szellemi attitűd kérdése. Ha megnézzük ezt a két bölcselet, akkor lát az ember egy a test és a lélek, a természet magjából kiépülő Rendszert, amely mentes minden póztól, minden nagyzástól, fellengzősögtől, komplikáltságtól: földönjáró, egyszerű, világos, használható a mindennapokban. Arany János a bölcseletben.

Visszakapcsolva a történelmünkre, jogi szempontból tekintve ezt fejezte ki a Szent Korona Tana. Ez a tan tartotta össze Magyarországot a legnehezebb időszakokban is. Az organikus állameszme produktuma, amely szerint az állam egy egész, egy test, amelynek feje a király (az államfő, az állami vezetés), tagjai az állampolgárok (1848-ig a nemesek). Egyik sem funkcionálhat a másik nélkül; együtt kell funkcionálniuk. A lényeg az, hogy ez a rendszeres, organikus belső egyensúly keresése és aszerinti berendezkedés a jellemző a magyarral. Magyarországról nézve ez majdnemhogy nevenségesnek tűnhet, mégis, számunkra, a nemzetközi összehasonlításban élven ez teljesen világos. A magyar egyféle rendezett rendszert keres az életben. Ezt tette politikailag azért, hogy a saját portáján maradt, nem sokat terjeszkedett, s ha igen, csupán egy ideig, viszont a Kárpát-medence kerek, belső egyensúlyt nyújtó egész volt. Teremtett jogrendet a Verböczy Hármaskönyvével, amely — most nem beszélve a jobbagyság kérdéséről, amely történelmileg akkor ott kondicionált volt — egy kiegyensúlyozott,

² *Nyugati Magyar Szellemvilág*, Mikes International 2005. október-december, pp. 13-17. http://www.federatio.org/mikes_per.html

³ Ezen gondolatmenetre nézve lásd bővebben: Málnási Bartók György: *A FILOZÓFIA LÉNYEGE — Bevezetés a filozófiába*. Mikes International, Hága, 2002. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

⁴ Mikes International, Hága, 2003. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

⁵ Ibid.

önmagában ringó, rendszeres egész. Mi vagyunk az európai kontinens legrégebbi, a föld második alkotmányos országa. A magyar alkotmány belső egyensúlyból állt a vármegyék, az országgyűlés, a mágnások, a városi polgárok svájci órába illő összjátékából. Valószínűen ezért nem voltunk agresszívek. Ezért hagyjuk, hogy nálunk mindenki a maga kultúrképének megfelelően élhessen: a végén úgyis boldog lesz, ha magyar (azaz magyar állampolgár) lesz.

Ezt az organikus Rendszer-gondolatot fejti ki a gyakorlati élet terén Bartók György 1940-ben íródott *'Faj. Nép. Nemzet.'* című tanulmányában.⁶ Bár alkalmi írás, teljesen hűen tükrözi a bartóki gondolkodás lényeges vonásait. Hihetetlenül világos és bátor írás, amely igencsak kényes kérdéseket elemez. Nemcsak igaz az egész tanulmány úgy, ahogy van, hanem aktuálisabb, mint valaha. Fogódzót nyújt nemcsak e három ontológiai fogalom tisztázására, hanem értékes útmutatást jövők formálására is.

Kiindulási pontja annak a tételnek a megfogalmazása, hogy e három fogalom irreverzibilis összefüggésben van egymással, hierarchikusan épülnek egymásra: a faj az alap, anélkül nem létezhet nép, s nép nélkül nem létezhet nemzet. Hasonlóan mint test, lélek, szellem. A faj a teljesen biológiai szint, míg a nemzet a tisztán spirituális képződmény. A kettő közötti kapocs a nép.

A faj értelmezésének tisztázásánál kanti alapokra helyezkedik, ami által kimutatja az akkor divatos fajelméletek (Gobineau, Chamberlain) gyenge elméleti alapoására. Ezeket az embereket visszautasítja a fajpolitikusok kategóriájába. A néppé válás mármint a spiritualizálódás irányába tett hatalmas lépés. Amint írja: *'A néppé válás most már egyedül a történelem és a történelem folyamán végbemenő művelődés eredménye. Sorsközösség a legerősebb népalakító tényező.'* Majd hozzáteszi: *'A faj bizony csak a népben lesz igazán látható. De amikor látható lesz, akkor már a pusztá bioszféra felé is emeltetett.'* A néppé válás még messze van a nemzeti spiritualizált öntudattól. Alapjai az ösztönös cselekedetek és a hagyomány. Ebbe ágyazódnak bele a következő generációk; a hagyomány az az összetartó kapocs, amelynek pusztulása a nép pusztulását vonja maga után.

A dolgozat befejező részében a nemzet fogalma kerül elemzésre. Ez egy meglehetősen új fogalom, a mai spiritualizált értelemben az újkor szülötte. A csírája meg kell legyen már a népi formában, ahogyan Bartók fogalmaz: *'Ha a népben hivatástudata nem szenderülne, egyetlen kiváltságos szellem sem tudná azt felébreszteni, hogy ezáltal nemzet legyen a népből, nem tudná felébreszteni a legpompásabb lángeszű személyiség sem.'*

A nemzetté válásnak, ill. megmaradásnak két alapvető kritériuma van: az átöröklés, valamint a szociális alkalmazkodás a környezethez. A nemzet tagjainak ehhez a szociális és szellemi környezethez kell alkalmazkodniuk, hogy valóban annak a nemzetnek a tagjai legyenek. Bartókot idézve: *'Mert a nemzethez való tartozás nem egy biológiai folyamat, vagy gazdasági és megélhetési lehetőség, hanem is egy államban való élés következménye, illetve függvénye, hanem tisztán és kizárólag szellemi fejlődés, amely tehát a szó legteljesebb értelmében organikus és törvényekhez kötött: a szellem törvényeihez.'* A fő különbség nép és nemzet között tehát az öntudatos szellem munkájában rejlik. Ahogy Bartók fogalmaz: *'Soha sem az a kérdés, hogy miféle eszme szerint akarja szervezni a népet valamely uralkodó személyiség, hanem az a kérdés mindig, hogy vajjon miféle eszméje van egy népnek önmagáról?'*

Ez itt a kulcs. Mihelyt ez az eszme megszületik, a nép az öntudatos szellem uralma alá kerül, s hivatásának tudatára jut. Ennek az eszmének az ereje, illetve gyengülése erősíti, illetve gyengíti egy nemzet erejét és szilárdságát. Ebből pedig az is következik, hogy a népet nemzetté nevelni kell, amely egy meg nem szűnő folyamat. Ez nem egy bűvös, misztikus folyamat, hanem egyedek kitartó, fáradságos munkája.

Ez vezet el minket ahhoz a kérdéshez, hogy mi a teendőnk a jelen helyzetben, ha erre a folyamatra gondolunk. Ehhez szükséges a helyzet panoramikusan áttekintése. A magyar népnek a mai értelemben vett kialakulása a kiegyezéstől különösen megvizsgálandó. Ez a korszak a magyar történelem viszonylag rövid, de annál erőteljesebb kibontakozási folyamata volt. Ekkor, a külpolitikailag determinált hosszú vegetálás után a magyarság lélegzethez jutott, s éppen úgy mint a reformkorban, kiderült, hogy micsoda hatalmas teljesítményre képes, ha nem verik béklyóba. A kiegyezést követően Magyarország gazdaságilag egy *booming country*-vá vált, s a fejlődésnek a szellem terén is megvolt az eredménye. Ez volt az a kor, amelyikben világot átfogó értelemben nagy egyéniségek bontakoztak ki, úm. Bartók Béla, Kodály Zoltán, Ady Endre, Tisza István, Eötvös Loránd, Böhm Károly és iskolája. Életműveik azok a magyar archimedesi fix pontok, amelyekre hétköznapjainkban is biztosan támaszkodhatunk.

Ezt az öntudatra ébredést és kibontakozást szakította meg Trianon. Hatalmas csapás és trauma, de ugyanúgy, mint a tatárjárás, vagy a török hódoltság esetében, katartikus folyamatot indított el, amelynek eredményeképpen a magyar szellemiség tisztult, a nemzet tudat izmosodott. Az igazi törést viszont a II. világháborút követő összeomlás és az orosz hódoltság jelentette. Az a vezetők garnitúra, amelyik ezer évig jól-rosszul irányította az országot, elmenekült vagy teljesen letűnt. Nem kívánom azt állítani, hogy annak a garnitúrának minden egyes tagja szent ember volt, de mindenképpen olyan személyek fémjelezték a kort, mint Teleki Pál és Bethlen István, akik magas erkölcsi nivót, felkészültséget és tiszta magyarságtudatot képviseltek, s ezért életüket is hajlandóak voltak feláldozni. Ennek ellenére az új helyzetben lett volna kilábalásra lehetőség: 1945 után ugyanis a koalíciós polgári pártok és az ország egésze felkészült szakmai szellemi gárdával rendelkezett.⁷ A szovjetek azonban ezt a csoportot is szétzúzták, egy részüket

⁶ Mikes International, Hága, 2004. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

⁷ Lásd példaként erre Vatai László: *A Független Kisgazdapárt társadalombölcselete*, in: Társadalombölcseleti tanulmányok. Mikes International, Hága, 2006. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

kivégeztették, börtönbe zárták, vagy külföldre kényszerítették. Magyarországra és annak szellemi életére a kommunizmus és a szovjet megszállás egyiptomi sötétséget borított. A magyar történelem legsilányabb vezetőrétege alakult ki. Az 1945 óta eltelt időszakban csak egy kimagasló időpontot lehet említeni: 1956. Amint Bartók fogalmaz: *'Csak egy-egy pillanat adódik nemzetek életében — nagy változások, forradalmak, nagy nyomorúságok és csapások — amelyekben a nemzet lényegének valóságára döbbenünk rá. Nemzetek jellemét éppen úgy, mint egyének jellemét nagy megpróbáltatások és erőfeszítések nyilvánítják ki.'* Ez történt 56-ban. A magyar nemzet a világtörténelem legtisztább forradalmát hajtotta végre. Dávid küzdött Góliáttal. A fizikai túlerő győzött, de a kis magyar nemzet megtrendítette a kommunizmust, s az azt fenntartó zsarnoki Szovjetuniót. E csapás legnagyobb vesztesége mindenképpen az, hogy az uralkodó csoport hatalmát nem sikerült lerázni. Ezen emberek többségének semmi köze sem volt a magyarsághoz, mint történelmileg kialakult szellemi egészhez; sőt, hatalmuk érdekében mindent elkövettek, évtizedek szívós munkájával, hogy kiirtsák a magyarságból a nemzeti tudatot, a hagyományt, az együvé tartozást. Tudatosan szétrombolták a magyar gazdaságot és egy soha nem látott államadósságot halmoztak fel. Az 1980-as évekre ez az oligarchia megérezte az új idők szeleit, s átmentette hatalmát egy formális parlamentáris demokráciába. Az 1945 utáni időszak egyik fő jellegzetessége az értelmiség jelentős részének teljes behódolása a kommunista hatalmi gépezetnek, minden etikai norma feladásával, amelyet csak 56 rövid közjátéka szakított meg. Az írástudók árulása soha sem volt ennyire kézzelfogható, mint esetükben. Az államosított szellemi élet nem véletlenül produkált oly középszerű termékeket, s ez a középszerűség napjainkban is tart. Bár egyesek manapság új aranykorról szónokolnak, ne feledjük, hogy nem minden arany, ami fénylik. Amint azt a 80-as években egy magyar költő írta (sajnos a nevét elfelejtettem): *'Bántja szemem a fénylő semmi.'*

Az utódállamok magyarsága ebből a szempontból jobb helyzetben van. Magukra hagyatva ugyan, de a kisebbségi lét szorításában tiszta képviselői a magyar szellemiségnek. Nem véletlen, hogy értékes szellemi termékeket hoznak létre, a szó igazi értelmében nemzetközi mércével mérve. A magyarság harmadik ágáról, a nyugatiról beszéltem tavalyi témabevezető előadásomban. Ezt nem kívánom itt megismételni. Csak arra szeretnék utalni, hogy mi lett volna a magyar szellemiségből, ha nem menekülnek Nyugatra azok, akik többek között a Mikes Kelemen Körben találtak szellemi otthonra? A magyarság e két utóbbi ágát nevezzük mi közösen a *Nagy Magyar Emigrációnak*. Az emigráció stratégiai szerepet tölt be egy nemzet életében. Egzisztenciális helyzete miatt ugyanis kénytelen nap mind nap létünk és szerepünk újragondolására.

A nagy kérdés most az, hogy a jelenlegi helyzetben, amelyben a magyarság szinte az egész világon jelen van, s adottak a 21. század tömegkommunikációs lehetőségei (Internet, műholdas TV és rádió, mobil telefon, stb.), hogyan lehet a folyamatos nemzetnevelést folytatni. Ebben kulcsszerepet kapnak azok a magyar szellemi műhelyek az egész világon, amelyek szakmai felkészültségükkel, erkölcsi példamutatásukkal, közösségteremtő erejükkel valósítják meg az a szellemiséget, amely a magyar népben szunnyad. Ehhez mindenképpen át kell értékelnünk azt a földrajzi teret, amelyet a magyarság ezer évig védett, amelyben élt és alkotott. A jelenlegi alkotó terünk nem korlátozódik a Kárpát-medencére, s semmiéppen sem a jelenlegi Magyar Köztársaságra. Magyar szellemi műhelyek léteznek az utódállamokban, Nyugat-Európa szinte majd mindegyik államában, Észak- és Dél-Amerikában, Afrikában, Kínában és Ázsia más államaiban, Ausztráliában. Sokan vannak, különböző szellemi területen, az igazi gond, hogy munkájuk nem koordinált. Ezt a feladatot szeretné a Hollandiai Mikes Kelemen Kör, a Mikes International-lel karöltve elősegíteni. Egy töről származunk, közös a múltunk, hagyományunk, történelmünk. Ezt gazdagította meg és folyamatosan gazdagítja a 19., valamint 20. században lezajlott nagy migrációs hullám, amely a ma napig tart, bár más formában és más okok miatt. Ha ezt a közös kultúrincset és tapasztalatot egymással megosztjuk, akkor sokkal jobban teljesíthetjük be hivatásunkat, s teljesíti ki önmagát a magyar szellem. Ez nemcsak lehetőségünk, hanem kötelességünk is. Ezáltal maradunk meg magyarnak a változó világban.

Hadd fejezzem be előadásomat Bartók György megszívlelendő szavaival:

'Tudományt, művészetet, gépeket hozni lehet külföldről is, de lelket hozni sehonnan sem lehet. A nemzet lelkisége éppen a hagyományban gyökerezik. A hagyomány letéteményese a nép. Innen indul ki minden és ide tér vissza. Ebből merit az egyes, és ezt növeli az egyes igaz alkotása. Aki egy nemzet tagja akar lenni, annak ebbe a hagyományba kell bele nőnie. Ez olyan tény, amelyen semmiféle bölcsesség nem változtathat.'

HUNGARIAN SPIRITUALITY WORLD-WIDE

Paper presented at the 47th Mikes Study Week conference organized jointly by the Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands (Hollandiai Mikes Kelemen Kör) and Mikes International between 21 and 24 September 2006 in Elspeet, the Netherlands. The conference's theme was: *'HUNGARIAN CULTURE I. — HUNGARIAN LITERATURE WORLD-WIDE. Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West.'*

The author analyzed the innermost essence of any nation's existence: its spirituality. He based his analysis on two monographs: György Bartók's *'Race. People. Nation'* and Sándor Kibédi Varga's *'The Hungarians'* (available in five languages), both published electronically by Mikes International. The paper also contains references to the theme of the next year's conference that will be: *'HUNGARIAN CULTURE II. — HUNGARIAN THINK TANKS WORLD-WIDE. Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West.'*

CZIGÁNY, Lóránt :

Megfricskázott grimaszok¹

Podmaniczky Szilárd történetkéi

Captatio benevolentiae

Amikor hetvenedik születésnapomra a Kortárs Kiadó, a pótolhatatlan Mátis Livia jóvoltából, megjelentette a naplóm testes kötetét (*Írok tehát, vagyok, Emigráns napjaim múlása, 1971-1981*), számos interjút készítettek velem. Az egyikben, már nem emlékszem melyikben, mintegy kitekintésként, az interjút készítő fittyfiritty leányzó a legfiatalabb írónemzedékhez való viszonyomról érdeklődött, és hogy közülük melyik írót kedvelem a legjobban. A kérdés meglepett, mert nem tartozott a témához, ám mivel az interjú előtt éppen az *És* legfrissebb számát nézegettem, s benne is először a *Páratlan oldalt* tele kedvemre való, kihegyezett, pikírt glosszákkal, kézen álltam a válasszal. Ezen az oldalon ugyanis hosszabb rövidebb terjedelemben még más olvasnivaló is akadt, 3-4 soros történetké, szótárba való szócikkek formájában. Ezért is *Szép magyar szótár* a címe. A szócikkeket minden alkalommal élvezettel olvastam és a szerzőjük nevére is emlékeztem: Podmaniczky Szilárd.

Ezt a nevet említettem tehát a feltett kérdésre. Az interjú annak rendje módja szerint megjelent, ám a Podmaniczkyra vonatkozó megjegyzéseim hiányoztak. Fúrni kezdte az oldalamat, hogy miért, s becserkésztem az inkriminált szerzőt. Meg akartam tudni, hogy vajon a fittyfiritty leányzó nem ismerte a nevet, vagy nem akart tudni róla, mert más táborba tartozik, esetleg terjedelmi okokból nem ő, hanem a szerkesztője dobta ki Podmaniczkyt.

Mivel a Podmaniczky Szilárd nevet korábban nem ismertem, csak a 19. századi hasonnevű Frigyes, aki nem rokona, először is utána néztem, hogy mit tudnak róla a kézikönyvek. Kiderült, hogy nem is annyira fiatal a szerző, mint gondoltam, 1963-ban született Cegléden, matematika-fizika szakot végzett a szegedi tanárképző főiskolán, és 1989 óta a *Délmagyarország* munkatársa. Tehát nemrégiben múlt 43 éves, első írásai a nyolcvanas évek második felében jelentek meg, számos kötetet adott ki, köztük verseskötetet is, sőt filmforgatókönyvet is írt, tehát van irodalmi jelenléte. Főműfaja a rövidpróza. Egyik kritikusa „pillanat-novellák”-nak nevezte ezt a műfajt. De tovább mehetünk. Mintahogy Örkény „egyperces novellái” bár gyakran hosszabbak egy percnél, mégis joggal nevezik egyperceseknek, ilyen megfontolás alapján Podmaniczky kedvenc műfaját pedig nanoprózának tekinthetjük. A nanotechnikától kölcsönözve a műfaji meghatározást. (A nano- előtag a köznyelvben arra utal, hogy valami irinyó-pirinyó, a tudósok persze tudják, hogy egy egység 10 a mínusz kilencedik hatványon akár időtartamra akár hossz mértékre vonatkozik. Ismeretes, hogy japán tudósok egy molekulára is képesek voltak betűket vésní lézersugárral.) Ennyit kell tehát tudni a nanoprózáról és a szerző biográfiai kilétéről.

Miért búcsúzik két kézzel a leopárd?

Podmaniczky egyik művenek ez a címe (*Két kézzel búcsúzik a leopárd*, 2001). Meghökkenő lehetőségek vetődnek fel a bizarr nyelvi lelemény kapcsán. Hogy mit csinál a leopárd? Hogy hány kézzel búcsúzik? Miért éppen a kezével? Tényleg búcsúzik-e? S kitől, instálom?

Persze posztmodern irodalmukban megszokott ez a hangnem. Főként címekben gyakran akad ilyen felpörgetett kijelentés. És tudjuk, hogy a címben felvetett kérdésre nem kapunk választ a szövegben. Mintahogy nem tudjuk meg, hogy Tandori egyik kötete címében miért éppen koalamedvék kelnek át az úttesten éjjel, vagy hogy ki szavatolja a *lady* biztonságát Esterházyánál. Hogy Hajnóczy szerint miért éppen Perzsiából lovagolt ki a halál. Régebben, ha egy kissé szimbolikusabb, netán mélyértelmű címmel találkoztunk, rögtön tudtuk miről van szó: *Lobbanás az alkonyatban*. Nyilván öregedő férfi szerelemre gyullad fiatal leányzó iránt. És nyilván tragikus kimenetelű Petelei története. Mi más is lehetne? A leíró, deskriptív címek jó ideje kimentek a divatból. Ki merne ma *Öreg halász és a tenger* címmel megjelentetni valamit, ha az tényleg csak egy halászléről szólna? Pedig már ez sem elég egyszerű, mert az eredeti angol cím még egyszerűbb, *Öreg ember meg a tenger* (*The old man and the sea*) volt, ami a fordító, Ottlik Cipi fülének kicsit nagyon mekegősen hangzott volna magyarul.

Ennyit tehát a címekről. Mert Podmaniczkyknak csupán egyetlen korábbi művével szeretnék itt és most foglalkozni, amelyikből a *Szép magyar szótár* ered. S ez a *Képlapok a barlangszájából* (1999). [A továbbiakban: KB.] Ez a cím inkább beszélő cím. Mert sejteti, milyen történetek lapulhatnak a barlang mélyén, ha a barlang szájából időnként kiküldött képlapokon is kerek, pár soros történetké kerülnek elő, igen figyelemre méltó történetké.

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International közös szervezésében megrendezett 2006. évi, 47. Tanulmányi Napok konferencián. („MAGYAR KULTÚRA I. —MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utóállamok, Nyugat.”; 2006. szeptember 21-24., Elspeet, Hollandia.).

Nézzünk példákat csoportosítva. A történetke lényege, hogy vagy *non sequiturt* tartalmaz, vagy követhetetlen utalást:

„Amikor a fodrász megnyitotta a vízcsapot, mintha vele egy időben a telefon is megszólalt volna. Elzárta a csapot és fülelt. Semmi. Megint megnyitotta és hallotta a telefon hangját. Sokáig töprengett, vajon ki akarhat a vízhálózaton keresztül beszélni vele.” (KB 23)

A rövid leírás megteremti a helyzetet, a következtetés *non sequiturt* tartalmaz.

Egy másik példában a főszereplő bebizonyítja, hogy az egyszeri figyelmes óvatosság nem mindig elégséges:

„Egy sündiszó haladt át az úton, a kamionos fékezett, rakománya megbillent, de nem borult fel. Megvárta, míg a sünt átballag az úton, majd ezerötszáz méterrel arrébb egy út menti bokorból felszökellő őzgidába rohant.” (KB 26)

De lehet bizarr megfigyelés is:

„A vastag kemény sajtban, egyenletesen, méltósággal haladt egyre mélyebbre a kés, mintha egy lift szállna alá a sajt belsejébe, hogy felkutassa a sajt belsejében való utazás optimális feltételeit.” (KB 104)

Más variánsban:

„A parittyából kirepült a kő, hosszú ívben szállt egy nyitott ablakig, berepült rajta, majd egyszerű koppanással a padlóra esett, mint aki vendégségbe jött, de elfelejtette, ki hívta meg.” (KB 98)

Ezekben a történetekben nincsen semmi nyoma *couleur locale*-nak. Időtlenek, nem tartalmaznak konkrét utalást sem a helyszínre, a korra, vagy néven nevezett emberekre. Angol szóval *random* leírásai a világ eseményeinek.

A szerző valamit megfigyel, leírja, és erről valami eszébe jut. Asszociál valamire. Nem akar mély bölcsességeket elénk tálni. Bár a kamion sofőrjének története tartalmaz némi tanulságot. De hát ez csak annyi, mint a közhely, hogy a világ így megyen, ne ne vess korán, mindenki gondolhatja előre, mi lesz a kifejlet.

A *Képlapokban* tehát hiába keresnénk még a leghalványabb célzást is az országra, ahol keletkeztek, vagy félre nem érhetően megfogalmazott politikai utalást.

Nagyítóval keresve azonban találunk egy-két történetkét ilyen díszletek közt, melyeknek a politikai múltra való homályos utalás a kemény magja:

„A hentes beépített mikrofont talált az egyik húskampó mögött. Lábujjhegyen lépkedve mutatta a segédjének, aki ettől olyan vörös lett, hogy másnap már nem is dolgozott ott.” (KB 46)

A másik példának van némi valóság alapja, napi hírre utal:

„A parlamentben új törvényeket hoztak, amely törvények pontosan azt a célt szolgálták, hogy a méhészettel rég felhagyott méhészek orra előtt is elhúzzák a mézesmadzagot.” (KB 32)

A felvillanó alakok majd minden esetben csak a példa kedvéért hím- vagy nőneműek, soha sincs nevük, csak életkorukat (idős asszony, öreg férfi, nagymama, csecsemők, kislány) vagy foglalkozásukat (zöldséges, karmester, hastáncosnő, kalauz, orvos, halór) ismerjük. Ha az egyik nanoprózában férfi és nő van jelen, lehetfinom romantika közelébe is kerülhetünk. Íme egy családrégi két mondatban:

„A férfi a padon közelebb húzódott a nőhöz, nem ölelte át, csak a fülébe súgott valamit. Miközben a választ várta, kicsit távolabb húzódott a nőtől, de csak épp annyira, hogy ha nagyon akar, közöttük elférjen egy kisgyerek.” (KB 54)

Más példa. A romantika szerényen türemkedik elő a történetkéből:

„A nő egy padon üldögélt, táskájából finom csokis ostyát húzott elő, kicsomagolta, s fogai közt apró mozdulattal elpattintotta a szeletet. Amíg ízlelgette a falatot, rózsamintás blúzán lassan kinyílt a felső gomb.” (KB 38)

Ennyit tehát a *Képlapokról*, ahol a narrátor csupán ítéleteivel vagy kommentárjaival van jelen. És talán még annyit, hogy 1999-ben az Év Könyve díjat nyerte el vele a szerző. A *Képlapok* ötleteit és a módszerét fejleszti tovább Podmaniczky egy most készülő művében, mert néhány évvel ezelőtt elkezdte írni a *Szép Magyar Szótár* címszavait és az *Élet és Irodalom* pedig elkezdte közölni. A címe Balassival felel (Szép magyar komédia) bár semmi közük egymáshoz. A továbblépés csupán annyi, hogy a nanoprózából kiugrat egy szót, megteszi címnek, s ehhez kapcsolja a történetkét. A *Képlapok* szövegei viszont ciklusokra oszlanak, s azon belül csillaggal vannak elválasztva egymástól a történetkék, ám címük nincs.

Szép magyar szótár

Podmaniczky terveiben egy 800 oldalas vaskos kötet kiadása szerepel, amely a teljes magyar szókészletet tartalmazná, illetve a teljes magyar szókészlet szemantikailag jelentős etimonjait (ige, főnév, melléknév) ábécé sorrendbe rendezve. 2003-ban kezdett dolgozni rajta és 2008-ra lesz kiadásra kész.

A szótárregényeknek van hagyománya az irodalomban. Nálunk a szintén szegedi Temesi Ferenc (*Por*, 1986/87) írt szótárregényt, de említhetném a külföldi Milorad Pavlicsot is (*Kazár szótár*). A szótárregény izzé-porrá zúzza a narrativa linearitását. A teljes mű azonban mégis kiad egy narratívát, ami a fejünkben, az olvasó fejében összeáll egy történet. Podmaniczky-nál nem erről van szó. Az ő szócikkei nem adnak ki összefüggő cselekményt, ezt nem is akarja. Nem lehet mozaikként összeilleszteni a szócikkeket.

Miről van szó? Az igazi szótárak a szavakra, illetve azok használatára rövid meghatározást adnak. Ezekre a szavakra példamondatot idéznek a szótárírók, általában klasszikus szerzőktől kicédulázott anyagból, ahogy szövegkörnyezetben előfordulnak. Nézzünk néhány példát: ÖSSZEVÉREZ. Példamondat Aranytól: „Nyelve a szájában meg nem tudna férni, / Csattogó fogával azt is összevértzi.” Vagy REFLEKTOR. Példa Tóth Árpádtól: „Micsoda reflektor elé álltam, hogy vékony alakom felhőkre szökken / Izgatott árnyal.” Igenám, de a Nyelvtudományi Intézetben a legmodernebb szavakra nem találunk klasszikus szerzőktől példamondatot. Egyrészt mert klasszikus szerzők ma már nem élnek, másrészt mert a szövegek kicédulázására ma már nincs munkaerő, s harmadrészt mert a *Magyar nyelv értelmező szótára* (a továbbiakban *ÉrtSz.*) 1959 és 1962 között készült, tehát lassan félévszázada, noha változatlan utánnomásban később többször is kiadták. Mit csinált a szótáríró? Társaival ott kuporgott a Nyelvtudományi Intézetben és kiagyalt, kiötölt egy általános érvényű, értelmes példamondatot. Például: IPARBÁRÓ. Példamondat: „Az iparbárok háborúra spekulálnak” (*ÉrtSz.*) Hát ez bizony egy örökérvényű marxista megállapítás, de rögtön látszik, hogy nem szövegösszefüggésből származik, hanem a szótárírók agyalták ki vért izzadva, hogy ideológiailag helyes megállapítást közöljenek a megrökönyödni vágyó, későbbi olvasóval. De kerüljük a politikailag túlterhelt szavakat. Semleges példa: TELJESÍTMÉNY. Hozzá tartozó példamondat: „A nagy célra törő ember soha sincsen meglegedve a saját teljesítményével.” (*ÉrtSz.*) Hát bizony ez is így igaz, ez is szépséges, és ráadásul megcáfolhatatlan örök igazság. Örökbecs. Csak a szó használatára nem ad mintát. Bár kétkem, hogy ebben a formában magára valamit adó szerző is leírta volna, kivéve az idegen ajkúak számára készített nyelvkönyvek értelmes szerzőit.

Nem tudom, hogy morfondírozott-e Podmaniczky a szótárak példamondatain, mielőtt belekezdett volna a *Szép magyar szótár*ba. Akárhogy volt is, a szótárformával fején találta a szöveget. Maga a cím is ironikus fintor hiszen nem szépségre törekedik a szerző hanem arra, hogy hogyan tudná a nyelvét úgy kiölni, hogy az ártatlanabb lelkű olvasó ne vegye észre. Mert nem örökbecsű igazságokat akar kihirdetni, hanem vagy ironikus kommentárt fűz a közhelyet tartalmazó címszóhoz, vagy pedig elmegy a bizarr, a non sequitur felé.

Nézzük erre az első példát:

KÉPLET: „A professzor faltól falig tartó képletet írt a táblára, majd azt mondta diákoknak, negyed órájuk van, hogy meghatározzák a hídról leugró férfi hajszinét. Egy fiú rögtön jelentkezett. Fekete, vágta rá. Helyes mondta a professzor, feltéve, ha az apja soha nem lopott haza gitárhúrt a sajtgyárból.”

Azért kezdtem a szócikkek bemutatását ezzel a példával, mert egy iskolás korunkból jól ismert alapviccre megy vissza. „A hajó hossza 63 méter, szélessége 18 méter. Kérdés: hány éves a hajóskapitány.” Ezzel neveltük ki a premisszából nem kikövetkeztethető kérdések valóságosságát. Podmaniczky tovább bonyolítja az alaphelyzetet. Még egyet csavar rajta. Természetesen van helyes válasz és a professzor újabb non sequiturral meg is magyarázza, hogy miért. Teljesen természetesen, meggyőzően, csak az imaginárius világ tehet róla, hogy nem értjük, s ezért megrökönyödvé nevetünk.

A szótárban a professzor egyike a gyakori dramatis personae-nak. Ő a mester, aki kimondja a szentenciát. Nézzünk további példákat, mert a professzor csalhatatlan logikai érzékkel mindenre tudja a választ, illetve olyan kérdéseket tud feltenni, amire sem ő, sem mi nem tudunk választ adni:

BIZSEREG: „Ha az ember négy és fél voltos elemet nyom a nyelvére, sós bizsergést érez, mondta professzor. De hogy a világ mennyire nem egyszerű, mi sem mutatja jobban, mint hogy levesünket nem tudjuk úgy megsózni, hogy áramot vezetünk bele.”

A professzor bölcsessége végtelen:

SZEX: „A szexben az a különleges, mondta a professzor, hogy igazából nem értjük, csak érezzük. Ha a gondolkodás hasonlóan intenzív élménnyel járna, valószínűleg felrobbanna a fejünk.”

Aztán hirtelen kivillan a lóláb, a kommentárban a szerző kiölti a nyelvét:

VIGYOROG. „A tanár bármit mondott, a fiú csak ült és vigyorgott rá. Mi van, fiam, mi tetszik annyira, szánta rá magát a tanár egyszer. Semmi, mondta a fiú, olyan megnyugtató, hogy a tanár úr pontosan tudja a leckét.”

Podmaniczky a nanoprózában nem fél a banalitástól sem. Leír olyan történetkét is, aminek a végkicsengése banális lenne, ha önmagában állna, de a megszövegezés megóvja a banalitás buktatójától:

HEPEHUPÁS „Hepehupás földúton kanyargott a kocsi, a kormányánál ülő férfi kalapot viselt, arca szikár volt, szemei kutatták a vidéket. Valaha apró ház állt itt, a padláshoz létra támaszkodott, az udvaron kutya szaladgált, a füvek közül a szél elhordta a leveleket. Ő pedig egy fán ülve azon gondolkozott, milyen végtelenül hosszú is az élet.”

Már az indítás (hepehupás) lírai hangulatot teremt, mert képzettársítással azonnal Adyt juttatja eszünkbe („Hepehupás vén Szilágyban”) és az ismeretlen utazó, meglett férfi, a múltba utazik, az elveszett Édenbe, s mikor erre gondol, bizony megszépítő messzeségbe kerül a hajdanvolt fán ülő kisfiú. Tehát végtelenül hosszú az élet. Mindenki gondolt már arra egy múltó pillanatban, hogy milyen hosszú az élet, aki az eltűnt idő nyomába eredt. Ezt a pillanatot rögzíti nanoprózában Podmaniczky.

A humoros szócikkek viszont gyakran vaskos és meghökkentő reminiscenciákat idéznek:

HEVEDER „A két rakodómunkás hevedert akasztott a nyakába, aláhúzták az oldalra fordított zongorának és megindultak fölfelé a lépcsőn. Most már tudom, mondta az egyik szuszogva, mi a különbség könnyű- és komolyzene között.”

Nekem rögtön a *Vasvirágot* (1958) idézi fel, a Gelléri Andor Endre novelláiból készített filmet. Abban cipekedik két rakodómunkás zongorával, s a lépcsőház kanyarulatában izzadva nekimennek a korlátnak, és letörik a kovácsoltvas díszítést, a vasvirágot. Innen a cím. Podmaniczky rakodómunkásai vagány igazságot fogalmaznak meg akasztófahumorral, akkor is, ha nem idézik fel a *vasvirágot*.

Ha már az akasztófahumornál tartunk, engedjék meg, hogy még egy történetkét idézzek:

LÓG: „Kolbász lógott a padláson keskeny lécen fölakasztva. Mellette szalonna, s kissé arrébb egy gerendán a ház tulajdonosa.”

További példa a szerző humorára, ezúttal könnyed fintor:

SZID: „Az asszony könyörgött, szidta a gyereket, mesés magyarázatokat talált ki, ne szopja az ujját hatévesen, de semmi nem használt. A fiú mindannyiszor türelmesen meghallgatta, s csak ennyit válaszolt: pedig finom.”

A humor gyakran bizarr fordulatot vesz:

SÜNDÖRÖG: „A macska addig sündörgött a tejes korsó körül, mígnem felborította. Szétnézett és mert nem látott senkit, mohón nyalogatta a követ. Mikor a tejet fenéig eltüntette, már csak egy dolga maradt, összeragasztani a korsót.”

Idézhetnék még számos példát, ám hogy én is banális bölcsességeket hirdessek: a jóból is megárt a sok. Talán mégegyet, utolsóknak, zárópoénnak.

ERNYEDT: „A férfi szeretkezés után ernyedten feküdt az ágyon, el tudott volna aludni. Már bánta, hogy megígérte a feleségének, hogy este hatra hazaér.”

Laudáció

Hölgyeim és Uraim, engedjék meg, hogy a Mikes reflektorfényébe állított Podmaniczky Szilárdot ajánljam Önöknek szórakoztató olvasmányul.

Miért? Mert kitűnő stilszta, akinek bizarr dolgok jutnak az eszébe. Legfőképpen azért, mert eredeti. Nanoprózát, illetve pillanatnovellákat legjobb tudomásom szerint eddig még senki sem írt a magyar irodalomban. Őseit hiába keresnénk az egyperces novellában, vagy a szótárregényben. Bizarr prózája tehát eredeti, eredetiek képzettársításai is, tehát eredeti módon szemléli a világot. Ez nagy erény a mai kánon előtt hajlongó és kánon után lihegve rohangáló írók között. Ezért állítottam Podmaniczkyt a Mikes Irodalmi Figyelő reflektorfényébe.

Várjuk tehát a vaskos *Szép magyar szótárt*, legyen ereje a szerzőnek befejezni a megkezdett munkát. Természetesen addig is olvashatjuk a szócikkeket hétről hétre, az *Élet és Irodalomban* vagy a szerző honlapján. Megjelenés után a vaskos kötetel műlathatjuk majd az időt bárhol, ligeti padokon napsütésben, áporodott levegőjű várótermekben, saját lakásunkban, kényelmes fotelban, és itt is, a Mikes Kelemen Körben, unalmas előadások alatt, mintha még mindig a gimnázium padjait koptatnánk.

Összevissza lapozgathatunk majd benne, egyik szócikkről a másikra asszociálva, kíváncsiskodva, helyenként persze hümmögve is, időnként felnevetve, vagy elmélázva révedünk majd a semmibe.

Végül pedig engedjék meg nekem, hogy dicsekedjem. Azzal szeretnék dicsekedni, hogy irodalmi díjak esetében nem tudok arról, hogy mutatványként kapott részletek alapján valaha is díjat ítéltek volna oda valakinek. Elsőként tehát a Mikes Kelemen Kör vállalkozhat erre a feladatra, az én szerény segédletemmel, s habár ezáltal egyáltalán nem biztos, hogy bekerülünk a *Guinness Book of Record*ba, a Magyar Parnasszuson talán megérdemlünk egy jóindulatú vállon veregetést.

Köszönöm a figyelmüket.

HUNGARIAN LITERARY MONITOR 2006

Paper presented at the 47th Mikes Study Week conference organized jointly by the Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands (Hollandiai Mikes Kelemen Kör) and Mikes International between 21 and 24 September 2006 in Elspeet, the Netherlands. The conference's theme was: 'HUNGARIAN CULTURE I. — HUNGARIAN LITERATURE WORLD-WIDE. Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West.'

Based in the author's advice the Association granted the 2006 HUNGARIAN LITERARY MONITOR prize to Szilárd Podmaniczky, a 43 years old writer living in Szeged, Hungary. In focus were his so-called 'nano-stories', a genre that was created by Mr. Podmaniczky in the Hungarian literature.

SULYOK, Vince :

Gondolatok a „GLORIA VICTIS 1956” kapcsán¹

A világ nagy könyvtáraiban tucatszámra találunk könyveket, melyeket a magyar 1956-ról írtak. De közülük keveset forgathatunk akkora örömmel, mint a Tollas Tibor főszerkesztésében és önfeláldozó, fáradtságot nem kímélő munkájával létrehozott „Gloria Victis 1956” című Münchenben 1966 őszén a Nemzetőr kiadásában megjelent antológiát.

Nem tartozom ugyan azok közé, akik Tollas Tibor saját költészetét kicsit lekezelőleg szívesen nevezik konzervatívnak, retorikusnak. Már csak azért sem, mivel Tollas Tibor sokkalta több, mint ezek a versek, noha ezek missziója, jelentősége is vitathatatlan. Tollas Tibor a maga sokoldalú életművével egészen egyszerűen a MEGSZEMÉLYESÍTŐJE, LEGIGAZABB ŐRZŐJE az emigrációban 1956 szellemének. Ő még többszöri súlyos betegsége idején se szűnt meg azért tevékenykedni, azon fáradozni, hogy másokban, minél többekben, ébren tartsa a magyar forradalom iránti hűséget. Tette ezt nem utolsó sorban lapjával, a Nemzetőrrel, tántoríthatatlan bátorsággal képviselve mindig azt az igazat, amiben teljes meggyőződésével hitt. De tette ezt személyes fellépésével is, bejárva szinte a földkerekség egészét, ahol magyar közösségek léteztek, hogy beszédeivel és — igenis! — saját maga által előadott „retorikus” verseivel tartsa a hitet, őrizze a reményt a szavaira éhezőkben.

Allítani merem azonban, hogy életének fő műve, fő tette a „Gloria Victis” címmel megjelentetett versgyűjtemény lett. Ebbe az antológiába gyűjtötte egybe a világ költőinek színe-java által az 1956-os magyar forradalomról írt verseket. Erre a gyűjtőmunkára senki nem volt alkalmasabb nála, aki nem csak óriási ismeretségi körrel rendelkezett ehhez, de óriási, legyőzhetetlen akadályt nem ismerő lelkesedéssel is.

Volt persze körötte költőbarát is számtalan, aki a maga nyelvterületén segítette az aktuális költői anyag egybegyűjtésében, majd annak magyarra fordításában. De a LÉLEK emögött a hosszú és intenzív munka mögött — Tollas Tibor volt. Nála futottak össze a szálak. Ő tartotta a kapcsolatot az idegen költőkkel éppúgy, mint a fordítási munkában melléje állt barátokkal, vagy azokkal, akik „csak” beküldték neki az idegen verseket, amikre erre-arra, tudatos kutatással vagy a véletlen műveként ráleltek. Számtalan nagy nevet találunk e versek szerzői között, de szívünket a névtelenebbek írásai is éppen úgy meghatják, mert belőlük is a magyarság iránti megbecsülés, elismerés és szeretet hangja sugárzik felénk.

Hadd zárjam hozzászólásomat, véleménynyilvánításomat, vallomásomat Tollas Tibor néhány sorával egyik nekem írt leveléből: „Végtelenül megörültem levelednek. Nemcsak azért, hogy újabb irodalomtörténetileg eddig ismeretlen versre bukkantál, hanem, hogy **érzed**, mennyire az utókornak szól ez a könyv és mennyire szép lesz, ha ezt a dokumentumot sikerül létre hozni.” Tollas Tibor életével és sokoldalú tevékenységével a legteljesebb mértékben rászolgált arra, hogy 1956-al kapcsolatban nevét a legelső közt említsük!

TRIBUTE TO TIBOR TOLLAS

Paper presented at the 47th Mikes Study Week conference organized jointly by the Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands (Hollandiai Mikes Kelemen Kör) and Mikes International between 21 and 24 September 2006 in Elspeet, the Netherlands. The conference's theme was: *'HUNGARIAN CULTURE I. — HUNGARIAN LITERATURE WORLD-WIDE. Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West.'*

On Saturday evening (23 September 2006) a festive event was held to commemorate the Hungarian Revolution and Independence War of 1956. This event was centered on the 'GLORIA VICTIS 1956' anthology that is the response of poets throughout the world to the Hungarian fight for freedom of 1956. That volume was created by Tibor Tollas and published for the first time in 1966 in Munich. Mikes International published it electronically in 2006. The author, a good friend and colleague of Mr. Tollas, wrote these commemorative words to praise his effort and devotion to the cause of the Revolution, with which he created this unvaluable piece of work.

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International közös szervezésében megrendezett 2006. évi, 47. Tanulmányi Napok konferencián. („MAGYAR KULTÚRA I. — MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utóállamok, Nyugat.”; 2006. szeptember 21-24., Elspeet, Hollandia.).

KISSNÉ NOVÁK, Éva :

Előszó Böhm Károly *A logikai érték tana* című könyvéhez

A szöveg, amelyet most olvas az olvasó, először 1912-ben látott napvilágot Kolozsvárott a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával. A könyvet Böhm Károly leghűségesebb tanítványa Bartók György rendezte sajtó alá. A szerkesztő az általa írt Előszóban megjegyzi, hogy magán a szövegen semmiféle változtatást nem végzett, a mű teljesen nyomdakész állapotban maradt ránk, bár van két § (a 47 és a 117 §-ok), amelyeket a jegyzetek szerint még ki kívánt egészíteni a szerző, de erre már nem volt módja, hirtelen halála megakadályozta benne. Az említett — s ebben a formában igen vitatható paragrafusok — a jelenlegi szövegben is így olvashatók.

„A logikai érték tana” és szerepe Böhm rendszerében

Ez a rendkívül gondolatgazdag alkotás kitüntetett helyet foglal el a böhm-i életműben. Böhm 6 kötetben tervezte megjelentetni filozófiai rendszerét, melynek *Az Ember és Világa* címet adta. A kor hagyományos felfogását követve először a „Dialektika vagy alapfilozófia” problémáit tisztázta, majd „A szellem élete” című kötetben az emberről vallott nézeteit foglalja össze. A harmadik kötet az „Axiológia vagy értékstan” az értékelmélet kérdéseinek rendszerbe foglalt vizsgálatát végzi el, amely a maga korában is nagyon aktuális feladat volt. Tervei szerint ezek után a három nagy értékrendszer vizsgálatát kívánta elvégezni, azaz a logikai, az erkölcsi és az esztétikai érték elemzését.

A korabeli, sőt nagyon sok tekintetben a későbbi (lásd pl. Scheler, Rickert vagy N. Hartmann, felfogását) filozófiák és értékek foglalkozó munkák szerint is az értékek általános elméletének érvényességét, az egyes értéktípusokban kell megvizsgálni feltárva azok hasonlóságát és különbözőségét. Ám a logikai érték lényegéhez közeledve azonnal szembevetődik, hogy Böhm rendszerének és rendszere alappilléreinek az öntétnek súlyos következménye, hogy a logikai érték tanát nem lehet egyszerűen a tudományos értékek problematikájára redukálni. Sokkal többről van szó! Ha komolyan vesszük, hogy az ember maga teremti a világot, hogy az Én világom nem más, mint az Én projekciója, önkifejtése, akkor a három értéktípus nem lehet más, mint az Én különböző formában történő megnyilatkozása, melyek egymástól lényegüket tekintve nem választhatók szét, legfeljebb megjelenési módjaikat vizsgálhatjuk más-más módon. Ebben a kontextusban azonban a logikai érték egészen különleges szerepet kap. Nem csupán a tudomány sajátosságairól és specifikus értékeiről, illetve a gondolkodás elvont szabályairól van szó, hanem mintegy át kell értékelni több vonatkozásban a korábbi gondolatokat is, hiszen az Én tudatos tevékenységének vizsgálatában leljük meg minden fontos kérdésnek a magyarázatát, de legalább is a gyökerét. Az a rendszer, amely az öntétben látja az ember és az ő világának legfontosabb kategóriáját az nem indulhat ki másból, mint az Én szabad tevékenységéből, az intelligencia céljának, funkciójának és működésének vizsgálatából. Ez viszont egy merőben más logika, mint amellyel a filozófiatörténet több szerzőjénél találkozunk. Egy meglehetősen „rendhagyó” és szubjektív logika tárul fel előttünk, melynek szépsége azonban lenyűgözi a hozzá elfogulatlanul közeledő olvasót.

Nem véletlen, hogy ez lett a rendszer legterjedelmesebb kötete.

Az Én és Nemén

Böhm már a bevezető gondolatokban hangsúlyozza, hogy az ember tevékenységének — legyen az megismerés vagy alkotás — legfőbb célja az Én szabadsága, amely egyetlen gazdagon áradó folyamatban bontakozik ki. A folyamat lényege az „önkifejlés”, az Én projekciója. E projekció folytán alakítjuk ki világmépünket, amely egyénenként mennyiségileg és minőségileg is különböző, de feltételezzük, hogy e világmépek bizonyos mértékig megegyeznek egymással, mert a mindennapi tapasztalat és gyakorlat igényli ezt a feltevést. (Miként Kant is feltette, hogy ugyanazok az a priori kategóriák működnek minden ember megismerő tevékenységében.) Hogy ez csupán feltevés és nem bizonyítható tény, arról éppen a különböző tudományos viták győznek meg bennünket.

E világ centruma az önmagáról tudó Én, és mindazok a kapcsolatok, „hálózatok”, melyeket részben tudatosan, részben nem tudatos módon és formában hoz létre. Ezt tekinti a szabad Én megismerése tárgyának, azaz erről szól a tudomány. Mindazok a kategóriák, melyeket a logika használni szokott szubsztancia, okság, tér, idő stb. az Én konstrukciói, s bennük az Én önmagát érti meg, éli meg. Nem levezetni, „csupán” megérteni akarja az ember, az Én önmagát és maga teremtette világát. Az utóbbi nevezi Böhm Nemén-nek. Az ember absztraháló képességét mutatja, hogy külön tudja szemlélni magát és ezt a maga teremtette világot, sőt azt a képet is, amely e világ hatására benne létrejött. „Az ismerés éppen abban áll, hogy a két oldal teljesen egybeforr, az Énben ideális módon ismétlődik a Nemén (látszólagos) realitása. S ezen egymást átható, egymáson

keresztülnövő két oldalt mégis az Én, felsőbb pontról, újra szemlélheti, — amikor az Én ideális nem-éni tartalma, mint másodfokú Nemén, ismét képezi az Ennek objektumát azaz realitását.”¹

Ez az idézet gyönyörű példája Böhm dialektikus gondolkodásának, és annak az eredeti látásmódnak, ahogyan ő az emberre tekint. Mai terminológiánkra „lefordítva” Böhm egyik legfontosabb gondolatát úgy fogalmazhatnánk, hogy az ember és világa között egy sokdimenziós kapcsolat van. Ennek mozgatója, teremtője, „lelke” az Én, aki kezdetben öntudatlanul, majd egyre tudatosabban kivetíti önmagát környezetébe, és ezzel megteremti saját világát. Ez a világ azonban megismerésre csábítja, miközben részben önmagát mutatja meg. A megismerési folyamatban az ember egyszerre, egymást áthatva ismeri meg az úgynevezett valóságot, azaz saját világát és önmagát. Az ismeretekben egy ideális világ képe jelenik meg, amely egyszerre ad információt a világról és önmagáról, amelytől az Én különbözik, de mégis elválaszthatatlanul össze is tartozik vele. Az ismeret és az ismerő, a szemlélet és a szemlélő különös, de vitathatatlan egybeeséséről van szó. Ezt az egybeesését, mint „önállításonk sikerességét” éljük meg, ezt nevezzük az igazság érzetének. Még egy igen fontos mozzanata van ennek a folyamatnak. Amikor az Én a jelentések szerepét felismeri magában, akkor a Nemén-re még egy réteg rakódik: az értékesség rétege. Ez a mi világképünknek a másik fele, az úgynevezett „kellő világ”.

Az Én értékelő tevékenysége

Az értéket az Én kölcsönzi, mint vonást a különböző dolgoknak, tárgyakkal. Az érték csirája az Én szabadságában lelhető fel, más szavakkal „az önszeretet teljességében”, a „szabadság zavartalanságában”, „a szabadság realitásában”. Az Én az egyetlen, aki képes az értékelés aktusára — vallja Böhm. S innen kiindulva teljesen egyértelmű számára, hogy az értékelésben fellelhető különbségek, az értékesség forrása az Én-ben lelhető fel, az „az Én titokzatos természete, melynél fogva önmagával összezárkózásában, coincidiájában az önszeretet örömét megélheti.”² Ez a felfogás nemcsak az értékeléseink különbözőségére ad magyarázatot, de magát az értéket övező zürzavarban is egy sajátos, szubjektív rendet teremt. S bár a terminológia (önszeretet, összezárkózás stb.) kissé szokatlan a mai olvasó számára, de érdemes elgondolnunk a tézis igazságán és mindennapi tapasztalatainkkal való megegyezésén. Mít tekintünk általában értékesnek legyen az egy bútordarab, egy könyv, vagy egy műtárgy? Ami nekünk is tetszik, amire régóta vágyunk, ami talán már nekünk is van, szóval ami ízlésünkkel, értékelő aktusunkkal egybevág. Vagy milyen magatartást ítélünk helyesnek, pozitíve értékelhetőnek? Amelyet mi is követünk, vagy elsajátítottunk, amit tehát helyesnek, erkölcsösnek, de legalább is hasznosnak tartunk. S melyek azok a műalkotások, amelyek kiváltják tetszésünket, melyeket akár többször is megnézünk, meghallgatunk, újraolvasunk? Ugye azok, amelyek megérintették lelkünket, amelyek visszhangra találtak bennünk, vagy amelyek éppen a mi érzéseinket visszhangozzák. Ha e megállapításokkal egyet értünk, akkor el kell ismernünk, hogy Böhmnek igaza van. Az érték az Énből sugárzik a világ dolgaira, tárgyaira, viszonyaira. Az Én értékkel, tulajdonít eszköz vagy célértéket a különböző létezőknek.

Ez a filozófiai álláspont egyedül álló a kor gondolkodásában, s Böhm rendszerét tekintve egy immanens logika minden elvárását kielégíti. Elméletileg egyértelműbb és gyakorlatilag is működőbb, mint a kortársak felfogása, sőt még az őt követő gondolkodók nagy részénél is sokkal jobb. Gondolok itt pl. a neokantiánus Rickert értékfelfogására, aki egy intelligibilis világ fogalmi tételezésével teremt helyet az értékeknek, amellyel ugyan egy, az objektivitás látszatával rendelkező értékhierarchiát hoz létre, de nem tudja vele megmagyarázni az értékek dinamikáját.³ Értékelméletében Scheler sem talál igazán jó megoldást. Határozottan kiáll az értékek szubjektumoktól és dolgoktól független léte, illetve rangsora mellett, de ezek ontológiai státuszát nem tudja megadni, megragadni.⁴ Egy tökéletesen érthető, ám kissé anakronisztikus álláspontot képvisel N. Hartmann, aki az értékeknek kifejezetten idealisztikus létmódot tulajdonít.⁵ Nem folytatva az egyébként igen jelentős gondolkodók sorát azt mondhatjuk, hogy Böhm értékelméleti alapállása egyértelmű és gyakorlatilag is értelmezhető. Ebben a rendszerben gyönyörű egységet alkot az ontológia, az ismeretelmélet és az axiológia.

A fentiek alapján tökéletesen világos, hogy az Én, az öntét fogalmát kell „megfejtteni” mind pszichológiai, mind filozófiai szempontból. A valóság, azaz, amit annak nevezünk lényegében nem más, mint „saját tartalmunk kifejtése”, önmagunk projekciója. Az értékesség szintén az Énből sugárzik ki, az „Én önszeretete csatolja hozzá” a valósághoz.⁶ A valóság értékes” kijelentés tehát egy szintetikus apriori ítélet, melynek ontológiai alapját az Énben lelhetjük meg.

Első lépésben az Én a tárgy élvezeti értékét „fedez fel”, azaz észre veszi, hogy az adott tárgy rá nézve értékes (kellemes, édes, egészséges stb.). Az élvezet csak figyelmeztet a dolog értékes voltára. A következő lépcsőfokon a „siker érzete nála a

¹ Böhm Károly: A logikai érték tana, Kolozsvár 1912. 10. o. {Az elektronikus kiadásban a 4. oldal. A további lábjegyzetekben [] –ben közöljük az oldalszámot az elektronikus kiadásban. — Mikes International Szerk.}

² U.o. 15. o. [6. oldal]

³ Lásd: H. Rickert: A filozófia alapproblémái. Európa K. Bp. 1987.

⁴ Vö. Scheler: Formalizmus az etikában és a materiális étika. Gondolat K. Bp. 1979.

⁵ N. Hartmann: Esztétika. Magyar Helikon Bp. 1977.

⁶ Böhm Károly: id. mű 15. o. [6. oldal]

mérték, amit haszonnak neveznek (haszon = önfenntartás sikere).⁷ A legmagasabb szinten elvonatkoztat a tárgy, az élvezet és a siker örömétől, és pusztán „önszabadságában nyugszik meg”,⁸ ez a maga lényegességének értéke, a nemesség.

Az Én minden egyes fokon nem csupán a tárgy, de önmaga különböző képességeit is felfedezi. S egyúttal ebben a három fokozatban fellelhető a három filozófiai diszciplína az ontológia, az axiológia és a gnoszéológia összefonódása. Hiszen a tárgy létezik, mint élvezetes, hasznos, nemes (ontológia). Az értékek az Énből fakadnak: az értékek meglétét „...azon homályos nyugtalanságban tapasztalja, melyet a kék üressége, a haszon silánysága benne hátrahagy, s mely csak akkor szűnik meg, mikor a nemességben a maga súlypontját s állandó tengelyét megtalálta.”⁹ (axiológia), és az Én értelmi tevékenységet végez, számít, mérlegel, ítél (gnoszéológia). Ezek a kapcsolódási pontok egyértelművé teszik, hogy a logikának ezt egységben kell látni és láttatni.

Mindezek a tevékenységek a tudathoz kötődnek, főként az öntudathoz, mely a „teljesen kifejelett Én, mely maga és világa alkotóját érti és szemléli.”¹⁰ Az első fokon az élvező Én veti egybe a tárgy képét a maga belső világával. A második stádiumban az értő Én viszonyítja a tárgy képét és az önfenntartás igényeit, s végül az eszes Én hatol be a tárgyak önértékébe. Az öntudat azt vizsgálja, hogy az adott dolog önértéke milyen mértékben szolgálja az Én szabadságát. „A dolgok önértéke az analógia teljességével emelkedik, melyet a tárgy képe a mi Énünk képével felmutat; minél jobban felel meg egymásnak e kettő (azaz minél egyezőbb az önértéki alkat), annál biztosabban szolgálják a tárgyak az Én szabadságát.”¹¹

Az Én szabadsága

Ez az intelligencia végső célja — fogalmazza Böhm — az Én szabadsága. Ez a gondolat nem először fogalmazódik meg a filozófia történetében. Elegendő csak Hegelre vagy Marxra utalnunk. Am Böhm szabadság fogalma megmarad a maga teremtette keretek között. Nem egy történetileg kibomló, emberi cselekvésben realizálódó szabadságról van szó. Pusztán a szellem szabadságáról, amelyért az Én alsóbb értékeit is feláldozza. Ez lényegében az *αταραχία*, azaz a nyugodt, tiszta szemlélet, a kontempláció boldog állapota. Ez a szabadság jut kifejezésre az Én normatív törvényeiben, illetve az Én szabályozó (önszabályozó) aktusaiban.

Ezen a ponton fogalmazza meg Böhm félreérthetetlenül a maga nagyon eredeti gondolatát. A megelőző filozófiák a normatív tudományokról szólva úgy vélekednek, hogy a logika a gondolkodást, az etika a cselekvést és az esztétika az alkotást szabályozza az igazság, a jó illetve a szép értékeinek megfelelően. Böhm meggyőződése, hogy a felsorolt tevékenységek különválasztása hibás. A gondolkodás a maga törvényeivel együtt ugyanis nemcsak a logikában, de a morálban és az esztétikában is jelen van és hat. Miként az akarat is mindhárom tevékenységben szerepet játszik. Helytelenül határozták meg a célokat is, hiszen a végső cél nem az igaz, vagy jó, hanem az ember szabadsága. „Az Én teljes szabadsága csak az igaz, jó és szép alkotásokban — azaz a szabad kapcsolatok létesítésében — nyerheti megvalósulását.” — írja Böhm.¹² A három diszciplína mindegyike a szabályozás azonos törvényeit mutatja, mert mindegyik az Énben leli magyarázatát. Nem vitatható, hogy más a gondolat, más a tett, más a műalkotás, de mindegyikben ugyanaz az Én, tehát ugyanaz a valóság nyilvánul meg. Ahogyan ezt a 13.§-ban fogalmazza: „...a szabályozó törvények a 3 diszciplínában nem egyebek, mint az Én önkifejlésének törvényei különböző hangnemekbe áttéve.”¹³

De további hasonlóságok is vannak. Mind a három diszciplína a megismerést tárgyként tartalmazza, mert mindegyikben az Én kifejlése a tárgy, s mindháromban az alkotó tevékenységet vizsgáljuk. E három diszciplínát tehát egymástól elszakítva, elkülönítve vizsgálni nem szabad. Ha ezt tesszük, nemcsak a lelket tépjük 3 darabra, de az érték lényegét sem tudjuk megmagyarázni. De az egyes diszciplínák nem is állnak meg önállóan, kivéve a logikát. Az etika már cél, logika nélkül értelmetlen, miként az esztétika sem képzelhető el gondolat vagy (erkölcsi) cél nélkül. Böhm frappáns módon így összegzi a lényegét: „az akarat felteszi a célgondolatot, a kifejezés pedig mindkettőjüket és még az érzést is. Gondolat akarás nélkül még bír értelemmel; akarás érzés nélkül is megállhat (pl. ösztöni hiányoknál); de az érzés vágy és kép nélkül üres reakció, mely csak az Én kibillenését jelentené.”¹⁴

A fentiekből következik, hogy minden érték-gondolatban vagy értékelő tevékenységben a közös gyökér az Én önértéke, illetve ennek ismerete. Böhm igaz kantianus gondolkodóként úgy véli, hogy ebből adódóan az „Én öntudatos reakciói is azonosak lesznek”¹⁵ Az Én ugyanúgy szabályozza önmagát amikor tudományos tevékenységet folytat, mint amikor műalkotást hoz létre vagy erkölcsileg cselekszik. Itt a kanti apriori kategóriák azonossága „köszön vissza”. Az Én egysége valóban ezt involválná logikailag. Azonban a mindennapi tapasztalat arról győz meg bennünket, hogy különböző situációkban az Énnek

⁷ Uo. 19. o. [8. oldal]

⁸ Uo. [8. oldal]

⁹ Uo. [8. oldal]

¹⁰ Uo. [8. oldal]

¹¹ Uo. 23. o. [10. oldal]

¹² Uo. 28. o. [13. oldal]

¹³ Uo. 31. o. [14. oldal]

¹⁴ Uo. 36. o. [16. oldal]

¹⁵ Uo. 42. o. [19. oldal]

hol egyik, hol másik vonatkozása kerül előtérbe. Az ember személyiségének minőségi sokféleségéről talán Sartre rajzolja a legteljesebb képet, akár filozófiai munkáira, akár irodalmi alkotásaira gondolunk. Az ördög és a jó isten című drámára hivatkozva mondhatjuk, hogy az ember képes magát egyszer ördögnek, máskor jó istennek választani.¹⁶

S még egy megjegyzés kívánkozik ide: az erkölcsi cselekedeteinknek nincs önálló terrénuma, tehát megkérdőjelezendő az a gondolat, hogy létezik par excellence erkölcsi cselekvés. Viszont úgy szólván minden tevékenységünknek van erkölcsi vonatkozása, tehát erkölcsi értéke (is) van a tudományos megismerésnek éppúgy, mint a műalkotásnak vagy a mű befogadásának. Különbözőségük a célokban érhető tetten. Pl. A karitatív tevékenység direkt célja a másokon való segítség, de a tevékenység maga itt is összetett: betegápolás, pénz gyűjtés, segítő társak toborzása stb. A tudományos kutatás célja pl. valamilyen vírus tulajdonságainak megismerése, közvetett célja a gyógyítás, tehát mindkét célban van erkölcsi mozzanat, de mindkettőben kevésbé közvetlen, mint a karitatív tevékenységben.

Abban azonban teljesen egyetértek Böhm gondolatával, hogy a normatív tudományok alapvetően a megismerő, az akaró, a reflektáló, az önmagát is szabályozni akaró Énből érthetők meg. Mindez az Én önszeretetéből fakad. Ez a kifejezés mai szóhasználatunkban szokatlan, de tartalmát illetően mélyen igaz. Az ember kiegyensúlyozottságához, személyisége harmonikus voltához hozzátartozik az önismeret — amely már a görög filozófiában is alaptétel —, s ezzel együtt önmagunk elfogadása. Ez egy folyamat eredménye, amely gyermekkorban kezdődik. A kisgyermek leplezetlenül szereti magát, s ezért önző módon ragaszkodik egyéni kívánságaihoz, apró kiváltságaihoz. Lassan megtanulja, hogy tekintettel kell lenni másokra, tehát igyekszik önzetlenül viselkedni. Társadalomban élve felnőttként is ezt tesszük, de értékelő tevékenységünkben mindig felbukkan (gyakran öntudatlanul) az Én fontossága, értékessége. A „véleményem szerint”, „én úgy látom”, az „én értékítéletem szerint” és hasonló kifejezések mind arra utalnak, hogy udvarias formában ugyan, de saját értékelő tevékenységünket helyezzük előtérbe, értékelésünk bázisát saját önértékünk adja.

Összegezzük tehát egy kissé hosszabb idézet segítségével az eddig elmondottakat! „Az öntét önkénytelenül megvalósul, azaz kifejlik funkcióiba, tagozódik Én és Nemébe. A többi mind az Entől függ. Az Én önmagával azonosít mindent s ezzel megéri az objektumot s ezen objektumok sorában saját magát is. Ezen megismerés által válik le objektumaitól, ez szabadítja meg első fokon. S csak ezen elvonatkozott Én tevékenységei a tudás, erkölcs, műalkotás. Az ő rendező hatalma alatt sorakoznak a gondolatok. Egyik oldalra esnek a szubjektív, a másakra az objektív jelentések. Ezen objektív jelentések közé kerülnek a „Más” alakjai. Ezen „Más” körét teszik a hozzánk fokozatosan sorakozó „Nemének”, mint élettelen, vegetáló, animális és öntudatos „Nemének”. Az öntudatos „Nem-én” a tulajdonképpeni „más” vagy a „Társ”. Mindezeknek képszerű azonosítását eszközöljük a megismerésben s megértésben.”¹⁷

A tökéletesség

A megismerés, a megértés, az értékelés és a „mívelés” minden létezőre vonatkozik. Nemcsak a megismerés, de az erkölcsi viszonyulás is kiterjed a nem tudatos lényekre is nem csupán a társas viszonyokra. Ezt foglalja össze egy ábrában tanáros pedantériával a 47. oldalon.¹⁸ S mivel minden az öntéttől bomlik ki, minden innen kap értelmet, minden szabályozás a magát ismerő és megbecsülő, értékelő öntudatból ered, ezért elsőrendű feladat az „értelmi alkat” tökéletességének vizsgálata.

Érdeemes a szokásosnál nagyobb figyelmet szentelni a tartalomjegyzéknek, amely mintegy irányítúként vezet bennünket Böhm gondolataiban. Az első könyv a tökéletesség fogalmát elemzi. Ahhoz ugyanis, hogy bármely dolgot, tárgyat értékelni tudjunk szükséges egy viszonyítási alap, ami nem lehet más, mint az Én értékrendszere, az Én ontológiai ideái. Ezek viszont a szabad Én tökéletességének megnyilvánulásai. Böhm meggyőződése, hogy csak a szabad Én képes a tökéletességet felfogni vagy megalkotni. A tökéletesség ideájának fényében tudjuk megítélni a tárgy önértékét, valamint azt, hogy milyen helyet foglal el a tárgy önértéke szerint a világ egyetemes rendjében. Ez utóbbit nevezi Böhm kozmikus értéknek, hangsúlyozva, hogy a kozmosz számunkra való fogalmáról van szó, azaz a világ azon részéről, melyet előttünk érzékeink feltárnak.

A logika böhmi kategóriái

A második könyv felel meg leginkább a mű címének, ugyanis itt elsősorban logikai természetű problémákról van szó. Itt kapunk képet az érzéki és értelmi megismerésről, a képzetéről, a megértésről és a jelentésről, s emellett olyan sajátosan böhmi kategóriákról, mint a projekciót, a fixirozást, az egyszerű jelentések és a „jelentő csomók”, de még inkább jellemző tartalmakat hordoznak a következő fogalmak: „Énalany, Éntárgy, Énjelentések”. Anélkül, hogy az említett fogalmak részletes elemzésébe kezdenénk a fentiek alapján tudhatjuk, hogy minden az Én köré rendeződik, a megismerő én is elrendezi, megteremt a maga világát.

A hagyományos formális logika kategóriáit legtisztább formában a II. alszakaszban találhatjuk meg. De itt sem csupán a korábbi logikai ismeretek valamilyen átértelmezésével találkozunk, hanem a hagyományos logikai kategóriákba (ítélet,

¹⁶ Lásd Sartre: Az Ördög és a Jóisten In. Sartre: Drámák. Európa K. Bp. 1975.

¹⁷ Böhm Károly: id. mű 45-46. o. [20. oldal]

¹⁸ [21. oldal]

következtetés, szillogizmus, bizonyítás, magyarázat stb.) öltöztetett böhmi filozófiával. Mint minden fejezetben itt is megkapjuk a probléma történetének rövid, kritikai áttekintését.

A tudomány és a logosz

Az utolsó fejezet a tudomány értékét foglalja össze „a jó és szép társaságában”. Ezeket a paragrafusokat olvasva szinte kényszerítő erővel asszociál az olvasó egy későbbi gondolkodó Wittgenstein híres művére a Logikai-filozófiai értekezés-re. Bár Wittgenstein műve kevésbé kifejtett, kevésbé magyarázó, mondhatnánk úgy is rejtjelekben megírt munka, de számos hasonlóság figyelhető meg közöttük. Wittgenstein sem kívánja részekre szedni az ember tevékenységét és gondolatait, a Tractatus — Böhm tárgyalásmódjával szinte teljesen megegyezően — egyszerre logikai, esztétikai és etikai üzeneteket hordozó mű.¹⁹ Mindketten úgy vélik, hogy az ember és a világ egymástól elválaszthatatlan terminusok. A világ az egyes ember számára adott a maga sajátosságaival, s mindnyájan csak saját világunkban tudunk eligazodni. A hangsúlyokban fedezhető fel különbség: Wittgenstein nagyobb jelentőséget tulajdonít a nyelvileg megformált fogalmaknak („Nyelvem határai világom határait jelentik”), míg Böhm inkább az öntudatban történő folyamatokra (projekció, intuíció, értékelés stb.) helyezi a hangsúlyt. Megrendítően szép, ahogyan e két nagy filozófus az úgynevezett végső kérdésekről gondolkodik. Wittgenstein elkerüli a filozófiai tradícióban határozott jelentéstartalmakat kapott kategóriák használatát. Sajátos, megkockáztatom misztikus, de mindenképpen talányos mondatai sokféle megfjtést sejtetnek. Az „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” — közismert mondat²⁰ értelmezésébe éppúgy belefér az emberi megismerés korlátozottságára való figyelmeztetés, mint a transzcendencia szavakban megragadhatatlan lényegére való utalás.

Böhm Károly téziseinek vallásos értelmezése megítélésem szerint lehetetlen. Bár nyelvi kifejezései, melyek irodalmi értékkel is bírnak, olykor csábítanak egy ilyen megoldásra, de maga Böhm több helyütt teljesen egyértelműen elutasítja ezt a lehetőséget. Több szöveghelyet is idézhetnénk ezt bizonyítandó, de egy is elegendő ennek belátására. „A metafizika teológiai irányai — logikai nehézségeik miatt tudományos alapozást a filozófiai rendszernek nem adhatnak; tetőül használhatja a szív fantáziája, de alapul az értelem gyengébbeknek találja, semhogy világhordozó Atlasul szolgálhatnának.”²¹

Böhm a maga eredeti gondolatait jobban köti az emberiség kultúrájában kialakult fogalmakhoz. Elsősorban Arisztotelész *λογος* fogalma látszik alkalmasnak annak a lényegnek a megjelölésére, amely egyszerre kell jelentse a világ értelmes, törvényekben elrendezett, megérhető, logikus voltát, és az ember, az Én sajátos racionális lényegét. Az Én, akinek biológiai kialakulását a pete állapottól nyomon követi, akinek ösztöneit pontosan leírja, akinek érzelmeit, érzékeit a pszichológia eszköztárával mutatja meg, de akinek lényegét mégis a tudat, az önmagát is tárgyá tenni, megismerni képes, önmagának szabályokat, törvényeket adni képes öntudat jelenti. A logosz mellett még a védikus filozófiából vett Atman fogalmat használja szívesen. Az Atman gazdag tartalmának kifejtésére nem vállalkozva megjegyzem, hogy Böhm nagyon biztos kézzel talál rá arra a másik fogalomra, amely valóban jól beilleszthető filozófiai rendszerébe. Az Atman, az Önvaló az Upanishadok egyik fontos kategóriája. A világ lényege a Brahman azonos az ember énjével az Atmannel. Ezt a fogalmat még Jung is használja kiemelve, hogy „ezért lett az (ti. az Atman) „önmagam” kifejezésére kiválasztva: általa megérhető a szellemi mindenség és egyidejűleg egy központ, melyek nem esnek egy-be az Énnel, hanem magukba foglalják ugyanúgy, mint a nagy kör magába foglal egy kicsit.”²² Böhm tehát nagyon finom érzékkel választja ki e kategóriát annak a folyamatnak a kifejezésére, melyben az ember a maga teremtette világot lényegileg megismerve, elsajátítva, s benne magát gazdagabban fellelve egy kiteljesedést, egy magas szintű önmegvalósulást él meg. A szellem megvalósul az igazság lépcsőfokaiban, s ezek beépülnek az emberiség hatalmas tudás áramába. A kötet utolsó oldalán már-már vallásosnak, de legalább is misztikusnak tűnő mondatok olvashatók a Kis Lelkek és a Nagy Lelkek az igazságban, a tudásban történő összeolvadásáról. Böhm olyan határozottan utasítja el a vallásos gondolkodást a filozófiában, hogy nincs alapunk feltételezni a Nagy Lélek és Isten azonosságát. De nincs itt szó valamiféle abszolút szellemről sem. Az egyes ember tudásának és az igazság kozmikus jelentőségének hangsúlyozása, egy sajátos megfogalmazása az én és a közösség, az ember és az emberi nem sohasem problémátlan, de mégis előrevívő kapcsolatának a megismerésben, a tudományban. Az igazán nagy tudós szerénységével szól arról, hogy miként gazdagítja, termékenyíti meg az emberiség gondolkodását, tudását az egyes ember megismerő tevékenysége, tudományos eredménye.

E záró mondatok bizonyos mértékig róla szólnak, miként Böhm egész filozófiája nemcsak az egyes ember, de az ő személyes filozófiai fejlődésének is hűséges tükré. Olyan megindító őszinteséggel és komolysággal vall minden maga által kiadott mű előszavában gondolatainak formálódásáról, elméleti álláspontjának megszilárdulásáról, amely önmagában is tanulságos. Aki figyelmesen olvassa műveit nem csodálkozik azon a rendkívüli hatáson, melyet kollegáira és tanítványaira gyakorolt: embersége, elkötelezettsége, a magyar filozófia érdekében végzett sokoldalú tevékenysége önmagában példaértékű.

¹⁹ Vö. L. Wittgenstein: Logikai-filozófiai értekezés. Akadémiai Kiadó. Bp. 1989.

²⁰ Uo. 90.o.

²¹ „A metafizika teológiai irányai... logikai nehézségeik miatt tudományos alapozást a filozófiai rendszernek nem adhatnak; tetőül használhatja a szív fantáziája, de alapul az értelem gyengébbnek találja, semhogy világhordozó Atlasul szolgálhatnának.”

Böhm Károly: Adalékok egy filozófiai szótárhoz In: Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscus Josephinae Sectio Philosophica, Tom. V. Fasc. Szeged, 1935. 175. o.

²² Jung: Az archetípusok és a kollektív tudattalan, In: Bevezetés a tudattalan pszichológiájába. Európa K. Bp. 2000.

De nehezen talál jelzöt a méltató arra az alapos és naprakész tudásra, amely írásaiból kitűnik. A kolozsvári egyetem professzora nemcsak a filozófiatörténet korábbi képviselőinek gondolatait ismeri kitűnően, de a kortárs filozófiák (Pl. Brentano, Husserl, Bergson vagy Le Bon, hogy csak azokat a neveket említsem, melyek ma is korszakváltást jeleznek, s emellett számtalan olyan szerző nézeteit ismerteti vagy bírálja, akiket ma a kevésbé jelentős gondolkodók között tartunk számon.) legújabb eredményeihez is tud kritikusan viszonyulni. Ő ismerteti meg pl. a magyar érdeklődőkkel Comte pozitívizmusát két nagy tanulmányban.

De kötelességemnek érzem, hogy még egy szempontra felhívjam a figyelmet. Böhm Károly úgy vélem a szó igazi értelmében filozófus, aki rendkívül alapos és széleskörű természettudományos ismeretekkel rendelkezett. Ennek minden művében bizonyosságát adja. A jelen kötetben különösen szép példáit olvashatjuk modern és sokrétű ismereteinek. Különösen a 27-35 §-ok érdekesek, amelyekben szó van az evolúcióról, a radium felfedezéséről, az atomok belső szerkezetéről, az életerő és a szénatomok viszonyáról azaz az élet forrásáról, alacsonyabb rendű biológiai lényekről, az „állatok lelki struktúrájáról”, Linné és Cuvier morfológiai osztályozásáról, Haeckel elméletéről stb. Filológiai ismeretei is imponálóak, ehhez elegendő átnézni a 98-99 §-okat, ahol az igaz, igazság szó számtalan nyelvi alakját sorolja fel és értelmezi.

Böhm Károly valóban fényes csillag a magyar filozófia egén. Úgy érzem, hogy Hamvas Béla, — aki szintén egyedi jelenség a magyar filozófiában és irodalomban — s akit szintén egy egész korszakra rabul ejtett a védikus filozófia, itt idézett sorait szinte róla írta. „A hagyományban a dzsiva, az életéhségben nyugtalanul szétszóródó ember nem más lény, mint az atman, az éles és tükörsíma kedély, a kettő egymást nem zárja ki. A dzsiva és az atman között fokozati különbség van. Dzsiva az az ember, aki a világ sokszínű ragyogásában elveszve nem tud mást, mint fogadni mindazt, amit sorsa eléje hajít, a káprázó világ gomolygásában tévelyeg és azt vakon élvezi, szellemi javait eltékozolja, mialatt lény a nem létezőben elpárolog. Atman az az ember, aki életéhségét megfűkezi, aki sóvárgását, a középponti vonzatot (pathé, káma, jin) kikapcsolja, és mit számít, hogy a káprázat világának varázsa elveszett, ha az ember a lét magasabb fokozatai számára alkalmassá válik.”²³

PREFACE TO KÁROLY BÖHM'S VOLUME ENTITLED: *THEORY OF THE LOGICAL VALUE*

On September 10, 2003 we commenced to publish electronically the six-volume large opus magnum (entitled 'MAN AND HIS WORLD') of Károly Böhm, founder of the first authentic Hungarian school of philosophy. On 6 August 2006 we published the fourth volume, entitled '*Theory of the Logical Value*'. The text of this volume is unabridged and authentic that follows the original edition (in traditional paper-based format), published in 1912 in Kolozsvár.

On request of Mikes International, Éva Kissné Novák, professor of philosophy at the University of Szeged (Department of Philosophy) wrote an introductory essay to this volume, which is published here, too.

²³ Hamvas Béla: Eksztázis — Esszé. Medio K. Szentendre 1996.

HEGEDŰS, Loránt : Ravasz László a teológus és az igehirdető*

Ravasz László emléktábla a Budapest-Kálvin téri református templom falán

A teológus *Ravasz László*, önvallomásainak tükrében és életművének bizonyágtétele szerint is, a *Vasady Béla* tanulmánya által felsorolt öt állomáson át ér el a teljességig.

Az induló teológus a Böhm Károly-i szubjektív-idealista filozófia alapján, annak fogalmi hálójával építi ki szisztematika-teológiáját, mert alapvető tudományos bizonyosságát csak a tudat lényére és annak kibontakozására tudja építeni.

A második fokon bizonyos egyeztető művelet által a filozófiát és szisztematika-teológiát egymással kiegyensúlyozva halad a gyakorlati teológia és az igehirdetés művelése felé. Ekkor élmény-teológussá lesz, aki szerint személyivé kell tenni a keresztyénséget, különben maholnap csak történelmi kincs lesz.

Harmadik korszakában mind pozitívabb teológussá válik, amit Homiletikájában vall meg: „*Komoly meggyőződése, hogy a teológia csak úgy tudomány, ha szigorú kritikai módszerrel egyetemes filozófiai alapokon épül fel, ugyanakkor a tudományos kritika eszközeivel feltárt és igazolt pozitívumoknak meglepő nagyságát és kimeríthetetlen gazdagságát egyre növekvő áhitattal néztem és raktam le.*”

* Forrás: Hegedűs Loránt: *Testvérek, menjünk bátran!* Budapest 1992. pp. 86-88. (A Budapest-Kálvin téri Ravasz-emléktábla avatási beszéd összefoglalása. Elhangzott a Református Világtalálkozó június 21-i megnyitójának napján. — Eredeti megjelenési helye: *Reformátusok Lapja*, 1991. szeptember 15. 4. o.)

A negyedik fokon modern kálvinista ortodox teológus lesz, kinek világképe az Isten szuverenitásának gondolatán épül fel, amelyet a Bibliából vesz, s e körül csoportosítja egy kétezer esztendő tan- és életszövedék bizonyosságtételeit.

Ötödik korszakában az Ige teológusa lesz, aki a *Barth*-i reformatori teológia ösztönzése nyomán mindent Isten igéjére alapít.

Ezt az ötlépcsős utat fejlődésként éli meg tanítványaival együtt. A bizonyosság kérdése vitte őket a szubjektív idealizmushoz, a hit őszintesége az élményteológiához, az élmény mint átértett érték vitte őket az egyre pozitívabb értékteológiához, végül a teológiai szükséglet a modern kálvinista orthodoxia bibliikusságán át vitte őket a Bibliában megszólaló Ige felszabadító hatalma alá.

Ez az ő lelki teológiai útja: vitetés Istennek számára eleve elrendelt pályáján. Mint ő mondja önéletrajzában: „Mert nem mi megyünk, hanem vitetünk.”

Hová?

Az időn át az örökkévalóságba.

E két, idői és örökkévaló szempont mutatja nekünk *Ravasz László* jelentőségét.

A sub specie temporis látásai a *Ravasz*-önéletrajz summázása óta egy újabb emberöltő felismerései, győzelmei, sőt nagyszerűségei szerint változtak és sokasodtak meg. E sokból kiemelkedik három: a történelmi, a szociális és a humánus.

Történelmileg tudott-e a teljes, ellentmondás-mentes, successzív approximációval egyetemes filozófiai alapokon felépülő teológiai rendszer egy minden vonatkozásban érett állapotban új történelmi helyzetet teremteni, illetve annak megszületését elősegíteni? — Nem! Erre képtelen volt. Amíg a szellem emberei saját jelentőségüket igazolva végezték feladatukat és nem bírtak a megmunkálendő anyaggal, az anyagelvűség emberei diadalra vitték a kor szellemét! Márpedig, írja *Ravasz László* maga (*Baur* művével kapcsolatban) az ismert tételt: „*A dogmák olyan igazságok, amiket emberek csináltak, a történelem olyan igazság, amit Isten csinált.*”

Szociális szempontból *Ravasz László*-i értékelés szerint az evangéliumi egész igazságok főemberei és a szociális fél igazságok egész emberei nem találtak közös megoldást. Az evangélium szocializmusa szerint: „*korunk nagy és kiáltó szociális problémái csak az evangélium szellemében oldhatók meg.*” A szocializmus evangéliuma szerint, (mivel a bibliai Evangélium szelleme nem volt hatékony szociális téren), csak a forradalmak véres anygala segít, ki

„*Rubin szárnyát büszkén kifeszíti,
Mint dús jövendők bíbor zászlaját
S harsány harci hurrává idvezíti
Egy intéssel a vérzők száz jáját.*”

A „*pokol tüzébe mártott igazság*” révén így hoztak ők feudalizmusból félmegoldásos, mennyiségi-extenzív, szociális államkapitalizmust, de végül is csak egész csődöt hozhattak az intenzív minőség forradalma helyett az új szociális korban.

És e kor emberei már úgy éltek — „*etsi Deus non daretur*”. A döntő kérdés nem Isten, hanem az ember! „*Wie kriege ich einen gnadigen Gott?*” — kérdezi Lutherrel a reformáció szellemének örököse. — „*Hogy lelhetek irgalmas felebarátot?*” — kérdezi a társadalmi forradalom után és közben, a tudományos és technikai forradalom kellős közepén az atomkor embere. A másik ember kezében — csak egyetlen gombnyomásnyira! ott van az élet és a halál. A másik ember a pokol és a földi mennyország. Divinum helyett humánus! Ez a mai kor! Az ember nem Isten után kérdezősködik már, hanem önmagát kérdezi. — És sok kérdése között központi helyet foglal el egy legrégebb és legmodernebb, csak velünk együtt elmúló és mindig elevenbe vágó kérdés, mely szüntelen válaszra vár: „*Kicsoda az ember?*” — A felelet megszámlálhatatlan, de köztük mindmáig ott hallatszik és e választ adók úgy gondolják, mindvégig hallatszani fog az a válasz, melyet a Szentírásból vett idézetként *Ravasz László* ír le hármas előadássorozata végén: „*felel rá egy római prokurátor, egy jelentéktelen fáradt ember, amint rámutat Valakire — és ez a világtörténelem legnagyobb gesztusa: Ecce homo! ime az ember!*” — És aki így felel, e valóságos emberben már meglátta a valóságos istent: *Ecce Deus!* S többé nem az emberből indul ki életharcának megvívására, hanem Istenből és Istenhez érkezik.

Sub specie aeternitatis e Krisztusnak megragadottja — választottja — és hírnökeként él *Ravasz László*. Mindenben Őt keresi. Mindenütt Őt látja, találja. Benne lát és láttat földi és eget.

Isteni és emberi látások embere a Krisztus által ő. Egyetemes világszemlélete számára a látható világ teljes horizontja tárul támadattól napenyészetig, észak sarkától a déli pólusig, Homérosztól Áprily Lajosig, a teremtés hajnalától a „*Jövel, Uram Jézus!*” eszkatologikus fohászának beteljesedéséig.

Elméjének absztraktív készsége folytán pillanatok alatt jut lényeglátásra, a járulékok elkülönítésére. Logikai acélos erővel kompakt ítéletekben fejezi ki igazságát. Következtetésekének láncolata egyenes vonalvezetéssel szükségszerűen visz műveiben az eredményig és a felszólításig.

Képlátó fantáziájának ihletésében felrepülő szárnya előtt nincs akadály: „*Belekaphat a felhők üstökébe, felszánthatja a tenger fenekét.*” Meglepetésszerű hasonlatok teremtése, új világösszefüggések felfedezése és felmutatása egy látható zenében, ellentétek ívfényben találkozó világossága egy alkotó folyamatnak áldozatos munkájában és ihletett lendületében: ez az ő életeleme, melyben járva és szállva tusakodások közt is a teremtés jókedvét érezi.

Intuitív léleklátása a lélek tükrét jelentő tekintetekből rejtelmes folyosókat, vagy fényes árkádú utakat nyit a tudat alatti mélységekig, jellemek titkait kutatva ki, élmények szálaire találva rá, sorsoknak titkait tárva fel. Így kristályosítja ki jellemrajzait és életértékeléseit láthatatlan kristálytengelyek körül, a szellemi ősmintáig elhatolón.

S mikor e látások láttatássá lesznek írott betű, vagy élő szó formájában, stílusában tejes a tartalom-forma egység, a szépség átölelve tartja az igazságot.

Ámde mindezek az Isten teremtéséből nyert áldott talentumok csak eszközök az őt megragadó Krisztus ereje és élete számára, aki az ő életét átjárja és megváltja, képességeit átszínezi, életerővel tölti meg fájdalmainak és örömeinek minden vénáját s benne és általa önmagát és Istennek Országát kijelenti. *Ravasz László* teológiájában minden út Jézushoz vezet, aki így szól: „*Én és az Atya egy vagyunk*”. — hogy Benne megtaláljuk Istent, megtaláljuk az embert, megtaláljuk egymást és a világ problémáinak emberi erővel elérhetetlen megoldását.

Míg Krisztust hirdeti, Krisztus megszólal általa, mint a szív Üdvözítője és mint a kozmosz Megváltója. Igehirdetői élményregiszterein át a Mindenség orgonája harsog. Az örökkévalóság mély csendje hallgat, melyben világok szenderegnek az egzisztenciális rezonancia pillanattöredékeiben, — és tízezerszer tízezer angyal hallelujázik, mikor örvendezés van a mennyben egy bűnös ember megtérésén. A hétköznapi szörnyű szürkesége a legegyszerűbb szavakban és tettekben is szívárványosan dicsőül át, — fényes és ékes bűnök leleplezve menekülnek a hallgatók életéből, amíg Igéje szól. Egyház és világ, teológia és filozófia, zene, képzőművészet, irodalom és történelem, gyakorlati élet és unio mystica változatos témái kapnak igei megvilágítást szavában, — és Isten Lelkétől áthatott nagy, szent és kivételes percek csodái, amikor az ég a földre száll, mint „az univerzum eseményé fagyott zsoldárai”, dicsérik Istent: Soli Deo gloria!

Ezt hirdeti minden korszakában *Ravasz László*; ezért végül egyedül méltó módon szólva — saját Miltonról írt szavaival — róla is elmondhatjuk: „*Ő az örökkévalóság énekese...* Székét a csillagok fölé helyezteté, thyrusa a Tejút és rapszódiaja túlharsoja összeomló és születő Egek robaját.”

LÁSZLÓ RAVASZ — THEOLOGIAN AND PREACHER

Present writing is an abridged version of the festive speech given by Loránt Hegedűs at the unveiling of a memorial tablet at the Budapest-Kálvin-tér Reformed Church to commemorate László Ravasz (1882-1975), one of the most prominent bishops and theologians of the Hungarian Reformed Church. He served in this congregation between 1921-1953 and 1956-1957.

CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ

SEGESVÁRY, Viktor : Autonómia és nemzeti identitás

— A dél-tiroli autonómia sikere és ellentmondásai —

[Dél-Tirol Olaszország 100 tartományának egyike; népessége eléri a félmilliót — az össznépességnek 0,8 százaléka — területe 7.400 km² — az ország területének 2,5 százaléka. A német anyanyelvűek a lakosságnak kb. kétharmadát teszik ki (64%), az olaszok egynegyedét, a ladinok 4 százalékot, s a fennmaradó 7 százalék különféle bevándorlók.]

Az olasz fegyveres erők 1918 novemberében vonultak be a már széteső Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó Tirol déli felére, s 1919. szeptember 10.-én a Saint Germain-i békeszerződés értelmében Tirolnak a Brenner-hágón túli részét Olaszországhoz csatolták. Mussolini hatalomátvétele után kezdődött el a terület elolaszosítása: a Dél-Tirol név használatát eltiltották; a tartományt egybeolvasztották egy olasz tartománnyal abból a célból, hogy az olasz népesség többségben legyen. Elbocsátották a német hivatalnokokat és olasz községi elöljárókat neveztek ki; a német utca- és helységneveket olaszra cserélték; az oktatás és a közigazgatás nyelve olasz lett, s a harmincas évek folyamán ezt az asszimilációs politikát a Lombardiában centralizált olasz nagyiparnak e tartományba való bevonulásával is alá akarták támasztani. Ez a politika természetesen az olasz lakosság nagyméretű megnövekedésével járt. A második világháború alatt, a terület ideiglenesen a német birodalom része lett 1943-ban.

A háborút követő párizsi béketárgyaláson az olaszok elérték, hogy a népszavazásra vonatkozó osztrák javaslatot nem fogadták el a győztes hatalmak, s ennek következtében az olasz asszimilációs törekvések tovább folytatódtak. Az 1948-ban kötött Gruber-De Gasperi egyezmény ugyan autonómiát biztosított Dél-Tirolnak, de ezt az olasz kormány nem valósította meg, s helyreállította az előzőleg létrehozott Trentino-Alto Adige tartományt. Ez egyrészt a német nyelvűek kivándorlásához vezetett, másrészt a lakosság egy radikális kisebbsége terrorista akcióba kezdett robbantásos merényleteket hajtvva végre.

Ausztria a dél-tiroli autonómia kérdését ekkor a nemzetközi fórumok elé vitte, s 1961-ben az Egyesült Nemzetek közgyűlése az olasz-osztrák tárgyalások elkezdését sürgette. Ezek a tárgyalások azonban nem hoztak eredményt és hosszas huzavona s egy újabb ENSZ határozat után, egy új, az autonómiára vonatkozó egyezmény látott napvilágot, melyet az 1971 novemberében megszavazott alkotmánytörvény kodifikált, s ez 1972. január 5.-én lépett életbe. Az új alkotmány értelmében a dél-tiroli tartomány önálló parlamentet (*Landtag*) és kormányzatot (*Landesregierung*) kapott a hozzátartozó közigazgatási struktúrával.

Végül a 'harmadik' autonómia a 2001 november 9.-i alkotmánymódosítással született meg, Ennek értelmében:

- (i) A 'Dél-Tirol' megnevezés bekerült az alkotmányba;
- (ii) Egy kormánykirendeltnek, mint ellenőrző szervnek, az alkotmányban való megemlítését viszont törölték;
- (iii) Megszűnt a tartományi törvények római láttamoztatásának kötelessége;
- (iv) Ugyancsak eltörölte az alkotmánymódosítás azt a kötelezettséget, hogy a tartomány törvényhozásában magát az olasz állam gazdasági és szociális törvényeinek alárendelje; és
- (v) A tartományi törvényhozás és kormányzat teljes mértékű illetékességét — a nemzetközi kötelezettségek és a nemzeti érdekek keretei között — az autonómia részévé tette a belkereskedelem, ipar, tanulóképzés és a vízügyek terén, míg a tartomány kompetenciájának a nemzetközi kapcsolatok, a szállítási hálózatok, az energia, a kutatás, a repülőterek szabályozása és a külkereskedelem terén, az eddigieken túlmenően, az olasz állami törvényei is korlátot szabnak.

A Trentino-Alto Adige területén élő minden népcsoport — így a csak 18.000 fős ladin (a svájci Graubünden kantonhoz hasonló rétoromán nyelvű) népesség is — jogegyenlőséget élvez. A német minden tartományi intézményben, valamint az önkormányzatokban, az önkormányzati rendőrségben és az igazságszolgáltatásban is — hivatalos nyelv lett az olaszal együtt;

a ladin pedig minden helyi, municipális önkormányzatban. Így a kétnyelvűség teljessé vált, mert a hivatalok megnevezését, éppúgy mint a boltok feliratait s a fogyasztási cikkek leírását olaszul és németül is fel kell tüntetni. Megvalósult egyúttal az ún. etnikai arányossági rendszer is, vagyis a három nyelvcsoporthoz tagjai lakossági arányuknak megfelelően kaptak helyet a közigazgatási intézményekben. Hasonló jogokat kaptak az oktatási rendszer különféle szintjein is. Oktatási téren a dél-tiroli lakosoknak nincs szüksége egyetemre, mert megszorítások nélkül tanulhatnak az anyaország egyetemén is 1955 óta (a 7.000 felsőfokú képzést óhajtó diák 80 százaléka Ausztriában tanul).

Ugyanakkor ez a modell egy mentalitás- és magatartásbeli hajlékonyságot is feltételez. A dél-tiroli németek a majdnem kizárólagosan olasz nyelvű Itáliában nemzeti kisebbségnek számítanak, de regionálisan, a dél-tiroli tartományban, többséget alkotnak, viszont a tartomány fővárosában Bolzanóban (Bozenben) újra csak kisebbségben vannak.

Az autonómia keretében az adóból és egyéb forrásokból származó bevételek 90 százalékából, mely négy milliárd eurót jelent, maga a tartomány gazdálkodhat 1992 óta. A helyi szakemberek egy önálló gazdaságfejlesztési tervet dolgoztak ki, mely az ipari és kereskedelmi tevékenység támogatására és az önálló költségvetési és foglalkoztatási politikára épül. Így eltűnt a munkanélküliség, az egy főre jutó jövedelem majdnem 20 százalékkal haladja meg az olasz átlagot, s a tartomány az Európai Unió nyolc legfejlettebb régiójának egyike (emellett az osztrák Észak-Tirol tartománnyal egy jól működő eurorégiót alkot).

Dél-Tirol területének 90 százalékát hegyek alkotják s csak a terület 6 százalékát lehet megművelni, így még negyven évvel ezelőtt is Olaszország szegényebb régióihoz tartozott, alacsony növekedési rátával, nagy munkanélküliséggel és jelentős kivándorlással. A tartomány gazdasági életében az 1972-es autonómia egyezmény megvalósítása jelentette a fordulópontot. A gazdasági élet alapvetően három pilléren nyugszik: a földművelés, a termelő kisipar és a szolgáltatások területén. Mivel, például, a hegyes terület nagyon megfelelő az almatermelésnek, ma a dél-tiroli az egész európai almatermelés 10 százalékát teszi ki. Miközben egész Európa a munkanélküliséggel küzd, Dél-Tirolban már több mint egy évtizede nincs számottevő munkanélküliség.

A dél-tiroli autonómia modell, mely a területi, kulturális és helyi autonómia keveréke, három alapvető tényezőn alapszik:

- Az identitás megőrzése elvének elismerésén,
- Az olasz politikai egység tiszteletben tartásán, és
- Az anyaország állandó és folyamatos támogatásán.

Ez az autonómia elsősorban területi, mert egy földrajzilag elhatárolt térségre vonatkozik. Mivel az iskolát és a kulturális tevékenységeket elkülöníti népcsoportok szerint, evvel elismeri a tartomány kulturális autonómiáját. A ladinok esetében pedig a helyi autonómia követelménye is megvalósult. A dél-tiroli tehát a legteljesebb autonómia példája, melyet mai világunkban találhatunk. Az erdélyi, szlovákiai és vajdasági magyar kisebbségek boldogok lennének, ha egy hasonló autonómia keretében élhetnének. És mégis...

Ez év elején olyan valami történt, amire senki nem számított, és ami e cikk megírására késztetett. Ez a legújabb esemény mutatta meg, hogy a nemzeti identitás kérdése nem egy jogi vagy materiális kérdés, nem attól függ, ahogyan ezt ma a liberális és piacelméleti ideológusok elhíthetik velünk, hogy milyen jól élnek az emberek, mennyire elégíthetik ki vágyaikat egy 'jó élet' keretében, mert a nemzeti és kulturális identitás mélyebben, a lélekben gyökerezik, egy közös történelmi múlton és a közösség által elfogadott értékrendszeren alapul.

A dél-tiroli tartomány 116 községéből 113-nak a polgármestere (tehát a 108 németajkú és 5 ladin nyelvű községé) két kérést intézett az osztrák államelnökhöz:

Először azt, hogy az osztrák alkotmányt módosítsák olyanképpen, hogy az kifejezze Dél-Tirolnak Ausztriához való tartozását;

Másodszor azt, hogy foglalják bele az alaptörvénybe Ausztria felelősségét a határon túli németajkú népesség védelmével kapcsolatban és az önrendelkezési jog megővésére vonatkozóan.

"A dél-tiroliak búcsúznak Olaszországtól" állt a fentiekkel kapcsolatban a nagy olasz baloldali újság, *La Repubblica*, címdalán. Sergio Romano ismert történész pedig, aki korábban moszkvai nagykövet volt, úgy vélekedett, hogy "Ideje lenne végre elismerni, hogy Dél-Tirol nem olasz terület. Tetszik vagy sem, ez a házasság kudarcot vallott." Viszont mind Bécs, mind Róma hallgatnak evvel a nemzetközi bonyodalmakat és, jogi szempontból, a lehetetlenséggel határos kérésről, de a ma is Ausztriához tartozó Észak-Tirol kiállt elszakított testvéreinek javaslata mellett.

El kell gondolkoznunk a dél-tiroli polgármesterek kérésén. Egyrészt azért, mert azt bizonyítja, hogy még a legjobb, legteljesebb autonómia megadása sem tudja elhallgattatni a nemzeti identitás érzésének belső, meghazudhatatlan követelményét. Másrészt azért, mert az anyaországnak, Ausztriának, pozitív szerepe döntő volt az egész dél-tiroli kérdésben és

a történelmileg ismert legkidolgozottabb s a kisebbség érdekeinek legmegfelelőbb autonómia elérésében. Ugyanakkor a legutolsó fejlemények azt is világosan megmutatták, hogy a nemzeti identitással kapcsolatban az Európai Unió semmiféle megoldást nem hoz és nem is hozhat, mert a nemzeti identitás problémája hatáskörén, akarjuk vagy nem akarjuk, kívül esik.

CIVILIZATIONAL OUTLOOK — Autonomy and National Identity

The case of the almost completely German-speaking minority in South Tyrol is known and referred to worldwide. The territory was occupied by Italy after World War I and the present autonomy status is enforced since 1972, following several United Nations resolutions and other diplomatic pressure exerted on Italy, with important improvements in the nineties and at the beginning of the 21st century.

The proportional parity in language use is complete and so is the employment in public service as well (including the very small Ladin — retoroman speaking — minority). This province, one of Italy's 100 provinces, is in the best situation economically. Whereas, between the two World Wars, its standard of living was 20 per cent below of that in Italy's other regions, now it at least as much higher. The regional government disposes of 90 per cent of all incomes produced in the province and has an almost unlimited legislative and regulating independence.

Nevertheless, the Tyrolean population's identity remained the same as before. This was proven earlier in 2006, when the mayors of 113 out of the region's 116 municipalities, including five belonging to the Ladin territory, signed a petition requesting the Austrian president to inscribe in the Austrian constitution that South Tyrol belongs to Austria and that the mother country will do everything to protect the population's identity and rights.

It is thus proven that no autonomy and economic benefits can erase from people's soul their feelings of identity and cultural attachment, and that identity problems are beyond the competence of such organizations as the European Union or, for that matter, of the United Nations.

CULTURELE CALEIDOSCOOP — KULTURÁLIS KALEIDOSZKÓP

FARKAS, Flórián : CHINA : De drie keizers 1662 — 1795

Tussen 12 november 2005 en 17 april 2006 werd in de Londense *Royal Academy of Arts*¹ de tentoonstelling² **CHINA: De drie keizers 1662-1795** georganiseerd. Deze tentoonstelling heeft de drie krachtigste keizers (Kangxi, Yongzheng, Qianlong) van de laatste dynastie van China (Qing, 1616-1911) gepresenteerd. Zij past goed in een reeks soortgelijke tentoonstellingen, waarmee de schatten van het Paleis Museum van Beijing (Verboden Stad) in het buitenland worden gepresenteerd.³ Het Londense evenement was uniek in die zin dat het Paleis Museum nog nooit eerder zoveel nationale schatten heeft uitgeleend en naar buitenland gestuurd.

Het Paleis Museum — ooit de zetel van de keizers en daardoor het centrum van het Chinese Rijk — is tegenwoordig een van de grootste musea ter wereld. Het bewaart niet alleen de oude keizerlijke collecties die de ‘zonen van de hemel’ in de loop van millennia hebben verzameld, maar ook het interieur van het paleis, cultische voorwerpen en voorwerpen gebruikt tijdens de hofrituelen. Er bevat meer dan 9000 kamers waarin ruim één miljoen voorwerpen worden bewaard, het grootste gedeelte waarvan uitkomstig van het Qing-hof. Hoewel het grootste gedeelte van de originele collectie tijdens de burgeroorlog werd geëvacueerd en vervolgens in 1949 naar Taiwan gebracht, waar het tegenwoordig de grondslag van het Nationale Paleis Museum vormt, de Qing-schilderijen en het ameublement bleven in Beijing. Sinds 1949 is de collectie van het Paleis Museum voortdurend geregenereerd door de acquisitie van ongeveer 200.000 voorwerpen. Daarnaast werden er ruim 10.000 bronzen en keramische voorwerpen uit opgravingen aan de collectie toegevoegd.

Het museum kan in de nabije toekomst ook virtueel worden bezocht. Afgelopen zomer werd er een gezamenlijk project bekendgemaakt:⁴ het Paleis Museum en IBM zouden een interactieve, driedimensionale website creëren à la website van Hermitage⁵ in Sint-Petersburg. Tot die tijd rest de noodzaak van een persoonlijk bezoek aan de Verboden Stad in het hart van Beijing of de mogelijkheid van een bezoek aan tentoonstellingen zoals deze in Londen.

Naast de artistieke belevenis, komt de vraag op: wat is het echte historische belang van deze tentoonstelling die 306 voorwerpen bevat? De periode van deze drie keizers was niet alleen het hoogtepunt van het Chinese Keizerrijk, maar ook de voorloper van het huidige, moderne China. Hun nalatenschap werd een multi-etnisch rijk, dat zij met de combinatie van Inner-Aziatische en Chinese ideologische elementen stabiel bij elkaar konden houden. Het Chinese Keizerrijk onder deze drie keizers

Lezing gehouden op de bijeenkomst van *Rotary Club Scheveningen*, op 11 september 2006. — Ed. Mikes International.

¹ <http://www.royalacademy.org.uk/>

² <http://www.threeemperors.org.uk/>

³ a) *Secret World of the Forbidden City Splendors from China's Imperial Palace*. Oakland Museum of California, 14 October 2000 — 24 January 2001. http://www.museumca.org/exhibit/exhib_forbiddencity.html

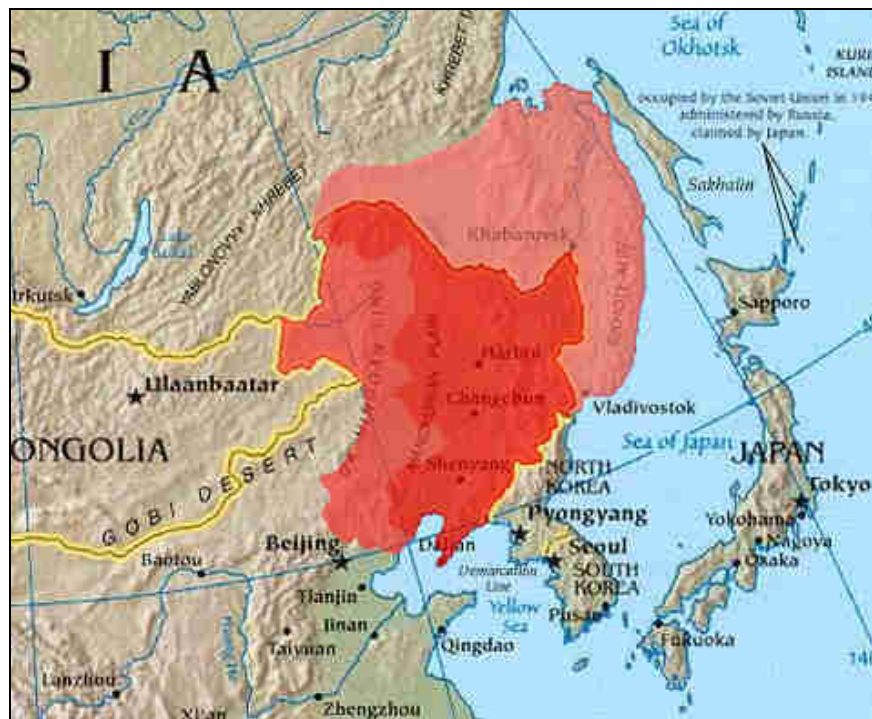
b) *Splendors of China's Forbidden City: the Glorious Reign of Emperor Qianlong*. The Field Museum, Chicago, IL. 12 March — 12 September 2004. <http://www.fieldmuseum.org/forbiddencity/about.html>

⁴ Palace to enter virtual realm, 2006-06-19, <http://www.chinaview.cn>

⁵ <http://www.hermitagemuseum.org/>

was het grootste en rijkste land ter wereld. Om het huidige China te begrijpen, is het bestuderen van dit tijdperk essentieel. Vooral voor ons in Europa is dit van belang, zoals een Fransman in een recentelijk verschenen artikel⁶ heeft dit onderstreept. Volgens hem kan men China slechts goed begrijpen in vergelijking met de EU: zij hebben een vergelijkbare oppervlakte, beschikken over een lange geschiedenis, ze zijn in de ware zin des woord multi-etnisch, en hebben een bijzonder complexe interne structuur dat slechts met een verfijnd politiek systeem bij elkaar kan gehouden worden. Europa en China hebben meer met elkaar gemeen dan je aanvankelijk zou denken. De grote vraag is echter of het huidige China, dat onder weg is zijn oude positie te heroveren, de Amerikaanse uniepolaire machtspolitiek zou volgen of in plaats daarvan een ander gedrag zou tonen, dat dichter bij de politiek van de EU ligt. Een politiek die bereid is de verschillen te accepteren. Het Londense tentoonstelling kan ons bij het formuleren van een antwoord op deze vraag helpen.

De laatste dynastie van China, de Qing, had het land ongeveer 300 jaar geregeerd (1616-1911). Het is essentieel te melden, dat de heersers tot de Aisin Gioro mantsjoe⁷ clan behoorden, die van het Noordoosten van China uitkomstig waren (zie Figuur 1), zoals ook hun voorgangers, de Jin-dynastie (tussen 1115 en 1234). Zij hadden de anarchie die aan het eind van de vorige, de Ming-dynastie, ontstond, uitgebuit en met een goed georganiseerd leger geheel China in hun machtssfeer gebracht; Beijing werd in 1644 bezet en daardoor hadden zij letterlijk en figuurlijk voor henzelf de controle over China verzekerd. Ondanks de snelle overwinning op het slagveld, duurde het enkele decennia totdat de Qing-regime zich definitief heeft gevestigd. In het zuiden hadden met name de Ming-loyalisten zich verzet en het Qing-leger kon pas in 1681 de zuidelijke provincies heroveren. Taiwan volgde twee jaar later. Na deze overwinningen kon de Qing-dynastie haar heerschappij over het land snel consolideren.

Figuur 1 : Mantsjoerië.

Indien wij de prestatie van deze dynastie bestuderen, zien wij dat deze dynastie zich van zich zeer zelfbewust was, wellicht als gevolg van de buitengewone persoonlijkheden van deze drie keizers. Zij hadden de bestuursstructuur van het land geheel veranderd, de trend naar een zwakke centrale macht teruggedraaid. Zij hadden de Ming-bureaucratie bewaard (die fundamenteel Han-Chinees was), maar in tegenstelling tot de vorige dynastie hadden zij de adel en de mannelijke verwanten van de regerende elite actief in de politiek betrokken. Zij hadden in feite een dubbel machtssysteem ontwikkeld: de routinezaken werden door de Han-bureaucratie behandeld, terwijl de adel en de familieleden van de regerende elite het

⁶ David Gosset: *A symphony of civilizations*. Asia Times, August 12, 2006. <http://www.atimes.com>

⁷ De Aisin Gioro clan is uitkomstig van het Jurtsjen volk; zij hebben de naam mantsjoe in 1636 aangenomen.

(binnen-)hof vormden. Door deze ‘inner cirkel’ konden de keizers de macht van de Han-bureaucratie in strategische kwesties uitschakelen. Tijdens de regeerperiode van de Qianlong Keizer had de Han-bureaucratie de macht van de ‘inner cirkel’ verzwakt, maar de invloed daarvan bleef desalniettemin belangrijk. Tegelijkertijd hadden de keizers ook de macht van de adel beperkt. Zij hebben de erfelijke adeldom in een dienst-adeldom omgevormd, waardoor de macht van de troon sterker werd. Dit lag geheel in de lijn van de mantsjoe-traditie en had in het begin problemen veroorzaakt in de regeling van de opvolging van de keizers. Dit werd ingenieus als volgt opgelost: de keizer heeft de naam van de door hem gekozen opvolger in een doos gestopt. De doos werd pas na zijn dood opengemaakt en de naam van de aangewezen opvolger bekendgemaakt.

Wat de machtsverdeling in de maatschappij betreft, het is belangrijk te weten dat deze niet langs etnische lijnen geschiedde. Tot de heersende elite behoorden in grote aantallen ook Han-Chinezen, die loyaal waren aan het Qing-regime. Dezen waren van de onderworpen civiele Han-bevolking strikt gescheiden. Gemengde huwelijken in deze zin van het woord waren verboden, en de verschillende sociale groepen hadden apart van elkaar geleefd.

De persoonlijkheden van deze drie keizers waren verschillend, zoals de historische situaties waarin zij leefden. Ondanks deze verschillen is het mogelijk een paar belangrijke, gemeenschappelijke kenmerkende trekken te herkennen:

- Alle drie beschikten over een sterke fysieke kracht.
- Alle drie hadden een hoge leeftijd bereikt. Kangxi was 68 jaar oud, Yongzheng 56 en Qianlong 87. In een tijdperk wanneer de gemiddelde levensduur 35 jaar was, was dit een bijzondere ‘prestatie’.
- Zij waren zeer bewust en systematisch. Met enorme discipline hadden zij hun dagelijkse taken uitgevoerd, vooral de routinematige administratieve taken.

Indien wij de regeerperiodes van de drie keizers in vogelvlucht bekijken, zien wij het volgende:

Kangxi (1662-1722):

Toen hij de troon besteeg, was zijn eerste taak om de Qing-macht te consolideren. In de jaren 1640-1650 jaren was het mantsjoe offensief dermate snel, dat het leger niet in staat bleek de overwinning dienovereenkomstig in een stabiele controle van de overwonnen gebieden om te zetten. Het verzet was in 1662 weliswaar van zijn leiding beroofd, maar het duurde nog twee decennia lang totdat de Ming-loyalisten in het zuiden volledig capituleerden.

Zijn tweede doel was het winnen voor zich van de Chinese elite. Terwijl de kennis van de Chinese taal van zijn voorgangers zeer beperkt was, kon Keizer Kangxi vloeiend in het Chinees converseren. Hij had zich over het confucianisme ontfermd, en om de anti-mantsjoe sentimenten te verminderen, had hij een prijsvraag uitgeschreven en aan de winnaars waarvan hij de opdracht gaf de officiële geschiedenis van de Ming-dynastie samen te stellen. Verder had hij ook opdracht gegeven om woordenboeken en lexicons samen te stellen. Daarnaast voerde hij, in lijn met de Chinese keizerlijke traditie, de patronage van kunst hoog in zijn vaandel. Hij had vele kunstateliers opgericht, zowel in de Verboden Stad, als buiten Beijing en in de provincies.

Zijn derde doel was het beperken de macht van de adel en het versterken de macht van de troon. Deze taak werd door zijn opvolger, Yongzheng voltooid.

Yongzheng (1722-1735):

Door een fiscale reform maakte hij de financiële administratie efficiënter, heeft de macht van de adel volledig beperkt en de Qing-heerschappij in Tibet versterkt. Hij had een intern consultatief orgaan in het leven geroepen, dat na zijn dood tot een Grote Raad is geëvolueerd. Dit orgaan fungeerde als een bypass-middel, om de Han-bureaucratie uit te schakelen.

Qianlong (1736-1795):

De regeerperiode van Keizer Qianlong is zonder twijfel het hoogtepunt van de Qing-dynastie. De keizer zelf was zeer trots op zijn militaire successen. Tussen 1750 en 1792 in 10 beslissende overwinningen had hij het gebied van de Turks-sprekende Oeigoers geannexeerd (huidige naam Xinjiang), verder had hij de ghurka's in Tibet teruggedragen, en een opstand in Sichuan onderdrukt. Onder zijn heerschappij was het Chinese Keizerrijk groter dan de Volksrepubliek China thans, vooral door het feit dat Mongolië daarvan deel uitmaakte (zie Figuur 2). De keizer zag zichzelf als de heerser van vijf volkeren: Mantsjoes, Mongolen, Tibetanen, Oeigoers en Chinezen. Het hof probeerde de cultuur van deze volkeren te behouden maar liet tegelijkertijd het ‘verchinezen’ van de minderheden in het zuiden en zuidwesten toe.

Figuur 2 : Het Qing Rijk.

De Qing-heerschappij in de 18^e eeuw ging gepaard met een economisch gouden tijdperk. De inter-Aziatische handel bloeide, waarin de Chinezen samen met de Europeanen van Japan tot Perzië handel dreven. In deze periode had China in de handel met Europa een handelsoverschot. De bevolking groeide tussen 1650 en 1750 met tweederde, en deze groei veroorzaakte een serieuze migratie, van de dichtstbevolkte regio's naar het westen. De troon had een begrotingsoverschot. De groei van het rijk en de uitlegging van de *Pax Manjurica* had de handel tussen de Chinese en niet-Chinese werelden bevordert, waardoor een grote vrijhandelszone was ontstaan. Deze maatschappij was kleurrijk maar geïntegreerd, urbanisatie vond plaats samen met de groei van burgerij. Het land via de jezuiten op de hoogte van de westerse ontwikkelingen, en hield contact met een expansionistische Rusland. Niet voor niets dacht Keizer Qianlong dat zijn prestatie uniek was, omdat hij in één persoon heeft belichaamd de meesterlijke bureaucratie, het universele heerschappij, dat hij van de grote Mongoolse kanen had geërfd, en de wijze heerschappij dat hij van de Chinese gemeenschap had overgenomen.

Historische analyse van de periode:

Tijdens het laatste gedeelte van de regeerperiode van Keizer Qianlong waren al de tekenen van achteruitgang zichtbaar geworden. In 1795 brak de *Witte Lotus* opstand uit, die pas in 1804 werd gedoofd door een lange en dure militaire campagne. Hierdoor raakte de staatskist nagenoeg uitgeput. Historici noemen corruptie en decadentie de hoofdoorzaken van de achteruitgang, maar als wij de feiten bekijken, staan de feiten en de daarbij meest genoemde economische oorzaken — t.w. overbevolking en corruptie — met elkaar in tegenspraak. Opstanden braken uitsluitend (met uitzondering van de Noord-Chinese Laagvlakte) in de grensgebieden uit, derhalve daar, waar de centrale macht en de lokale elite zwak waren en tevens door grote bevolkingsmigratie ernstige religieuze/etnische conflicten werden veroorzaakt. Het verbreken van de lange Pax Manjurica heeft waarschijnlijk zijn oorzaken in de niet-geanticiperde gevolgen van de successen van de 18^e eeuw.

In de jaren 1980 zijn Chinese historici — de analyses van Westerse historici in de jaren 1950 en 1960 weergalmend — tot de conclusie gekomen, dat ondanks de daadwerkelijke resultaten van de regeerperiodes van deze drie keizers (economische bloei, multi-etnische, gecentraliseerde staat die een enorme vrijhandelszone heeft mogelijk gemaakt, waarin mobiliteit van de arbeidskracht een feit was) China bij de ontwikkelingen in West-Europa (nieuwe politieke concepten van de Franse verlichting, natuurwetenschappelijke ontdekkingen en de industriële revolutie) is achtergebleven. Hun eindconclusie is: het saldo is negatief.

Later, historici buiten China hebben deze periode iets anders geëvalueerd. Zij zetten China in de context van de globale economie. Zij onderstrepen het feit dat er een globale wereldeconomie vanaf 1500 bestond en het hart van de economie was China samen met India tot 1800. Zij baseren hun mening op de waarneming dat tussen de 16^e en 18^e eeuw de stroom van metaalgeld van Europa naar Azië vloeide, de vraag in Europa naar de Aziatische producten de handel heeft gestimuleerd en het Aziatische handelsoverschot geproduceerd.

Deze analyse, die vraagtekens zet bij de nagenoeg unaniem geaccepteerde mening dat het ontstaan van kapitalisme een (noodzakelijk) Europees fenomeen⁸ is, helpt ons bij de beoordeling van de Qing-dynastie. Volgens deze mening, als Azië en Europa in een wereldeconomie samenwerken, de echte verschillen daarin liggen, op welke wijze een cultuur in een bepaalde

⁸ Zie als typisch voorbeeld: David S. Landes: *The Wealth and Poverty of Nations*. Abacus, 2002.

situatie op ontwikkelingen reageert en niet zozeer in de historische ‘roots’. Azië en sommige delen van Europa waren op de vooravond van de Industriële Revolutie net zo ontwikkeld als Groot-Britannië, maar toch Groot-Britannië heeft als eerste land de industrialisatie doorgevoerd. Wij moeten bijgevolg de situatie en de omstandigheden in die tijd in Groot-Britannië onderzoeken om antwoord op onze vragen naar de oorzaken van de ontwikkelingen te krijgen.

Deze mening waarschuwt ons, dat de hoven van Kangxi, Yongzheng en Qianlong niet in een vacuüm bestonden, zij hadden met aandacht de Europese ontwikkelingen gevolgd en de handel met Europa was gedeeltelijk de basis van de “Gouden Eeuw”. Zij hadden de kennis van de jezuïeten in de cartografie gebruikt om de nieuwe territoria te cartograferen; dit was in lijn met de praktijk van de beginnende Europese koloniale machten (Groot-Britannië, Frankrijk, Nederland). Deze projecten, gesponsord door de troon, dienden strategische doeleinden: cartograferen van de westerse gebieden die nuttig zou zijn in toekomstige militaire campagnes, samenstellen van meertalige woordenboeken en etnografische werken over de etnische minderheden.

Ten slotte kunnen wij concluderen dat de essentie van de drie keizers het creëren van een multi-etnisch imperium was, dat de voorganger was van de huidige, moderne Chinese staat. Het China van heden doet ons voortdurend denken aan de historische betekenis en nalatenschap van deze drie heersers.

De voorwerpen waren in 11 thematische secties tentoongesteld. Op de website van de tentoonstelling vinden wij (<http://www.threemperors.org.uk/>) vele digitale reproducties met aanvullende tekst.

Literatuur

- ❖ Evelyn S. Rawski & Jessica Rawson (Eds.): *CHINA. The Three Emperors 1662-1795*. Royal Academy of Arts, London. 2005.
- ❖ Jacques Gernet: *A History of Chinese Civilization*. Cambridge University Press, 1996.

FARKAS, Flórián : KÍNA : A három császár 1662 — 1795

2005 november 12-e és 2006 április 17-e között került megrendezésre Londonban a *Royal Academy of Arts*ban¹ a **KÍNA: A három császár 1662-1795** című kiállítás,² amely Kína utolsó uralkodó dinasztiája (Qing, 1616-1911) három legmarkánsabb uralkodóját (Kangxi, Yongzheng, Qianlong) mutatta be. A kiállítás szervesen illeszkedik abba a sorba, amelynek keretében a pekingi Palota Múzeum (Tiltott Város) kincsei külföldön kiállításra kerülnek.³ Annyiban volt azonban rendkívüli ez a kiállítás, hogy a Palota Múzeum még soha ennyi nemzeti kincset nem kölcsönzött külföldi kiállítás számára, mint ebben az esetben.

A Palota Múzeum — egykor a császárok székhelye és ezáltal a kínai birodalom központja — jelenleg a világ egyik legnagyobb múzeuma. Nemcsak a régi császári gyűjteményeket őrzi, amelyeket a 'menny fia' évezredek alatt gyűjtöttek össze, hanem a palotabelsőhöz tartozó tárgyakat, a vallásos rituálékhoz és az udvari szertartásokhoz használt tárgyakat is. Több mint 9000 szobában 1 millió feletti tárgyat őriznek, amelynek legnagyobb részét a Qing-udvar birtokából vettek át. Bár az eredeti gyűjtemény legnagyobb részét a polgárháború alatt kimenekítették, majd végül 1949-ben Taiwanra vitték, ahol jelenleg a Nemzeti Palota Múzeumot képezi, a Qing-dinasztia festményei és a bútortarték Pekingben maradt. 1949 óta a Palota Múzeum gyűjteménye folyamatosan regenerálódott, többek között körülbelül 200.000 tárgy beszerzése révén. Ehhez járul még a több mint 10.000 ásatásból származó bronz, illetve kerámia tárgy.

A múzeumot a közeljövőben teljes pompájában virtuálisan is meg lehet majd tekinteni. Az idén nyáron⁴ jelentették be, hogy egy közös projekt keretében a Palota Múzeum és az IBM egy interaktív, három-dimenziós honlapot készít a szentpétervári Ermitázshoz⁵ hasonlóan. Addig azonban marad a személyes látogatás szükségessége Peking szívében a Tiltott Város megtekintésére, valamint a londonihoz hasonló kiállítások megtekintése a festményeket, tárgyakat illetően.

Túl az esztétikai élményen, felmerül a kérdés, hogy mi ennek a 306 darabból álló kiállításnak szélesebb értelemben vett jelentősége. E három nagyhatalmú uralkodó korszaka nemcsak a kínai császárság csúcsideje, hanem egyben a mai modern Kína közvetlen előfutára, hagyatékuk egy soknemzetiségű birodalom, amelyet belső-ázsiai és kínai ideológiai elemek ötvözésével stabilan tudtak tartani a 20. század elejéig. A kínai birodalom e császárok ideje alatt a világ legnagyobb kiterjedésű és leggazdagabb országa volt. A mai Kína megértéséhez tehát feltétlenül szükséges e kor tanulmányozása. Ez elsősorban mai európaiak számára különösen fontos, hiszen amint arra egy francia szerző nemrég megjelent írásában⁶ rávilágított, a mai Kínát igazából a jelenlegi Európai Unióval való összehasonlításban lehet megérteni: területük nagyjából megegyezik, hosszú történelemmel rendelkeznek, soketnikumúak, s olyan komplex belső struktúrával rendelkeznek, amelyet csak egy igen

Elhangzott a *Rotary Club Scheveningen* 2006. szeptember 11-i összejövetelén. — Mikes International Szerk.

¹ <http://www.royalacademy.org.uk/>

² <http://www.threemperors.org.uk/>

³ a) *Secret World of the Forbidden City Splendors from China's Imperial Palace*. Oakland Museum of California, 14 October 2000 — 24 January 2001. http://www.museumca.org/exhibit/exhib_forbiddencity.html

b) *Splendors of China's Forbidden City: the Glorious Reign of Emperor Qianlong*. The Field Museum, Chicago, IL. 12 March — 12 September 2004. <http://www.fieldmuseum.org/forbiddencity/about.html>

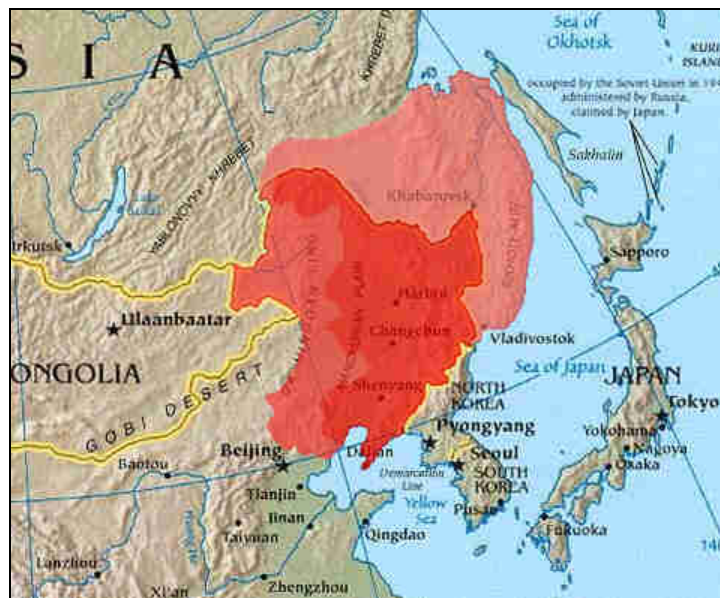
⁴ Palace to enter virtual realm, 2006-06-19, <http://www.chinaview.cn>

⁵ <http://www.hermitagemuseum.org/>

⁶ David Gosset: *A symphony of civilizations*. Asia Times, August 12, 2006. <http://www.atimes.com>

kifinomult politikai rendszerrel lehet egybetartani. Európa és Kína között tehát sokkal több a hasonlóság, mint az első ránézésre feltűnne. A nagy kérdés azonban az, hogy a régi pozícióját újból elfoglalni készülő Kína az amerikai típusú hatalmi politikát követi-e majd, vagy inkább az EU-hoz hasonló magatartást tanúsít, vagyis egy több-pólusú, a különbözőséget elfogadó és azt értelmesen kezelő hatalmi politikát. Erre fogódzót nyújthat az a kor, amelyet a londoni kiállítás állított előtérbe.

Kína utolsó dinasztiája, a Qing-dinasztia, körülbelül 300 éven át uralta az országot (1616-1911). Fontos megjegyezni, hogy az uralkodók a mandzsu⁷ etnikumú Aisin Gioro klánhoz tartoztak, akik Kína észak-keleti térségéből származtak (lásd Kép 1), s már uralták Kínát 1115 és 1234 között, mint a Jin-dinasztia. Kihasználva az előző dinasztia (Ming, 1368-1644) uralkodásának végén fellépő általános anarchiát, egy jól szervezett hadsereggel meghódították Kínát; 1644-ben szállták meg Pekinget, ezzel ténylegesen és szimbolikusan is átvéve az ellenőrzést az ország felett. Az új hatalom megszilárdulása azonban még eltartott néhány évtizedig, délen tartották még magukat a Ming-hű csapatok, de a Qing-hadsereg 1681-re végleg visszaszerezte a déli tartományokat és két évre rá Taiwan is elfoglalta. Ezek után a Qing-uralom rohamos sebességgel konszolidálódott.

Kép 1 : Mandsúria.

Ha végigtekintünk e dinasztia teljesítményén, akkor mindenképp azt állapíthatjuk meg, hogy ez egy nagyon tudatos dinasztia volt, amely nem kis részben a bemutatandó három császár rendkívüli személyiségének köszönhető. Teljesen átalakították az államszervezetet, megfordították az addigi trendet, amely egyre gyengébb központi hatalmat eredményezett. Megtartották ugyan a Ming-dinasztia bürokráciáját (amely alapvetően Han-etnikumú volt), de az előző dinasztiával ellentétben a címeres nemeseket és az uralkodói klán férfitagjait bevonták az államügyek intézésébe. Valójában egy kettős hatalmat alakítottak ki: a rutin államigazgatást a Han-bürokrácia végezte, míg a címeres nemesek és az uralkodó klán férfitagjai a belső udvart képezték. Ezzel ki tudták kapcsolni a Han-bürokráciát, fontos, stratégiai kérdésekben. A Qianlong császár idején a Han-bürokrácia jelentősen erodálta a belső udvar erejét, de annak befolyása végig megmaradt. Ezzel párhuzamosan a császárok fokozatosan megnyirbálták a nemesség erejét, az örökletes nemességet szolgálati nemességre változtatták át, ezáltal erősítve a trónt. Ez összhangban volt a mandzsu hagyománnyal, amely eleinte gondot okozott az utódlás körül, s amely problémát úgy oldottak meg, hogy a császár egy dobozba zárta az általa kiválasztott utód nevét, s a dobozt csak halála után volt szabad kinyitni.

Ami a társadalom hatalmi megosztását illeti, fontos megjegyezni, hogy az nem etnikailag volt megosztva. Az uralkodó réteghez (a címeres nemesekhez) tartoztak Qing-hű Han-etnikumúak is szép számmal, akiket azonban szigorúan megkülönböztettek az alávetett, civil Han-lakosságtól. Az ebben az értelemben vett vegyes házasság tiltva volt, s a különböző társadalmi rétegek egymástól különválasztva éltek.

A három császár személyisége különböző volt, amint a történelmi helyzet is, amelyben éltek, különböző volt. Néhány közös vonás azonban felismerhető, amely nagyban magyarázza sikerüket. Ezek a következők:

⁷ Az Aisin Gioro klán a jurdzsen néptörzsből származik; a mandzsu nevet 1636-ban vették fel.

- Hatalmas fizikai erővel rendelkeztek.
- Magas életkort értek meg. Kangxi 68 évet élt, Yongzheng 56-t, s Qianlong 87-t. Ha figyelembe vesszük, hogy ebben a korban az átlagéletkor 35 év volt, akkor ez igen figyelemreméltó 'teljesítmény'.
- Nagyon tudatosak és rendszeresek voltak. Szigorú pontossággal és rendszerességgel végezték a napi munkájukat, a rutin állami ügyeket.

Ha madártávlatból végigtekintünk e három uralkodó korán, akkor a következőket állapíthatjuk meg:

Kangxi (1662-1722):

Mikor trónra került, az elsődleges feladata az volt, hogy konszolidálja a Qing-hatalmat. Az 1640-es és 50-es években a mandzsu előrehatalás oly gyors volt, hogy a hadsereg óriási területet kellett ellenőrizzen, így a kezdeti katonai sikereket nem mindig tudták stabil helyi ellenőrzéssé átalakítani. 1662-re az ellenállást lefejezték, de még két évtizedig tartott, míg délen végleg letörték a Ming-lojalistákat.

Kangxi második fontos célja a Han kínai művelt elit megnyerése volt. Míg elődei kínai nyelvtudása nagyon gyér volt, addig Kangxi folyékonyan tudott kínaiul társalogni. Felkarolta a konfucianizmust, s hogy enyhítse a Han-értelmség mandzsuelles érzelmeit, pályázatot írt ki, amelynek nyertesei elkészítették az előző dinasztia hivatalos történelmét, szótárakat, lexikonokat rendelt meg. Emellett támogatta a művészeteket is, számos művészeti üzemet létesített úgy a Tiltott Városban, mint a császári villákban Pekingtől észak-nyugatra, valamint vidéken.

A harmadik célja a címeres nemesek letörése és a trón megerősítése volt. Ezt utóda, Yongzheng fejezte be.

Yongzheng (1722-1735):

Fiskális reformot vezetett be, amely révén szigorította a pénzügyi adminisztrációt, befejezte a címeres nemesek hatalmának letörését, megerősítette a Qing-hatalmat Tibetben és a környező részekben, s létrehozott egy belső informális döntéshozó szervet, amely halála után Nagy Tanácssá alakult. Ez a szerv lehetőséget adott az uralkodónak arra, hogy teljesen kikapcsolja a Han-bürokráciát.

Qianlong (1736-1795):

Minden kétséget kizáróan a Qianlong császár uralkodása jelenti a Qing-dinasztia csúcsát. Maga a császár igen büszke volt katonai sikereire: 1750 és 1792 között tíz nagy győzelemben többek között elfoglalta a török-nyelvű ujgurok területét (mai nevén Xinjiang), visszaverte a gurkák támadását Tibetben, leverte a lázadókat Sichuan tartományban. Uralkodása alatt Kína nagyobb területű volt, mint a jelenlegi Kínai Népköztársaság, elsősorban Mongólia révén (lásd Kép 2). Maga a császár öt nép uralkodójának tartotta magát: mandzsuk, mongolok, tibetiek, ujgurok és kínaiak. Az udvar megpróbálta megtartani e népek kultúráját, ugyanakkor engedélyezte a déli és dél-nyugati kisebbségek elkínaizását.

Kép 2 : A Qing birodalom.

A 18. századi Qing-uralom egy gazdasági aranykoron nyugodott. Az intra-ázsiai kereskedelem fellendült, amelyben a kínai kereskedők az európaiakkal együtt kereskedtek Japántól Perzsiáig. Ebben az időszakban az Európával való kereskedelemben

Kína többlettel rendelkezett. A lakosság 1650 és 1750 között 2/3-al nőtt, amely komoly belső migrációt is előidézett, a sűrűn lakott részekről a kevésbé lakottakra. A trón komoly költségvetési többlettel rendelkezett. A birodalom megnagyobbodása és a *Pax Manjurica* kiterjesztése elősegítette a kereskedelmet a kínai és a nem-kínai világok között, ezáltal létrehozva egy óriási területre kiterjedő szabadkereskedelmi övezetet. Egy sokszínű, de integrált társadalmat, amely urbanizálódott, polgárosodott, figyelte az európai eredményeket a jezsuita szerzetesek révén, s kapcsolatot tartott fenn az expanzív Oroszországgal. Nem véletlenül gondolhatta magáról a Qianlong császár azt, hogy az ő teljesítménye rendkívüli, hiszen egy személyben testesítette meg a mesteri bürokratikus kormányzatot, egyetemes uradalmat, amelyet a nagy mongol kánoktól örökölt és a bölcs uralkodást, amelyet a kínai közösségtől vett át.

A periódus történelmi elemzése:

A Qianlong császár uralkodása utolsó időszakában már jelentkeztek a hanyatlás jelei. Az 1795-ben kitört *Fehér Lótusz* felkelést csak 1804-re sikerült elfojtani egy költséges hadi kampánnyal, amely eredményeképpen a kincstár kiürült. A történészek hagyományosan a korrupciót és a dekadenciát tették meg a hanyatlás fő okának, de ha jól megnézzük a történeteket és a hanyatlás említett gazdasági tényezőit — túlnépesedés és korrupció —, akkor ezek között alapvető ellentmondás van. Felkelések kizárólag a határmenti övezetekben törtek ki (az Észak-Kínai Alföldet leszámítva), vagyis azokban az övezetekben, ahol a központi hatalom és a helyi elit relatíve gyenge volt, s nemzetiségi/vallásos ellentétek éleződtek ki a komoly népességmozgás miatt. A hosszú *Pax Manjurica* megszakadásának okait tehát leginkább a 18. század sikereinek nem anticipált következményeiben kell keresni.

Az 1980-as években kínai történészek — visszhangozva az 1950-es és 1960-as évek nyugati történészeinek elemzését —, arra a következtetésre jutottak, hogy bár igaz, hogy a Kangxi és Qianlong uralkodók által jelzett periódus Kína számára egy nagyon sikeres aranykort jelentett, egy többnemzetiségű, központosított állam jött létre, amely elősegítette egy hatalmas szabadkereskedelmi övezet létrejöttét, a munkaerő addig nem látott vándorlását a határmenti vidékekre, de ha ezt összevetjük a Nyugaton kibontakozó történelmi erővel (új politikai gondolatok a francia felvilágosodás eredményeképpen, természettudományos felfedezések és az ipari forradalom), akkor teljesítményüket mégis kudarcént kell megítélni.

Később, Kínán kívüli történészek valamelyest másképp értékelték ezt a periódust. Mindenekelőtt Kínát a globális történelemben helyezik el, s kiemelik, hogy egy globális világgazdaság létezett 1500-tól kezdve s ennek a világgazdaságnak Kína (Indiával együtt) volt a 'központja' egészen 1800-ig. Ezt a megállapítást arra a megfigyelésre alapozzák, hogy a 16-ik századtól a 18-ik századig a fémpezér Európából áramlott Ázsiába, az ázsiai áruk európai kereslete lendítette fel a kereskedelmet, amelynek szaldója Ázsia számára volt pozitív.

Ez az analízis, amely egyben megkérdőjelezi azt az általánosan elfogadott nézetet, hogy a kapitalizmus kialakulása európai jelenség, sőt szükségzerű jelenség,⁸ segít minket a Qing-dinasztia megítélésében is. E vélemény szerint, ha Ázsia és Európa együttműködött egy világgazdasági rendszerben, akkor a fő különbséget Ázsia és Európa között elsősorban nem a történelmi gyökerekben kell keresni, hanem abban, hogyan reagál egy kultúra egy bizonyos szituációra. Ha Ázsia és Európa bizonyos részei ugyanolyan fejlettek voltak az ipari forradalom hajnalán, mint Nagy Britannia, s mégis Nagy Britannia iparosodott először, akkor elsősorban azt kell megvizsgálni, hogy milyen körülmények voltak jelen Nagy Britanniában abban az időszakban.

Ez a nézet figyelmeztet arra is, hogy a Kangxi, Yongzheng és Qianlong udvarok nem vákuumban léteztek, figyelemmel követték és használták az európai felfedezéseket is, s az Európával kibontakozó kereskedelem volt részben az alapja az 'aranykornak' is. A jezsuiták térképészeti tudását felhasználták az új területek feltérképezésére, amely párhuzamba vonható az európai gyarmatosító hatalmak (Nagy Britannia, Franciaország, Hollandia) gyakorlatával. A trón által szponzorált projektek stratégiai célokat szolgáltak, úm. a nyugati területek részletes térképeinek elkészítése, amelyek hasznosak lehetnek jövőbeli katonai műveletek esetén, többnyelvű szótárak valamint etnográfiai művek készítése a kisebbségi népekről.

Végkövetkeztetésként elmondhatjuk, hogy a három császár művének lényege egy többletnikumú birodalom létrehozása, amely közvetlen elődje a mai modern kínai államnak. A mai kínai állam, amely ma létezik, folyamatosan emlékeztet mindenkit a történelmi jelentőségükre és hagyatékukra.

A kiállítási tárgyak tematikusan 11 szekcióban kerültek bemutatásra. A kiállítás honlapján (<http://www.threemperors.org.uk/>) a kiállított anyag egy részét meg lehet tekinteni, kísérő szöveggel kiegészítve.

Irodalom

- ❖ Evelyn S. Rawski & Jessica Rawson (Eds.): *CHINA. The Three Emperors 1662-1795*. Royal Academy of Arts, London. 2005.
- ❖ Jacques Gernet: *A History of Chinese Civilization*. Cambridge University Press, 1996.

⁸ Erre lásd mint tipikus példát: David S. Landes: *The Wealth and Poverty of Nations*. Abacus, 2002.

CULTURAL KALEIDOSCOPE — CHINA : The Three Emperors – Press Release —

In the Main Galleries

12 November 2005—17 April 2006

The Royal Academy's forthcoming landmark exhibition, China: The Three Emperors, 1662—1795, will present imperial treasures of the Qing dynasty. Drawn largely from the remarkable collections of the Palace Museum, Beijing, it will focus on the artistic and cultural riches of the three most powerful emperors of China's last dynasty: The Kangxi Emperor (1662—1722), The Yongzheng Emperor (1723—35) and The Qianlong Emperor (1736—95). Some 400 works will include such treasures as paintings and painted scrolls, jades and bronzes, porcelain and lacquer ware, precious robes, palace furnishings, scientific instruments, weapons and ceremonial armour. Many of these unique objects have never been shown outside China.

The Qing dynasty, founded by the Manchus living in the north-east of the Eurasian continent, invaded and conquered China in the 1640s. During the period encompassed by the exhibition the Qing state stretched as far west as Tibet and Central Asia, north to Mongolia and Manchuria and south to Vietnam. As the Qing ruled territories that embraced a wide range of different peoples, they needed their authority to be respected across a wide constituency. This breadth is reflected in their patterns of court life, their palaces and the ritual banquets and journeys in which they engaged.

A spectacular range of paintings and objects will illustrate the various activities, projects and accomplishments associated with the three emperors. They had at their command the great painters of the court and the principal workshops of China. The Qing had themselves portrayed in magnificent paintings and commissioned dazzling works of art to the glory of the state.

The exhibition will begin with formal ritual portraits of the three emperors, depicted on dragon thrones and dressed in ceremonial robes of embroidered yellow silk. On display alongside will be rare survivals of the period: court robes that were worn by the emperors themselves, as well as a carved lacquer throne and screen, accompanied by incense burners and metalwork cranes, typical of a formal court setting.

One of the highlights of the exhibition will be the showing of court paintings commissioned to illustrate the many different occasions that marked the calendar. Hanging scrolls, handscrolls and albums show imperial palaces, hunting expeditions to the north, and the long journeys undertaken by the Kangxi and Qianlong Emperors to Southern China, particularly the Yangtze region. Two magnificent scrolls are examples from large sets that record these visits, whose purpose was to exert control of the south. We will show two further scrolls depicting the emperors' birthday celebrations and a set of six paintings illustrating the emperors' private lives.

In a state made up of a multitude of different peoples, religious belief and practice were diverse. Shamanism, the original belief-system of the Manchus, was practised alongside Buddhism and Confucian court ritual. A gallery devoted to art and religion will have as its centrepiece a two-metre-high pagoda; also in this gallery an altar set-up will be re-created and the dazzling paraphernalia for religious ceremonies displayed.

Much of an emperor's rule was spent consolidating and extending his territory. Both the Kangxi and Qianlong Emperors took an active interest in their own troops and generals. Displays of military prowess were an important part of court life. Next to fine armour, embroidered saddles and even a sedan chair will be paintings of the rulers depicted as fearless riders in military garb. The coloured armour of the imperial military, known as 'the eight banners', will also be displayed here.

Imperial China had little direct contact with the West during this period. However, the Emperors were much interested in Western technical expertise. To illustrate the interaction with Westerners, a gallery of paintings, clocks and decorative arts will show Chinese curiosity with foreign expertise and innovation. This gallery will also explore the courtly relations with Jesuits, who went to China to seek converts to Christianity in the sixteenth and seventeenth centuries. These envoys remained important members of the Qing court, both in technical areas, as advisors on scientific instruments, and in providing painters who inspired Chinese court artists to emulate foreign styles. The exhibition will include a display of magnificent paintings by the famous Jesuit court artist Lang Shining, known by his Western name of Giuseppe Castiglione, alongside examples by Chinese court artists.

Besides their military skill, the emperors are famous for their scholarly dedication and their patronage of the arts. To illustrate their individual strengths, a gallery will be devoted to each reign. Starting with the Kangxi period, artefacts for the scholar's table will be displayed together with a portrait of the emperor shown at his desk in an informal scholar's hat, poised to write. Highlights of the gallery devoted to the Yongzheng Emperor include paintings of twelve court ladies arranged according to the four seasons, refined decorative arts, and a number of exquisite porcelains for which his reign was famed. Following in his path, Yongzheng's son Qianlong was an avid collector who ensured that his collections would be forever enshrined in elaborate catalogues. Alongside the antiquities and precious objects he amassed will be prized examples of his own calligraphy.

The next gallery will look at works by artists contemporary with the Qing emperors but not necessarily associated with the court. Contrasting with the brilliantly coloured court paintings these works originate from the well-developed tradition of literati painting and continue the much earlier interests in monochrome painting of landscapes, mountains, rivers, birds and flowers. A massive jade mountain displayed here will present, in solid physical form, the Chinese conception of mountains as places of contemplation, imagination and metaphor.

In ancient and modern China auspicious emblems are everywhere. Chinese characters expressing wishes for long life, flowers and fruits, chrysanthemums and peaches, plum blossom and gourds: all embody hope for the future. As auspicious signs such motifs were essential elements in the decoration of a palace. The final gallery will be devoted to paintings, embroideries and artefacts that embody such imagery. Examples include the double gourd, seen as a sign of many descendants, and peaches, a symbol of longevity. Moreover, many emblems depend upon puns; for instance, the word for ‘crane’ is a homonym for the word for ‘harmonious’. A significant group of gifts to the emperor, the ruyi sceptres made in exotic materials, will also be displayed here. These have rarely been seen outside Beijing.

In 1935 the Royal Academy of Arts held the first major Chinese art exhibition in the United Kingdom to great acclaim and remains one of our top 20 exhibitions. China: The Three Emperors, 1662—1795 continues the RA’s tradition of hosting outstanding exhibitions exploring great civilisations, which have recently included Turks: A Journey of a Thousand Years (2005), Aztecs (2002) and Africa: The Art of a Continent (1995).

ORGANISATION

China: The Three Emperors, 1662—1795 has been organised by the Royal Academy of Arts. The exhibition has been made possible through a unique collaboration with the Palace Museum, Beijing.

The exhibition has been curated by Professor Dame Jessica Rawson, Warden of Merton College, Oxford; Alfreda Murck, Adjunct Professor of History, Peking University; Regina Krahl, independent art historian; Hiromi Kinoshita, Somerville College, Oxford; and Cecilia Treves, Exhibitions Curator at the Royal Academy.

LOANS

Some 400 objects have been brought together, primarily from the Palace Museum, Beijing, whose holdings of over a million artefacts make it one of the largest museums in China. The museum was established on the site of the Imperial Palace, built in 1420 and also known as the Forbidden City. The holdings of the museum, comprising the former imperial collections of the Ming (1368—1644) and Qing dynasties, is very large and only a small proportion of the collection has been exhibited before.

China: The Three Emperors, 1662—1795 is the largest and most comprehensive exhibition that the Palace Museum has sent abroad. An unusually high number of works that are classified as premium artefacts will travel to London. The Palace Museum’s collections will form over ninety per cent of the exhibition. To this core we shall add carefully chosen items, mostly from British public and private collections, including the British Museum, the Victoria & Albert Museum and The British Library.

SPONSORS

Goldman Sachs is the generous sponsor of China The Three Emperors, 1662—1795.

‘We are delighted to sponsor this magnificent celebration of priceless treasures from the Palace Museum, Beijing, many of which have never been exhibited outside China. This breathtaking display of artistic and cultural riches from the three greatest Qing dynasty rulers reveals the scope and splendour of China’s past culture which should serve to foster a deeper appreciation of its impact over the centuries and for generations to come.’

KÖNYVAJÁNLÓ — BOOK REVIEW

FARKAS ESZ MEG, MEDVE ESZ MEG...

Török Bálint

Farkas esz meg,
Medve esz meg...Szent-Iványi Domokos
és a Magyar Függetlenségi MozgalomEURÓPAI PROTESTÁNS MAGYAR SZABADEGYETEM
Basel — Budapest, 2004.

ISBN 963 216 236 6

Bevezető

A Szent-Iványi Domokosról és a magyar Függetlenségi Mozgalomról szóló mű címéről el kell mondanom: Ady Endre 'Kurucok így beszélnek' című verse adta az ötletet, hogy a költeményben szereplő két vadállattal személyesítsem meg a múlt század két diktatúráját: a barnát és a vöröset. A vers négy első sora így szól:

„Nekem pajtás, úgyis mindegy,
Farkas esz meg, ördög esz meg,
De megesznek bennünket.

Medve esz meg, az is mindegy,..."

Nem nehéz kitalálni, hogy a Farkas a náci Németországot, a Medve pedig a sztálini Szovjetuniót jelképezi. (Ezért a nagy kezdőbetű.) Mint látható, az ördög kimaradt, de hát tudjuk, az ördögi jelleg mindkettőben meghatározó elem volt. A cím tehát nem idézet!

A regényírók szokták mondani arra a kérdésre válaszolva, hogy miként alakítják főhősük sorsát: hősük sorsa öntörvényűen alakul. Így vagyok én ezzel a könyvvel, mely Szent-Iványi Domokosról és a Magyar Függetlenségi Mozgalomról szól. A magyar függetlenségi mozgalom (így: kis kezdőbetűkkel) a történelem méhében fogantatott, és az MFM formális megszületése előtt is létezett, fejlődött, s formális megszűnése után is élt, hatott, oly annyira, hogy a megszálló hatalom és kiszolgálói lefotgták, megkínózták és elítélték tagjait. De még ezután is („mag hó alatt”) nem egy jelét adta annak, hogy él, s azon munkálkodik, hogy eljőjön a várt alkalom. S az alkalom 1956 októberében el is jött.

Érdekes, hogy ezt az összefüggést egy kiváló skót történész már 1956-ban észrevette. Az általunk is többször idézett Carlile Aymler Macartney a forradalom leverése után megjelent nagyszerű könyve (October fifteenth. A History of Modern Hungary.

1929-1945) második kötetének fűlszövegén ez olvasható: „A szerző leírja a magyar ellenállási mozgalom tagjainak tetteit [természetesen többek között], akik *előfutárai* voltak azoknak a férfiaknak, akik egy másik idegen zsarnokság elleni felkelésükkel a magyar történelem lapjait újabb hősi fejezettel gazdagították.” Az előfutárai szót én emeltem ki. A fűlszöveget nyilván nem a kiadó, hanem maga a szerző írta. Macartney közelről ismerte a könyvében tárgyalt korszakot, magát Szent-Iványit is, akinek a két háború közötti időszak magyar külpolitikáját ismertető kéziratot művét (Csonka-Magyarország külpolitikája, 1919-1944) ismerte, sőt fel is használta, s gyakran idézte vagy hivatkozott rá. Mivel a kézirat szerzője a könyv írásakor éppen — miként a fűlszöveg megnevezte — a „másik idegen zsarnok” börtönében sínylődött, konkrét megnevezése helyett az „SZ. I. MS.” jelet használta, ami Szent-Iványi-kéziratot jelent.

Nos, a forrásokat olvasva egyre világosabban állt előttem, hogy itt egy szerves folyamatról van szó, melynek lényege a magyar függetlenség megőrzése, illetve visszaszerzése, s nincs különösebb jelentősége annak, hogy az éppen aktuális idegen zsarnokság képviselői németül vagy oroszul beszéltek. A magyar függetlenségi gondolat XX. századi változata tehát Teleki Páltól az 56-os forradalomig (ha úgy tetszik Nagy Imréig) ível, s ebben az ívben óriási szerepe volt Szent-Iványi Domokosnak és az általa irányított Magyar Függetlenségi Mozgalomnak.

Szent-Iványi és mozgalma a nemzeti oldal eszmevilágát követte, de mint látni fogjuk, ezt az eszmevilágot szabadelvű, demokratikus és szociális elemek tették korszerűvé, s az, hogy a magyarság érdekeit tartotta a legfontosabbnak, nem jelenti más népek jogainak és érdekeinek negligálását. A nemzet, a környezet (akár Kárpát-medencére, akár Európára gondolunk) érdekeinek közös figyelembevételére már Teleki Pál megtanította követőit egy felsőházi felszólalásában (1940. szeptember 4.), amikor Trianon következményeivel foglalkozva a következőket mondotta:

„Ha mint felelős politikus és felelős államvezetőt kérdeznak, akkor tudom, hogy Európa érdekében, talán Magyarország érdekében is, s a szomszédállamok érdekében kompromisszumra kell gondolnom, és kompromisszumra hajlandó is vagyok.”

Ez a toleráns, mások érdekeit is figyelembe vevő gondolkodás volt jellemző Szent-Iványira, s az a célorientált felfogás, hogy mindenkivel hajlandó volt együttműködni, aki ellenségének tekintette a hitleri birodalmat. (Ugyanez az elv vezette Churchillt is, amikor szövetségre lépett Sztálinnal!) Mert akkor ez volt a legfontosabb! Mint egy későbbi levelében írta: „Érzelmek és jó politika nem megy együtt.”

Ez természetesen nem jelentette nála a szubjektív elem kiiktatását. Egész működését a hazája és népe iránti szeretet jellemezte. Teleki halála után alkalma lett volna kivándorolni Amerikába, ahol diplomataéveiben sok barátot és tisztelőt szerzett magának. Már 1939-ben világosan látta, le is írta — mint látni fogjuk —, hogy a leendő háborúnak milyen kimenetele lesz. 1945-46-ban akármelyik nyugati magyar követség kapuja nyitva állt előtte, ami megmentette volna a kommunista börtöntől, s életbiztonságot jelentett volna számára. 1956-ban is elhagyhatta volna az országot, de még akkor is úgy gondolta, hogy itthon elvégzendő feladatai vannak (ne gondoljunk karrierre!), s amikor úgy látta, hogy eljött a távozás ideje (s gondoskodni tudott iratai kijuttatásáról), akkor is és azután is — szinte haláláig — mérlegelte, hogy mi lenne a hasznosabb (feladatai szempontjából): a maradás vagy a hazatérés. Végakarata pedig az volt, hogy hamvait majdan helyezték el hazai földben, a szabad, független Magyarországon.

E könyv megírásával egyedül az volt a célom, hogy tényeket tárjak az Olvasó elé s megismertessem vele az igazságot. Ugyanez vezetett, mint ami miatt Orwell tollat ragadott: rájött valami hazugságra, ami nem közismert, és rájött valami igazságra, ami nincs a köztudatban. Hiszen a Rákosi- és Kádár-érában a nem kommunista ellenállásról vagy hallgattak, vagy kisebbitették jelentőségét, s az olyan vezetőről, mint Szent-Iványi Domokos, aki — szerintük — később egy államellenes összeesküvés kezdeményezője és szellemi vezetője lett, jót igazán nem írtak. Ez a mű azonban nem vitairat. Mint mondtuk: a tényeket és az igazságot tárjuk föl, ezzel is szolgálva népünk helyes, vagyis a tényeknek és az igazságnak megfelelő történelmi tudatának kialakulását. Hogy erre mennyire szükség van, azt alátámasztja az is, hogy a szocialista korszakban még a kvalifikált történészek is kénytelenek voltak követni a párt irányvonalát, vagyis hamisítani.

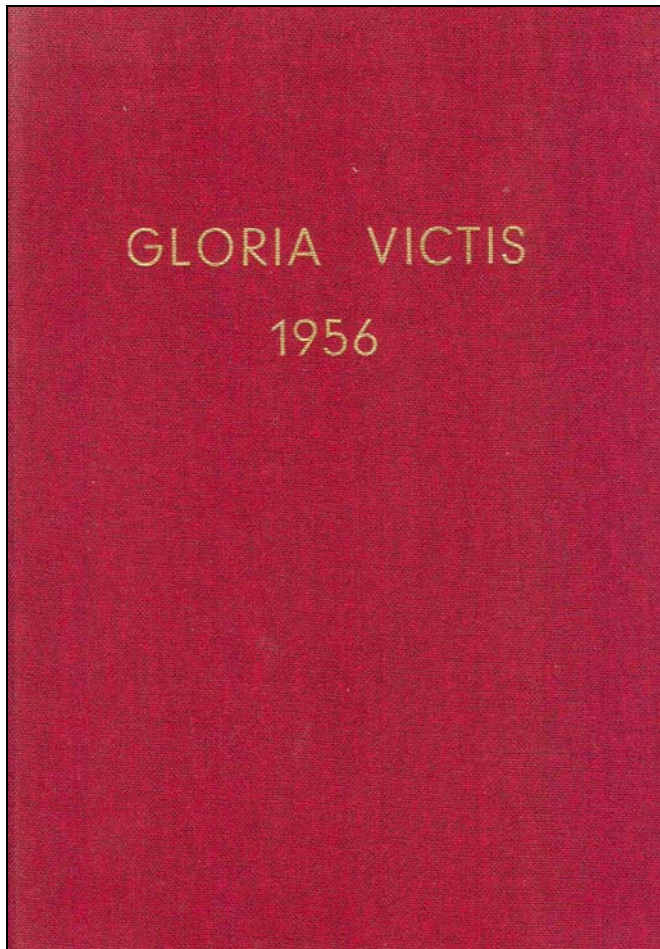
E célnak megfelelően nagyszámú jegyzettel támasztom alá az ismertetett tényeket, aki azonban e bizonyító funkciójú apparátusra nem kíváncsi, az — többnyire — mindent megérthet anélkül, hogy hátralapozna. Ugyancsak a fenti cél érdekében sok idézetet közlök, főleg Szent-Iványitól. Ezek jó része csak levéltárakban meglévő dokumentumokból való, s nem végső formába öntött, megszerkesztett szöveg. Maga a Magyar Függetlenségi Mozgalom vezetője is rámutat erre a mozgalom történetét tárgyaló kéziratot műve elé írt 'Az olvasóhoz' című bevezetőjében: „Jelen mű egyelőre csak kézirat, mégpedig olyan formában, mely szükségessé tesz még sok javítást, egyeztetést és stílizálást.” A hitelesség érdekében azonban általában tartózkodtam a szövegmódosítástól. A hitelesség ugyanis fontosabb volt, mint a megfogalmazás szépsége.

[...]

A Szerző

GLORIA VICTIS 1956

GLORIA VICTIS
1956

AZ 1956-OS MAGYAR SZABADSÁGHARC KÖLTŐI
VISSZHANGJA A NAGYVILÁGBAN

THE RESPONSE OF POETS THROUGHOUT THE WORLD
TO THE HUNGARIAN FIGHT FOR FREEDOM OF 1956

L'ÉCHO POÉTIQUE DE LA RÉVOLUTION DE 1956
DANS LE MONDE ENTIER

DAS DICHTERISCHE WELTECHO DES UNGARISCHEN
FREIHEITSKAMPFES VON 1956

ANTOLOGÍA POÉTICA DEL ECO MUNDIAL DE LA
LUCHA HÚNGARIA DE 1956 POR LA LIBERTAD

NEMZETŐR
München, 1966.

MIKES INTERNATIONAL
Hága, 2006.

http://www.federatio.org/mikes_bibl.hhtml

ISBN-10: 90-8501-088-8
ISBN-13: 978-90-8501-088-3

Zárószó

„Mi harcoltunk, ha nem is győztünk. Ámbár hazánkat nem mentettük meg, de a zsarnokságnak útját álltuk. Majd ha történelmünket megírják, elmondhatják rólunk, hogy ellenálltunk.

(Kossuth Lajos 1849.)

Gloria Victis: „Dicsőség a legyőzötteknek” című kötet csupán formailag költői antológia, lényegében azonban több: nemzetek, népek lelkiismeretének és együttérzésének dokumentuma, a széles világ tanuságtétele az 1956-os magyar szabadságharc eszméi mellett.

Nem magyarok beszélnek itt magukról, igazságukat és fájdalmukat a világ költői és művészei tolmácsolják, akikben visszhangot vert a budapesti forradalmi rádió utolsó üzenete: „Mi most meghalunk Európáért”: meghalunk a szabadságért, a világ szabadságáért.

Tíz év óta sokféle hangon szóltak a forradalomról a világsajtó nagy kommentátorai, a jelenkor történetírói és filozófusai, de mégis a legmélyebb emberi vallomást a kortárs költők tették. Ők a történelem igazi krónikásai és e verseik túléltek a kort, amelyben a zsarnokság tombolt.

Tudjuk, gyűjteményünk nem teljes. Nagyrészt hiányzik az antológiából a ma is elnyomás alatt élő népek visszhangja. Költőik a száműzetésben pedig csak töredékét adják vissza mindannak, amit nemzetük érez. A diktatúrák szigorúan elrejtették a világ elől azt a tényt, hogy a magyar forradalommal az elnyomott népek mennyire együtt éreztek. Mégis kiszivárgott hire és

rövidesen megtudtuk: Varsóban egész sorozat vers jelent meg nyomtatásban s Moszkvában is megérezte az orosz ifjúság a tenger rengését. Illegálisan megjelent litografált verseskötettel adtak visszhangot („Phönix” Moszkva, 1961.) s csempészték át a diktatúra határán a fájdalom, a szolidaritás tanuságtételét, az utolsó „romantikus forradalom” mellett. Ugyanaz az orosz lélek szólal meg e verseikben, mely a megszálló katonáik kezéből a forradalom napjaiban kivette a fegyvert s a felkelő nép oldalára állított sokakat, akik soraink közt haltak meg. Ismeretes, hogy a zsarnokságnak új seregeket kellett küldenie szabadságharcunk leverésére.

Bizonyosak vagyunk abban, hogy túl az aknamezőkön, a többi keleteurópai országból még sok ilyen vers kerül elő egyszer, amellyel az utókor kiegészíti majd ezt a gyűjteményt.

Mi kortársak a válogatásnál — meg kell valljuk — nem mértünk mindig a legszigorúbb irodalmi mércével, mert a költeményeknek a pillanatot megőrző dokumentum-jellegét is tekintetbe vettük. A gyűjtést egyéb körülmények is befolyásolták: távoli világrészekben nem tudunk sok verset elérni, amelyről pedig hírt kaptunk. Így például Afrikából, ahol Ismail Galaal neves szomál költő 1962-ben arról számolt be, hogy Kelet-Afrika pusztáin tevekaravánok tábortüzeinél a magyar szabadságharcról énekelnek olyan törzsek is, melyek Európáról sem igen hallottak.

A legerősebb költői visszhangot a skandinávoknál és a latin népeknél találtuk, a tengerentúl pedig Észak és Délamerikában. Mindenfelé önálló verseskötetek jelentek meg a magyar felkelésről. Közülük legkiemelkedőbbek a norvég „Til Ungarn”, a svéd „Mot valdet”, a dán „Sa braendte steppen”, az olasz „Canto di liberta”, a spanyol „Sangre de Hungria”, az amerikai „From the Hungarian Revolution” és az argentin „Liras en las catacumbas”.

A magyar nemzetnek volt egy másik szabadságharca is, — a mult században (1848-49), mely a világ költőit hasonlóképpen megihlette, s mely Kossuth, Petőfi nevével forrt össze. Közel száz verset sikerült összegyűjtenünk ebből az időből is. Köztük olyan nagy költőkét, mint Ibsen, Heine, Swinburne, vagy Victor Hugo. Hiszen forradalmunk szelleme az 1848-as szabadságharcban gyökeredzik. Bemutatásuk azonban külön kötetet igényelne.

Tovább mehetnénk a 18. században Rákóczi fejedelem „Pro Libertate” szabadságharca, majd a 16. és 17. században az ozmán előzőnlés elleni sorozatos harcok felé vissza, egészen a 13. század tatárjárásának pusztulásáig, amikor az ország királya IV. Béla e terület mély történelmi törvényét ösztönösen és tudatosan fogalmazta meg IV. Ince pápához írt intő és kérő levelében. E levélben mondja ki, hogy a Duna az „ellenállás vize” („aqua contradictionis”) Európa határa, ha itt nem kapunk segítséget, Európa pusztul el.

A magyarság, a bukott forradalmak és szabadságharcok népe ezer esztendőn át egyedül s magárahagyottan nemcsak hazáját védte testével és életével, hanem Európát is. Segítség helyett azonban mindig csak részvét jutott osztályrészül. Mégis ma a világ lelkiismeretének hangja ez a részvét: nem a hatalmak szólnak itt, hanem a fegyvertelen költők hajtanak fejet az elnyomottak, a bebörtönzöttek, a halottak előtt s mondják: Gloria Victis, dicsőség a legyőzötteknek, kik győzhetetlenek.

Postscript

"We did not win a victory, but fight we did! We could not save our native country, but obstructed tyranny. And once, when our history, will be written we shall be able to say that we offered resistance".

(Lajos Kossuth 1849.)

The volume entitled "Gloria Victis" (Glory to the Vanquished) is an anthology only in name: in substance it is a document bearing witness to the profound sympathy of many peoples and nations of the world for the ideas of the Hungarian freedom fight of 1956.

The Hungarians do not speak for themselves here. Instead it is the world's poets and artists who echo the last message of revolutionary Radio Budapest: "We are dying for Europe" — indeed for the freedom of all mankind.

For the last years, the great commentators of many leading Western newspapers as well as contemporary historians and philosophers have extolled the glories of our revolution. The most deeply felt acts of faith, however, came from the poets of our time. They are the true chroniclers of our age and their poems will outlive the era of tyrants.

We know that our collection is far from complete. With only a few exceptions the voice of the peoples still living under oppression is missing and their poets who speak for them in exile can express only part of their feelings. The communist dictatorships have concealed from the rest of the world the great upsurge of solidarity which the subjected nations felt for the Hungarian Revolution. We find this solidarity in some poems actually printed in Warsaw; and in Moscow too, young people sensed the mood, and emotions of the time. Smuggled through the tightly sealed frontiers of totalitarianism came a book of poems, typewritten or lithographed by hand ("Phoenix", Moscow, 1961), as a testimonial of sorrow and solidarity for the "last

romantic revolution". Those poems revealed the same Russian soul which impelled so many of the occupying army of 1956 to throw away their arms or to join the revolutionaries and die in their ranks.

As far as we are concerned, we have to confess that in making this selection we did not always apply a strict literary yardstick, for we felt that attention had also to be paid to those poems which, although largely documentary in character, nevertheless successfully captured the transient brightness of the moment. There were other circumstances, too, which influenced our selection. Much material has remained inaccessible, even if we knew of its existence. Thus, for example, the distinguished Somali poet, Ismail Galaal reported in 1962 that by the camp fires of camel caravans plying the desert tracks of East Africa, tribesmen were singing about the Hungarian freedom fight although they hardly even knew of the existence of Europe.

In the last century the Hungarian people fought another struggle for freedom (1848—1849) — a struggle generally associated with the names of Kossuth and Petöfi — which was also a source of inspiration to the poets as Ibsen, Heine, Swinburne and Victor Hugo. These poems are historical event, some of them written by such important writers and poets as Ibsen, Heine, Swinburne and Victor Hugo. These poems are close to us, since the spirit of the 1956 revolution grew out of the great traditions of 1848—1849. Unfortunately we could not include them in this anthology; we hope that one day they will be published in a separate volume.

We could go even much farther: from Prince Rákóczi's 18th century war "Pro Libertate", through the resistance against invasions put up during the 16th and 17th centuries, indeed back to the ravages of the Tartar invasion of the 13th century. It was then that King Béla IV wrote his letter to Pope Innocent IV, soliciting assistance and warning against, the peril threatening all Christendom, in which he defined the Danube as the frontier of Europe's resistance to the barbarians (aqua contradictionis). Then, as so frequently later on, the Hungarians bled alone for obtaining no help.

The Hungarians, a people of defeated revolutions and unsuccessful struggles for freedom, have been fighting throughout the centuries for their freedom, and independence — and not for themselves alone. They felt that braving the foreign invader or oppressor they have also been fighting for Europe. They have been expecting help from the West in their struggles but the most they could count on was compassion and sympathy. Today, however, that sympathy expresses the conscience of the world. Not of the world of power but of unarmed poets who bow their heads before the oppressed, the imprisoned and the dead, saying: "Gloria Victis" — glory to the vanquished who are unconquerable.

Postface

„Nous n'avons pas vaincu mais lutté! Nous n'avons pas sauvé notre patrie, mais nous avons empêché la tyrannie. Et, un jour, en écrivant notre histoire, nous pourrions dire que nous avons résisté".
(Lajos Kossuth 1849.)

Le recueil intitulé «Gloria Victis» — Gloire aux Vaincus — n'est une anthologie poétique qu'en apparence. Il constitue plutôt un document sur la conscience humaine, sur la solidarité que des peuples et des nations ont témoignée en faveur des idées qui avaient animé l'Insurrection Hongroise de 1956.

Ce ne sont pas les Hongrois qui parlent d'eux-mêmes. Leur vérité et leurs douleurs sont traduites par des artistes et poètes qui — dans le monde entier — répondirent au dernier appel de Radio Budapest Révolutionnaire: «Ici nous mourons pour l'Europe» — pour la liberté, pour la liberté du monde.

Depuis dix ans, les commentateurs de la presse mondiale, les historiens, les penseurs de notre époque ont évoqué ces événements sous divers aspects. Mais peut-on citer un témoignage plus profond, plus humain que celui des poètes contemporains? Chroniqueurs authentiques de l'histoire, ils ont produit des oeuvres qui survivront à l'époque de la tyrannie.

Notre collection, nous le savons bien, est loin d'être complète. Il y manque la majeure partie des textes écrits dans les pays encore opprimés. Leurs poètes en exil ne peuvent exprimer que partiellement ce que ces peuples ressentent. Les dictatures font tout leur possible pour dissimuler le fait que les réactions enregistrées dans tous les pays de l'Est, étaient favorables aux buts que la Révolution Hongroise s'était fixé d'atteindre. Les bruits avaient couru à l'époque, et ils furent bientôt confirmés, selon lesquels à Varsovie toute une série de poèmes «pro-hongrois» avaient été imprimés, et cette vague de sympathie avait même atteint la jeunesse de Moscou. Des documents émouvants publiés clandestinement sont parvenus jusqu'à nous: des textes tapés à la machine, tout un recueil de poèmes lithographie («Phönix, Moscou, 1961), passé en fraude par des frontières. Ces écrits sont des signes de compassion et de douleur envers la «Dernière Révolution Romantique» ... C'est l'âme russe qui parle dans ces poèmes, le même esprit qui — lors de l'Insurrection incita les occupants à jeter leurs armes à terre, et qui fit que nombre

d'entre eux parvinrent aux rangs des insurgés et y moururent. Comme on le sait bien, seule une importante relève de troupes put accomplir l'écrasement définitif.

Nous sommes convaincus qu'un jour la postérité complétera ce recueil appliqué les barèmes les plus sévères. Certains textes ont été retenus moins en raison de leur valeur littéraire que pour leur caractère documentaire, traduisant bien l'état d'esprit du moment. D'autres circonstances sont également intervenues dans le choix: bien que nous en ayons pris connaissance, nous n'avons pu obtenir tous les textes des pays lointains, moins accessibles. Imaï Galaal, illustre poète de la Somalie nous a appris par exemple que certains tribus, en Afrique orientale, chantent autour du feu des caravanes les exploits que les Hongrois avaient exécutés en cette Europe à peine connue.

Le peuple hongrois avait vécu une autre révolution — celle de 1848-49 — qui avait, elle aussi, inspiré un bon nombre de poètes de l'époque. Nous avons réussi à trouver une centaine de poèmes, des textes écrits par des poètes tels qu'Ibsen, Heine, Swinburne, Victor Hugo. Nous devrions faire tout un livre pour démontrer que l'insurrection de 1956 trouve son origine dans la lutte d'indépendance du siècle dernier.

Nous aurions pu aller même plus loin, en évoquant le mouvement du Prince Rákóczi, mené au 18ème siècle sous la devise «Pro Libertate», ou bien les luttes acharnées contre l'envahisseur au cours des 16-et 17ème siècles. Nous aurions pu remonter encore jusqu'au 13ème siècle qui vit la Hongrie, envahie par les Tartares, dans le sang et le feu. C'est à cette époque-la que le roi Béla IV, dans une lettre adressée au pape Innocent IV, formula pour ainsi dire la loi historique de ce territoire, en affirmant que le Danube, cette «eau de la contradiction» (aqua contradictionis), constituait la frontière de l'Europe, en rappelant que sur ses bords le sort de toute l'Europe était en jeu. Depuis un millénaire, les Hongrois, ce peuple des luttes d'indépendance et des révolutions écrasées, croit donc défendre par son corps et sa vie non seulement sa patrie, mais cette Europe chérie.

Mais la conscience du monde s'était tout de même exprimée par la voix de la compassion. Ce ne sont pas les puissances qui parlent ici, mais les poètes sans armes. La tête inclinée, ils s'adressent aux opprimés, aux prisonniers, aux morts, en disant «Gloria Victis» — Gloire aux vaincus qui resteront invincibles.

Schlußwort

„Wir haben nicht gesiegt, aber gekämpft! Wir haben unser Vaterland nicht gerettet, aber den Lauf der Tyrannei aufgehalten. Und wenn unsere Geschichte einst geschrieben wird, können wir sagen, daß wir widerstanden haben“.
(Lajos Kossuth 1849.)

Dieser „Gloria Victis“ — Ruhm den Besiegten — betitelte Band ist nur der Form nach eine Anthologie, eine Auswahl von Gedichten. In seinem Wesen ist er mehr, eine Dokumentation des Gewissens, Ausdruck des Mitempfindens, Offenbarung, Manifest und Demonstration von Völkern und Nationen für die Ideale des ungarischen Freiheitskampfes von 1956.

Nicht Ungarn reden über sich selbst, sondern zu Sprechern ihres Rechts und ihrer Leiden haben sich Dichter, Schriftsteller und Künstler aus aller Welt gemacht. In ihnen hallt die letzte Botschaft des Budapester Revolutionssenders nach: „Wir sterben für Europa“: wir sterben für die Freiheit, die Freiheit der Welt! Kommentatoren der Weltpresse, Historiker der Zeitgeschichte und Philosophen, sie alle haben seither über die ungarische Revolution gesprochen und geschrieben. Das tiefste, das menschlichste Bekenntnis aber kam von den Dichtern.

Daß unsere Gedichtauswahl unvollständig ist, wissen wir. Der Widerhall, den die ungarische Volkserhebung in der Dichtung der heute unterdrückten Völker gefunden hat, fehlt zum großen Teil. Ihre in der Emigration lebenden Dichter und Schriftsteller vermögen nur ein Teil von dem wiederzugeben, was eine ganze Nation fühlt. Streng waren die Gewaltherrscher darauf bedacht, die Anteilnahme der unterjochten Völker am ungarischen Aufstand vor der Welt zu verheimlichen. Doch die Kunde sickerte durch, und wir erfuhren, daß in Warschau eine Folge von Gedichten in Druck erschien. Aber selbst in Moskau war die Unruhe zu verspüren, die sich der Jugend bemächtigt hatte. Ihr Echo kam aus der Illegalität, es wurde hand- und maschinengeschrieben, vervielfältigt („Phönix“, Moskau 1961) und als Gruß „an die letzte romantische Revolution“ im Zeichen der Solidarität und der Trauer über die scharf bewachten Grenzen geschmuggelt.

In diesen Gedichten kommt dieselbe russische Seele zu Wort, die auch den zur Niederwerfung angerückten Soldaten die Waffe aus der Hand sinken und. sie an die Seite des gegen die Unterdrückung kämpfenden Volkes treten ließ. Bekanntlich mußten neue, verlässliche Truppen in Ungarn einmarschieren, um den Aufstand endgültig zu ersticken.

Bei der Auswahl haben wir nicht immer und nicht ausschließlich das strenge literarische Maß angelegt. Wir waren auf den Augenblick festhaltenden Charakter des Gedichts, auf das Dokumentarische bedacht.

Die Sammlung wurde, auch durch andere Umstände beeinflusst und erschwert. In entlegenen Ländern war manches Material nicht zu sichten oder nicht greifbar. So in Afrika, wo der namhafte Dichter Somaliens, Ismail Galaal, uns 1962 von ostafrikanischen Stämmen berichtete, die von Europa kaum etwas wissen: aber an den Lagerfeuern der Karawanen sangen sie vom Freiheitskampf der Ungarn.

Geschichtlich und als Idee hat die Oktoberrevolution von 1956 ihre Wurzeln im 19. Jahrhundert, in dem ungarischen Freiheitskampf von 1848/49, mit dem für uns die Namen Kossuth und Petöfi verbunden sind. Schon damals hat die Volkserhebung die Dichter der anderen Nationen bewegt. Wollten wir aber jenes Echo hier einbeziehen — es sind an die hundert Gedichte — so würde das einen eigenen Band füllen. Heine, Ibsen, Swinburne, Victor Hugo, um nur die Größten zu nennen, haben damals ihre Stimme erhoben.

Wir könnten auch noch weiter in die Vergangenheit zurückgreifen, in das 18. Jahrhundert, in die Freiheitskriege des Fürsten Rákóczi, oder in das 17., 16. Jahrhundert mit den blutigen Abwehrkämpfen gegen die osmanischen Eroberer, oder gar an das 13. Jahrhundert erinnern, an den Mongoleneinfall und die Verwüstung des Landes, Damals schon hat König Béla IV. die geschichtliche und rechtliche Zusammengehörigkeit und das Bestehen des Staates in einem Brief an Papst Innozenz IV. hervorgehoben. In seinem zugleich bittenden und mahnenden Schreiben nennt der König die Donau „das Wasser des Widerstandes“ (aqua contradictionis) und die Grenze Europas. „Wenn uns hier keine Hilfe zuteil wird, wird Europa vernichtet“, schreibt er.

Die Ungarn, ein Volk der gescheiterten Aufstände und Freiheitskriege, haben immer allein gekämpft. Sich selbst überlassen, verteidigten sie nicht nur ihr Vaterland, sondern, in eins damit, auch Europa. Statt Hilfe fanden sie Mitleid, Sympathie. Diese Sympathie ist heute die Stimme des Weltgewissens.

Hier sprechen nicht die Waffen und nicht die Großmächte. Dichter rufen den Unterdrückten, Eingekerkerten, den Toten zu: Gloria Victis — Ruhm den Besiegten — die unbesiegt sind.

Epilogo

„No hemos vencido; pero hemos luchado! No hemos salvado la Patria pero hemos contenido la marcha de la tiranía. Y, cuando una vez, será escrita la historia nuestra podremos decir que hemos resistido“.
(Lajos Kossuth, 1849)

El volumen titulado „Gloria Victis“, „Gloria a los vencidos“, es mucho más que una antología poética. Constituye, en realidad, un documento de la conciencia y solidaridad de las naciones, es el testimonio del mundo entero en pro de los ideales de la guerra de liberación húngara de 1956.

No hablan aquí los húngaros sobre sí mismos, sino que su razón y su dolor son expresados por poetas y artistas de todo el mundo, impresionados e inspirados por el último mensaje de la revolucionaria Radio Budapest: "Ahora moriremos por Europa, por la libertad del mundo ..."

En estos diez años hablaron mucho y de muchas maneras de la revolución húngara los grandes comentaristas de la Prensa internacional, los historiadores y pensadores de nuestros días. Sin embargo, el testimonio más profundo y más humano es el de los poetas de hoy. Ellos son los verdaderos cronistas de la Historia, y sus versos sobreviven al reinado de la tiranía.

Nuestra recopilación no es completa. Falta en gran parte la voz de los pueblos que continúan viviendo bajo la opresión. Los poetas en exilio expresan sólo fragmentariamente lo que sienten sus compatriotas. Las dictaduras lo hicieron todo para ocultar que los pueblos oprimidos sentían con la revolución húngara. No obstante, llegaron noticias y pronto nos enteramos de que en Varsovia había visto la luz toda una serie de poesías, y de que en Moscú también la juventud rusa había percibido „el gran terremoto“. Desde las cárceles respondió con un volumen litografiado de poesías („Phönix“, Moscú, 1961), para pasar de contrabando, a través del bloqueo de la dictadura, el testimonio de su solidaridad hacia „la última revolución romántica“. En estos versos habla la misma alma rusa que en los días de la revolución hizo caer las armas de las manos de soldados ocupantes, colocando a muchos al lado del pueblo insurrecto. Algunos de ellos incluso murieron en nuestras filas. Es conocido que la tiranía tuvo que enviar nuevos ejércitos para aplastar el movimiento de independencia.

Hemos de reconocer que, al realizar la selección, no hemos aplicado siempre el criterio riguroso del mérito literario por tener en cuenta también el carácter documental como reflejo de un momento histórico. El contenido está condicionado asimismo por otras circunstancias. De tierras lejanas no hemos podido conseguir muchos testimonios, a pesar de tener noticias de ellos, por ejemplo, de Africa. Ismail Galaal, notable poeta somalí, nos informó en 1962 de que en las llanuras de Africa Oriental, junto a las fogatas de las caravanas, cantaban sobre la guerra de liberación húngara unas tribus que apenas si habían oído algo de Europa.

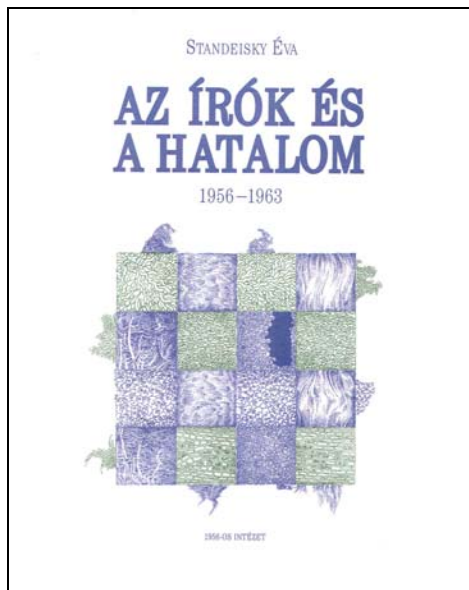
El eco poético más amplio lo encontramos en los países escandinavos y latinos y, en Ultramar, en América del Norte y del Sur. En muchas partes del mundo se publicaron volúmenes de poesía dedicados al levantamiento húngaro. Como más destacados citamos „Til Ungarn" (Noruega), „Mot valdet" (Suecia), „Sa braendte steppen" (Dinamarca), „Canto di libertà" (Italia), „Sangre de Hungría" (España), „From the Hungarian Revolution" (Estados Unidos de América) y „Liras en las catacumbas" (Argentina).

Las raíces históricas de nuestra revolución remontan a otra guerra de liberación, la de 1848-49. Esta inspiró también a los poetas del mundo; hemos conseguido reunir cerca de un centenar de poesías de esta época, de Ibsen, Heine, Swinburne y Victor Hugo entre otros. Sin embargo, su proyectada presentación exigiría un volumen aparte. Hubiéramos podido retroceder más: a la guerra „Pro Libertate" del príncipe Rákóczi en el siglo XVIII, a las largas luchas contra la ocupación otomana en el XVI y XVII, hasta a la sangrienta invasión mongólica del siglo XIII, cuando el rey Béla IV intuyó y formuló la ley histórica de esta región en su caria dirigida al papa Inocencio IV: el Danubio es la frontera de Europa, el río de la resistencia („aqua contradictionis"); si los pobladores de sus riberas no reciben ayuda, Europa perecerá. Hungría, la nación de las revoluciones y guerras de liberación, fracasadas, sola y abandonada, no se defendía únicamente a sí misma, sino también a Europa. Pero en lugar de ayuda, lo que recibía era siempre compasión.

No obstante, hoy la expresión de esta compasión es la voz de la conciencia universal: no son las grandes potencias que hablan, sino que poetas sin armas inclinan la cabeza ante los oprimidos, encarcelados y caídos, con un „Gloria Victis!", gloria a los vencidos, que serán siempre invencibles.

BEKE, Albert : A Rákosi- és a Kádár-korszak irodalompolitikája

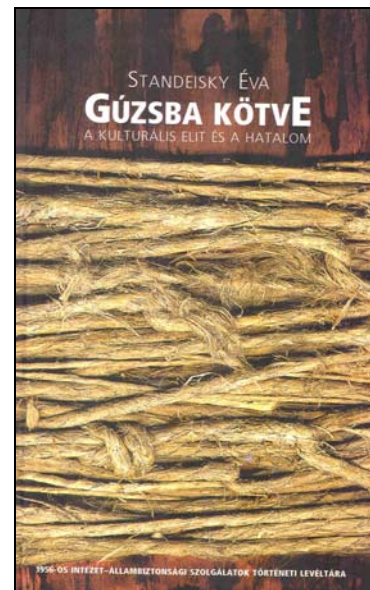
Standeisky Éva

AZ ÍRÓK ÉS A HATALOM

1956 — 1963

1956-OS INTÉZET
Budapest 1996.

(ISBN 963 0474 78 6)

Standeisky Éva

GÚZSBA KÖTVE

A kulturális elit és a hatalom

1956-OS INTÉZET
ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA
Budapest 2005.

(ISBN 963 86635 37)

Senki nem mondhatja önmagáról, hogy ismeri a Rákosi és a Kádár korszak irodalmi életét és irodalompolitikáját, ha nem olvasta Standeisky Évának e korszakokra vonatkozó két alapvető könyvét. Az elsőnek a címe: *Az írók és a hatalom 1956-1963*. Ezt a nagy alakú könyvet, amely 450 oldalból áll, az 1956-os Intézet adta ki 1996-ban. A második kötet címe: *Gúzsba kötve*. S a könyv alcíme: *A kulturális élet és a hatalom*. Ez a mű is 450 oldalból áll, és az 1956-os Intézet adta ki az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárával együtt 2005-ben. Itt a szerző nem tünteti fel évszámmal azt a korszakot, amelyről a munkája szól, ezért tehát jelzem, hogy a könyv az 1942-es lillafüredi találkozóra kezdődik és 1963-mal zárul, illetve mivel Zilahy Lajos hazatérési szándékát is tárgyalja, ezért a szerző eljut 1974 decemberéig, hiszen Zilahy ekkor halt meg.

Előre kell bocsátanom, hogy mindkét mű alapvető és nélkülözhetetlen ismereteket, tényeket tár fel a jelzett korokra vonatkozóan, s hálások lehetünk a szerzőnek, hogy ezt az óriási levéltári munkát mindenki helyett elvégezte. Tulajdonképpen az ember csak e két könyv elolvasása után lesz igazában tudatában annak, hogy milyen szörnyű embertelen és aljas korszakban élt. Nevetséges ugyan, de szinte most, utólag kezdünk félni... És rá kell döbennünk arra, hogy voltaképpen alig akadt valamirevaló költő és író, aki ne hódolt volna be a zsarnoki kommunista hatalomnak. A jelentősebb költők és írók közül talán csak Kassák Lajos, Vas István, Füst Milán, Pilinszky János, Ottlik Géza, Nemes Nagy Ágnes, valamint Lengyel Balázs és Szabó Magda nem „feküdt le” a mindenható Pártnak, de a többség egytől-egyig behódolt. Noha igaz, hogy Szabó Lőrinc például nem írt Rákosit vagy Kádárt magasztaló verset, de ezzel szemben 1957. március 15-én képes volt Kádártól Kossuth-díjat elfogadni, s ezzel erkölcsileg jelentősen hozzájárult a zsarnoki rendszer legitimizálásához. Persze ugyanezt megtette — ugyancsak 1957. március 15-én — Németh László, Kodály Zoltán, Fülepi Lajos, Medgyessy Ferenc is, hogy csak a legközismertebb neveket említsük. Egyszóval fájó szívvel ugyan, de Standeisky Évával együtt be kell ismernünk, hogy ezeket a művészeket bizony egyáltalán nem tekinthetjük a nemzet erkölcsi példaképeinek. Óriási tehetségek voltak ugyan, de ez csak súlyosbító körülmény, és nem mentség, hiszen a tehetséget egyformán lehet jóra, is, valamint rosszra is használni. Éppen ezért mondhatjuk, hogy nem a tehetség az igazán fontos, hanem a jellem. Standeisky Éva könyvében, illetve könyveiben, számos olyan „nagy név” szerepel, akiket a köztudatban úgy tartanak számon, mint a jellem megdönthetetlen szobrait és példaképeit.

Standeisky Éva könyvét elolvasva az a benyomásunk támad, hogy a Rákosi- és Kádár-korszak irodalma az egész magyar irodalom legszegényesebb mélypontját jelenti. Szinte majdnem mindenki behódolt a diktatúrának, csak a könyvben említett nevek közül említem: Illyést, Zelket, Kónyát, Kuczkát, Csanádit, Eörsit, Benjámint, Juhász Ferencet, Nagy Lászlót stb. És ugyanezt lehet elmondani a prózaírókról is.

Standeisky Éva első könyve szerkezetileg három nagy részből áll, s ezek előtt olvasható *A forradalom előtt* című fejezet, amelyben a szerző hosszabban beszél a népi és a kommunista írókról, aztán Déry Tiborról, majd pedig az 1956. október 23-ához vezető útról. Ez után következik az *Öröm és aggodalom* című fejezet, amely lényegében a forradalom napjairól szól, s bennük az egyes írók viselkedéséről. Ez után következik a *Gond és hitvallás*, és ebben az ellenállás heteinek tárgyalása. Végül a harmadik rész: *Megtorlás és kiegyezés*, amelyben „A visszarendeződés éveit”-ről van szó, vagyis a teljes behódolásról. A bebörtönzött írók közül Déry tartotta magát legtovább ahhoz a meggyőződéséhez, hogy 1956 forradalom volt és nem ellenforradalom. De a börtönviszonyok aztán végül őt is megtörték, és Kádár megtorló apparátusa rá tudta kényszeríteni annak kimondására, hogy ’56 ellenforradalom volt.

Standeisky Éva könyve annyi izgalmas kérdést vet föl, hogy még futólagosan is lehetetlenség róla áttekintést adni. Csupán egyet lehet és kell is tenni: mindenkinek el kell olvasnia. Nagyon sok fénykép található könyvben, és igen érdekes ezeket is jól szemügyre venni. Ugyanis ha igaz, hogy harminc éven túl mindenki felelős a saját arcáért, akkor az egykori kommunista vezetők ábrázata egy pszichológusnak igen sokat mondhat.

A második könyv, a *Gúzsba kötve* 2005. decemberében jelent meg, tehát ez viszonylag még új. Ebben is nagyon sok a fotó, és rengeteg érdekes adalékot, tény tartalmaz. *Előzmény* címen tárgyalja a szerző az 1942-ben Lillafüreden megrendezett konferenciát, amelyen azonban nemcsak írók vettek részt, hanem politikusok és katonák is. Az volt ugyanis a nagy téma, hogy az írók miként és hogyan vehetnének részt a háborúban a maguk sajátos eszközeivel. Az ezt követő *A remény és a csalódás évei* címen a negyvenes évek irodalompolitikai és általában kultúrpolitikai mozgásait tárgyalja a szerző igen sok adattal, dokumentummal és jól árnyalt politikusi, valamint írói arcképpel. Ezt követi az Írószövetség története, majd *Láttelek a Kádár-korszakból* címen a népi írók, valamint a parasztpárti politikusok 1960 és 1973 közötti szereplésének bemutatása. A szerző részletesen bemutatja a bomlás folyamatát, valamint azt, hogy milyen volt a viszony a hatalom és a kulturális elit között a hatvanas években.

Az utolsó nagy fejezet *Ügyek, perek, emberek* címet viseli, és részletes ismertetést kapunk Erdélyi József peréről és költői rehabilitálásáról, Déry Tiborról és Nagy Imréről, Veres Péterről, mint irodalompolitikusokról, továbbá igen elgondolkodtató elemzést a besúgókról. Talán ez a fejezet az, amely még ma is aktuális.

Végül igen érdekes és tanulságos a könyvnek az a része, amelyben Zsigmond Gyula és Püski Sándor perével ismerkedhetünk meg, továbbá az a fejezet, amely Tompa Kálmánnak, az írók és művészek orvosának a születésnap vacsoráját tárgyalja, amelyen a tények szerint hemzsegték a besúgók, akik persze a meghívottak bizalmasai voltak. Vagyis ők maguk is a legmegbízhatóbbaknak számítottak. (Ezért voltak jók besúgóknak!)

Standeisky Éva óriási munkát végzett és megalapozott egy majdani irodalomtörténetet. Az egészen bizonyos, hogy az ő két könyvét soha nem lehet többé megkerülni és minden jövőbeli kutató, irodalomtörténész hálával gondolhat rá, mert Standeisky

könyveiből készen kapja azt a hatalmas forrásanyagot, amit ő maga csak évek hosszú munkájával szerezhethetne meg. És említsünk meg még valamit: furcsa, nem furcsa, de tény, hogy Standeisky Éva annyira tárgyilagosan szemléli azt a hatalmas (szenny)anyagot, amelyet feltárt, hogy egyetlen mondatával sem árulja el az érzelmeit, soha nem minősít. Éppen ez a kötet erőssége, s az a hatalmas munka, amelyet elvégzett, amelyért csak hálásak lehetünk neki.

Befejezésül csupán még egy gondolat vetődik fel bennem: hogyan lehet az, hogy Kádár és társai abszolút nem voltak boldogok, vagyis egyáltalán nem élvezték a hatalmukat. Végére is a könyvből az derül ki, hogy ők éppen olyan félelemben éltek, mint az elnyomottak. Ők ugyanis, vagyis a kommunista vezetők, Moszkvában meg a pesti szovjet nagykövetségen jelentgették fel egymást, és soha nem tudhatták, hogy melyik percben válnak kegyvesztetté. Miben különböztek tehát az elnyomottaktól? Jobb autókban utaztak, jobbakat ettek és szebb lakásokban laktak. Na de ezért érdemes volt ezt az erkölcstelen munkát vállalniuk? Nem, de nem tehettek mást: megbízottak voltak, s mint helytartók el kellett végezniük a legkegyetlenebb munkát is. Börtönné változtatták az egész országot, ahol szöges drót „védte” a határokat és az ún. disszidálás a legsúlyosabb bűnök egyike volt. Kádárék bizonyára tudatában voltak, hogy ha nem vállalják a helytartói szerepkörrel járó erkölcstelen munkát, akkor ők maguk is börtönbe kerülhetnek. Aki ismerni akarja a Rákosi-kor és Kádár-kor irodalmi életét és irodalmpolitikáját, annak ez a két könyv kötelező olvasmány.

KEREKASZTAL–BESZÉLGETÉSEK A BBC-BEN

Az emberi tevékenység ars poeticája

(Kerekasztal-beszélgetés a Mikes Kelemen Kör tanulmányi napjairól

[Eefde, 1986. szept. 11-14] a BBC-ben 1986. szept. 27-én.)

Schabert Gábor: Minden ősszel Hollandiában a Mikes Kelemen Kör konferenciát rendez, melynek keretében meghívott előadók, külföldön illetve Magyarországon élő írók, művészek, tudósok, kutatók beszélnek egy-egy megadott témáról. Idén a téma *Az emberi tevékenység ars poeticája* volt. A konferencián részt vett Czigány Lóránt irodalomtörténész, Czigány Magda művészettörténész és könyvtáros és munkatársunk Siklós István, aki előadást is tartott a Magyar Irodalmi Figyelő keretében. Mindenek előtt azt kérdezem meg, hogy mi is ez Mikes Kelemen Kör?

Czigány Lóránt: A Mikes Kelemen Kör az egyik legrégebben alapított Nyugat-európai magyar szellemi fórum. Egy kissé elfogultan beszélek, mert a Mikes Kör rendezvényeit majdnem a kezdetektől fogva, 1960 óta, ismerem és látogatom. Mint szellemi fórumot az egyik legnyitottabbnak tartom Nyugat-Európában. 1951-ben alapították Hollandiába került magyar protestáns teológus diákok, és 1959 óta rendeznek konferenciákat. Minden évben van egy központi téma. Ez mindig valami olyasmi, ami akkor éppen „a levegőben van”. Volt például konferencia a konformizmusról, a non-konformizmusról, volt az ideológiákról, az avantgarde-ról, a modernizmusról...

Schabert Gábor: Még mielőtt tovább megyünk, Czigány Lóránt mondta, hogy protestáns teológus diákok alapították. Tehát kizárólag csak protestánsok vehetnek részt rajta, vagy arról van szó, hogy inkább protestánsok látogatják?

Siklós István: Nem. Valóban protestáns teológus diákok alapították, de semmiféle vallási különbség tétel nem létezik a Mikes Kelemen Kör összejövetelein, bárki jöhet, magyarországiak is gyakran jönnek, az utóbbi időben egyre gyakrabban; tulajdonképpen a világ minden részén élő magyarok szellemi fóruma a Mikes.

Schabert Gábor: Czigány Magda mióta jár a Mikes konferenciákra?

Czigány Magda: A hatvanas évek közepe óta. Majdnem minden ősszel elmegyünk, úgy tervezem a nyári szabadságomat, hogy el tudjunk menni. Tudniillik a kérdésselvetések annyira izgalmasak és érdekesek, és olyan sok oldalról lehet körbejárni őket, a résztvevők különbözősége miatt. Otthonról, és ahogy Siklós István mondta, a világ minden tájáról jönnek, részben a mi generációnk, az ötvenhatosok, részben az idősebbek de most már a fiatalok is. A Mikes olyan szellemi felüdülést okoz, hogy én minden évben készülök rá.

Schabert Gábor: Mondod, Lóránt, hogy már régóta jársz a Mikesre. Kikkel találkoztál az évek során?

Czigány Lóránt: A Mikesnek van egy törzsgárdája, ezeknek nagy része ma már mind egyetemen tanít, sok köztük a professzor. Említenék néhány nevet. Az idén ott volt: például Karátson Endre, a Lille-i Egyetemen a komparatiztika professzora, és Vető Miklós, aki a Rennes-i Egyetemen filozófia professzor. Ott szoktak lenni szerkesztők, például az *Új Látóhatár* és más folyóiratok szerkesztői, és intézmények képviselői is. A Mikes Kelemen Kör valójában egy kikristályosodási pont, a nyugat-európai és a tengeren túli magyar értelmiség számára.

Schabert Gábor: És a múlt személyiségei között, kik azok, akik most már nem jár(hat)nak el?

Czigány Lóránt: A nagy nemzedék, sajnos, eltávozott közülünk. Elsősorban az 1984-ben elhunyt Szabó Zoltánt és Cs. Szabó Lászlót kell említenem. Ők az ötvenes és a hatvanas években a Mikes Kelemen Körnek bizonyos szempontból

mentorai és szürke eminenciásai voltak, de a nagy vallástörténész, Kerényi Károly is el-eljött, Meg kiváló történészek is megfordultak ott, Deér József, és Iványi-Grünwald Béla, vagy pedig a zenetörténész, Veress Sándor és a teológia professzor Rómából, Békés Gellért.

Schabert Gábor: Sok vita is van, vagy inkább csak előadás?

Czigány Lóránt: Éppen az az izgalmas az egész Mikesben, hogy vitaforum, és én éppen azért szeretem, mert civilizált módon lehet vitatkozni. Szent meggyőződése, hogy magyarul civilizáltan a Mikes Kelemen Körön vitatkoznak a legtöbbet.

Siklós István: Érdekes, nekem is ez tűnik fel a Mikes Kelemen Körben. A teljes és tökéletes demokrácia, ami bizonyos értelemben a holland környezetből is adódik, mert azt hiszem, hogy a legdemokratikusabb, legcivilizáltabb országok közé tartozik a kontinensen, és ennek a szellemisége érezhető, hiszen a szervezők egy része Hollandiában él, és a tolerancia szellemét, óhatatlanul, akarva-akaratlanul is belesugározzák ezekbe a vitákba. Nekem is csak kellemes tapasztalataim vannak hogy milyen tiszta e tekintetben a hollandiai Mikes Kelemen Kör.

Czigány Lóránt: De tán nevezzük meg a két legfontosabb szervezőjét a Mikes Kelemen Körnek. Egyik szellemi gazdája Kibédi Varga Áron professzor, a Holland Királyi Akadémia tagja. Francia irodalmat tanít egyetemen, alapvető kézikönyvei jelentek meg franciául, a Sorbonne-on is használják azokat. A másik szervezője pedig Tóth Miklós, aki viszont a szó legjobb értelmében vett menedzser típus, tehát nagyon jól ért ahhoz, hogy hogyan kell megnyerni közismert kiválóságokat arra, hogy előadást tartsanak, hogy kell más és más felfogású embereket összehozni, hogy kell egy konferenciát fedél alá hozni.

Schabert Gábor: Mióta járnak Magyarországról, vagy mindig is jöttek Magyarországról látogatók?

Czigány Magda: Azt hiszem, hogy 1967 volt az első alkalom. Emlékszem, mert engem is abban az évben hívtak meg először előadást tartani. Ekkor voltak először „hivatalosan” Magyarországról előadók. Például Szabolcsi Miklós és Berend T. Iván. Nagyon érdekes konfrontáció volt, mert ellentétes világnézetek, felfogások néha nem is olyan nagyon ellentétes, hanem csak különböző felfogások csaptak össze. Résztvevők azóta, majdnem rendszeresen jönnek Magyarországról.

Schabert Gábor: Ki volt ott az idén Magyarországról?

Siklós István: Az idén három vendégünk volt, ha jól emlékszem. Egyikük, Szegedy-Maszák Mihály professzor egy rendkívül gondolatébresztő előadást [*Az irodalomtanítás értelme.*] tartott arról, hogy miként lehet a magyar irodalmat külföldön tanítani, és hogy lehet-e a magyar irodalmat külföldről, azaz külföldön élve ismerni. Olyan jellegű előadás volt, ami sok vitára adott okot, teljes joggal, érthető módon, mert Szegedy-Maszák arra a következtetésre jutott, bár igen sok feltételes mód közbeiktatásával —, egyébként is és ez egyik jellemzője a magyarországi előadóknak hogy rengeteg a feltételes mód, nagyon óvatosan fogalmaznak —, tehát arra a következtetésre jutott, hogy legyen bár az illető magyar, ismerje bármilyen jól a magyar irodalmat, nem alkothat igazán érvényes véleményt, nem írhat igazán érvényes kritikát, mert nincs megfelelő rálátása, az árnyalatokat nem veszi észre, nem élén benne abban a közösségben, ahol megszületnek ezek a művek. Ez a nézet, gondolhatod, vehemens vitát váltott ki.

Czigány Magda: Valójában ez egy nagyon érdekes szempont volt, de az volt az érzésem, hogy Szegedy-Maszáknál ez csak egy szimptóma. Amit ő mond, az az, hogy ha valaki kint él Nyugaton — még ha magyar is — igazában nem szólhat hozzá a most otthon alkotott művekhez. Ennek az érvelésnek a mélyén úgy érzem több minden van ami a központi témából adódott, mert a téma az önvizsgálat volt. Ki mit, miért csinál, mi az indítatása? Elgondolkodtam Szegedy-Maszák problémáján, ahogy felvetette a kérdést, és az az érzésem, hogy alapjában véve egyfajta bizonytalanságot takar. (Ugyanezt találtam a másik pesti előadónál, Szőrényi Lászlónál is.) Nagyon röviden: Szegedy-Maszákban, úgy érzem, bizonytalanság van azzal kapcsolatban, hogy hogyan közelítsen meg valamit, merjen-e véleményt alkotni vagy véleményt mondani bármiről? Mert a végkövetkeztetése az volt, hogy csak arról lehet véleményt mondani, aminek szinte ott bábáskodunk a megszületésénél. Ez valójában egy kritikusnak az állásfoglalása és nem az irodalomtörténészé.

Schabert Gábor: Igen, mert ez kizárná az elmúlt korok irodalmát.

Czigány Magda: Pontosan. Ahogy hátrál a mű a múltba, ezek szerint, egyre kevesebbet mondhatnánk róla.

Czigány Lóránt: Hozzá tenném még, hogy egy szélesebb kontextusban is lehet nézni ezt a kérdést. Hiszen éppen azért merült fel a konferencia központi témája, az emberi tevékenység ars poeticája, mivel az emberi tevékenységnek a — most szellemi tevékenységre gondolok — különböző válfajait, tehát például a filozófiát, művészettörténetet, vagy irodalmat tudományosan, precízen le lehet írni. Válaszolni tudok olyan kérdésekre, hogy mi, hol, mikor, milyen formában. Amikor azonban a dolgoknak a miértjéről beszélünk, akkor mindenki — hát ha nem is jön zavarba — de rögtön valamiféle indokra gondol, legitimációt keres. És valójában ez az ars poetica, az, hogy amit csinálok, amivel foglalkozom, hogyan indokolható, mert legitimációra van szükség. A XX. század végére valahogy, valamilyen formában a közös legitimációk, tehát az ideológiák által adott legitimációk érvényessége megingott, és most arra került a hangsúly, hogy mindenkinek egyénileg, az ő esetére vonatkoztatva kell megindokolni azt, amit csinál, azaz a magán ars poeticáját kell megalkotnia, azt, hogy amilyen módszerrel ő foglalkozik valamivel, az miért egy érvényes, legitim megközelítés.

Schabert Gábor: De itt felmerül a kérdés, hogy van-e különbség például magyarországi és nem magyarországi előadók között abban a tekintetben, hogy például beszélhet az ember arról, hogy manapság mi a költészet feladata vagy mi a regényírásé, vagy a történelemé, mert inkább arra kerül a hangsúly, hogy mi jelenleg, az egész világot tekintetbe véve, az általános irányzat, és mi az, ami felé most különös figyelem fordul. Vagy belejátszhat a kérdésbe az is, hogy miről lehet, vagy miről célszerű beszélni például Magyarországon? És lehetséges-e a megkülönböztetés a kettő között?

Czigány Magda: Valóban belejátszhat. De úgy érzem, hogy ezen a konferencián, a *személyességen* volt a hangsúly. Említettem Szörényi László előadását. Ő teljesen más volt, mint Szegedy-Maszák. Ugyanakkor azt a fajta elbizonytalanodást, bizonytalanságot nála is tapasztaltam. Miért? Talán mert ő óriási témakörben mozog.

Schabert Gábor: Miről beszélt Szörényi?

Czigány Magda: A filológia és kritika viszonyáról, teljesen személyesen, a perzsától kezdve — perzsa szakos volt — a magyar irodalomig, a forráskutatásig, szóval az égvilágon mindenre volt példatára és szó...

Siklós István: ... és ha szabad közbevágnom, előadása a nemzethalál gondolatába torkollott.

Czigány Magda: Ez az. Pontosan ez az. Felvettem magamnak a kérdést, hogy vajon miért. És vajon egyéni probléma-e — volt egy célzás valamiféle családi tragédiára is — vagy nemzedéki. Tudniillik Szegedy-Maszák és Szörényi ugyanaz a nemzedék. Mert nem a nemzethaláltól való félelem, hanem egyfajta bizonytalanság jellemző-e erre a nemzedékre. Mert ez valóban megkülönböztette őket azoktól, akik a nyugati oldalról szóltak hozzá a témához.

Schabert Gábor: Milyen értelemben beszélt nemzethalálról? Úgy értette, hogy a magyar nemzet haláláról?...

Czigány Lóránt: Ha szabad visszakanyarodnom, én kettéválasztanám azt a kérdést, hogy milyen különbséget látok a magyarországiak és a nyugatiak között. Egyrészt azt mondanám, hogy igen, bizonyos szempontból ma már nem látok különbséget, ahogy láttam a hatvanas években, vagy a hetvenes évek elején. Tehát arra gondolok, hogy ma az otthoni kutató tökéletesen ismeri a szakirodalmat Gadamertól, a legújabb Derridáig. Kitűnően felkészült, és ez nem volt igaz a hatvanas években. Akkor lehetett látni a Magyarországról jött előadón vagy látogatón, egy fajta lehatároltságot. Ezek a vakfoltok már nincsenek meg most, a nyolcvanas években. Ez az érem egyik oldala. A másik oldalon az van, amiről Czigány Magda beszélt. Nevezetesen az, hogy lát az ember egyfajta elbizonytalanodást, tehát ez a sok, különféle megközelítési, szemléleti lehetőség nem felszabadította a marxizmus monolitikus hegyéről lemászó elméket, hanem megijesztette, elbizonytalanította őket.

Siklós István: De van a nyugatiakra is jellemző, azt hiszem a nyugaton élő magyar előadókra is jellemző, bizonytalanságból fakadó útkeresés. Nekem feltűnt, hogy mennyire a posztmodernizmus korában élünk, hogy mennyire nincsenek olyan biztos irányelvek, mint eddig látszottak lenni. És ennek egyik kitűnő példája volt például Kibédi Varga Áronnak, a költőnek az ars poeticája, ahogyan megfogalmazta a saját ars poeticáját, tehát hogy egy olyan korba jutottunk el,

legalábbis a nyugaton élő magyaroknál ez érezhető volt, amikor az egyéni megfogalmazások a döntőek, és nem pedig valamilyen irányzathoz való csatlakozás, vagy pedig annak a meglövagolása, vagy az ahhoz való ragaszkodás.

Czigány Magda: Érezhető volt ez egy-két Magyarországról jött előadónál is, említeném itt Gerzson Pált, aki nagyon nagy meglepetést okozott. Gerzson festő, valamivel idősebb, mint az előbb említett nemzedék. Előadásában [*Lehetőség és valóság. A magyar képzőművészet energiaforrásai.*] a magyar hagyományt hangsúlyozta, és hogy az jelenleg mennyire hat vagy nem hat. Úgy érezte, hogy szinte vissza kellene nyúlni a XIX. századig — Madarász Viktorra, Szinyei Mersére gondolva. Utána jött a meglepetés, mert a diapozitívokon bemutatott művei teljes mértékben maiak és, moderneek. Amit valójában mondott, az az volt, hogy a művésznek, ahelyett, hogy folytonosan az újabb irányzatokat és izmusokat keresse, önmagát kell kifejeznie. Nem szükséges, hogy mindig szinkronban legyen azzal, ami éppen Nyugaton vagy bárhol divatos.

Schabert Gábor: Ez elég általános manapság. Nyugaton is megszűnőfélben vannak a különböző irányzatok, a különböző izmusokhoz való kötődés. Sokan, mint például legjobb angol festők, egyszerűen egy új expresszionizmussal fejezik ki magukat, a húszas évekre emlékeztetve.

Czigány Magda: Hogyne, ez természetesen így van. De amíg Gerzson Pál a hagyományt hangsúlyozta és ezt műveiben érezni lehetett, ugyanakkor teljesen modern, absztrakt festő.

Siklós István: Csodálatosak voltak a képei, mert színskálájukban voltak igazán magyar képek, vagyis ezért mondhatók igazán magyar képeknek. Egy vitában derültek ki ezek a dolgok, hogy mit tartott magyarnak saját képeiben. Ezért hasznosak ezek a viták. Roppant érdekes volt, hogy éppen Szinyei Mersének az egyik képét festette meg modernül. Fantasztikus élmény volt látni ezt a képet, mert színskálájában és szerkezetében is emlékeztetett Szinyei Merse képére, noha teljesen absztrakt volt.

Czigány Magda: Igen, és azt mondanám, hogy ő az ellenpólusa az előbb említett bizonytalanságnak, mert úgy éreztem, hogy Gerzson önmagára talált, teljesen azt csinálja, amiben hisz, abból indult ki, és abból tudott eredendően kiteljesedni.

Czigány Lóránt: A lényeg amiről itt szó van, az az autenticitás, a művészi hitelesség kérdése. Ha tehát a néző azt látja, hogy a művész amikor fest, nem iskolát követ, vagy valamiféle tanult módszert, amit lehet hogy jól elsajátított, hanem önmagát adja, akkor az amit csinál autentikus, annak hitele van. De talán térjünk egy pillanatra vissza — ha szabad — a költészethez, mert nagyon érdekes volt hogy Siklós István is felfigyelt arra, amit Kibédi fogalmazott meg arc poéticájaként. Tehát, hogy visszamegy alapvető dolgokig. Az egyik dolog, amiről beszélt, és ami egészen Arisztotelészig megy vissza, hogy a költészet valójában mit is csinál. A költészet valójában azt csinálja, hogy megnevezi a világ dolgait. A költészetben kifejtett állításokkal nem lehet igazán vitatkozni. Annak, hogy például József Attila a rakodópart alsó kövén ül, annak nincsen filológiai pozitív vagy negatív tartalma, azt, hogy hervad már ligetünk, nem lehet megkérdőjelezni; de mégsem úgy örökvényű vagy általános érvényű igazság a költői kijelentés, mint például ahogy a filozófusok igyekeznek általános érvényű törvényeket leírni. Ez volt az egyik érdekesség...

Schabert Gábor: ...az összes előadásról nem tudunk beszámolni, de miért ne számoljunk be még egyről. Hiszen Siklós István is tartott előadást. Miről beszélt Siklós István?

Czigány Lóránt: A Mikes Kelemen Kör valamikor a hetvenes évek végén elhatározta, hogy minden évben, valamelyik jelentős magyar nyelvű alkotóra, aki talán még a fiatalabb korosztályhoz tartozik, ráirányítja a figyelmet, mivel a tájékoztatói lehetőségek Nyugaton nem olyan jók, mint Magyarországon — tehát nevek nincsenek „a levegőben”. 1980 óta létezik a Mikes Irodalmi Figyelő, itt a figyelőn van a hangsúly, mert nem díjat akarnak osztani ki, hanem reflektorfénybe akarnak állítani egy-egy szerzőt, akire valaki, akit felkértek, az irányítja a reflektor fénycsóvját. Albert Pál beszélt az első Mikes Irodalmi Figyelőn Esterházy Péterről és Nadas Péterről, később Karátson Endre, Kibédi Varga Áron, és az időközben elhunyt Cs. Szabó László. Ezen kívül Határ Győző, és jómagam is készített egy ilyen irodalmi figyelőt. Az idén pedig Siklós István beszélt Csalog Zsoltról.

Schabert Gábor: Miért éppen Csalog Zsoltot választotta?

Siklós István: Azért mert föltűnt nekem, hogy a modern magyar irodalom mennyire eltávolodik a valóságtól, az élet meglévő tényeitől. Hogy talán azért hallgattatja el az író a lelkiismeretét, hogy modern társadalmi kérdésekhez hozzászóljon, mert nem tud úgy hozzászólni, ahogy illenék vagy ahogyan kellene vagy ahogy az igazság megköveteli. És egy ilyen igazságra való valóság feltárását érzem Csalog Zsolt műveiben, aki maga többnyire meg sem szólal ezekben az írásokban, amiknek nagyon nehéz meghatározni a műfaját, lehet ezt dokumentumnovellának, dokumentumírásnak nevezni, hiszen csak az alakjait beszélgeti, a szerző mentes az érzelmektől, nem akarja kisugározni, vagy körbevenni valamilyen, esetleg megtevesztéshez vezető környezettel, hanem csak beszélgeti az alakjait.

Schabert Gábor: Különféle nézeteket mutat be? Egymással ellentéteseket is? Vagy mind egy irányba mutatnak, ezek a különböző nézetek, amik a különböző alakok szájából hallhatóak?

Siklós István: Hát valahol van valami egység is, bár az interjúalanyok mind a maguk világáról beszélnek a lehető legőszintebben a valóság föltárásának igényével.

Schabert Gábor: És mi volt az, ami ezen felül még különösen érdekessé teszi Csalog Zsoltot?

Siklós István: Hát ez a módszer önmagában figyelemre méltó szerintem, és ...

Schabert Gábor: Egyáltalán mi az a valóság amit feltár? Vagy mi az a valóság, amit fel lehet tárni?

Siklós István: Csak egy példát kell, hogy említsek. Az egyik ilyen elbeszélésében, a szibériai hadifoglyok élményvilágáról beszél és arról, hogy sokan emberevéssé kényszerültek, mert olyan embertelen körülmények között éltek. Ugyanez az elbeszélése föltárja azt is, hogy milyen irtózatossá éhínség volt Ukrajnában Sztalin mesterkedése következtében, Sztalin föl akarta számolni az ukrán nemzetet és valósággal éhhalálra ítélte őket. Tehát ilyen történelmi tényekről van szó is és ezek a kevésbé ismert történelmi tények közé tartoznak Magyarországon.

Schabert Gábor: Ezek mind dokumentumírások valamilyen formában, jóllehet nem szorosán véve cikkek, hogy úgy mondjam...

Siklós István: Nem, nem. Ez az érdekessége és ez a szép benne, és az amit az alakok mondanak, az önmagában érdekes. Csalog érzékfeszítővé tudja tenni, úgy tudja beszélgetni az alakjait.

Czigány Lóránt: Szokták ezt valóságirodalomnak is nevezni, és erre, úgy tapasztaltam magyarországi látogatásaim során, rettentően nagy az igény. Az emberek szívesebben olvassák az egyszerű embereknek, minden pátoz nélkül elmondott történelmi sorstragédiáit, illetve a történelemnek a hangyátávlataból átélt sorstragédiáit, erre rettentően nagy igény van, mert ez is része annak a folyamatnak, hogy szembe kell nézni a múlttal.

Schabert Gábor: De ez valójában nemcsak Magyarországon irányzat, hiszen Nyugaton is nagyon általános az, hogy a történelmi írások esetében például, hogy ahelyett, hogy politikai vagy ideológiai történelmet írnának, ehelyett kiválasztanak egy falut, egy középkori falut, és arról írnak. Ez tulajdonképpen egy bestseller irodalommá is válik már manapság. Tulajdonképpen ez marginális kérdés...

Czigány Lóránt: Válhat, igen, hogyne. Magyarországon a műfajt eleinte mélyinterjúnak nevezték. Nem szeretem ezt a szót, mert valahogy azok a termékek, amik ezzel a címkével jutottak el hozzánk, azokat mindennek lehet nevezni, csak mélynek nem. Amit Csalog Zsolt csinál, az egyszerűen az, hogy olyan pszichológiai körülményeket hoz létre, hogy feloldódjon az, akit éppen beszélget, hogy önmagát tudja nyújtani, hogy tudjon beszélni azokról a szörnyűségekről, amikről hosszú éveken keresztül — hogy egy Shakespeare szonett kifejezésével írjam ezt le — „nyelvbénítő csend” uralkodott.

Schabert Gábor: Talán említsünk meg még egy előadást, ami különösképpen érdekes volt. Mit találtak különösképpen érdekesnek?

Czigány Magda: Nagyon érdekes előadás volt például De Chatel Krisztinának az egyik esti beszámolója. De Chatel Krisztina koreográfus és táncművész. Magyarországról került először Németországba, majd Hollandiába. Nemcsak, analizálta azt, amit csinál, hanem a hozott képmagnón be tudta mutatni az utóbbi pár évének a koreográfiáit. Egészen különleges táncművészetet képvisel, az úgynevezett „minimális táncot”. Amiben majdnem ki van iktatva a mozgás, illetve alapelemeire van leszűkítve. Szinte észrevehetetlen a változás, néha szinte úgy tűnik, hogy minden mozdulatlan.

Schabert Gábor: Ez inkább egy ilyen jávai udvari táncra emlékeztetett?

Czigány Magda: Nem, ezt nem lehet mondani, tudniillik van benne egy nyugati jellegű, mondhatnám azt is, hogy egy absztrakt mozgás. Különös módon emlékeztet bizonyos szobrászok alkotásaira. Például Paul Buryt említeném, egy kinetikus belga szobrászt. És Philippe Glassnak, az amerikai minimalista zeneszerzőnek a zenéjére táncol. Mondhatnám, egészen izgalmas, egészen érdekes és végtelenül nehéz. Sokkal nehezebb, mint bármilyen más tánc.

Schabert Gábor: A Mikes Kelemen Kör nyilvánvalóan egy nagyon érdekes fórum, és reméljük, hogy konferenciáik folytatódni fognak a jövőben is, mert ott nemcsak a különböző magyar véleményeket lehet megismerni, hanem tulajdonképpen a világban uralkodó szellemi áramlatok folyását is lehet követni...

[szerkesztett szöveg]

Változás és állandóság

(Kerekasztal-beszélgetés a Mikes Kelemen Kör tanulmányi napjairól

[Eefde, 1987. szept. 10 – 13] a BBC-ben, 1987. szept. 28-án)

Siklós István: Kedves hallgatóink! Múlt heti *Kaleidoszkópunkban* már érintettük a hollandiai Mikes Kelemen Kör ideai tanulmányi napjait, amennyiben szó volt Karátson Endre előadásáról [*Két menekülés egy szerep elől: Mészöly és Esterházy kapcsán*] és interjút közvetítettünk Szabó Miklós budapesti történésszel, de ebben az adásunkban nem tértünk ki részletesen a Tanulmányi Napok műsorára. A stúdióban most Czigány Lóránt irodalomtörténész és Czigány Magda művészettörténész, akik mindketten részt vettek a Tanulmányi Napokon, és velük beszélgetek arról, hogy mit tapasztaltak, miben látják jelentőségét az ideai tanulmányi napoknak. Mindenekelőtt talán azt mondjuk el hallgatóinknak, hogy kik vettek részt a konferencián.

Czigány Lóránt: A Mikes Kelemen Kör a nyugati emigráns intézményrendszer egyik legfontosabbika és már a 28. tematikus nemzetközi konferenciát rendezte az idén. Tíz előadás hangzott el, s ha ezt a számot felbontjuk, akkor látjuk, hogy négyen Párizsból jöttek, egy előadó Londonból, ketten hollandiaiak voltak és három budapesti előadó is szerepelt. A központi témát Karátson Endre irodalomtörténész fogalmazta meg, aki Lille-ben egyetemi tanár és beszélt Kemény István szociológus is, a párizsi *Magyar Füzetek* egyik szerkesztője [*Polgárosodás polgárjogok nélkül*], valamint a már említett Szabó Miklós történész, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének a munkatársa [*A nemzetfogalom változása és a magyar társadalom modernizációja*.] Ezenkívül Németh Sándor vállalati igazgató és szociológus Hollandiából, Szávay János irodalomtörténész, aki a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanít, Karádi Viktor párizsi szociológus, Faragó Béla, aki Versailles-ban francia közigazgatási bíró és akinek könyve a magyar ellenzék ideológiai bírálatáról nagy vitát váltott ki, amikor megjelent. [*Nyugati liberális szemmel. (A mai magyar ellenzéki gondolkodásról.)* Magyar Füzetek könyvei, 10. sz., 1986.] És végül Péter László londoni egyetemi tanár, történész, valamint Várdi Péter hollandiai szociológus és matematikus.

Siklós István: Volt persze más eseménye is ennek a konferenciának, mert noha talán egy kicsit a szokottnál tudományosabb jellegű volt, irodalomról is szó esett.

Czigány Magda: Hogyne, irodalomról is szó esett, mert az Irodalmi Figyelő minden évben nagyon jelentős eseménye a hollandiai Mikes Kelemen Kör konferenciájának. Eddig külföldön élő magyar irodalmárok, irodalomtörténészek, illetve írók tüntettek ki egy-egy magyarországi, sokszor fiatal, vagy akár a középnemzedékhez tartozó költőt, vagy prózaírót. Az idén történt meg először, hogy Magyarországról kértek fel egy kritikust, Balassa Pétert, aki Krasznahorkai Lászlót méltatta a *Sátántangó* című könyvével kapcsolatban.

Siklós István: Tehát az Irodalmi Figyelőnek tulajdonképpen az a célja, hogy fölhívja egy fiatal íróra a figyelmet, a külföldi figyelmet és a magyarországi figyelmet is, és gondolom, hogy ezt sikeresen meg is tette Balassa Péter.

Czigány Lóránt: Igen, mert szerintem egybeesik a külföldi és belföldi vélemény. Krasznahorkai könyvének a megjelenését Magyarországon és külföldön is jelentős eseménynek tartották.

Siklós István De volt még egy irodalmi esemény a Tanulmányi Napokon, éspedig egy úgynevezett monodráma, amit Vallai Péter, a Vígszínház színésze adott elő, Esterházy Péter *Spionjáték* című darabját, amelyet novellából alakított át, és megítélésem szerint igen nagy lendülettel és a közönség tetszését mindenképpen elnyerve mutatta be a sok szorongást és sok mulatságot ötletesen keverő Esterházy-szöveget.

Czigány Magda: Nagyon egyénien adta elő. Valószínű, hogy Vallainak ez a sajátos stílusa, de ez a stílus itt egybevágott Esterházy Péter stílusával. Olyannyira, hogy bár én személyesen hallottam már Esterházyt felolvasni a saját műveiből, mégis az volt az érzésem, hogy eltekintve a hangszíntől, ami természetesen egyéni, ugyanaz az a játékosság volt benne, az a néha bizony komolyra forduló játékosság, mint Esterházy előadásában. Bevonta a közönséget, és ennek nagy hatása volt.

Siklós István: És úgy tudom, hogy ez Magyarországon eléggé meglepő szokott lenni, az itteni hollandiai Mikes Kelemen nemzetközi közönségének viszont nem okozott olyan nagy meglepetést.

Czigány Lóránt: Igen, utalhatok egy külföldi példára. Peter Handkének van egy ilyen darabja, melyben a közönséget bevonja, és amikor először hozták színre a darabot, volt nóvumértéke. (Azt hiszem, hogy az eredeti címe alapján [*Publikumbeschimpfung*] *Nyelvöltögtésnek* lehetne fordítani, de magyarul nem ezen a címen játszották később [*Közönséggyalázás*].) Ez volt az a darab, ami a közönséget ingerelte, amikor a közönség vehemens participációja megvalósult.

Siklós István: A közönség bevonása a Mikes Kelemen Körnek mindig is célja, ugyanis az előadásokat követő viták és beszélgetések legalább olyan fontosak, mint — sokszor úgy tűnik — maguk az előadások és ha szabad most a fajsúlyos és nagy figyelmet igénylő előadásokra térni, nem tudom, hogy Czigány Lóránt melyik előadást emelné ki, amelyik a célt, a témaválasztó célt legjobban megközelítette, vagyis amelyik leginkább szólt a változás és állandóság témájáról.

Czigány Lóránt: Talán először néhány mondattal keretbe kellene tenni magát a témát, hogy megértsük, mennyire fontos, és mennyire releváns ez a mai magyar társadalomban. A témaküzés az 1956 óta végbemenő társadalmi változások elemzése volt hazai és külföldi szempontból. Ez a polgárosodás témája. A konferencia vége felé a különféle előadások alapján már arról beszélünk, hogy Magyarországon jelenleg egy úgynevezett *második polgárosodás* zajlik le, és hogy annak a társadalmi háttere (a társadalmi mobilitás), miben különbözik a múltbeli, első polgárosodástól. Ehhez kapcsolva a releváns előadásokat, három előadást említenék, Kemény Istvánét Párizsból, Péter Lászlóét Londonból és Szabó Miklósét Budapestről. Közös nevezőre lehet őket hozni abból a szempontból, hogy a polgárosodás kezdetét mind a hárman a múlt század közepére tették. Közülük Péter László olyan messzire ment, hogy a kérdést szinte költői formában tette fel, hogy valójában volt-e Magyarországon társadalom a 19. században, ami az ő megfogalmazásában azt implikálta, hogy az a fajta társadalom, amiről mi beszélünk, tehát nevezetesen a polgári társadalomnak, még nem voltak meg sem az adottságai, sem a lehetőségei. Az ő elemzésében főként jogi aspektusokból közelítettük meg a témát. Péter azt vizsgálta, hogy megvannak-e azok az alapvető jogok, és ebben az esetben emberi szabadságjogról beszélünk, a társadalomban, ami lehetővé teszi azt, hogy a társadalom társadalommá szerveződjék (szintén az ő kifejezése), másodszer pedig ezek a jogok érvényesek-e a társadalom minden tagjának, illetőleg minden

csoportjának az esetében. Főként egyházi példákat hozott fel, tehát nevezetesen az egyház szerepét vizsgálta a társadalomban. Keménynek az előadása viszont, ha úgy tetszik egy szélesebb ideológiai háttérrel közelítette meg a témát, Kant meghatározásából indult ki és három szakaszát vizsgálta meg a magyar társadalom keletkezésének. Először a Kiegyezés utáni társadalomról szólt, majd az 1920 utáni társadalomról, és végül pedig a jelent, a '80-as évek társadalmát vizsgálta. Kemény a Kiegyezés utáni társadalomról végeredményben egyet értett Péter Lászlóval annyiban, hogy akkor (és itt jön be megint egy kulcsszó, ami másik aspektusát fogja ennek a témának behozni, nevezetesen ez a liberalizmus) a liberalizmus hatására sok minden történt Magyarországon, ami a polgárosodás felé vezetett. Viszont 1920 után alapvetően antiliberális lett a közhangulat és ennek következtében a társadalom is, és a jelen esetben pedig azt hiszem, hogy gazdasági tényezők meglétének véli azt, hogy a polgári társadalom ismét jelentkezni kibontakozásra képes...

Czigány Magda: Itt most közbe szeretnék vágni, mert két előadás volt, amit szeretnék kiemelni, Faragó Béláé és Karádi Viktoré. Karádi Viktor volt az első, aki a polgárosodási készség egyenlőtlenségeiről tartott előadást, ezt követte Faragó Béla előadása a magyar liberalizmusról. Ha tudtuk volna, hogy pontosan hogyan járják körül a témát, meg kellett volna fordítani a sorrendet. Mert Faragó Béla három pontban összefoglalva azt vizsgálta, hogy mik voltak a nehézségei a magyar liberalizmus kialakulásának a 19. században. Az egyik volt a függetlenség hiánya, tehát a magyar állam függetlenségének a hiánya, másik a nemzetiségi pluralitás, tehát nem volt homogén a társadalom, és a harmadik pedig a nemesség történelmi szerepe. Különösen fontos az első kettő, tudniillik, ha kiterjesztjük a választójogot, a társadalom liberalizálódik, önrendelkezési jogot nyer, amely ellentétbe került volna egyrészt az osztrákoktól való függőséggel, illetve a kiegyezéssel. Másrészt pedig a nemzetiségi kérdéssel, mert abban a pillanatban amikor a nemzetiségek önrendelkezési jogot kapnak, felbomolhat a magyar állam. Természetesen ez be is következett.

Siklós István Annál is inkább, mert akkor a lakosságnak a 48%-a volt magyar, és a többi százalék pedig a nemzetiségek voltak.

Czigány Magda: Igen, és ehhez csatlakozik Karádi. Mert azt mondja, hogy alapvetően megváltozott a helyzet 1920-ra, Trianon után, mivel az állam független lett, és ugyanakkor a nemzetiségek megszűntek probléma lenni, mert az utódállamokhoz kerültek. Tehát valójában a liberalizmusnak kellett volna megerősödni, de ennek éppen az ellenkezője történt, a konzervativizmus erősödött meg. Karádi azt mondja erre, hogy létezett egy fajta társadalmi szerződés a 19. században Magyarországnak azzal a rétegével, amelyik a legalkalmasabb volt a polgárosodásra, és ez a zsidóság volt. A társadalmi szerződés abban állt, hogy igenis fejlődhetett a liberalizmus, és engedték fejlődni a magyar zsidóságot a polgárosodás irányában nagyon nagy rohamban, mert tudták, hogy ez lesz majd az a réteg, amelyik átbillenti a nemzetiségi egyensúlyt, tehát az asszimilációval el lehet érni azt, hogy a magyarság a történelmi Magyarország területén többségbe kerüljön. 1920-ban, — mondja Karádi —, megszűnt probléma lenni az a tényező, ami miatt létrejött a társadalmi szerződés. Nem volt tehát kívánatos bizonyos rétegek számára a további liberalizálódás.

Czigány Lóránt: Bennem kialakult egyfajta hiányérzet a konferencia alatt, és ez mostanáig megmaradt. Amikor erről az 1920 körüli éles cezúráról beszélünk, akkor sokszor szó esett arról, hogy az 1920 utáni magyar társadalom antiliberális lett, és ebben az összefüggésben többször előkerült Szekfű Gyula neve. Aminek az említésére viszont nem került sor, az az a megrázkódtatás, az a nemzeti trauma volt, amit a trianoni békeszerződésben elveszített országrészek okoztak. Ez egyben társadalmi megrázkódtatás is volt, és ami nem mondódott ki, ami egyetlen egyszer sem hangzott el, az az, hogy az 1920 utáni társadalom sokkját az 1918-19 lezajló forradalmak, de főként a vörösteror okozta 1919-ben. Amikor Szekfű Gyulának azt a sokszor felhántorgatott könyvét, a *Három nemzedéket*, ezzel kapcsolatban idézték, és gyakran idézték, több előadó, mondhatnám, majd mindegyik előadó erre hegyezte ki előadása értelmét, igaz ez Faragóra, és igaz ez Péter Lászlóra, valamint Kemény Istvánra is. A nemzeti sokkról valahogy nem esett szó, és ez nagyfokú elégedetlenséget hagyott bennem azért, mert a könyv első kiadása 1920-ban jelent meg, közvetlenül a sokk hatása alatt. Mit is kell ehhez tudni Szekfű Gyuláról? Azt, hogy ő korábban a magyarság szerepét a keresztény-germán kultúrközösségben képzelte el (még a fogalom is német tükörfordítás: *Kulturgemeinde*), és ez az elképzelés az összeomlással, 1918-ban véget ért. Szekfűről azt mondták az előadók, (és ezt joggal tették, mert Szekfű valóban azt állítja a könyvében), hogy a liberalizmus nagy mértékben hozzájárult ahhoz, ami történt Magyarországon 1918-19-ben, és ami 1918 és '20 között nemcsak az államhatárok változásában, de a társadalom reakciójában is. Ehhez én azt tenném még hozzá, hogy Szekfű egy pragmatikus helyzetelemzést nyújtott, és talán az is jellemző az idők szavára, hogy 1984-85 óta Szekfű Gyula nevét ilyen kontextusba ismét gyakran szokták említeni. Ezt a könyvét és az ő nevét korábban ebben a kontextusba be sem hozták vitákba, ha jól emlékszem, még külföldön sem.

Siklós István Az érdekes különben az, hogy szóljunk talán arról is, hogy milyen korlátai voltak a polgárosodásnak Magyarországon, hiszen erre is kihegyeződtek az előadások. Szabó Miklós előadása és bizonyos értelemben Kemény Istváné is, hogy milyen akadályai voltak, hogy mennyire félig valósult meg a polgárosodás Magyarországon. Talán érdemes a kétféle munkaetoszt megemlíteni. Ezt Szabó Miklós fejtette ki bővebben. Van ugyanis a porosz típusú munkaetoszt, amelyik a „pénzcsinálást” tekinti fő feladatának, tehát a munka célja nem feltétlenül a pénz megszerzése, a pénz szaporítása. Ezzel szembeállította az angolszász típusú munkaetoszt, aminek a polgárosodás idején az volt a célja, hogy mindenáron pénzt csináljon. Mivel Magyarország a porosz típusú gondolkodásmódot örökölte meg, ez bizonyos értelemben akadályozta a liberalizmust és a polgárosodást, és ennek, hogy úgy mondjam, mind máig ható következményei vannak.

Czigány Magda: Itt emelném ismét ki Karádi Viktornak az előadását, aki szerint az egyedüli jelentős réteg, amelyik a polgárosodást tudta képviselni, az a zsidóság volt. Nagyon jól összefoglalta hét pontban, hogy mért volt pontosan ez az a társadalmi réteg, amelyikben meg volt a készség a polgárosodásra. Az egyik a *mobilitás*, a mobilitás földrajzilag, illetve társadalmilag, ami egyfajta alkalmazkodási készség. Másik ilyen a *gazdasági mozgatóőke*, tehát a befektetési készség, tudás és tapasztalat, hogy nemcsak gyűjteni kell a pénzt, hanem azonnal fel kell használni és újra befektetni, tehát a tőkét forgatni kell. Ehhez nemzedékeken keresztül öröklött tapasztalat és tudás kell. A harmadik a *vállalkozói szellem*, az újítókészség. Negyedik az *asszimilációs készség*, több szempontból is. Az egyik a nyelv. A beáramló zsidóság vagy németet, jiddist vagy teszem föl még más nyelvet is beszélt, ám egy generáción belül azonban mind magyar anyanyelvűvé vált, annak ellenére, hogy ugyanakkor többnyelvű is maradt, és ez az ország fejlődése szempontjából nagyon-nagyon jelentős. Egy másik árnyalata az asszimilációs készségnek a *kultúra*. Tehát a magyar kultúrát magáévá teszi, de ugyanakkor megmarad érzékenysége a kozmopolitizmusra. Vagy a vallásnál egy óriási szekularizációs folyamat kezdődött meg. Egy újabb pont, amit Karádi fölvetett, a *hagyományos műveltségőke* és az igény a nevelésre, a gyermekek nevelésére. Egy másik pont a *státusmobilitás kényszere*, és ezzel függ össze az iskolázottság is. Nagyon fontos, hogy a következő nemzedék társadalmilag felfelé mozogjon, főleg az értelmiségbe. És végül, mint hetedik pontot említette meg a *csoportonosság-tudatot*, ami viszont természetesen az elhelyezkedésben, előmenetelben sokat segített. A vitában kiderült, hogy Karádi szerint mindezeket az erényeket a 19. század végén, sőt a 20. század elején is főleg a zsidóság képviselte. Vajon, az új polgárosodásban, tehát ami most folyik Magyarországon, ki képviseli ezeket az elveket, és vajon képviseli-e, teszem föl, például a parasztság? Van-e igény a változásra, a mobilizációra, a felemelkedésre, vagy a parasztság még mindig röghöz kötött?

Siklós István: De hát tulajdonképpen erre a mai helyzetre szinte majdnem mindegyik előadás rátért, leginkább Szabó Miklós, aki körvonalazta, hogy milyen akadályai vannak a mostani polgárosodásnak. Tehát, hogy nincsenek meg hozzá a megfelelő feltételek voltaképpen, és erre szükség lenne, nagy szükség lenne, mert az igény felébredt az emberekben az iránt, hogy meggazdagodjanak, pénzt szerezzenek, tehát, hogy úgy mondjam a helyes munkaetoszt, ha szabad ezt helyesnek nevezni, kialakult az emberekben, vagy az emberek egy igen nagy százalékában, csak a feltételek nincsenek meg ahhoz, hogy ez a munkaetoszt kifussa magát.

Czigány Lóránt: Ezzel kapcsolatban, visszatérve egy pillanatra a 19. századi modellre, éppen Szabó Miklós kapcsán, aki szembeállította a protestáns északi, tehát az angolszász, skandináv és holland típusú munkaetoszt, (ami nálunk valóban hiányzott), ő nem helyezett elég hangsúlyt arra, hogy a porosz típusú munkaetoszt, nem is igazán munkaetoszt, hanem erkölcsi kötelességteljesítés, és ez valójában egybeesett a hagyományos magyar, ha úgy tetszik, nemesi életformával. Nevezetesen azzal, hogy azok a rugalmassági tényezők, amiről Czigány Magda beszélt Karádi kapcsán, valójában a társadalom egy részében, tehát éppen a nemességben, amelyiknek szüksége lett volna arra, hogy polgárosuljék, hiányzott. Ezt már többen megállapították. Péter László elemzésében inkább ez abban a formában jött elő, hogy ez a réteg inkább hivatalra aspirált, és következésképpen a közigazgatási apparátusban helyezkedett el. A kereskedelmet, a mozgékonyt, a közvetítést nem tartotta olyan értéknek. Sőt. A jelenben a komplikáció abból adódik, hogy bizonyos konstansok, melyek a 19. században megvoltak, és akadályozták a polgárosodást, megmaradtak. Utalhatnék a nemzeti függetlenséggel kapcsolatos problémákra, és utalhatnék arra, hogy az állambürokrácia igen-igen lefaragja az egyéni vállalkozó kedvet, és csak most az utóbbi néhány évben kezdi a túlszabályozásokból kiengedni azokat a gazdasági erőket, amelyeknek a segítségével a parasztság a polgárosodás útjára léphetne. Valójában a jövő mindig a múltból alakul ki és ennek a konstansai a mai magyar társadalomban is jelen vannak. Szerintem az az egyik tanulsága ennek a konferenciának, hogy bizonyos dolgokat sikerült így gombostűhegyre tűzni, mint olyan konstansokat, amik megvannak a mai társadalomban is, függetlenül attól, hogy a társadalomnak a struktúrája alapvetően megváltozott 1945 után.

Siklós István De szigorú önvizsgálat folyt tulajdonképpen a Tanulmányi Napokon és ehhez az önvizsgálathoz hozzátartozott még, ha szabad egy irodalmi témát újra itt a *Kaleidoszkóp*-beszélgetésben megemlíteni, Szávay János előadása,

aki a magyar magatartásformákat vizsgálta és bizony eléggé elszontyolító, elkedvetlenítő kép rajzolódott ki ebből a magatartásformák sokaságából, és ugyanakkor bizonyos értelemben jelezte ennek az önvizsgálatnak a szigorúságát.

Czigány Magda: Én nagyon érdekesnek tartottam Szávay előadását abból a szempontból, hogy ha valaki önéletírással foglalkozik és azt elemzi, akkor mennyire az elemzőnek az értékeivel állunk szemben, és mennyiben magával az önéletírással. Tudniillik, a példákat, amiket felhozott — Bethlen Miklós, Bethlen Kata, Mikes Kelemen, Szabó Dezső, Kassák Lajos — több-kevésbé egy kalap alá vette, mondván, hogy volt egy hitük, egy elképzelésük, egy álláspontjuk, amihez makacsul ragaszkodnak, mindegyik a maga módján, a maga szintjén. A nagy törést, ami az említett nevek között és például Temesi Ferenc között fennáll, Szávay abban látta, hogy Temesi két kötetben megjelent lexikonregénye a *Por* több társadalomról szól. Nincs többé ragaszkodás a hithez, nincs a makacsság, hanem egyetlen dolog van, a túlélés, a nemzedéki túlélés vágya.

Czigány Lóránt: Igen ezt lehet így is nézni, de lehet egy másfajta irodalmi elemzés szempontjából is. Én nem láttam azt, hogy ezt a hat szerzőt, akit Szávay kiemelt, hogy lehetne összekötni a jelenlegi témával, tehát a polgárosulással. A 18. századi példák esetében ez teljesen nyilvánvaló, hogy miért nem lehetett. A 20. századi példák esetében lehetett volna, ha például olyan könyveket hoz be inkább, mint például Márai önéletrajzi regénye, az *Egy polgár vallomásai*, ami pontosan annak a sokat emlegetett és sokat hiányolt polgári magatartásformának az egyik illusztrációja. Temesi Ferenc regényét én teljesen más szempontból nézem. Nekem az volt benne az izgalmas, és ennyiben szerintem ez nem egy magatartásregény, hogy valójában, amit Temesi csinál az a narratíva szokásos linearitását egy filológiai rendezőelvvel törli meg, nevezetesen azzal, hogy a sztorit, ha úgy tetszik összetöri szócikkekké. Tehát nem szükséges úgy néznünk ezt a regényt, hogy ez egy kiábrándult, karmos, agyáros, mindenáron túlélni akarásnak csak a megnyilatkozása, hanem az irodalmi, az alkotástechnikai fifikát is kell benne értékelni, nevezetesen azt, hogy képes volt a jelenlegi társadalomban, — ahol ma nem lehet olyan nagyregényeket írni mint Tolsztoj vagy Thomas Mann, ez már egy olyan álom, erről a marxista irodalomkritikusok is lemondtak —, nem lehet lineárisan elmesélni a polgárságnak, ha úgy tetszik, a történetét, mert a társadalom és a tudat maga is töredezett.

Siklós István: Az előadás sodra mindenképpen azt sugallja, hogy a magyarok inkább sírni szeretnek a Kárpátok alatt, mint nevetni — ahogyan ezt Karátson Endre ironikusan megfigyelte — ám tanuljunk meg nevetni is a Kárpátok alatt! Valami ilyen végkicsengése volt a Szávay előadását követő élénk vitának.

[szerkesztett szöveg]

E két írásért a Szerkesztőség köszönetét fejezi ki a Czigány-házaspárnak.

PANEL DISCUSSIONS IN THE BBC

This column presents the edited version of two panel discussions held in the BBC in 1986 and 1987 after the Study Week conferences of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands), namely THE ARS POETICA OF HUMAN ACTIVITY (11-14 September 1986) and CHANGE AND PERMANENCE (10-13 September 1987). Leading Hungarian intellectuals — Magda Czigány, Lórány Czigány, István Siklós, and Gábor Schabert — living in London analyzed the presentations and discussions of the conferences.

The editors wish to express their deepest gratitude to the Czigány-couple for the provision of the edited texts.

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Katolikus Szemle

1957.

IX. évfolyam 2. szám

FEKETEKÚTY, László :

1848 — 1956

Két magyar forradalom

Tanulmányom kísérlet az 1956 októberi magyar forradalom és szabadságharc történelmi kiértékelésére.

Hangsúlyoznom kell a kiértékelés kísérleti jellegét, mert maradandóbb értékű itéletalkotásra még nem érett meg az idő, nincs meg a történelmi távlat.

A véglegesség igényével jelentkező véleményt azért sem mernék mondani, mert még az sem biztos, hogy a forradalom végetért. A múltban általában úgy számították a történetírók, hogy egy forradalom a harcok befejezésével, a forradalmi erők katonai győzelmével vagy vereségével ér véget. A magyar nép azonban olyan forradalmi eszközöket talált és alkalmazott, amelyek a forradalmi korszakot meghosszabbították, a harcok befejezése utáni időre továbbvitték. Sőt a forradalom némely legjellegzetesebb vonása, például a munkásosztály szerepe, igazi jelentőségében csak ebben a későbbi forradalmi időszakban lett nyilvánvalóvá.

Ma még nem tudhatjuk, hogy a történelem milyen időbeli határt szab majd a magyar forradalomnak, azt sem tudjuk tehát, hogy a nap, amelyen tanulmányom megjelenik, még a forradalmi vagy már a forradalom utáni korhoz tartozik-e. Épp ezért a forradalom kiértékeléséhez csak a legnagyobb óvatossággal foghatunk hozzá.

Magam részéről nem vállalkoztam többre, mint hogy papírra vessem azokat az első gondolatokat, amelyek bennem a magyar forradalom kapcsán felmerültek.

Tanulmányomban azt a módszert követem, hogy összehasonlítom az 1956-os és az 1848-as forradalmat. Megvizsgálom, mi bennük a közös, mi bennük a különlegesen magyar és mi bennük az eltérő vonás.

I.

1. Az 1956-os és 1848-as forradalom első közös jellemvonása, hogy mindkettő nemzeti forradalom volt és nem osztályforradalom.

1848 és 1956 nemzeti forradalom volt, mindkettőben a nemzet minden társadalmi rétege, vagy ha úgy akarjuk, valamennyi osztálya résztvett. Nem minden társadalmi osztálynak volt ugyanaz a szerepe, de valamilyen forradalmi feladatot mindegyik vállalt. Például a Kádár-rendszer állításával ellentétben a parasztság is teljesértékű részt vállalt az 1956-os forradalomban. Feladata azonban nem a fegyveres harc volt, hanem a harcoló, majd sztrájkoló városi lakosság élelmiszerellátásának biztosítása, továbbá a rendszer vidéki hatalmi apparátusának megbénítása. Mindkét feladatot a parasztság kitűnően el is látta. Nem beszélve arról, hogy a parasztság saját hatalmi eszközeivel lerázta magáról a kommunista agrárpolitika szinte valamennyi megkötöttségét pl. szétrobbantotta a kolhozrendszert.

Visszatérve alaptételre, 1848-ban és 1956-ban nem ellenséges társadalmi osztályok állottak egymással szemben, hanem valamennyi társadalmi osztály egységesen és együttesen, azaz a teljes nemzet kelt fel a hatalmat gyakorló kormányklick ellen.

A forradalmat nem egy társadalmi osztály indította a másik osztály ellen azzal a céllal, hogy attól elragadja a gazdasági és ezáltal a politikai hatalmat, hanem az egységbe forrt nemzet lázadt fel a zsarnoki kormány ellen, hogy visszaszerezze elvesztett szabadságát. A harc nem osztálykiváltságok eltörléséért vagy osztálykiváltságok szerzéséért folyt. A forradalom célkitűzései osztályfeletti, nemzeti voltak, osztálykülönbség nélkül valamennyi ember szabadságát követelték.

2. 1848 és 1956 további közös és egyúttal jellegzetesen magyar vonása, hogy mindkét forradalmat az úgynevezett uralkodó osztály legjobbjai vezették, 1848-at a nemesség, az 1956-ot a munkásság elitje.

Ennél szembevetőbb bizonyítéka e forradalmak nemzeti jellegének nem is lehet. A forradalmat nemcsak, hogy nem az uralkodó osztály ellen indították, hanem azt az uralkodó osztály elitje vezette, követelve a többi között saját osztálykiváltságai eltörlését.

1848-ban a nemesség volt az uralkodó osztály — ezt azt hiszem minden további nélkül bizonyítottnak vehetem. Nem férhet kétség ahhoz sem, hogy a 48-as forradalmat a nemesi úgynevezett reformnemzedék irányította szellemileg és fizikailag egyaránt. Az 1848-as törvényekben a nemesség lemondott kiváltságai túlnyomó részéről.

1956-ban a munkásság volt az uralkodó osztály. Nem olyan értelemben, amint a kommunista propaganda használja, hogy tudniillik az államhatalom a munkásság birtokában van. Az államhatalom egy kis bürokrata klikk kezében van, nem a munkásságéban. A munkásoknak semmi részük sincs az államhatalomban és annak előnyeiben.

Mégis a munkásság ma Magyarország uralkodó osztálya olyan értelemben, hogy száma, gazdasági jelentősége, életformája, a zsarnokuralomban is rendelkezésre álló hatalmi eszközei eredőjeként hatalmasabb minden más társadalmi rétegnél.

Az 1956-os forradalomban a munkásságnak jutott a döntő szerep. Megnyilatkozott ez már a forradalom első, harci szakaszában. A forradalmi erők győzelme akkor lett nyilvánvaló, amikor az egyetemi és középiskolai diákokhoz csatlakoztak a felfegyverzett munkások. A forradalom második, november negyedike utáni szakaszában a munkásság vezető szerepe egész világos, az általános munkabeszüntetés és a munkástanácsok tevékenysége lévén ennek az időszaknak a legjellegzetesebb eseményei. A nagybudapesti munkástanács néhány hétig valósággal a kormány szerepét töltötte be Magyarországon.

3. Az 1848-as és 1956-os forradalom nemzeti jellege nemcsak abban jelentkezett, hogy az nem egy társadalmi osztály felkelése, hanem valamennyi társadalmi rétegnek egységes fellépése volt a zsarnoki kormány ellen, hanem abban is, hogy mindkettő egyúttal idegen elnyomás ellen irányult, 1848 az osztrák, 1956 az orosz imperializmus ellen.

A magyar történelemben az önkényuralom rendszerint idegen elnyomással párosul. Legalábbis a magyarság a zsarnokságot akkor tartotta igazán tűrhetetlennek, amikor azt a külföld bérencei gyakorolták. Ezért volt például az, hogy az Árpádok alatt a legrosszabb emléket Velencei Péternek és II. Endre merániai rokonságának önkénye hagyta hátra. 1848-ban az önkényt elsősorban a bécsi kamarilla jelentette, 1956-ban az orosz állampolgár Rákosi-Gerő klikk, majd a muszkavezető Kádár-Münch-Marosán csoport.

A zsarnokság és az idegen elnyomás között kölcsönös összefüggés áll fenn. A zsarnoki uralom pusztán belső magyar erőkre támaszkodva nem tudott olyan hatalmi rendszert kiépíteni, amely huzamosabb ideig le tudta volna gyűrni a magyar nép szabadságszeretét. A zsarnokoknak idegen erők segítségét kellett igénybe venniük, hogy Magyarországon tarthassák magukat. Az abszolutizmus zsarnoksága csak osztrák és orosz szuronyokkal, a kommunizmus önkényuralma pedig csak a szovjet hadsereg segítségével tudta uralmát megalapozni és fenntartani.

Másrészt az idegen imperialista törekvések csak úgy tudtak érvényesülni Magyarországon, csak úgy tudták legyőzni a magyar nép függetlenségi vágyát, hogy zsarnoki erőket segítettek hatalomra az országban.

4. Az önkényuralomnak az idegen elnyomással való összefüggése okozta azt, hogy 1848-ban éppúgy, mint 1956-ban a forradalmat szabadságharc követte. Az idegen imperialista hatalmak — 1848-ban az osztrák, 1956-ban az orosz — nem tudták elviselni bérenceik bukását, színt vallottak és saját fegyveres erőikkel avatkoztak be a küzdelembe. A forradalom átalakult szabadságharcá.

5. 1848 és 1956 azonos abban is, hogy a forradalom győzött, a szabadságharc azonban elbukott.

A forradalom, azaz a nemzet felkelése a zsarnoki kormány ellen 1848-ban és 1956-ban egyaránt teljes győzelmet aratott. A nemzet elérte elsőszámú forradalmi célját: a szabadságot, ha az 1848-ban csak néhány hétig, 1956-ban pedig csak néhány napig tartott is.

Bebizonyosodott, hogy a magyar társadalomban a szabadság erői sokkal hatalmasabbak a zsarnokság erőtényezőinél. Még a mai korban is, amikor a technika vívmányaival inkább a kormányhatalmat gyakorló zsarnoki elemeket támogatja. Amikor Magyarországon a szabadság és a zsarnokság külső beavatkozás nélkül, tisztán saját erőire támaszkodva áll szemben egymással a szabadság győzelme percre sem kétséges.

Bebizonyosodott azonban az is, hogy a magyar nép minden hősiessége ellenére, önmagára utalva, kicsiny és gyenge ahhoz, hogy a leigázására törő imperialista nagyhatalmakkal eredményesen szembeszállhasson. 1848-ban le tudta ugyan győzni az osztrák birodalom egyesült erőit, az osztrákok segítségére jövő orosz túlerővel szemben azonban hamarosan elbukott. 1956-ban a magyar fiatalok szinte pusztán öklükkel pusztították el a szovjet tankokat és Budapestről kivonulásra kényszerítették a vörös hadsereget, a tervszerűen felvonuló szovjet páncélos hadosztályokkal szemben azonban komoly ellenállást nem fejthettek ki.

Katonai harcban, önmagára utalva, a magyarság nem tudja megvédeni függetlenségét a germán és az oroszok által képviselt szláv imperializmus ellen. Háború útján csak egy nagy nemzetközi szövetség keretében lehet kivívni, illetőleg megtartani függetlenségünket. Egyébként pedig csak politikai eszközök segítségével érhető el a nemzeti szabadság.

6. A magyarságot a külföld 1848-ban és 1956-ban éppúgy mint 1241-ben, 1526-ban vagy 1711-ben cserbenhagyta szabadságharcában.

Most nem vizsgálom, mert nem tartozik tárgyamhoz, hogy volt-e valamelyik külföldi hatalomnak tételes jogi, természetjogi vagy erkölcsi kötelessége a magyarság katonai vagy politikai megsegítése. Nem elemzem azt sem, hogy a magyarság számolt-e külföldi segítséggel és ha igen, ez a várakozás jogos, illetőleg indokolt volt-e.

Most csak azt a tényt szögezem le, hogy a magyarság külföldről sem katonai, sem diplomáciai segítséget nem kapott. A külföld kétségtelen rokonszenve morális támogatásban, szavakban, tüntetésekben, illetőleg jótékonyjellegű anyagi támogatásban merült ki.

7. Az 1848-as és 1956-os forradalom további közös eleme, hogy egyik sem volt előkészített, szervezett akció eredménye, hanem mindkettő spontán, elemi erővel tört ki.

Amikor azt állítom, hogy a két forradalom nem volt előkészített, nem volt szervezett, ezzel nem akarom azt is mondani, hogy 1848-nak és 1956-nak nem voltak a forradalommal okozati összefüggésben álló történelmi előzményei.

Az 1848-as forradalom nemzetközi előzményeit kutatva elmehetünk a francia forradalomig, a felvilágosodási mozgalmakig, megemlíthetjük a napóleoni háborúkat, az 1830-as és 1848-as nyugateurópai forradalmakat. A hazai előzmények is visszanyúlnak a XIX. század elejéig, sőt a XVIII. század végéig; ide tartozik a magyar nyelvmozgalom, az irodalmi megújulás, az 1825 évi és az azt követő országgyűlések, a reformnemzedék tevékenysége. Olyan nevek fémjelzik az előkészítő korszakot, mint például Kazinczy, Kisfaludy Károly, Bajza, Vörösmarty, Wesselényi Miklós és a legnagyobb magyar: Széchenyi István.

Az 1956-os forradalom nemzetközi előzményeinek felsorolását talán Sztálin halálával kezdek, ezt követik a berlini fölkelés, a belgrádi találkozót Tito és Hruscsov között, a XX. szovjet kommunista pártkongresszus, a pozsonyi zavargások, Gomulka októberi győzelme a sztálinisták felett. Magyarországon Nagy Imre új kurzusát említhetem elsőnek, aztán az írók lázadását, a Petőfi kör vitáit, az egyetemi ifjúság megmozdulását, a DISZ szétrobbantását, a MEFESZ megalakulását.

Mint minden történelmi eseménynek, 1848-nak és 1956-nak is megállapíthatók az előzményei, összefüggései. Mindkét forradalomnak nagy múltja van, szervesen beletartozik rendkívüli jelentőségű nemzetközi és hazai események összefüggő láncolatába.

Az előzmények sorában azonban sem a múlt században, sem most nem találunk egyetlen olyan mozzanatot sem, amelyet a forradalom tudatos előkészítéseként értékelhetnénk. Mindkét esetben evolúcióra törekedtek és nem revolúcióra. Meg akarták változtatni a fennálló helyzetet, gyökeresen és gyorsan is, de nem gondoltak fegyveres felkelésre. A harcok kitörése azokat érte a legváratlanabban, akiket a forradalom előkészítőiként szoktak említeni.

Amit 1848-ra vonatkozólag a források tanulmányozása alapján, azt most a résztvevőkkel és a szemtanúkkal folytatott közvetlen eszmecsere alapján állapíthatjuk meg: a két forradalom nem szervezett akció, nem összeesküvés.

Ez nemcsak különleges történelmi okokban gyökerezik, amelyekre most nem térek ki, hanem a magyar jellemében is.

A magyar nem összeesküvő nép. Először azért nem, mert nem tud titkot tartani és könnyelműen hiszékeny. Héderváry Konttól Wesselényi Ferencen át Martinovics Ignácig minden összeesküvés elbukott nálunk. És minden összeesküvésben ott állt a mindenkor ÁVO embere. Meghalni aztán nagyszerűen tudtak az összeesküvő magyarok.

Nem összeesküvő a magyar azért sem, mert inkább a szívével, mint az eszével politizál. Az összeesküvőnek nemcsak a vágyakat és célokat kell néznie, hanem a lehetőségeket is. Józanul mérlegelnie kell, hogy a megmozdulásnak milyen esélyei vannak a sikerre. Nyugodtan és alaposan meg kell vizsgálnia, hogy milyen erők állnak rendelkezésre a forradalmi akció kerestülvitelére és milyen belső és külső támogatással számolhat a hatalmon lévő rendszer. Csak akkor szánhatja rá magát az akcióra, ha az összes számbajöhető tényező mérlegelése alapján valószínűnek látszik, hogy a megmozdulásnak van esélye a sikerre.

Magyarország 1848-ban és még inkább 1956-ban, mint egyébként történelmének sok más pillanatában, olyan helyzetben volt, hogy nem állott fenn komoly esély sikeres forradalomra. A zsarnoki kormányt olyan hatalmas külső erők támogatták, amelyekkel szemben a nemzet erői eltörpültek.

Ezért 1848-ban és 1956-ban józanul nem lehetett forradalmat előkészíteni. A két nemzeti megmozdulás nem is volt összeesküvés, nem volt szervezett akció. Mindkét esetben elemi erővel kitört, feltartóztatlan nemzeti megmozdulásról volt szó, amelynek résztvevői nem gondolkoztak azon, — arra nem volt se idejük, se módjuk, — hogy mik az esélyeik, hanem tették azt, amit az adott helyzetben szívük és magyar becsületük diktált.

A forradalomnak ez a spontán módja felel meg leginkább a magyar jellemnek és a magyar történelmi adottságoknak.

8. Közös vonása a két nagy forradalomnak az is, hogy egyiknek sem volt programja. Ez összefügg azzal az előbb tárgyalt ténnyel, hogy a két forradalom tudatos előkészítés nélkül, váratlanul tört ki.

Az, hogy a két forradalomnak nem volt rendszeres programja, nem jelent még céltalanságot. A forradalom nagy céljai mindkét esetben kristálytisztán állottak a nemzet előtt. Mindkét forradalomnak igen hatásos követelései, jelmondatai voltak, amelyek egyébként messzemenően hasonlítottak egymásra. Ezek a szövegek, követelések éppoly spontán törtek elő a nemzeti lélekből, mint maga a forradalom. Ehhez nem kellett előkészítés, hosszas gondolkodás, mert azt fejezték ki, ami után mindenki vágyott, amit mindenki akart.

A rendszeres elvi és a részletes gyakorlati program azonban mindkét esetben hiányzott. Ennek egyik oka az, — mint már említettem — hogy a forradalomra senki sem készült. Másik oka, hogy a magyarok rendszerint egyetértenek a végső nemzeti célokban, de ugyanolyan következetesen összevesznek a részleteken, a célok felé vezető úton. Ezért, amíg nem okvetlen szükséges, inkább nem foglalkoznak a részletes programmal.

Néhány példát is felhozok a programhiányra és annak káros következményeire.

1848-ban mindenki helyeselte a követelést: felelős minisztériumot az ország élére. Senki sem dolgozta ki azonban előre a felelős minisztérium felállításának részleteit, senki sem gondolkodott azon, hogyan kell az új intézményt beépíteni a magyar történelmi alkotmányba, összhangba hozni eddigi intézményeinkkel. A forradalom kitörése után, kész tervek hiányában, a

legegyszerűbb megoldáshoz folyamodtak: elővették az 1830 évi belga alkotmányt és lemásolták azt. Az 1848 évi III t.c. bármilyen fontos és egyöntetű nemzeti követelést is valósított meg, idegen test maradt a magyar alkotmányban és sok zavar forrása volt a legutóbbi évtizedekig is.

Egy másik, az egész nemzet által hangoztatott követelés megvalósítása volt 1848-ban a jobbágyság eltörlése. Senki sem, gondolt azonban arra, hogy ennek milyen gazdasági következményei lesznek. És senki sem készített terveket az átmenethez szükséges pénzügyi és gazdasági rendelkezésekre. A mulasztás következményeit évtizedekig sínylette a nemzet.

Tudjuk, hogy az 1956-os forradalomnak sem volt kidolgozott programja. A gombamódra szaporodó, pontokba foglalt követelések csak a legfőbb elvi célokat tartalmazták, a részletekről nem szóltak. Nem volt tisztázott például, hogy a forradalom legjellegzetesebb követelésének, a semlegesítésnek, mik a politikai feltételei és mi legyen a jogi formája. Nem volt világos az sem, hogy a szabad választás jelszava milyen választási rendszert takar, vagy az, hogy mi legyen az államosítás, a társadalmisítás és a magántulajdon viszonya.

Lehet, hogy mindez az elkövetkező hetekben kialakult volna, az azonban tény marad, hogy az 1956-os forradalomnak, az ennek folyamán előtérbe került politikai erőtevényezők egyikének sem volt kész politikai elképzelése a forradalom utáni Magyarország nemzetközi helyzetéről, alkotmányi és társadalmi berendezéséről.

9. Utoljára említsem az 1848-as és 1956-os forradalom erkölcsi szempontból legértékesebb közös tulajdonságát: mindkettő tiszta volt.

Közönséges bűncselekmények, felesleges kegyetlenkedés, oktan kilengések nem szennyezték be egyik forradalmat sem. Nem azt állítom, hogy egyetlen egy gyilkosság vagy rablás sem történt a forradalom napjaiban, hanem azt, hogy a forradalom hangulata a maga egészében nemes, fegyelmezett, mértéktartó volt, a felhalmozódott gyűlölet, az érthető bosszúvágy nem robbant ki eszeveszetten, tudatos erkölcsi fékek, köztük legelső sorban magának a forradalom tisztaságának a védelme, állandóan visszatartó erőként hatottak.

Különösen feltűnő a magyar forradalmak tisztasága, ha azokat más nemzetek, például a franciák, hasonló megmozdulásaival hasonlítjuk össze. Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a magyar szelídebb, kevésbé vad vagy kevésbé kegyetlen mint más nép, de a forradalmak idején a magyarok valahogy megváltoznak, valami józanság szállja meg őket.

Összefügg ez talán azzal, hogy forradalmaink nem osztályforradalmak, hanem nemzeti forradalmak, szabadságharcok, amelyeknek nagy, nemes céljai tisztító tűzként hatnak, elpusztítják egy időre a szennyet az emberek lelkéből.

Az 1848-as forradalom tisztaságát nem kell külön bizonyítanom, hisz az arról szóló gazdag irodalom teljesen egyértelmű ebben a tekintetben.

Az 1956-os forradalom teljes történetét, a részletes helyi adatokat még nem ismerjük. Ezt a hiányt pótolja azonban a több száz külföldi szemtanú, hozzátehetem: hivatásos tanúk, újságírók, diplomaták leírása. Ezt a kifejezést, hogy tiszta forradalom, tőlük vettem át.

A meglévő — ismétlem nem teljes, de feltétlen szavahihető — adatok alapján a következő kép bontakozik ki: A központi hatalom szétesése ellenére nem állott be közigazgatási anarchia. Az emberek, tisztviselők és polgárok, saját jószántukból fegyelmet gyakoroltak, biztosították a legfontosabb közüzemek működését. A vagyonbiztonság — a karhatalom megbénulása ellenére — szinte teljes volt. Nem állott be általános árdrágulás. Éheznie senkinek sem kellett. A falu ellátta a várost, a harcolókat többnyire ingyenesen. Minden előzetes aggodalom ellenére nem, került sor antiszemita kilengésre. Vészbíróságokat nem a forradalom, hanem kizárólag a zsarnok kormányzat állított fel.

Ahol vérengzésre került sor, azt a kormányzat, illetőleg annak élcsapata, az ÁVÓ kezdeményezte. Lincselés a forradalmi erők részéről csak provokáció esetén történt, aránylag kisszámú esetben. (Ezen a téren persze még további kutatásra van szükség).

A két nagy magyar forradalom aránylag kevés vért követelt. Annál súlyosabb véráldozattal járt a két szabadságharc. 1956-ban a forradalom és a szabadságharc eléggé összebonyolódott, időbelileg nem választható el világosan egymástól, mégis nagyjából meg lehet ítélni, hogy mi esik a forradalom és mi a szabadságharc terhére.

A szabadságharc azért is járt oly nagy emberáldozattal, mert a felkelők katonai felszerelése rossz volt, elégtelen, primitív fegyverekkel szálltak szembe a jól felfegyverzett ellenséges túlerővel. 1848-ban kaszával-kapával, 1956-ban benzines üvegekkel harcoltak a magyarok.

Nagyon sok áldozatot követelt mindkét esetben a szabadságharc leverését követő terror. Az idegen elnyomóban még lehet lovagiasság, a megszágyenített zsarnokban csak a bosszúvágy és vérszomj él.

Ezzel befejeztem két nagy szabadságharcunk közös jellemvonásainak elemzését. Most nézzük meg az eltérő vonásokat, természetesen csak a fontosabbakat.

II.

1. Az 1948-49-es magyar forradalom és szabadságharc az *utolsó* volt egy hosszú sorozatban, amely végigseper szinte egész Európán, annak abszolutisztikusan kormányzott részében. Az 1956-os magyar forradalom ezzel szemben az *első* forradalom volt a kommunista uralom alatt álló eurázsiai térségben. (A berlini felkelés és a poznanai zavargás nem tekinthető még forradalomnak).

1849-el egy történelmi kor lezáródott. 1956-al valószínűleg egy új történelmi kor kezdődött.

2. Más a két forradalom tempója. 1956-ban minden gyorsabb mint 1848-ban. Ott a harcok hónapokig, itt csak napokig tartottak. Ott az előzmények évtizedekre nyúltak vissza, itt csak évekre.

A tempókülönbség egyik oka minden bizonnyal a modern technika. A táviró, rádió és radar, a lökhajtásos repülőgép, páncélcsovi és atombomba korában minden gyorsabban halad mint száz évvel ezelőtt.

Valahogy az az érzésem, mintha a történelem ritmusa meggyorsult volna.

3. Lényeges különbség áll fenn az 1848-as és 1956-os zsmoknság természetében. Akkor abszolutilizmus uralkodott, ma totalitarizmus. A XIX. században a fejedelem nevében uralkodott egy kis klikk, ma a nép nevében. Ez utóbbi vérlázítóbb.

Az abszolutilizmus eltiport mindenkit, aki tevékenyen szembezállt hatalmával, a passzivitást azonban túrte. A totális zsmoknság nemcsak az aktív ellenállást bosszulja meg, hanem üldözi a passzivitást is, nem elégszik meg a hallgatással, azt követeli mindenkitől, hogy együtt csaholjon, dicsérje és áldja börtönöreit.

Az abszolutilizmus nagyjából a politikai és részben a kulturális síkra korlátozta kizárólagossági igényét, a totális rendszer az emberi élet minden területére betör, a gazdasági életbe, a hivatásba, a családi körbe, még az ember gondolatain, lelki világán is uralkodni akar. A totalitáris rendszer önkénye elviselhetetlenebb, mert az embernek sehol és soha sem enged nyugvást, pihenőt.

4. 1848 után a győztes zsmoknság visszavette a politikai engedményeket, de nagyban-egészben meghagyta a gazdaságiakat. Épp azért, mert az abszolutilizmus nem hatolt el a gazdasági élet területéig.

A mai zsmoknság totális jellegénél fogva mindent visszacsinál. Az egyetlen megmaradt lényeges engedmény, a beszolgáltatási kötelezettség eltörlésének napjai is minden bizonnyal meg vannak számlálva.

5. Az egyik leglényegesebb eltérés 1948 és 1956-között, hogy a 48-as forradalomnak voltak elismert vezetői, az 56-osnak azonban nem.

Az 1848-as forradalomnak sem volt előre föllállított szervezete, vezérkara, amikor azonban a forradalom kitört, egy percre sem volt vitás, ki veszi kezébe a vezetést: Kossuth Lajos. Amikor pedig a nemzet fegyvert volt kénytelen kezébe venni, Görgey Arthur személyében elismert katonai vezetője is támadt. Rajtuk kívül igen színes, tehetséges vezető gárda állt rendelkezésre. Amikor pedig a szabadságharc elbukott és sokan menekülni kényszerültek, Kossuth az emigrációnak is a nemzetközi és a magyar közvélemény által egyaránt elismert vezető egyénisége maradt.

Nem minden kor egyformán gazdag vezéregyéniségekben. 1956-ban a forradalomnak nem volt ideje ahhoz, hogy kitermeljen általánosan elismert vezetőket. A forradalom előtt pedig azért nem termelődhetett ki alkalmas vezető gárda, mert a zsmokni rendszer könyörtelenül lesújtott mindenkire, akiben tehetséges ellenfelet gyanított.

Az 1840-es években az abszolutilizmus is üldözte politikai ellenfeleit, de nem ragaszkodott fizikai megsemmisítésükhöz. Kossuthnak is elég baja volt az akkori bürokráciával és rendőrséggel, politikai kibontakozását azonban mindez nem akadályozta meg.

Katolikus Szemle

1957.

IX. évfolyam 3. szám

FEKETEKÚTY, László : Forradalmunk eredményei

Tanulmányom második részében az 1956-os forradalom eredményeivel, következményeivel kívánok foglalkozni. Nem a közvetlen következményekkel, a mostani otthoni és nemzetközi helyzettel, hanem a történelmi jelentőségű, hosszútávú következményekkel.

Természetesen ebben a vonatkozásban még nagyobb óvatossággal kell eljárnom mint a forradalom tényeinek elemzésénél. Ott azért kellett vigyáznom, mert közelmúlt eseményekről volt szó, amelyek biztos megítéléséhez hiányzik a történelmi távlat. Itt azért kell — fokozottabban — ügyelnem, mert jövő eseményekről beszélek, amelyekről biztosat nem tudhatok, amelyekre csak következtethetek. Mindenesetre vannak olyan következtetések, amelyek elég valószínűeknek látszanak. Ezekre kívánok most rámutatni.

* * *

1. A forradalom révén minden kétséget kizáróan napvilágra került, hogy mit érez és mit akar a magyar nép. Szabadságot és függetlenséget akar és nem kér a kommunizusból, annak semmiféle válfajából. Azt akarja, hogy hagyják békében, menjenek el az idegen kizsákmányolók és tűnjenek el hazai cinkosaik.

Ez a magyarok előtt eddig is teljesen világos volt. Sajnos a külföld előtt nem volt világos. Az utóbbi 10 évben alkalman volt több országban sokszáz előadást tartani. Azt kellett tapasztalnom, hogy a jóindulatú idegenek is rendkívüli tájékozatlansággal szemlélik a vasfüggöny mögötti helyzetet. Közvetlen tapasztalat hiányában nem ismerik fel és félreértik a kommunista taktikát, a látszatot sokszor valóságnak veszik és a saját nyugati gondolkodásunkkal és fogalmaikkal közelítik meg a kommunista világ eseményeit.

Abból a tényből például, hogy Magyarország immár 10 éve kommunista uralom alatt áll, az egyszerű nyugati ember könnyen azt a következtetést vonta le, hogy a lakosság magáévá tette a kommunizmust, vagy legalábbis belenyugodott abba. A nyugati ember így érvel magában: A kormányt a nép többsége választja. Magyarországon évek óta kommunista kormány van. Tehát a nép többsége támogatja a kommunista kormányt. Az, hogy Magyarország több mint 10 éve kommunista megszállás alatt él és hogy a kommunista uralom kizárólag ennek következménye, a nyugati polgár fejébe márcsak azért sem hatol be, mert a nyugateurópai államokban is vannak idegen, amerikai csapatok és ez nem akadályozza a legteljesebb belső demokrácia érvényesülését.

Hozzájárult a vasfüggöny mögötti helyzet téves megítéléséhez a nyugati sajtó és rádió szerencsétlen szóhasználata is. Ha a kommunista kormányok például valamilyen gaztettet követtek el, a külföldi sajtó legtöbbször nem nevezte igazi nevén a tettet, hanem « Magyarország » vagy « a magyarok » cselekedetéről írt. Csatlósországookról és népekről beszéltek, holott csak csatlós kormányok voltak. Magyarország nem csatlós, hanem *leigázott* ország, a magyar nép pedig nem csatlós, hanem *rab* nép.

Különösen téves elgondolásai voltak a szabad világnak a magyar ifjúság álláspontjáról. Azt feltételezték, hogy a 10 éves kommunista indoktrinációnak eredményeként a fiatalság nagyrésze meggyőződéses kommunista lett.

A forradalom a sok téves felfogást legalábbis egy időre eloszlatta. Ma senkinek sem lehet kétsége, hogyan gondolkodik és mit akar a magyarság, a magyar munkásság, a magyar fiatalság. Ez a forradalomnak nagyon nagy eredménye.

2. A magyar nép forradalmával egy későbbi általános nemzetközi rendezés esetére elsőbbségi jogot szerzett a felszabadulásra.

Senki sem tudhatja, hogyan fog alakulni a szabad világ és a kommunista tömb viszonya. A szembenálló felek nyilvánvaló szándéka ellenére háborúra kerül-e egyszer sor, vagy pedig a háborútól való félelem következtében hosszú évtizedekre megmarad-e a *status quo* a mai hidegháborús állapottal? Vagy pedig — s ez ma utopisztikusnak látszik talán, de végeredményben a legreálisabb, mert legészszerűbb megoldás, — sor kerül-e általános nemzetközi rendezésre a két tömb között, amelynek során mindkét fél tesz engedményeket a másiknak? A rendezés keretében sor kerülhetne bizonyosfokú leszerelésre, a NATO és a varsói paktum feloszlására, az amerikai és a szovjet csapatok részleges vagy teljes visszavonulására. Az bizonyos, hogy a tárgyalások során minden országért szívós harc fog folyni.

Feltételezve, hogy ilyen tárgyalásokra sor kerül, nem kétséges, hogy a Nyugat legnagyobb eréllyel Keletnémetország felszabadítását, azaz Németország szabadságban való egyesülését fogja követelni. A dolgok mai állása mellett éppúgy valószínű, hogy másodsorban Magyarországnak a szovjet táborból való kiengedéséért harcolna a Nyugat. Nem mintha Magyarország olyan fontos volna katonai, vagy gazdasági okokból a nyugati hatalmaknak, hanem azért mert a szabad világ közvéleménye az októberi forradalom következtében erkölcsi felelősséget érez Magyarország sorsáért és a közvélemény nyomása alól a kormányok sem tudnák magukat kivonni.

Az októberi forradalom előtt Magyarország nem állott ennyire a Nyugat érdeklődésének homlokterében. Amennyiben a nyugati hatalmaknak választaniuk kellett volna, hogy melyik országot szabadítsák ki a kommunizmus alól, nemcsak Keletnémetországot, hanem azonkívül legalábbis Lengyelországot és Csehszlovákiát előnyben részesítették volna a magyarokkal szemben. Még pedig nemcsak stratégiai és más politikai természetű okokból, hanem azért, mert ezek az országok közelebb állottak a Nyugat szívéhez. Magyarországgal szemben a legtöbb nyugati országban, különösen a politikusok részéről bizonyos tartózkodás volt észlelhető, hazánkat — joggal, jogtalanul, ez most mindegy — politikai, társadalmi és gazdasági szempontból elmaradt országnak tekintették. Most Magyarország ezt a lélektani hátrányt kiegyenlítette, a Nyugat nagyrésznének értékelésében a magyarok az eddigi kedvenc vasfüggöny mögötti népek mellé, sőt bizonyos mértékig fölé emelkedtek.

Egy másik, ellenkező előjelű szempontból is növekedett a magyar nép esélye a felszabadulásra, feltételezve, hogy az nemzetközi megegyezés keretében jön létre. Amennyiben a Szovjetunió állna választás előtt, hogy melyik rab népet engedje ki hatalmából, minden érv a magyarok elbocsájtása mellett szólna. Magyarország lakossága nem szláv. Ipari kapacitása aránylag kicsi, természeti kincsei nem pótolhatatlanok az oroszok számára. Magyarország a szabad országok közül csak a semleges Ausztriával határos. Stratégiai szempontból, mint felvonulási terület fontos ugyan, de Kárpátalja birtokában Magyarország megszállása nem nagy feladat a szovjet számára. Az októberi forradalom ezenkívül azt is megmutatta, hogy a magyar nép nehezen nevelhető kommunistává, egyhangúan kívánja az oroszok távozását, és a magyar hadsereg sem megbízható szövetséges. Mindezt egybevetve Magyarország ér a legkevesebbet a Szovjetuniónak a leigázott országok közül.

Ezek az érvek teszik valószínűvé, hogy nemzetközi tárgyalások esetén Magyarországnak aránylag kedvező esélyei volnának a felszabadulásra. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy itt nem tényekről, hanem csak feltételezésekről, bár logikus feltételezésekről, van szó. És a közelmúlt tapasztalatai nagy óvatosságra kell, hogy intsenek ebben a tekintetben.

3. Egy másik fontos következménye a forradalomnak, hogy a magyarság négy és fél évszázad után politikai és társadalmi téren behozta történelmi késését és a haladás élvonalába került.

A XVI. századig Magyarország Európa egyik leghatalmasabb, legfejlettebb és leghaladóbb országa volt. Szent István örökségként a magyar nép kezdetől fogva egyetlen egységes államot alkotott, ugyanakkor, amikor Európa legtöbb nagy népe hercegségek és grófságok sorára bontva még csak küzdött a nemzeti egységért. Az angol *Magna Charta* alig hét évvel előzte meg a magyar nemesség jogait biztosító Aranybullát (1222). A nemesség erős helyzete megakadályozta a főnemesség alkotmányjogi önállósodását (*una eademque nobilitas*) és a feudális államrendszer kialakulását. Magyarország volt az egyetlen jelentős európai állam, amely elkerülte a hűbérrendszert. (A feudalizmustól, mint államjogi rendszertől különbözik a feudális gazdasági és társadalmi rendszer, amely Magyarországon szinte a legújabb időkig megvolt).

Magyarország lakossága a XV. században, Mátyás korában nem maradt el Anglia és Franciaország lakosságától (4 millió körül). A nem nemesi lakosság jogi és gazdasági helyzete egyike volt a legjobbaknak Európában, stb.

A XVI. század elején két esemény következett be Magyarországon, amely évtizedekre visszavetette a fejlődést. Az egyik belpolitikai volt. 1514-ben a Dózsa-vezette parasztlázadás leverése után megszüntették a jobbágyság szabad költözködési jogát és ezzel a magyar parasztságot félrabszolgasorba döntötték. A másik esemény külpolitikai volt, a törökök elleni mohácsi vereség (1526), amely Magyarországot három részre szaggatta, Magyarország nagy részét idegen uralom alá juttatta. A két esemény következtében Magyarország fejlődése elmaradt a nyugateurópai fejlődéstől. A szellemi, gazdasági és politikai áramlatok általában félévszázados késedelemmel értek magyar földre. Ez a történelmi fáziskülönbség rendkívüli módon zavarta Magyarországot és a nyugati államok viszonyát.

Az 1956-os forradalommal a magyarság behozta történelmi késedelmét és bizonyos szempontból a világ népeinek élvonalába került.

Míg az 1848-as forradalom, mint már említettem, az utolsó volt a nyugateurópai forradalmak hosszú sorában, az 1956-os októberi forradalom az első volt, amelyben egy kommunista uralom alá került nép fel mert kelni zsarnokai ellen. A forradalom során körvonalazódott társadalmi-politikai és gazdasági program pedig egy egész új, haladó irányt jelzett: a kapitalizmus és a szocializmus megtisztult szintézisét (például kisparaszti magántulajdon szabad szövetkezéssel: a gyárak a dolgozók társas tulajdonában, stb.).

Az októberi forradalom végső sikere esetén az új magyar társadalom gazdasági alapja a kis magántulajdon lett volna. Az ennek megfelelő társadalmi életformát legalábbiban a kispolgári szóval jelölhetném meg. A kispolgári szóhoz a közvéleményben bizonyos lekicsinylő értelem fűződik. Ennek jogosultságát és okait most nem vizsgálom, mert nem érinti fejtegetéseim lényegét. Szóhasználatommal kizárólag a következőkre kívántam rámutatni:

Az októberi forradalom egy messzemenően nivellált, egységes színezetű társadalom képét vetítette elő, amelynek átlagos anyagi és szellemi színvonala jóval meghaladta volna a proletár nivót, de alacsonyabb lett volna a kapitalista társadalom nagypolgári osztályának nivójánál.

A proletár-réteg nagyrésze a munkásoknak ipari tulajdonhoz való juttatásával eltűnt volna. A nagypolgári és arisztokrata osztályokat a kommunizmus megsemmisítette. Bár nincs kizárva, hogy történt volna kísérlet a régi kiváltságok visszaállítására, de ez a kísérlet minden bizonnyal megghiúsult volna. A kommunista oligarchiát (párt- és állami bürokratakat) a forradalom szétzúzta volna. Új kiváltságos rétegek kifejlődéséhez — legalábbis egyideig — a viszonyok nem kedveztek volna. Mindezeknél fogva Magyarországon a forradalom következtében gyakorlatilag megvalósult volna — kispolgári nívón — az osztály nélküli társadalom. Ami legalábbis szociális szempontból kétségtelen haladást jelentett volna, még a nyugati államokhoz viszonyítva is.

Sajnos a forradalom elbukott és ez a megálmodott haladó társadalom nem jött létre. Magyarország azonban pusztán azért, hogy egy ilyen társadalom lehetőségét elsőként felcsillantotta, nagy történelmi érdemeket szerzett magának.

4. A magyar forradalomig az volt a közhiedelem, hogy egy totális diktatúrát pusztán belülről — azaz külső segítség nélkül — nem lehet megdönteni. A modern technika olyan eszközöket adott a totális zsarnokság kezébe, amelyekkel szemben a lakosság tehetetlen. A válogatott titkos rendőrség, az egész országot befonó spicli-hálózat, a legújabb pusztítófegyverekkel felszerelt katonaság, a gyors közlekedés és ellenőrzés lehetősége, a hatalom mindenre elszánt birtokosait megtámadhatatlanná teszi, még akkor is, ha a lakosság szinte teljes egészében ellensége a rendszernek.

A magyar forradalom rációfolt erre a hiedelemre. Tettekkel bizonyította, hogy a totális diktatúra is megdönthető, amennyiben külső erők nem avatkoznak be. Ennek a ténynek történelmi jelentősége beláthatatlan.

5. A magyar forradalom minden más eseménynél élesebben napvilágra hozta a Szovjetunió hatalmának korlátait és gyengéit.

Megmutatta, hogy a szovjet tömb nem szilárd építmény, hanem pusztán kényszerrel összetartott szerkezet. Mihelyt a kényszer megszűnik, vagy alábbhagy, a szerkezet szétesik.

A « népidemokratikus » országok lakossága nem megbízható szövetséges, hanem ellenfél. A Szovjetunió iránt állandóan hangoztatott hála, tisztelet és szeretet — hazugság. A valóságban gyűlölet, megvetés és utálat él a lakosság szívében — nem az egyes orosz vagy más nemzetiségű szovjet polgári személy, hanem a szovjet rendszer és annak reprezentánsai irányában. A szovjetbarátok száma Magyarországon egy maroknyi ügynökre szorítkozik.

Kitűnt az is, hogy a Szovjetunió háború esetén nem számolhat a magyar katonaság hűségével. Ellenkezőleg, a felfegyverzett magyar hadsereg potenciális veszélyt jelent a vörös hadsereg számára.

Megmutatkozott az is, hogy a megszálló szovjet katonaság bizonyos idő után meginog elvűségében. A forradalom alatti dezertálásoknak nem szabad ugyan különösebb jelentőséget tulajdonítani, de az tény, hogy a hosszabb ideje Magyarországon szolgáló csapatok nem mutattak nagy harci kedvet, vesztettek fanatizmusukból, nem közömbös.

A magyarországi harcok a szovjet hadsereg tekintélyét is megtépázták. Nem tudjuk, hogy milyen parancsokat kapott a szovjet haderő, tény azonban az, hogy a szovjet páncélosok a szabadságharcosok felszereléséhez viszonyítva aránytalan veszteséget szenvedtek. Tény az is, hogy a szovjet katonák sok alkalommal nem bizonyultak a legbátrabbaknak. Katonai téren nem vonnék le túlzott következtetéseket ezekből a tapasztalatokból, lélektani hatásuk azonban vitathatatlan. Márcsak az a tény, hogy a viccek tömkelege keletkezett a szovjet katonák magatartásáról, rombolja a vörös hadsereg tekintélyét.

6. A magyar forradalom leleplezte a vasfüggöny mögötti kommunista pártok szervezeti és ideológiai gyengeségét.

A közel egymillió taglétszámra felduzzasztott magyarországi kommunista párt a forradalom első érintésére felpukkadt, mint a buborék. Az egész világ előtt lelepleződött — amit otthon persze mindenki tudott —, hogy a kommunista párt tagjainak óriás többsége meggyőződés *nélkül, kényszerből, félelemből, vagy opportunizusból lépett be, illetőleg* maradt a pártban. A kommunizmus igazi híveinek arányszáma még azt az öt százalékot sem éri el, amely a közkeletű becslésekben szerepelt. A kommunista párt ellenállást kifejezni nem tudott, a kényszer-tagok hátat fordítottak a pártnak, sőt nyíltan szembefordultak vele, a kevés meggyőződéses szétszéledt, mentette a bőrét.

Kényszerrel ismét fel lehet duzzasztani a kommunista pártot annyira, hogy kétszáz ezer, háromszáz ezer, vagy akár ötszáz ezer tagot számláljon. Az új párt ütőképessége azonban még a régiét sem fogja elérni, mert a forradalom tanulságai hatni fognak párttagokra és funkcionáriusokra egyaránt. Bármit tesznek, vagy mondanak, akaratlanul is mindig gondolnak majd arra, hogy a kommunista uralom nem tart örökké és a párt baj esetén nem tud védelmet nyújtani.

Különösen súlyosan érinti a kommunista ügyet Magyarországon, hogy a forradalom révén felfedeződött a szakadék a párt és az ifjúság, valamint a párt és a munkásság között. A forradalom a szakadékot nemcsak napvilágra hozta, hanem el is mélyítette.

Mint már említettem, sokan azt hitték, hogy a kommunista nevelésnek sikerül majd meghódítania a fiatalságot. Ennek ellenkezője következett be, az ifjúság lett a kommunista zsarnokuralom legádázabb ellenfele. Ennek okairól most nem szólok, csak a következményekre mutatok rá. Az ifjúság olyan élményen ment át a forradalom alatt, amely eltörölhetetlen nyomokat hagyott hátra az egész nemzedék lelkében. Ezeket a fiatalokat a kommunizmus nem fertőzheti meg többé. Az a legenda pedig, amely körülveszi a forradalmi ifjúság tetteit, a példa erejével fog hatni a következő nemzedékek életében is.

A forradalom kellő megvilágításba helyezte a kommunizmus és a munkásosztály viszonyát is. Egyrészt a munkásság ujját sem emelt a kommunizmus védelmére, hanem ellenkezőleg, egységesen szembefordult a kormánnyal. Másrészt a magát munkáskormányának nevező rendszer tüntető munkásokra lövett és erőszakkal verte szét a munkásság magateremtette önkormányzati szervét, a budapesti munkástanácsot. Ezek az emlékek hosszú ideig befolyásolni fogják a kommunista párt és a munkásság viszonyát.

A forradalom megmutatta és fokozta a magyarországi kommunista párt ideológiai gyengeségét is. Most nem térek ki arra, hogy a kommunizmus ideológiai csődjét Magyarországon milyen mértékben okozták a kommunizmus általános elméleti fogyatékoságai, illetőleg a kommunista elmélet és gyakorlat ellenmondásai. Ezúttal csak a különleges hazai okokra mutatok rá. A kommunistáknak Magyarországon mindig hiányzott az ideológiailag felkészült gárdája. A képzett marxistákat félkézen meg lehetett számlálni. A párttagok ezrei mentek át ugyan elméleti szemináriumi kiképzésen, ott azonban csak bevágták a kényszeranyagot, önállóan, kommunista módon gondolkodni nem tanultak meg.

Lehet, hogy ez az ideológiai felkészületlenség volt az oka, lehet, hogy a Szovjetunió kívánta úgy, mindenestre tény, hogy a magyar kommunista párt meg sem kísérelte a nemzetközi események és a kommunista tömb belső problémáinak önálló értelmezését és magyarozását, hanem egyszerűen szajkózták a mindenkori moszkvai utasításokat. A probléma így formailag leegyszerűsödött a párt számára, a valóságban azonban ily módon az ideológia mint hatóerő teljesen kikapcsolódott a magyar kommunista társadalom kialakításának munkájából.

Az elméleti magyarázatok elvesztették értelmüket és szavahihetőségüket, a párttagok számára csak az volt a fontos, hogyan menthetik a bőrüket a sok változás, cikk-cakkozás közepette. Szinte hisztérikusan igyekeztek alkalmazkodni a moszkvai politika egyre gyakoribb taktikai változásaihoz, vonalhűségüket azzal is bizonyítva, hogy ma megtagadják és ócsárolják, ami tegnap még szent és sérthetetlen volt.

Mire a forradalom napja elérkezett, Magyarországon teljes volt az ideológiai zűrzavar, illetőleg nem is lehetett többé kommunista ideológiáról, mint létező valamiről beszélni. Az októberi forradalom rendkívül sok új problémát vetett fel a kommunisták számára, problémákat, amelyek előtt az első pillanatban tanácstalanul állott a világkommunizmus egész vezérkara.

Ezeknek a problémáknak a megoldása még egy, a helyzet magaslatán álló pártot is nehéz feladat elé állított volna, a magyarországi kommunista párt pedig, mint tudjuk, szétzúllóban volt. A párt egyetlen akcióképes szárnya, a Nagy Imre-féle csoport, a forradalom problémáival szemben olyan álláspontot volt kénytelen elfoglalni és olyan érvelést használni, amely már alig volt kommunistának tekinthető. Ez csak tovább fokozta az elméleti zavart. A kérdések tisztázása a párttagok többségének alig lehet érdeke, mert túlsokan kompromittálták magukat a forradalom napjaiban. Nem lehet előre megjósolni, hogyan fog az új kommunista párt a jövőben megbirkózni az ideológiai problémákkal. Az mindenesetre valószínű: a párt ideológiai téren hosszú ideig defenzívában lesz, védekezésre szorul, nem marad ereje a támadásra, a terjeszkedésre.

Egy további szempont: A forradalom alaposan megtizedelte a magyarországi kommunista párt vezetőképes elemeit. Három teljes garnitúra elhasználódott. Rákosi már a forradalom előtt elbukott, a forradalom elsöpörte aztán a « rákosistákat ». Annyi terhelő és megszegényítő adat került napvilágra nemcsak politikájuk, hanem személyükre vonatkozólag is, hogy visszatérésük még a neo-sztalinizmus korszakában is nehézségbe ütközik. Nagy Imre és hívei eltávolításáról maga a párt gondoskodott. Kádárt és csoportját pedig reménytelenül kompromittálja a muszka-vezetés. Honnan vesz egy negyedik vezetőgárdát az a párt, amely sohasem büszkélkedhetett túlsok vezetőképes emberrel?

7. A szabad világ kommunista pártjaiban a magyar forradalom bomlást indított el. Főképp a szellemi emberek, írók, újságírók, művészek, tudósok egy részének elfordulása érintette érzékenyen a kommunistákat, mert ezeknek együttműködése komoly propaganda-értéket jelentett. Szakított a kommunistákkal az úgynevezett társutasok egy része is, de az olasz baloldali szocialista vezér, Pietro Nenni, pártja magatartása miatt továbbra is kétértelmű politikát folytat. Egyes nyugati kommunista pártok taglétszáma csökkent. A magyar forradalom óta tartott nyugati választásokon a kommunista szavazatok csökkenő iránzatot mutattak.

A nyugati kommunista pártokban észlelt bomlási folyamatot mégsem szabad túlbecsülni. A szabad Nyugaton tulajdonképpen csak két országban van jelentős kommunista párt: Olaszországban és Franciaországban. Ezeket nem érte lényeges veszteség. Biztosabb választ majd csak a következő választások adnak.

Összefoglalóul: Az 1956-os októberi forradalom nemcsak magyar szempontból fontos, hanem világtörténelmi jelentőségű esemény. Elindítója egy folyamatnak, amelynek útját, állomásait, végét nem ismerjük. De joggal remélhetjük, hogy igaza lesz *Milován Djilas*-nak, a volt kommunista jugoszláv politikusnak, aki azóta a többi között éppen ezért a jóslatáért börtönben ül, amikor azt mondta: A magyar forradalom a kommunizmus (és ezzel a szovjet imperializmus) végének kezdete.

Katolikus Szemle

1959.

XI. évfolyam 3. szám

FEKETEKÚTY, László : A magyar forradalom tanulságai

A Katolikus Szemle szerkesztősége azzal a kéréssel fordult hozzám, próbáljam meg az 1956. évi magyar forradalom harmadik évfordulója kapcsán levonni az októberi események maradandó tanulságait. Ez első pillanatban merész vállalkozásnak tűnik. Lehet-e néhány röpké nap állandóan változó eseményeiből időtálló következtetéseket levonni?

Úgy érzem, lehet. Lehet mindenekelőtt azért, mert a « tanulságok », amelyekre rá kívánok mutatni, nem pusztán a forradalom alatt keletkeztek; a forradalom csupán felfedte a kommunista uralom hosszú éveit alatt kialakult igazságokat. Az 1956-os őszi magyar forradalom néhány napja alatt egyébként több « történet », mint máskor hónapok alatt. Elemi erővel törtek ki az emberekből az érzések, gondolatok, törekvések. Éppen azért, mert nem tervezett, kiszámított, hanem spontán forradalomról volt szó, az események mindent azonnal — és a legnagyobb őszinteséggel — napvilágra hoztak.

Meggyőződésem, hogy a tanulságok, amelyekre most rá fogok mutatni, akkor sem hangzanának másként, ha a forradalmi időszak jóval hosszabb ideig tartott volna.

Örök emberi eszmék diadala

A magyar forradalom újra bebizonyította és megerősítette azt az igazságot, hogy vannak emberi eszmék és emberi vágyak, amelyeket a legkegyetlenebb terror sem tud kipusztítani a szívből és az agyból. Az ajkat el lehet némítani, hogy ne hirdesse az igazságot és ne adjon hangot a vágyaknak. Az agyat el lehet kábítani, hogy csak homályosan vagy torzítva láthassa a

legtisztább eszméket. De az eszméket megsemmisíteni vagy mással helyettesíteni, a vágyakat végleg elfojtani vagy pótlékokkal kielégíteni nem sikerült soha senkinek. Ott rejtőznek kiirthatatlanul a szív mélyén, az agy tekervényeiben és csak az alkalomra várnak, hogy újra előtörjenek és érvényesüljenek.

1. Ilyen örök eszme és kiolthatatlan vágy mindenekelőtt a szabadság. A szabadság hiánya, illetőleg a szabadság utáni vágy vezetett végső okként a forradalom kitörésére. A szabadság gyakorlati megvalósításáért harcoltak a forradalom résztvevői (követeléseikből szinte összeállíthatjuk az időszeri szabadságjogok jegyzékét). A szabadságról — és ellentétéről, a zsarnokságról — daloltak a forradalom költői. 1956 októberére — előzményeivel és eseményeivel, ismert és névtelen hőseivel — valóságos megdicsőülése a szabadság gondolatának.

Tíz év nem nagy idő — hozhatja fel valaki az ellenérvet — és csak természetes, hogy az emberek ez alatt nem felejtették el a szabadságot. Annál kevésbé felejthették el, mert a zsarnokság keserű tapasztalatai csak megszépítették a multat, növelték mindannak értékét, ami volt. Teljesen érthető, hogy a kommunista rendszernek ilyen rövid idő alatt nem sikerült kiölnie a szabadságvágyat. Az elmúlt pár év tapasztalata azonban tán még nem bizonyíthatja a szabadság-eszme halhatatlanságát.

Tíz év önmagában valóban nem volna elegendő idő ilyen nagyhorderejű következtetés levonására. A kommunizmus azonban nem az első zsarnoki erő a történelem folyamán, amely próbára tette a szabadságot. Százszor és százszor megkísérelte az önkényuralom az évezredek során, hogy elpusztítsa a szabadságot, de az sohasem sikerült. A szabadságot legfeljebb ideiglenesen lehetett elnyomni — mégha a szolgaság ideje néha évtizedekig tartott is —, de kiirtani, megsemmisíteni nem. Több évezredes ismételt tapasztalat bizonyítja tehát a szabadság halhatatlanságát és nemcsak az elmúlt tíz év. A kommunizmus tíz éves magyarországi uralmának tanulsága csak egy újabb, bár egyáltalában nem érdektelen adalék a már igazolt tételhez.

A különleges érdekességet az adja, hogy a kommunizmus a modern tudományos fejlődés-nyújtotta lehetőségek kihasználásával minden eddiginél erőteljesebb és összpontosítottabb támadást indított a szabadság ellen — teljesen sikertelenül.

Az eredményt két olyan rétegnél mérem le, amelynél tíz év a különleges körülmények következtében elegendő idő maradandó értékű tanulságok levonására. Mindkét réteg vezetőszeretpet játszott a forradalomban. Az egyik, amelyről beszélni szeretnék, a fiatalság, illetőleg a fiatalságnak az a része, amely kommunista uralom alatt nőtt fel. Még ha figyelembe is vesszük a család — a népi demokráciákban a félelem, agyonhajszoltság stb. miatt csak korlátozott mértékben érvényesülő — kiegyensúlyozó hatását, nem kétséges, hogy a 15-20 éves fiatalok élmény- és tudásanyaguk legnagyobb részét kommunista befolyás alatt kapták. Tananyagukban és tapasztalataikban a szabadság fogalma egyáltalában nem, vagy torzíva szerepelt. Mégis, amikor eljött annak ideje, a legnagyobb természetességgel és magától értetődően, szabad ember módjára viselkedtek. A szabadságról alkotott fogalmaik sokszor hiányosak, és homályosak voltak ugyan, — mert nem ismerték tiszta formájában, — de ösztönszerűleg úgy cselekedtek és beszéltek, ahogyan az szabad emberekhez illt.

A másik réteg, amelynek forradalom előtti és alatti magatartása megmutatja a szabadság megdönthetetlen erejét, a kommunista írók, újságírók és egyéb értelmiségiek többségi csoportja. Aki egyszer önként belép a kommunista pártba, annak szellemi hályog hull a szemére, amely nem engedi észrevenni, vagy csak torzíva engedi észlelni a szabadság világát. A hívó kommunista éppúgy el van zárva a szabadságtól, mint a kommunista uralom alatt felnőtt fiatal. Nemcsak a külső kényszer tartja vissza a szabadság megismerésétől, hanem a belső kényszer is, a kommunistát terhelő vak-fegyelem. Ezek az emberek, akik nem ismerték, ismeretlenül is megvetették, írásaikkal és esetleg tetteikkel is üldözték a szabadságot, az adott pillanatban szabad emberként gondolkoztak és cselekedtek, szabad emberként írtak és vitatkoztak. Ez a csoda — mert annak lehet nevezni — nem történhetett volna meg, ha a szabadság eszméje nem születnék az emberrel, nem volna kiirthatatlanul szívébe vésve. Az ember még tulajdon önkéntes elhatározásával sem vetheti ki magából a szabadságot, megtagadhatja, beszennyezheti, de el nem tüntetheti.

Mint hívó keresztény, mindebben a Teremtő által az ember szívébe oltott « elidegeníthetetlen » szabadság győzelmét látom. Mások ugyanezt a gondolatot másképp fejezik ki. A szabadság megsemmisíthetetlen, örök volta mindenképp tény — és vígasz.

2. A másik elpusztíthatatlannak bizonyult eszme és érzés a haza eszméje, a nemzeti érzés. Ennek velejárója a vágy a nemzeti szabadság, a függetlenség után. Ez az építő értelemben vett nemzeti érzés — és nem az oroszok iránti gyűlölet — szülte a « ruszki haza! » jelszót, a forradalom egyik legnagyobb lendülettel és egyértelműséggel hangoztatott kívánságát.

A magyarság — szóvívői útján — kifejezésre juttatta a forradalom alatt, hogy kész együttműködni minden nemzettel, az oroszokkal is, kész résztvenni a nemzetek közötti szervezett összefogásban, legyen az Dunai Konfederáció, Egyesült Európa, vagy Egyesült Nemzetek Szervezete, de idegen megszállókból nem kér, belső ügyeit kizárólag önmaga kívánja intézni.

A kommunista rendszer mindent megtett, hogy a fiatalságból kiirtsa a hazaszeretetet. Elhallgatta vagy meghamisította a nemzeti multat. Szándéka ellenére ugyan, de megutáltatta a nemzet jelenét és kételyeket támasztott a nemzet jövője felől. A magyar haza szeretetét sovinizmusnak bélyegezte. Viszont egy idegen ország, a Szovjetunió dicsőítését, rajongó szeretetét hazafias kötelességnek mondotta. Végül: a magyarokat egy idegen nép és annak vezetői iránt szolgáló megalázkodásra kényszerítette. Mindennek betetőzéséül a rendszer megkísérelte, hogy magát a hazaszeretet fogalmát is kiküszöbölje, illetőleg azt más fogalmakkal, mint például proletár nemzetköziség, szocialista szolidaritás stb. helyettesítse.

A rendszer minden igyekezete azonban kudarcot vallott. Az oroszimádatra a « ruszki haza! » volt a válasz.

Az idegen jelszavak teljesen hatástalanul pattantak le a magyarok agyáról már csak azért is, mert a mindennapi gyakorlat egyértelműen meghazudtolta a hangzatos jelszavakat. Nemzetköziségről, proletár szolidaritásról hallottak beszélni az emberek, de minden vonalon orosz, tehát nemzeti — de idegen nemzeti — sovinizmusba ütköztek. A nemzet, elsősorban a fiatalság

ennek következtében eleve elutasította a hazugnak bizonyult kommunista szólásokat, nem is tartotta érdemesnek, hogy vitába szálljon velük.

Ezzel szemben a hazaszeretet, a nemzeti érzés hagyományos fogalma minden ködösítés, torzítás, hamisítás ellenére megtartotta hatását. Annyit természetesen elért a rendszer, hogy a fiatalok jelentős részének történelem-ismerete hézagos és sovány maradt, de ez az ifjúságnak a haza és a nemzet iránti alapvetően igenlő beállítottságát nem érintette. Ha sokan nem is ismerték a múlt dicsőséges napjait, ha sokan el is hitték, hogy a múltban az árnyék messze felülmúlta a fényt, mégis szerettek — ösztönszerűleg — ezt a földet, és a népet, amellyel éltek, egyszóval a hazát.

Amikor választani kellett a magyar haza és a szovjet kommunizmus között, a vörös uralom alatt nevelkedett fiatalok elsősorban többsége éppúgy a haza mellett foglalt állást, mint a nemzet többi rétege. Így döntöttek, így kellett dönteniök, mert a hazaszeretet a szív elemi, örök parancsa, amelyet semmi: sem kényszer, sem propaganda el nem törölhet.

A nemzeti érzés erejét bizonyítja az is, hogy a kommunista párttagok nagyrésze a forradalom alatt szintén a nemzet oldalára állott. A hazaszeretet erősebbnek bizonyult, mint a kommunista hűség. A nemzet pártjára állott kommunisták között úgynevezett moszkovíták is szerepeltek, tehát olyan magyarszármazású kommunisták, akik életük nagyrészét a Szovjetunióban töltötték és akiket az elvűségén kívül a személyi hála számai is Moszkvához kötöttek.

Azok a kommunisták, akik a Szovjetunió mellett harcoltak, vagy érzelmileg Moszkvához húztak, nagyjából két rétegből kerültek ki: olyanokból, akik a kommunista uralom alatt súlyosabb bűncselekményeket követtek el a magyar nép ellen és megtorlástól féltek, tehát akiket az életfenntartás ösztöne hajtott az oroszok oldalára; s olyanokból, akiknek származásuknál fogva csak nagyon laza, vagy semmi kapcsolatuk sem volt a magyar néppel, tehát akiket a nemzeti érzés nem a magyarsághoz, hanem más néphez vagy senkihez sem kötött.

Azoknak a száma, akik minden más szempont mellőzésével, meggyőződésből állottak a kommunisták, illetőleg az oroszok mellé, elhanyagolhatóan csekély.

A nemzethűség és a kommunista elvűség konfliktusában egyértelműleg az előbbi került ki győztesként. Ez megint csak azt bizonyítja, hogy a nemzeti érzés az emberrel született, az embertől el nem vehető, de az ember által el sem vethető javak közé tartozik.

3. Egy harmadik örök emberi adottság, amelyre a magyarországi forradalmi események szintén világosan rámutattak, az anyagi biztonság és a jólét utáni vágy. A jómód és az anyagi biztonság érzését viszont az embereknek leginkább a magántulajdon adja meg.

Nem tartozik munkám keretébe, hogy a magántulajdon helyességéről vagy helytelenségéről, a tulajdon egészséges mértékéről, a javak igazságos elosztásáról stb. értekezsek. Most csak arra kell rámutatnom az októberi forradalom tanulmányozása alapján, hogy az emberi természet csakis a javakhoz való közvetlen személyes kapcsolatban, azaz a magántulajdonban talál megnyugtató biztosítékot jólétének kérdésére.

A magyar események egész sor adattal támogatják ezt a megállapítást. Itt van mindjárt a parasztság magatartása. Ismerjük azt a szívósságot, amellyel a parasztság ragaszkodott magántulajdonához és ellenállt — sokszor szabadságát és testi épségét is kockára téve — a kolhozosításnak. A forradalom alatt szinte pillanatokon belül oszlottak fel a (kényszer)-szövetkezetek, még az anyagilag jólmenőek is. A magántulajdon erejét biztosítja az a tapasztalati tény is, hogy a téveszcséken belül a gazdák sokkal nagyobb gondot fordítottak a háztáji, azaz magántulajdoni gazdálkodásra, mint a közösre.

Hasonló tanulságokkal szolgált a kisipar és kiskereskedelem, ahol a magánszektor — minden kétség és nehézség ellenére — a legkisebb biztatásra újra meg újra életre kapott.

A legtanulságosabb azonban a nagy- és középipari tulajdon kérdésének vizsgálata. Nem tudhatjuk, hogy mi lett volna és mi lesz majdan a nemzet szabadon választott képviselői szervének döntése ebben a kérdésben. A forradalom alatt napvilágot látott tervek mégis következtetni engednek a nemzet hangulatára. A túlnyomó többség úgy vélekedett, hogy az államosítást csak egyes, a köz szempontjából létfontosságú iparágakban (hadiipar, bányaiipar stb.) kell fenntartani. A többi területen meg kell szüntetni az állam tulajdoni monopóliumát. Némelyek ezt *in integrum restitutio*-val, azaz a kommunizmus előtti tulajdoni viszonyok többé-kevésbé teljes visszaállításával akarták elérni. A többség azonban új utakat keresett. Nem tartotta helyesnek a régi tulajdoni rendszert, amelyben néhány kiváltságos ember (sokszor névtelenül, részvénytársaságok formájában, vagy bankok útján) birtokolta az ipari tulajdon túlnyomó részét.

Új út keresése az ipari tulajdon terén persze igen nehéz feladat. A nehézséget elsősorban az okozza, hogy a modern ipari tulajdon (vállalat, gyár, gépek) nem osztható kis részekre, illetőleg csak eszmeileg osztható fel. Bonyolult ügyről van tehát szó — jogi, gazdasági és lélektani szempontból egyaránt, — amelynek megoldása, de még csak megtervezése is sok időt igényel. Nem csoda, hogy a forradalom alatt napvilágot látott tervek kidolgozatlanok és kiforratlanok maradtak. Maga a kifejezés is, amely a különböző tervek gyűjtőnévként kialakult, a « társadalmisítás » nem tekinthető tökéletesnek és véglegesnek.

Egy azonban nyíltan kiviláglik a különböző tervek közül — és vizsgálatunk szempontjából ez a fontos — az tudniillik, hogy a tervezők — sokszor akaratlanul, illetőleg tudatosság nélkül — arra törekedtek, hogy közvetlen személyes kapcsolatot teremtsenek az ipari munkások és az ipari javak között, másszóval, hogy a modern ipari viszonyok adta lehetőségeken belül helyreállítsák a magántulajdont. Valójában ez felel meg az ember természetes törekvésének.

A kommunizmus eszmei csődje

A magyar forradalom második nagy történelmi értékű tanulsága az, hogy a kommunizmus, mint eszme, megbukott.

Egy eszme sikere vagy sikertelensége elsősorban azzal mérhető, hogy milyen mértékben tud önkéntes, őszinte, lelkes, áldozatkész híveket toborozni. Magyarországon a kommunizmus idegen fegyverek árnyékában került uralomra, tehát a hatalomátvételnél nem volt alkalom annak megállapítására, hogy milyen számban vannak hű követői. De nem volt erre alkalom a kommunista uralom tíz esztendeje alatt sem, mert a zsarnoki rendszerekben nincs lehetőség az emberek őszinte érzelmeinek a kifürkészésére. A félelem, az érdek, a művészetté fejlődött álcázás elháríthatatlan akadályak bizonyultak tekintetben. Voltaképp csak válság idején tűnik ki az igazság. Ilyen válság volt a kommunizmus számára a magyar forradalom és ez alkalommal kitűnt, hogy a kommunista eszme nem tudta az embereket maga mellé állítani.

Íme a tények: a kommunizmust kizárólag idegen csapatok beavatkozása védte és mentette meg. Az országban, annak egyetlen társadalmi rétegében, egyetlen korosztályában sem akadt említésre méltó erők, amelyek kiálltak volna a kommunizmus mellett. Nem állt ki mellette, sőt ellene fordult a munkásság, amelynek nevében és érdekében a kommunisták állítólag uralkodtak. Nem állt ki a kommunizmus mellett az ifjúság, az ifjúságnak az a része sem, amely már a népi demokrácia rendszer uralma alatt növekedett fel. A fiatalság nemcsak hogy nem védte a kommunizmust, hanem ő indította el a támadást, ő kezdeményezte és vitte a forradalmat.

De nem keltek a kommunizmus védelmére a kommunista párttagok sem. Magyarországon a forradalom előtt kereken egymillió kommunista párttagot tartottak nyilván. Bár köztudomású volt, hogy jelentős részük kényszer hatása alatt vagy érdekből lépett a pártba, mégis meglepetést keltett, hogy a párt milyen gyorsan és tökéletesen omlott össze. Hívó, harcos párttagoknak nyoma sem volt. Egyrészt azonnal csatlakozott a forradalomhoz, másik részük ijedten mentette a bőrét.

A kommunizmus eszmei kudarca annál feltűnőbb, mert Magyarországon is a legkedvezőbb külső körülmények között kísérhette meg embertoborzó munkáját. Kezébe volt a korlátlan politikai hatalom közel tíz esztendeig. Monopóliumot élvezett az eszmetérjesztés terén, azaz kizárólagos birtokában tartotta az eszmetérjesztés szinte valamennyi eszközét az iskolától a sajtóig, a könyvkiadástól a rádióig. És mégsem tudta az embereket megnyerni. Még azt a fiatalságot sem, amely iskolázását és nevelését kizárólag a kommunista rendszer uralma alatt kapta.

Mi volt a sikertelenség oka? Erre a kérdésre mostani munkám keretében nem tudok kimerítően felelni. Olyan fontos téma ez, amely hosszas elemzést igényel. Jelen értekezésemben csak vázlatosan említhetem a feltehető okokat.

1. A kommunista ideológia tartalma és formája nem alkalmas az emberek megnyerésére.

Bár kétségtelen, hogy a kommunista tanoknak vannak tudományos szempontból helytálló megállapításai is, mégis feltűnően sok bennük a nyilvánvaló tárgyi tévedés, a logikai lehetetlenség és következetlenség. A kommunista ideológia, mint tanrendszer, tele van belső ellentmondásokkal, egyik tétel cáfolja a másikat. Igen sok az elavult anyag és a kommunistáknak nem sikerült az idejé múlt megállapítások korszerűsítése. A kommunista tanok nagyrésze emellett nehezen érthető, a tartalmi bonyolultságot még fokozza a forma, a fogalmazás nehézsége. Röviden: sem az agyat, az értelmet nem tudják megkapni, sem az érzelmet megindítani.

2. A kommunista ideológia és a kommunista államok politikai gyakorlata sok tekintetben nyilvánvaló ellentétben áll egymással. A valóság nem fedi az elveket. Következésképp az elvek vagy megtévesztőek vagy megvalósíthatatlanok, azaz mindenképp kiábrándítóak és elriasztóak.

Egy közvéleménykutató intézet megkérdezett többszáz magyar menekültet, hogy miért voltak, vagy miért lettek kommunistaelenesek. A kérdezettek 77 %-a azt felelte, hogy ők azért nem hisznek a kommunizmusnak, mert rossz tapasztalatuk volt vele. — A kommunista valóság a kommunista eszme legnagyobb ellensége.

3. A kommunista elmélet és amennyiben nem az elmélet, a gyakorlat szembehelyezkedik az ember örök adottságaival, legbecsültebb eszméivel, legerősebb vágyaival.

a) Az ember természeténél fogva szabad lény, a kommunizmus természeténél fogva szabadságellenes. Az ember belső kényszerrel fogva minden alkalmat megragad, hogy tágítsa « szabad » életerét, a kommunista kormányzat szükségszerűen korlátozza a szabadságot. A kommunista rendszernek lényege a politikai, gazdasági és társadalmi hatalom kizárólagossága, párt-monopóliuma, amelyet nem tarthat fenn, ha engedelményt tesz a szabadságnak. A magyar forradalom és előzményei kellően bizonyítják a megállapítást. A kommunizmusnak, mint eszmének és mozgalomnak az irányvonala merőben ellentétesek az emberi törekvések irányvonalaival. Ezért előbb-utóbb még azok is összeütközésbe kerülnek a kommunizmussal, akik ideiglenesen hívűül szegődtek. Nem kell másra utalnóm, mint a magyarországi kommunista írók többségének példájára.

b) Az ember természetében rejlik, hogy mindenekelőtt saját hazájához, saját nemzetéhez ragaszkodik. A kommunista *elmélet* a nemzeti érzést a nemzetközi szolidaritás eszméjével kívánja pótolni. A kommunista *gyakorlat* a hazaszeretetet egy idegen ország, a Szovjetunió szeretetével akarja helyettesíteni. Mind a kettő — elmélet és gyakorlat egyaránt — természetellenes. (V.ö. azzal, amit az előző pontban a hazaszeretet és kommunizmus viszonyáról mondtam).

A kommunizmus — a többi között — épp ezért nem tudta az ifjúságot Magyarországon megnyerni, mert a fiatalok nemzeti önértékét sértette a kommunisták oroszimádata. A hazaszeretet áthághatatlan falat emelt a magyarság és a kommunizmus közé. A megszálló orosz

csapatok bizonyultak a kommunista eszme legártalmasabb ellenségeinek Magyarországon, mert jelenlétük állandóan figyelmeztette a magyarokat, hogy a kommunizmus idegen érdekeket szolgál. A záhonyi aranykapun kifutó megrakodott vonatok ugyanerre emlékeztettek. A kommunizmus, mint eszme, nagy árat fizetett az ország orosz kizsákmányolásáért, végleg elvesztette esélyét a magyar nép megnyerésére. A kommunista mozgalom egyáltalában végzetes történelmi tévedést követett el, amikor összekötötte sorsát az orosz imperializmussal. Az orosz birodalom szövetsége bár hatalompolitikailag nyereségnek, ideológiailag azonban katasztrofális teherként bizonyult a kommunizmus számára. Az orosz hadsereg jelentős területeken uralomra juttatta ugyan a kommunista pártot, de elidegenítette a kommunizmustól a népeket.

A kommunista uralom erőszakon alapul és ezért szükségszerűen ideiglenes, a népeknek a kommunizmussal szemben elfoglalt elutasító magatartása azonban véglegesnek látszik.

e) Az ember jólét és anyagi biztonság után vágyik. A kommunista gazdasági rendszer — negyven év tapasztalatai szerint — szervei hibák következtében nem tudja a jólétet biztosítani. A kommunista politikai rendszer pedig a létbizonytalanságot egyenesen előidéz, mert azt egyik fő harci eszközként tekinti az emberi ellenállás legyőzésére. Az ütközés tehát ezen a téren is teljes.

Nagy vonásokban felsoroltam néhány szempontot, amelyek feltehetőleg hozzájárultak ahhoz, hogy a kommunista ideológiának nem sikerült meghódítania a magyarságot. A kérdés, mint már utaltam rá, sokkal elmélyültebb elemzést érdemel, mint amire mostani tanulmányom keretében alkalmam nyílt. Jelenleg csak az volt a célom, hogy értelmi érvekkel is valószínűsítsem a magyar forradalom eseményeiből levont tapasztalati megállapításomat, tudniillik azt, hogy a kommunizmus, mint eszme csődöt mondott. Sőt, ha meggondoljuk, hogy a kommunizmust a teljes és kizárólagos államhatalom előnyeinek élvezetében érte az eszmei kudarc és hozzátesszük, hogy a kommunizmus még az új eszmék iránt mindig fogékony fiatalsághoz sem tudott hozzáférközni, azaz egyetlenegy nemzedéket sem tudott szellemileg megnyerni, akkor joggal vonhatjuk le a további következtetést, hogy a kommunizmus egyáltalában nem tartozik a nagy történelemformáló eszmék közé.

Félreértés ne essék: a kommunizmus, mint politikai mozgalom változatlanul erős, fő védnöke, a Szovjetunió jelenleg döntő tényező a nemzetközi életben; a kommunizmus mint eszme, mint szellemi mozgalom azonban megbukott.

Az eddigiekben a kommunista eszme hatékonyságát azzal igyekeztem mérni, hogy milyen számban tudott vonzást gyakorolni az emberekre, milyen számban tudott őszinte követőkre szert tenni.

Az eszmék ereje azonban azzal is mérhető, hogy mennyire tudnak kielégítő választ adni az esetenként felmerülő elvi problémákra, milyen mértékben tudják meggyőzően eloszlatni a híveknek időről-időre felmerülő aggályait, kételyeit. Az az eszme mondható csak sikeresnek, amely saját tantételeiből, — anélkül, hogy belső ellentmondásokba keveredne és anélkül, hogy mellébeszélne — ki tudja fejleszteni az ideológiai válságot megoldó magyarázatot.

A magyar forradalom egész sereg döntő elvi kérdést és lelkiismereti kételyt vetett fel a kommunistákban. Csak néhányat említek példaképp:

Hogyan történhetett meg, hogy egy nép, amely — a párt tanítása szerint — önként a « szocializmus » útjára lépett, fellázadt kommunista kormánya ellen?

Hogyan került sor arra, hogy a munkásosztály, amely — a hivatalos álláspont szerint — az államhatalom birtokosa, a forradalom oldalára állott?

Hogyan eshetett szét oly gyorsan a kommunista párt?

Milyen választ tudott adni ezekre a kérdésekre a kommunista ideológia. Az egyetlen komoly kísérlet a magyar forradalom felvetette elvi problémák megmagyarázására Kommunista Kína államfőjének, Mao Ce-tungnak elmélete volt az ellenséges és nemellenséges szándékú ellentmondásokról. Mao Ce-tung ennek kapcsán kifejtette, hogy szocialista államban is támadhat ellentét a nép és a vezetők, a kommunista párt és a tömegek között. Az ellentétek abból származnak, hogy a vezetők elvesztik kapcsolatukat a néppel, « korrumpálódnak ». « A népen belüli ellentmondások » feloldása — ezt a kifejezést használja a kommunista szaknyelv —, a tömegek meggyőzése és a hibák kiküszöbölése útján történik.

A kínai kommunista álláspont tartalmi helyessége erősen vitatható, sőt kereken kimondhatjuk, hogy Mao Ce-tung tételei tévesek.¹ Az azonban nem vonható kétségbe, hogy az « ellentmondások » elmélete formailag következetes, azaz magának a kommunista ideológiának a tételeiből igyekszik magyarázatot találni a magyar forradalomhoz hasonló eseményekre, anélkül, hogy az események tagadásához kellene folyamodnia.

Mao Ce-tung elméletét azonban a szovjet és ennek nyomán a magyarországi kommunista párt nem fogadta el; a hivatalos moszkvai és budapesti hírverés a kínai vezető tételeit nem népszerűsítette, sőt azt tulajdonképpen elhallgatta. Az « ellentmondások » elmélete végül még szülőhazájában, a kommunista Kínában is feledésbe merült.

Ez lett a sorsa az egyetlen kísérletnek, amely elvi alapon, ideológiailag következetesen igyekezett megmagyarázni a kommunista kormányzat elleni népi forradalom lehetőségét.

A forradalom utáni kommunista sajtó tanulmányozásából kiténik, hogy jóideig teljes zűrzavar uralkodott mind Budapesten, mind Moszkvában a magyar forradalom és az azzal kapcsolatos ideológiai problémák megítélésében. Csak hosszú hónapok

¹ Mao Ce-tung elméletének helyessége vagy helytelensége a kommunista ideológia értékelése szempontjából közömbös, ezért érdemben nem szállók vitába vele.

után alakult ki valami maradandóbb jellegű magyarázatféle. Ennek az « elmélet »-nek, amelyet röviden ellenforradalmi elméletnek nevezhetünk, vannak állandó és változó elemei. Az állandó tartalmat nagyjából a következőkben foglalhatom össze:

Magyarországon semmi olyan nem történt, ami különleges elvi problémákat vetett volna fel a kommunisták számára. Magyarországon nem volt népi forradalom. Ami történt, nem egyéb, mint a belső ellenségnek a külföld által támogatott ellenforradalmi kísérlete. A munkásosztály nem vett részt a rendszer megdöntésére irányult kísérletben, sőt mihelyt rájött, hogy miről van szó, csatlakozott az orosz hadsereghez a felkelők ártalmatlanná tételére. A kommunista pártot megbénította ugyan a Nagy Imreféle revizionisták árulása, az elvtársak nagyrésze azonban hű maradt a párthoz és sokan életüket is feláldozták a kommunizmus védelméért.

Ez nagyjából az ellenforradalmi elmélet állandó tartalma. Ami változik, az az ellenség kiléte. Időről-időre más- más veszi át a belső és a külső ellenség szerepét, illetőleg más nyomul előtérbe ebben a szerepben, aszerint, amint a belpolitikai vagy a nemzetközi helyzet fejleményei ezt a rendszer számára kívánatosnak teszik. Nagybirtokosok, kapitalisták, Horthy-csendőrök, revizionista-kommunisták játszották eddig a belső ellenség szerepét. Nyugati imperialisták, jugoszláv revizionisták váltakoztak a külső ellenség szerepében.

A kommunista ideológia irányítói az ellenforradalmi elmélettel a legegyszerűbbnek látszó módszert választották a magyar forradalom eseményeinek megmagyarázására: a tények tagadását, illetőleg meghamisítását. A negáció azonban nem a legmeggyőzőbb módszer és egyben igen veszedelmes. Az elméleti probléma ugyanis pusztán ténykérdéssé egyszerűsödik le, ténykérdéssé, amelyet nem lehet csürni-csavarni, hanem amelyet egyértelműen el lehet dönteni.

Az októberi forradalom tényeit nemcsak tízmillió résztvevő magyar ismeri, hanem szinte az egész világ, mert a forradalmi események a legszélesebb nyilvánosság előtt zajlottak le. A való tényállás ismeretében bárki nehézség nélkül megállapíthatja, hogy az úgynevezett ellenforradalmi elméletben foglalt állítások hazugok, az ott felhozott tényállítások ellenkeznek az igazsággal.

Hogyan vélekednek a kommunisták az ellenforradalmi elméletről? Vajon őket kielégítette-e a hivatalos magyarázat?

A kommunista ideológia erejét vizsgáljuk most, ezért lényeges annak megállapítása, mennyire tudnak hatni a magyarországi forradalomról alkotott elméleti tételek az elsősorban érdekelt párhívekre. A válasz nem könnyű és amit mondani fogok, fenntartással mondom, mert a kommunista körökben uralkodó terror és vasfegyelem következtében hű képet a véleményekről nem kaphatunk.

Magyarországon az épp említett okokból nyílt ellenvetés nem hangzik el a hivatalos állásponttal szemben. A rendszer sajtójának cikkeiből, szövevények beszédeiből, ezek hangneméből, a panaszokból, a szemrehányásokból azonban arra következtethetünk, hogy a meggyőzés, a kételyek eloszlatása nem sikerült.

A többi népi demokráciában — Lengyelország kivételével — szintén teljes a moszkvai kontroll és ott sem juthat nyilvánosságra ellenhang. Lengyelországban azonban 1956-ban és 1957-ben aránylag nagy volt a szólásszabadság és tudjuk, hogy mi a véleménye a magyar forradalomról olyan kommunista hírességeknek, mint W. Woroszyński, A. Wazyk, A. Braun, K. Wolicki, M. Bielicki.²

Kertelés nélkül kijelentették, hogy Magyarországon igenis igazi népi forradalomnak lehettünk tanúi. A lengyel kommunista párt főtűkára, Gomulka is csak hosszú hónapok után tette magáévá a moszkvai álláspontot.

A közvetlen szovjet nyomásnak ki nem tett jugoszláv kommunisták máig is fenntartásokkal élnek az októberi események moszkvai-budapesti beállításával szemben. Belgrád szerint a Gerő-Hegedüs rezsimmel szembeni ellenállás jogos és az első szovjet beavatkozás indokolatlan volt. Csak az események végső alakulása során kerültek előtérbe ellenforradalmi elemek és kommunista szempontból csak a második szovjet beavatkozás volt helyénvaló. A jugoszláv kommunistáknak ez a véleménye annyiban különbözik lényegesen a hivatalos szovjet állásponttól, hogy legalábbis a forradalom első szakaszában a kommunista rendszer bajaiban és nem kívülálló « ellenséges » erők tevékenységében találja meg az események rugóit, tehát feltételezi, hogy belső ideológiai problémák léteztek és léteznek, amelyekre választ kell találni.

A nyugati kommunista pártok berkeiben szabadabban nyilvánulnak meg a vélemények; itt is érvényesül ugyan nagyjában a kommunista fegyelem, de elesik a közvetlen terror rémítő hatása. Tudjuk, hogy a magyarországi forradalmat majdnem minden nyugati kommunista pártban meghasonlás, kilépések követték. Elsősorban az értelmiségiek és a munkások képzetesebb rétegei lázadoztak. A lázongás fő oka a szovjet beavatkozás durvaságán kívül még az volt, hogy a forradalom felvetette ideológiai problémákra nem kaptak kielégítő magyarázatot. Főleg azok, akik valamilyen formában személyesen tájékozódhattak a magyarországi eseményekről, nem tudták elfogadni a hivatalos « ellenforradalmi » elméletet. Számos cikk és könyv tanúskodik a magyar forradalom kapcsán támadt nyugati kommunista ideológiai zavarról.

Ezzel nem állítom, hogy a magyarországi forradalom okozta ideológiai zűrzavar szervezeti és hatalmpolitikai téren is tönkretette a nemzetközi kommunista mozgalmat. Csak a következőket szögezem, le — és erre vizsgálatunk eredményei elegendő alapot adnak: az októberi forradalom annyiban is kimutatta a kommunizmus ideológiai szegénységét, hogy máig sem sikerült a kommunista tanokból merített és hivatalosan elfogadott, valamennyire színvonalas magyarázatot találni a bekövetkezett eseményekre. A Moszkvában és Budapesten kiagyalt úgynevezett ellenforradalmi elmélet a kommunisták tekintélyes részét nem elégítette ki, a nem-kommunisták pedig egyenesen vérszegénynek találták azt a módszert, amely az elvi vitát a tények tagadásával, illetőleg megváltoztatásával kívánja helyettesíteni.

² W. Woroszyński: Magyar napló. *Nova Kultura*, 1956 november-december; A. Wazyk: Vers. *Nova Kultura* 1956. nov. 25; A. Braun. *Nova Kultura* 1956. nov. 4.; K. Wolicki: *Przegląd Kulturalnej* 1956. dec; M. Bielicki: *Rádióriportok*. 1956. nov.

Befejezésül még egy lehető ellenvetésre kell válaszolnom. Nem mondanak-e ellent a magyarországi tanulságnak más országok tapasztalatai? Nem kell-e ellenkező következtetésre jutnunk a kommunista mozgalom vonzóerejét illetően, ha a többi népi demokrácia, vagy a Szovjetunió, vagy éppen néhány nyugati állam helyzetét vizsgáljuk? A Szovjetunióban, Kommunista Kínában, Csehszlovákiában és más népi demokráciákban a kommunisták rendületlenül kezükben tartják az uralmat, Olaszországban és Franciaországban a kommunista szavazatok arányszáma lényegesen nem csökkent, az ázsiai és afrikai államok egyrésze sok kérdésben továbbra is a szovjet külpolitikai vonalat támogatja.

A magyarországi eset tényleg egyedülálló, de csak annyiban, hogy a kommunizmus eddig sehol másutt nem került hasonló félreérthetetlen formában próbatételre. Magyarország az egyetlen hely, ahol egy egész nép, miután gyakorlatban megismerte a kommunizmust, szabadon kifejezésre juttathatta véleményét róla. Másutt erre nem volt lehetőség. A kommunista uralom alatt álló államokban a népnek nincs módjában szabadon nyilatkoznia a kommunizmus elfogadása vagy el-nem-fogadása kérdésében. A nem-kommunista államokban viszont az embereknek hiányzik a személyes élményen alapuló tapasztalata ahhoz, hogy világos ítéletet alkothassanak a kommunizmusról. Ezekben az országokban egyébként a kommunizmus sohasem jelentkezik tiszta formában, hanem csak álcázva, más, szociális vagy nemzeti mozgalmakkal elvegyülve.

Lássuk kissé közelebről a problémát. Nagyjából háromféle eszköz áll rendelkezésünkre, hogy kikutassuk a lakosság véleményét politikai kérdésekben. Legbiztosabb eszköz a szabad választás, illetőleg szavazás. Másik alkalmas módszer a független társadalmi szervek végezte közvéleménykutatás. Végül bizonyos körülmények között megfelelő megállapításra juthatunk egybehangzó, « konkludens » tények alapján, azaz úgy, hogy az emberek magatartásából, cselekedeteiből, vagy nemcselekvéséből következtetünk a lakosság felfogására.

A kommunista uralom alatt álló országokban egyik módszer sem alkalmazható a nép véleményének megállapítására. Szabad választás, illetőleg szavazás nincs. Független közvéleménykutató szervek nem léteznek. De az emberek magatartásából sem vonhatunk le következtetéseket, mert kommunista államban senki sem cselekszik hátsó gondolat nélkül, senki sem beszél őszintén. A látszat egyáltalában nem fedi a valóságot. A félelem okozta kényszerű alakodás, a zsarnokuralom szükségzerű velejárója. Kommunisták kormányozta országban egyszerűen nincs gyakorlati lehetőség tudományos szempontból kifogástalan módon megismerni a lakosság véleményét. Vonatkozik ez a népi demokráciákra és a Szovjetunióra egyaránt.

Oroszországban ezen túlmenően még azt is figyelembe kell venni, hogy ott a kommunizmus nem jelentkezik tiszta formában, hanem szinte szétválaszthatatlanul összeolvad a nacionalizmussal. Ha és amennyiben a szovjet birodalom népeinek, elsősorban a nagyoroszoknak többsége támogatja a mai rendszert, ezt nem azért teszi, mert helyesli a kommunizmust, hanem mert a rendszer megnövelte az orosz birodalom területét és hatalmát. Komoly értesülések szólnak amellett, hogy az oroszok, főleg a fiatalság közömbösek a kommunizmussal mint világnézettel szemben, azt nem értik és az őket nem érdekli. Viszont majdnem minden orosz örömmel fogadja a régi orosz imperialista vágyak teljesülését és az orosz világhatalom ígérését. Kommunizmus vagy nem-kommunizmus? — ez a kérdés jelenleg nem foglalkoztatja a Szovjetunió népeit. Az oroszokat inkább az izgatja, hogy folytatódik-e az orosz hatalom kiterjesztése, vagy vissza kell vonulni a régi történelmi határok mögé. A Szovjetunió nem-orosz népeinek egy részét pedig szintén csak az érdekli, hogy sikerül-e lerázni az orosz uralmat (függetlenül attól, hogy az kommunista vagy nemkommunista formában jelentkezik). Tehát még a mainál nagyobb szabadság esetén sem kaphatnánk tiszta képet a szovjet lakosság kommunistabarát és kommunistaellenes érzelmeiről, mert a kommunista rendszernek az orosz imperializmussal kötött szoros szövetsége a világos állásfoglalást szinte lehetetlenné teszi.

A szabad országokban a kommunizmus a szociális és a nemzeti eszmét használja álcául. Szabadságellenes, zsarnoki törekvéseit leplezve a szociális igazság, a nemzeti függetlenség bajnokaként jelentkezik.

Európa szabad részének két országa van, ahol a kommunista párt jelentős számú szavazatot kap: Franciaország és Olaszország. Mindkét országban szociális szempontból erősen kifogásolható a helyzet. A jólétben élő, művelt Svájcban, Belgiumban, Svédországban és Nyugatnémetországban teljesen jelentéktelen a kommunista párt. Ugyanígy az Egyesült Államokban, vagy Kanadában. A szociális szempontból rosszabb helyzetben lévő dél- és középamerikai államokban megint erősebben érvényesül a kommunizmus.

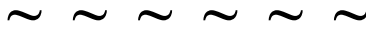
A kommunista pártra szavazók túlnyomó többsége egyáltalában nincs tisztában a kommunista párt, vagy a kommunista eszme lényegével, kizárólag azért adják voksukat a kommunistákra, mert azok a szociális helyzet jobbrafordulását ígérik. Ugyanez a helyzet az ázsiai és afrikai népeknél, akikre a szociális csalétek mellett a kommunisták nacionalista, gyarmattelenes jelszavai is hatnak.

Néhány ázsiai és afrikai országban a vezető réteg, illetőleg a kormányok is kommunistabarát politikát folytatnak, vagy legalább is nemzetközi síkon támogatják a Szovjetunió egyes politikai akcióit. Ezek a vezetők minden valószínűség szerint tisztában vannak a kommunizmus valódi céljaival és természetével és nem kívánják népüket kommunista uralom alá juttatni. Nemzeti törekvéseik elérése érdekében azonban nem riadnak vissza semmilyen szövetségtől, bármily veszéllyel járjon is az. Titokban azt remélik, hogy ők járnak majd túl a kommunisták eszén: ha segítségükkel elérték nemzeti céljaikat, túlhatnak majd a kellemetlen szövetségesen.

Nem tartozik munkám keretébe, hogy vitába szálljak a most említett felfogással. Az sem feladatom, hogy kimutassam, mennyire kétszínű játékot űz a kommunizmus, amikor nacionalista, vagy szociális mezben jelentkezik. A helyzet ismerői tudják, hogy a kommunizmus, illetőleg annak vezető hatalma, a Szovjetunió nem nemzetek felszabadítására, hanem azok

leigázására, egy új gyarmatbirodalom alapítására törekszik. Azt is tudják, hogy a kommunizmus a gyakorlatban nem a szociális helyzet javulásával, hanem annak romlásával, az életszínvonal csökkenésével jár. Azoknak a népeknek a többsége azonban, amelyek személyesen nem éltek át a szovjet uralmat, a kommunizmust aszerint ítélik meg csak, ahogyan előttük megjelenik, azaz szociális vagy nemzeti mázzal átfestetten. Innen származik sokaknál a félreértés, illetőleg félreismerés.

Magyarországon kívül eddig egy nép sem került abba a helyzetbe, hogy *szabadon és világosan* állást foglaljon a kommunizmus elfogadása vagy el-nem-fogadása kérdésében. A magyar nép viszont oly elemi erővel, egyöntetűen és félreérthetetlenül jutatta kifejezésre véleményét, hogy annak a helyi jelentőségen túlmenő általános érvényt is tulajdoníthatunk.

Katolikus Szemle

1959.

XI. évfolyam 4. szám

FEKETEKÚTY, László : A magyar forradalom tanulságai (II)

A kommunista erő mítosza

A magyar forradalom, elsöpört egy mítoszt: a kommunista erő mítoszt. 1956 októberében lelepleződött a kommunizmus alapvető belső, szervezeti gyengesége. Ez a forradalom harmadik fontos tanulsága.

A közhiedelem a múltban igen magasra tartotta a kommunisták szervező tehetségét. A kommunista szervezetek erejét túlértékelték, talán azért, mert nem elemezték ki azoknak a kétségtelen sikereknek okát, amelyeket a kommunisták Oroszországban, a népi demokráciákban és a szabad világban elértek.

Az emberek ítéletét elsősorban az a köztudomású tény befolyásolta, hogy a kommunisták Oroszországban mint törpe kisebbség szereztek meg a korlátlan hatalmat és azt az ellenséges külvilággal szemben is meg tudták tartani.

A népi demokráciák többségében, így Magyarországon és Lengyelországban a kommunisták száma és minősége még az oroszországinál is alacsonyabb volt. Ezért csak szovjet segítséggel tudtak uralomra jutni. Ennek ellenére itt is feltűnt az az ügyesség és határozottság, amellyel a kommunisták — az orosz szuronyok árnyékban bár — ellenfeleiket szétverték, a kulcsfontokat megszállták és a hatalmat átvették. A hatalom birtokában aztán a kommunisták értettek ahhoz, hogy 99%-os szavazási eredményekkel, gombnyomásra megindul és futószallagon gyártott kormánytámogató nyilatkozatokkal, hatásosan rendezett külföldi látogatások megtévesztő benyomásaival azt a látszatot keltsék, hogy a nép támogatja őket. A hozzáértő persze tudja, hogy mindez csalás és ámitás. A nyilatkozatokat, igenlő szavazatokat erőszakkal csikarják ki vagy egész egyszerűen hamisítják. A kommunista gyakorlat terén személyes tapasztalattal nem rendelkező külföldiekre azonban a látványos « eredmények » bizonyos mértékig akkor is hatnak, ha egyébként elméletileg tisztában vannak a kommunizmus lényegével. A magyar forradalom elsöprő bizonyító ereje kellett ahhoz, hogy a politikai vakok szeme kinyíljen.

A szabad világban a kommunisták elsősorban ügyes álcázó taktikájukkal tűntek ki. Egyik fortélyja ennek a taktikának — nemzeti és nemzetközi síkon egyaránt — ártalmatlan színezetű egyesületek és más szervezetek alapítása. A szervezetek célját úgy fogalmazzák meg, hogy azt nem-kommunisták is elfogadhatják. Gondot fordítanak arra, hogy az előtérben ismert nem-kommunista személyiségek álljanak.

Főképp írókat, művészeket, tudósokat, nyugalmazott politikusokat szerepeltetnek, akiknek közéleti tapasztalata de kellő naivitása és hiúsága is van az ilyen szerepléshez.

A háttérből mindent a kommunisták irányítanak és az egész szervezkedés végeredményben kommunista célokat szolgál. A kommunisták álcázó szervezeteikkel valódi erejüket messze meghaladó befolyásra tudnak adott esetekben szert tenni.

A francia és az olasz kommunista tömegpártokat egyelőre nem tekinthetjük az eredményes szervezkedés mintáinak, mert még nem volt alkalmuk helytállásukat bebizonyítani. (Az a tény, hogy a francia kommunisták nem tudták megakadályozni De Gaulle tábornok kormányra jutását, inkább gyengeségre vall). Az előző pontban rámutattam arra, hogy az olasz és a francia kommunista szavazók nagyrésze nem meggyőződéses kommunista, hanem szociális vagy más okokból adja szavazatát a kommunista pártra. Ez adott esetben hátrányos lehet az említett pártok ütőképességére. Viszont kétségtelen ügyességre vall az a tény, hogy a kommunistáknak nagyszámban sikerült szolgálatukba állítani embereket, akik valójában idegenkednek az igazi kommunista céloktól és eszközöktől.

Különösen erős oldala a kommunistáknak a földalatti szervezkedés. Általános rendőri tapasztalat a szabad világban, hogy a betiltott, « illegálisba » vonult kommunista pártot sokkal nehezebb ellenőrzés alatt tartani, mint az engedélyezett, törvényesen működő pártokat. « A föld alatt » vannak a kommunisták igazán elemükben, ott tényleg kipusztíthatatlanok.

A most mondottakkal nem az volt a célom, hogy mérleget állítsak fel a kommunisták szervezési képességeiről. Csupán azokra a tényekre akartam felhívni a figyelmet, amelyek — feltehetőleg — hozzájárultak ahhoz, hogy a közvélemény tekintélyes része a kommunista mozgalmat szervezeti szempontból — joggal vagy tévesen, ez most mellékes — igen eredményesnek tartotta. Eredményesnek olyan értelemben, hogy a kommunista szervezetek híveik számarányát messze meghaladó sikereket tudnak elérni. És eredményeseknek olyan értelemben, hogy balsors és balsiker, sőt üldözés sem tudja őket szétverni, megsemmisíteni.

Ezt a közhiedelmet oszlatta szét a magyar forradalom. Mi is történt 1956 októberében a kommunista szervezetekkel? A párt szinte pillanatok alatt szétesett. A tömegek faképnél hagyták. Nemcsak az érdekkommunisták, hanem az őszinte párttagok is kiábrándultan félreálltak, vagy átálltak. A vezetők elbújtak, vagy az oroszokhoz menekültek, de harcolni nem harcoltak. Sehol hősies kiállás, sehol komoly ellenállás. A széttűlés annyira teljes és tökéletes volt, hogy a párt a nevét is feladta, ezzel is jelezve, hogy a gyakorlatban megszűnt létezni. A szovjet beavatkozás után a kommunista pártot teljesen újjá kellett alakítani, a régi elnevezést eddig nem merték visszaállítani.

A párt rohamcsapata, az ÁVÓ szintén csődöt mondott. A toborzott legénység ujját sem emelt a rendszer védelmére. A hivatásos altiszt- és tisztikar többsége hű maradt ugyan, de szervezett harcra nem tellett erejéből. Az ÁVÓ legfeljebb kétségbeesett, szórványos csetepatékra, orvlövész-akciókra, fegyvertelen tömegek tizedelésére volt képes.

Összeomlott a kommunisták gonddal kiépített ellenőr- és spicli-hálózata is az állami, gazdasági és társadalmi élet minden vonalán. A kommunista kulcs-emberek távozása vagy eltávolítása percek műve volt, szinte önműködően ment. Hiányt, űrt sehol sem hagytak maguk után. A közigazgatás, a gazdasági élet szabotálására a kommunisták gondolni sem mertek. Minden ment tovább a maga útján, fennakadás, nehézség nélkül.

Azt nem tudhatjuk, hogy a magyar forradalom végleges győzelme esetén a kommunista mozgalomnak milyen mértékben sikerült volna magát összeszednie és működését folytatnia. Következtetéseinket tehát csakis azokra a tapasztalatokra alapíthatjuk, amelyeket a forradalom gyors, de rövid átmeneti győzelme szolgáltatott. Ezek a tapasztalatok viszont teljesen egyértelműek voltak és megmutatták: a kommunista tömegek megbízhatatlanok, a vezetők pedig a terror-apparátus, illetőleg az orosz haderő támogatása nélkül tehetetlenek. A kommunizmus szervezeti téren nemcsak hogy nem legyőzhető, de egyenesen gyenge.

Mégegyszer visszatérek arra a látszólagos ellentétre, amely a kommunisták magyarországi leszereplése és egyébként sikeresebb szereplése között fennáll. Már rámutattam, hogy a kommunizmus sokhelyütt a nemzeti felszabadulás vagy a szociális haladás bajnokaként jelentkezik és haszonélvezője annak a vonzóerőnek, amelyet ez a két eszme a tömegekre gyakorol. Ezenkívül figyelembe kell vennünk még a következőket:

Amikor a kommunizmus Oroszországban megszerezte a hatalmat, még fiatal — szinte ismeretlen — politikai mozgalom volt. A tagok között sok volt az idealista, aki az újat kereste és őszintén harcolt a romlottnak tartott régi rendszer ellen egy jobbnak hitt új világért. Sokakban benn lobogott az idealisták lelkesedése, nem hiányzott az önzetlenség, az áldozatkészség. Sikerük csak azt a régi tapasztalati igazságot erősítette meg, hogy egy fanatikus, hívő, elszánt kisebbség csodákat művelhet.

Később, más országokban már csökkent az idealista kommunisták száma, mert az orosz valóság sokakat kijózanított. De még mindig nagy vonzó- és összetartó erő maradt — és bizonyos csökkentett mértékben marad ma is — az a romantika és misztika, amelyet egy forradalmi, sokszor tilos, titkos, földalatti mozgalomhoz való tartozás jelent.

A vasfüggöny mögött ma mindez hiányzik, nincs többé idealizmus, nincs romantika. A kommunisták a *beati possidentes*, az urak, a meglévőket védők, a konzervatívok közé tartoznak. A pártot nem hit, lelkesedés, bajtársi összetartás kovácsolja rendíthetetlen egységgé, hanem az érdekek és a félelem tartja össze. Az érdekek és a félelem azonban nem bizonyultak időtálló kötelékeknek. Csak addig hatnak összetartóan, amíg az őket tápláló forrás nem apad el, amíg működik a félelemgerjesztő terrorszervezet, amíg hatalma teljében áll a kegyeket osztó érdekszövetség. A rendszer megingásának első jelére az érdekek- és kényszerpárttagok hanyatthagynak menekültek. Egy percig sem gondoltak arra, hogy korai talán a színváltozás, hiszen megfordulhat a kocka. A legtöbb párttag annyira nem hitt a kommunizmusban!

Diktatura és a népi demokráciák

A magyar forradalom megcáfolta azt a tévhitet is, hogy a modern zsarnoki kormányok megdönthetetlenek.

A tévhit alapja az a megfontolás volt, hogy manapság a zsarnokuralom olyan elsöprő hatalmi eszközökkel rendelkezik, amelyek minden szembeszegülést eleve lehetetlenné tesznek. A távíró és a rádió korában a központi kormány pillanatok alatt értesül mindenről, ami akár az ország legtávolibb zugában is történik. A modern közlekedési eszközökkel órák, sőt percek alatt a helyszínen lehetnek a rendszer katonai, vagy rendőri erői. A kormányhatalom kizárólagos birtokában lévő tömegpusztító fegyverek, harcokocsik és bombázók ellen nem képzelhető el tartós ellenállás. Különben is a rendszer besúgóhálózata, amelynek hatásos kiépítését a modern technikai eszközök szintén megkönnyítették, a legtöbb esetben már csirájában elfojt minden

összeesküvést. Mindebből arra következtetett a közvélemény, hogy a zsarnoki kormányokat manapság forradalom, nemzeti felkelés útján lehetetlen eltávolítani, minden ilyenirányú kísérlet teljesen kilátástalan.

Ez az érvelés egy lényeges szempontot hagyott figyelmen kívül: a modern technikai eszközök bevetésére is emberek szükségesek. Emberek, akik őszintén támogatják azt a rendszert, amely beveti őket. A repülőgép és harckocsi is csődöt mond megfelelő vezető és lövész nélkül, a rádió se ér semmit lojális kezelő nélkül. Az egész gépezet csak addig ellenállhatatlan, amíg testi vagy lelki kényszer engedelmségre készíti a mozgatókkal megbízott embereket. Abban a pillanatban, amikor az emberek valamilyen okból felszabadulnak a kényszer alól, a gépezet megbénul, vagy a rendszer ellen fordul. Ez történt az októberi magyar forradalomban.

1956 októberére óta világos: a jelenkori diktatúrák is megdönthetők. A legmodernebb technikai eszköz, a legkíméletlenebb elnyomó szervezet is tehetetlen az egységes nemzet erejével szemben.

A magyar forradalom azt is megmutatta azonban, hogy a kommunista diktatúrát az úgynevezett népi demokráciákban a mai történelmi helyzetben pusztán belső eszközökkel nem lehet megbuktatni. A belső felszabadulás útja jelenleg járhatatlan.

Nem mintha a kommunista zsarnokuralom erősebb volna a többi diktatúráénál. Nem mintha a népek más önkényuralmi irányzatoknál inkább támogatnák a kommunistákat. Az ellenkezője igaz. Nincs gyengébb, megvetettebb, gyűlöltebb, elszigeteltebb zsarnoki kormányzat a kommunistáénál. Ezt a magyar forradalom mindennél ékezzelőbben bizonyította. A nemzeti felkelés szinte órák alatt elsöpörte a hosszú évek fáradságával felépített kommunista rendszert.

A vörös diktatúrát mégsem lehet ma belülről megdönteni, mert a kommunista kormányok mögött ott áll a Szovjetunió katonai ereje. A rab nemzetek nemcsak a kommunista kormánnyal állnak szemben, hanem az orosz birodalommal is. A kommunizmus véd- és dacszövetségben áll a szovjet állammal. Aki a kommunista rendszert támadja, a vörös hadsereggel kerül szembe. A kommunista kormányzatú országok, mint ilyenek, részei a szovjet gyarmatbirodalomnak. A kommunista rendszer megdöntése egyértelmű a szovjet birodalomból való kiválással, a szovjet nagyhatalom gyengítésével. Ezért a Szovjetunió maga elleni támadásnak tekint minden olyan kísérletet, amely bárhol meg akarja változtatni a kommunista uralmat. Amíg a kommunista mozgalom és a Szovjetunió elválaszthatatlan szövetségben áll, a kommunista rendszert belső gyengesége ellenére sehol sem lehet, illetőleg csak a Szovjetunióval együtt lehetne megbuktatni.

Nincs olyan kis nemzet — és a rab nemzetek kismemzetek —, amely eredményesen fel tudná venni a harcot a világ egyik legnagyobb birodalmának fegyveres erejével. Még valamennyi rab nemzet együttesen is reménytelenül gyengébb a Szovjetunióénál. A szovjet orosz hatalommal csak a szabad nagyhatalmak, elsősorban az Egyesült Államok szállhatnak szembe a siker esélyével. Tehát nem « belső », hanem « külső » erők.

Ezekre a tényekre kívántam utalni, amikor megállapítottam, hogy az úgynevezett belső felszabadítás elmélete téves. A rab nemzetek a mai történelmi adottságok között « belülről » nem szabadulhatnak fel, hanem csak « kívülről », a szabad országok támogatásával, a szabad világ nyomására. Hogy ez a támogatás miben állhat, nem tartozik a jelen fejtegetések körébe. Most csak annak a ténynek a lerögzítése fontos, hogy kizárólag a szabad nemzetek közössége rendelkezik azzal az erővel, amely a Szovjetuniót — ilyen, vagy olyan módon — kényszeríteni tudja a rab nemzetek felszabadítására.

Mindez a megfontolás természetesen csak a jelenlegi történelmi helyzetben érvényes. Elképzelhető — bármennyire távolinak is tűnik ma ez az eshetőség —, hogy a történelmi fejlődés folyamán a Szovjetunió, illetőleg az orosz birodalom lazítja, sőt megszakítja a kommunizmussal fennálló szoros kapcsolatát. Ha a kommunizmus mögött nem áll többé védőleg az orosz nagyhatalom, a kommunista kormányok sorsa a népekkel való közvetlen erőmérkőzésen dől el. Ebben az esetben időszerű lehet majd a « belső » felszabadulás.

Nincs « liberális » kommunizmus

A magyar forradalom tapasztalati úton is megerősítette azt a logikai érvekkel levezethető tételt, amely szerint a kommunizmus úgynevezett liberalizálódása egyszerűen lehetetlenség.

A Sztálin halálát követő időkben úgy látszott, mintha a kommunista birodalomban lassú fejlődés indult volna meg a terror enyhülése, az emberiség szemponthoz nagyobb figyelembevétele irányában. Egyesek azt hitték, illetőleg remélték, hogy megkezdődött a kommunista rendszer belső átalakulása, « liberalizálódása », amelynek végén egy « demokratizált » « nemzeti kommunizmus » állt volna.¹ Mások kezdettől fogva kételkedtek a kommunizmus liberalizálódásának lehetőségében és azt tartották, hogy a « szabadelvű kommunizmus » logikai képtelenség.

A kommunista rendszernek ugyanis lényeges eleme, nélkülözhetetlen tartóoszlopa a kényszer, a kényszert kísérő terror és a kényszer-kiváltotta félelem. A kommunista elmélet sok tétele és méginkább a kommunista gyakorlat számos megnyilvánulása, amint az előző pontokban ismételtelen rámutattam, szögesen ellenkezik az ember természetével, az ember veleszületett

¹ A « nemzeti kommunizmus » kifejezést többféle értelemben használják. Eredetileg egy olyan kommunista rendszert jelent, amely függetlenítette magát a Szovjetuniótól. A « nemzeti », független kommunizmus ellentéte a « nemzetközi », a szovjet irányítás és befolyás alatt álló kommunizmusnak.

A nemzeti kommunizmus kifejezést máskor a « liberalizált », szabadabbá enyhült kommunizmus értelmében használják. (Ez az értelme a « nemzeti kommunizmus »-nak szövegünkben.) Ennek az azonosításnak a háttérében az az elgondolás áll, hogy a Moszkvától független kommunista rendszer szinte természetesen megenyhül, « liberalizálódik » belpolitikájában is. Tito Jugoszláviájának példája nem erősítette meg ezt a feltevést.

hajlamaival, vágyaival. Az ember a természetes érdekeivel ellenkező kommunista parancsoknak csak akkor tesz eleget, ha arra *kényszerítik*. Mihelyt a kényszer elmarad, vagy csökken az erőszak, az ember követi természetének szavát, amely a mindig teljesebb szabadság felé hajtja őt. Félúton nincs megállás, minden engedmény csak újabb szabadság-követelést vált ki. Ez a folyamat előbb-utóbb elérkezik ahhoz a ponthoz, ahol a szabadság engedélyezett, illetőleg kiharcolt mértéke már nem egyeztethető össze a kommunizmus minimális követelményeivel, amikor tehát a rendszer a legelnézőbb értelmezéssel sem tekinthető többé « kommunizmus »-nak.

A « liberalizált » kommunizmus vagy ál-liberális — azaz humbug becsapás, — vagy nem kommunizmus többé.

Tanulmányozzuk át napról-napra a magyar forradalom eseményeit, főleg a felmerült « követelések » listáját és tökéletesen megerősítve látjuk a fentebb elméleti úton levezetett telet. Az első, a « hithű » kommunisták által még elfogadható követelésektől szükségszerűen vezetett az út a többpárt-rendszerig, amely már semmiképp sem egyeztethető össze a kommunista tanokkal. A magyar forradalom példája annál meggyőzőbb, mert nem előkészített, szervezett, hanem spontán megmozdulásról volt szó. A forradalmi « követelések » fejlődése a teljesebb szabadság felé nem agyafűrt, genialis politikai vezérek kiszámított mesterkedésének volt az eredménye, hanem szükségszerűen következett be, annak folytán, hogy az emberi természet önmagától a teljes szabadság felé törekszik. Ugyanilyen szükségszerű fejlemény volt az, hogy a kommunisták a szabadságharc orosz leverése után, fokozatosan eltörölték a « liberális » engedményeket és visszaállították a régi tökéletes elnyomás rendszerét. Mert: a kommunizmus kényszer nélkül nem tartható fenn. « Liberális » kommunizmus nem valósítható meg.

A munkásság jelentősége

A magyar forradalom eseményei rámutattak a munkásosztály kiemelkedő erejére és szerepére a mai társadalomban. A munkásság előtérbe nyomulása általános világtünemény, de különösen szembeötlő és jelentős a kommunista uralom alá került országokban. Témánk szempontjából főként az a körülmény fontos, hogy a kommunista rendszerrel szembeni ellenállásban — mégpedig nem az egyéni, hanem a *csopartos* ellenállásban — a munkásságé lett a vezetős szerep. A munkásság mint csoport viszonylag a legkevésbé érzékeny a diktatura terrorjával szemben: a vörös parancsuralmi rendszernek viszont a legsebezhetőbb oldala a munkásfront.

A munkásosztály vezető szerepe vonatkozik mindenekelőtt a forradalmi ellenállásra. 1956 őszén, a forradalomnak mind a fegyveres, mind a fegyvertelen szakaszát kétségtelenül a munkásosztály dominálta. (A keletberlini és a pozneri felkelést ugyancsak a munkásosztály uralta.) A többi társadalmi osztály — függetlenül egyedeinek teljesítményeitől — mint csoport csak kisegítő, illetőleg kiegészítő szerepet játszott.

Az általános, vagy úgy is mondhatjuk, mindennapos ellenállásban szintén a munkásságnak állanak a leghatékonyabb eszközök rendelkezésre. A mindennapi életnek az ellenállását a tudományos nyelv passzív (tétlen) és aktív (cselekvő) ellenállásnak nevezi, szemben a forradalmi (támadó, agresszív) ellenállással. A munkásság leghatékonyabb passzív ellenállási eszköze a munkalassítás, illetőleg a « lógás » és a munkahelyről való (igazolt, de nem feltétlenül szükséges) elmaradás. Az aktív ellenállás leginkább a munkaeszközök és termékek rongálásában, illetőleg eltulajdonításában jut kifejezésre. Mindez végső eredményben a termelés csökkentésével jár és igen erősen sújtja a kommunista rendszert, amelynek létérdeke a termelés növekedése. A munkástársak egyéni érdekeit az ellenállás rendszerint nem veszélyezteti, ezért a munkásszolidaritást nem bontja meg. Az ellenálló természetesen jelentős egyéni kockázatot vállal, de a felfedezés és egyéni felelősségrevonás veszélye mégse túlnagy. A kollektív felelősségrevonást viszont az akadályozza, hogy a rendszer nem vonhat ki tömegesen munkásokat a termelésből anélkül, hogy tovább ne csökkenjen a számára mindennél fontosabb termelési eredmény.

Érdekes volna behatóan tanulmányozni azokat az okokat, amelyek a munkásosztályt alkalmassá tették a fentebb kifejtett kiemelkedő szerepre. Mostani munkám keretei nem engedik meg a hosszabb fejtegetést, ezért csak vázlatosan említem meg a feltehető okok egynémelyikét.

A kommunista államban a rendszerrel szembeni csoportos ellenállásnak a legnagyobb akadálya a szinte korlátlan rendőri ellenőrzés. Az emberek nem jutnak abba a helyzetbe, hogy szabadon kicseréljék nézeteiket, mégkevésbé, hogy közös terveket kovácsoljanak. Már az egyszerű baráti találkozók is kockázatosak, nemhogy a politikai természetű összejövetelek. A többenél kedvezőbb helyzetben ebből a szempontból csak két társadalmi réteget találunk: a diákokat és a munkásokat, akiknek *rendes* életkörülményeik közé tartozik a csoportos együttlét *nagyobbszámú* kartárrsal.

Az egésznapos együttlét a közös munkahelyen a legagyafűrtabb ellenőrzés mellett is sok alkalmat nyújt az őszinte eszmecsere.² Ehhez nem is kell sok beszéd, mert a magyar ember kevés szóból is sokat ért. A gondolatcsere végső fokon azzal a következménnyel járhat, hogy a csoportban bizonyos fókig hasonló gondolkodás és magatartás alakul ki. Ezt a kiegyenlítődést elősegíti, hogy az azonos munkakörülmények és hasonló gondok folytán a munkások lelki alapdispozíciója amugyis messzemenően rokon. Bár természetesen változatlanul léteznek egyéni különbségek, érzelmi árnyalat-eltérések és érdekellentétek a munkástársak között, a közös szempontok mégis dominálnak és a csoport-szolidaritás igen fejlett.

² A leggondosabb álcázás sem tudja megakadályozni, hogy a munkások ki ne ismerjék egymást, fel ne ismerjék és el ne szigeteljék a beépített spicliket.

Mindezek következményeként érthető, hogy az a nagyjában azonos beállítottságú embercsoport — egy gyár munkássága — azonosan reagál állapotokra és eseményekre és adott helyzetekben — kifejezett irányítás nélkül is — egyöntetűen cselekszik. Érvényesülnek a tömeglélektan törvényei is, nagyszámú együtt-tartózkodó ember könnyen kerül tömeghangulat hatása alá.

Az azonos életkörülmények és érdekek folytán az ipari dolgozók gondolkodás- és akarási-közössége nem korlátozódik egy üzem, vagy gyár munkásaira, hanem kiterjed az egész munkásosztályra. Földrajzi távolságok nem akadályozzák a munkásosztály egységes magatartását és esetleges közös akcióját. Az egyes üzemek (gyárak), azaz a munkásosztály rész-egységei között ezer láthatatlan szál tartja fenn az állandó összeköttetést. Az egyik üzemben történt esemény vagy kialakult hangulat meglepő gyorsasággal terjed el és érezteti hatását mindenfelé.

A magyar munkásosztály mai összetételében a nemzeti egységet is jelképezi. A múltban munkásosztály csak a parasztságból nyert utánpótlást, ma valamennyi társadalmi rétegből. Gondolkodására a munkáskörnyezet sajátos körülményein kívül valamennyi társadalmi csoport szellemi öröksége is hat. Ezáltal az osztályszempontok mellett az egyetemes nemzeti szempontok igen előtérbe kerültek a munkásság gondolkodásában, ami szintén elősegítette a munkásság vezető szerep-vállalását.

A kommunista rendszer tiltja és bünteti a munkásság szokásos küzdő eszközeinek (sztrájk stb.) igénybevételét. Ezért a munkásságnak nincs alkalmja erejét igazában kipróbálni és nyilvánosan demonstrálni. Mégis tudatában van erejének és ez a tudat a szociológiai egység mellett egyik legfőbb magyarázata a munkásosztály vezető szerepének.

A munkás mindennapos élményeihez tartozik, hogy a tömeghez-tartozás és a tömeges fellépés még az egyébként korlátlan hatalmú ellenlábasával szemben is (akár a kapitalista tulajdonossal, akár a kommunista állam képviselőjével szemben) védelmet, illetőleg súlyt biztosít neki. És ha tapasztalata ezt tudatosan csak a kisebb létszámú gyári közösség keretén belül érzékelteti is vele, valahogy mégis érzi azt is, hogy a munkásosztály egészének még sokkal nagyobb a tömeg-erőből fakadó hatalma.

Az egyén magatartását éppúgy, mint a csoportét nemcsak pozitív, cselekvésre ösztönző, hanem negatív, a cselekvéstől visszatartó tényezők is befolyásolják. Az uralkodó rendszerrel szembeni ellenállás és méginkább a forradalmi ellenállás esetében a legdöntőbb visszatartó tényező a vagyon féltése, a jómód, a jólét-okozta kényelem. A magyar munkásosztálynál — a forradalom tanulsága szerint — ez a visszatartó erő egyáltalában nem, vagy csak kismértékben szerepelt; nem kell eldöntenünk, hogy miért nem, azért-e, mert a magyar ember nem ragaszkodik túlzott mértékben az anyagi javakhoz, vagy azért, mert a magyar munkásosztálynak 1956-ban nem volt anyagi veszténivalója.

Magyar tanulságok

Az 1-7. pontokban kifejtett tanulságok egyetemes jellegűek, azaz nemcsak Magyarországra állanak, hanem — mutatis mutandis, a szükséges módosításokkal — mindenütt érvényesek. A következőkben az októberi forradalomnak még néhány olyan tanulságát szeretném röviden felemlíteni, amelyek — legalább is egyelőre — csak magyarországi hatállyal állapíthatók meg.

1. Egy ilyen tanulság: nincs visszatérés a múlthoz, a kommunista rendszer előtti politikai, társadalmi és gazdasági rendszerhez.

Arra most nem térek ki, hogy gyakorlatilag megvalósítható volna-e egyáltalában a pre-kommunista rend visszaállítása. A forradalom kétségkívül megmutatta, hogy a magyar nép túlnyomó többsége nem kívánja vissza a két háború közötti viszonyokat, még akkor sem, ha azok visszaállítása egyébként lehetséges lenne. A forradalom alatt napvilágot látott tömördek program-tervezet, politikai követeléseket tartalmazó kiáltvány, felhívás, újságcikk teljesen egyértelmű ebben a tekintetben. Ugyanazt erősítik meg a menekültek körében folytatott anketók. Ezek tanúsága szerint csak egy számban elenyésző, közvetlenül érdekelt réteg, a régi gazdasági és társadalmi vezető-osztályok maradványa szeretné feltámasztani a múltat. De már ennek az osztálynak a fiatalabb nemzedéke sem osztja — kevés kivétellel — szülei nézetét. A nemzet többi társadalmi rétege pedig egyöntetűen ellenzi a régi állapotok visszatérését.

Arra a további kérdésre azonban, hogy hogyan képzeli a magyarság jövő állami és társadalmi berendezkedését, nem lehet hasonló, világos választ adni. Átfogó, kidolgozott tervek nem kerültek elő a forradalom napjaiban. Ez érthető, hiszen spontán forradalomról volt szó, amelyet nem előzött meg tudatos politikai előkészítés. Annál több volt azonban a forradalom során hirtelen készített, csak vázaltszerűen és többnyire rendszertelenül megfogalmazott programtervezet. Ezekről azután nem is lehetett várni, hogy tudományosan szabatos, politikailag átgondolt javaslatokat fognak tartalmazni a magyar élet jövő arcultáról. Arra azonban nagyon alkalmasak, hogy megmutassák, miféle gondolatok és vágyak foglalkoztatták a nemzetet.

A tervezetek között természetesen van eltérés, sőt ellentmondás. És újra hangsúlyozom: nem tartalmaznak szabatos, átfogó megoldási javaslatokat. Mégis nagyjából kihámozható belőlük, hogy a nemzet többsége hogyan szeretné jövő sorsát alakítani.

Külpolitikai téren a nemzetközileg szavatolt semlegesség az eszmény, és Ausztria, meg Svájc a példakép.
A kormányforma lényegében a szabadságjogokkal biztosított parlamentáris demokrácián épül fel.

A legnehezebb pontosan megállapítani a nemzet-kivánta társadalmi és gazdasági rendet. Az biztos, hogy sem a korlátlan magánkapitalizmust, sem az államkapitalizmust nem kívánják. A kettő között keresnek közvetítő, úgyis mondhatjuk, harmadik-utas megoldást.

A mezőgazdaságban az életképes kis- és középbirtokrendszert részesítik előnyben és hasznosnak látják a szó legszigorúbb értelmében vett önkéntes szövetkezést a beszerzés, termelés és értékesítés terén.

Az ipari tulajdon problémájának megoldására a forradalmi programok a « társadalmisítást »³ ajánlják. A kérdés igen bonyolult és érthető, hogy a részletekbe menő jogi rendezésre nem terjedtek ki a javaslatok. Az elgondolások kihámozható lényege, hogy a termelőeszközök (gépek, maguk a vállalatok) az azokkal dolgozó munkások közös (magán) tulajdonába kerüljenek. A cél: humanizálni, emberiesíteni a munka fogalmát, az emberi méltóság követelményeinek megfelelően átalakítani a munkásnak a munkaeszközökhöz, a gépekhez való viszonyát és megtalálni az ehhez az átalakuláshoz szükséges tulajdonjogi formát.

Félreérthetetlenül kiviláglott a forradalmi programokból, hogy a magyar nép olyan társadalmi rendet óhajt, amely a szabadságot összeköti a szociális igazsággal. Az erre legalkalmasabb jogszabályok és gazdasági eszközök kidolgozását azonban a jövőre hagyta.

2. Az októberi forradalom megmutatta, hogy a magyar nemzet tud egységes lenni.

A széthúzás közmondásos magyar átok. Történelmünk folyamán sok bajt okozott, siettetett, vagy súlyosbított. Tapasztaltuk hatását a jelenkorban is, otthon, emigrációban egyaránt. Csaknem azt kellett hinni, hogy nincs ellene orvosság, már azért sem, mert a széthúzás nemzeti karakterünkben rejlik, a magyarok túlzott individualizmusában (ami persze egyúttal sokoldalú tehetségünk alapja is).

Mégis van ellenszere a széthúzásnak: a történelem kivételes próbatétele. Rendkívüli történelmi pillanatokban, mint amilyen 1956 októbere volt, a nemzet le tudja küzdeni a széthúzó erőket és össze tud fogni. Csak egy tökéletes egységbe, — akarás- és cselekvésegységbe — forrott nemzet teheti meg, hogy központi irányítás nélkül ilyen fegyelméletten, okosan és erőteljesen lépjen fel, mint a magyarok 1956 őszén.

Az egység természetesen csak a kivételes történelmi pillanatra korlátozódott, nem élte túl a szabadságharc bukását és — minden valószínűség szerint — nem élte volna túl a szabadságharc győzelmét sem. Mégis például szolgálhat a jövőre, hasonló rendkívüli időkre.

3. A magyar parasztság és munkásság elérte a társadalmi egyenjogúsítást és ezáltal a történelem folyamán elsősorban a magyar *nemzet* azonos a magyar állampolgárok összességével.⁴ Nem jogi, vagy politikai, hanem *társadalmi* egyenjogúsításról beszélek. Ezen azt értem, hogy immár a nemzet minden rétege — saját tagjainak és a többi társadalmi osztály tagjainak megítélése szerint egyaránt — egyenrangú hordozója a magyar állami eszmének és egyformán tudatos vállalója a magyarság történelmi küldetésének.

Az az öntudatos mód, ahogyan a parasztság és főképp a munkásság a forradalom alatt a magyar nemzet érdekeit szolgálta és képviselte, végleg megpecsételte az ilyenirányú, már hosszabb idő óta folyamatban lévő fejlődést.

Mostani értekezésemben, amelynek egyébként végére jutottam, nem vállalhatom ennek a fejlődésnek tüzetesebb leírását, sem okainak kimerítő felderítését. Csak arra kívánok röviden rámutatni, hogy a munkásság felemelkedésének egyik legelső oka nyilvánvalóan az a fontos szerep, amelyet az ipari termelés a mai gazdasági rendszerben betölt, a parasztságé pedig az a belső szerkezeti változás, amely a paraszti osztályon belül az utolsó évtizedekben végbement. Hozzájárult a társadalmi felemelkedéshez az a tény is, hogy a magyar nép tömegeinek politikai műveltsége a múlthoz viszonyítva jelentősen emelkedett. Szerepe volt ebben akarata ellenére a kommunista rendszernek is. A népi demokrácia agyonpolitizálja az életet. Az embereket lépten-nyomon politikai állásfoglalásra kényszeríti. A kényszerpolitizálás nem nyerte meg az embereket a kommunista eszméknek. A politikával való fokozottabb foglalkozás azonban emelte a közműveltséget és a közügyek iránti érdeklődést.

Végül figyelembe kell vennünk azt a körülményt is, hogy a munkásság és a parasztság felemelkedésével egyidejűleg a régi társadalmi vezető osztályok lehanyaglottak és ez is elősegítette —negatív tényezőként— a kiegyenlítődést.

Mindezek következtében a parasztság és a munkásság levetette alacsonyabbrendűségi érzetét és belépett a magyar nemzet történelmét tudatosan alakító tényezők közé.

³ A « társadalmisítás » nem a legszerencsésebb kifejezés, mert nem szabatos, nem érzékelteti kellőképp a magántulajdon-jelleget. Helyesebb a « társastulajdon » megnevezés. Külföldön a « Miteigentum » vagy a « copropriété » kifejezés ismeretes.

⁴ A magyar *nép* a nemzet fogalmával szemben magában egyesít határookra való tekintet nélkül mindenkit, aki magyarnak vallja magát.

Katolikus Szemle

1966.

XVIII. évfolyam 3. szám

FEKETEKÚTY, László : A forradalom történelmi következményei

1957 folyamán cikksorozatot írtam,¹ amelyben igyekeztem kielemezni a forradalom várható következményeit. A történelmi analogia eszközén kívül természetesen más támpontra nem építhettem és tisztában voltam azzal, hogy megállapításaim túlnyomóan a jóslás és a találgatások birodalmába tartoznak. Úgy érzem, a forradalom kitörésének tizedik évfordulója alkalmából nem lesz érdektelen és haszontalan megvizsgálni, hogy az idő mennyire cáfolta meg illetőleg hagyta helyben írásomat. Nem jóstehetségemet kívánom ezzel bizonyítani, hanem pusztán azt ellenőrizni, hogy az események igazolták-e egy a történelemben némileg jártas magyar ember következtetéseit. Bár a jövő még mindig tartogathat meglepetéseket, ma mégis jóval több tényre és adatra támaszkodhatok, mint kilenc évvel ezelőtt.

1957-ben írt cikkeimben a forradalom várható következményeit két csoportban tárgyaltam, külön vettem egyrészt a Magyarországra kedvező, másrészt a hazánkra kedvezőtlen, hátrányos következményeket. Ezt a beosztást most is megtartom, helyhiány miatt azonban nem térhetek ki 1957-es cikkeim valamennyi témájára, hanem meg kell elégednem a legfontosabb következmények megtárgyalásával. Módszerem az lesz, hogy először idézem az 1957-ben írtakat és utána megvizsgálom a mai helyzetet.

Kezdem a hátrányos következményekkel.

I.

1. A nemzet vérvesztése

« A magyar nép ismét jelentékeny vérvesztéséget szenvedett. Ugyanakkor a szomszédos népeket nem érte veszteség. Ezzel a magyarság helyzete a népek biológiai küzdelmében tovább romlott ».

Ez a megállapítás ma is érvényes, sőt, mint látni fogjuk, tíz év után a helyzet még rosszabb, mint várni lehetett.

A forradalom közvetlen embervesztésének kiszámításánál a következő kategóriákat kell számba venni:

- a harci cselekmények során elesettek;
- a forradalom leverése után kivégzettek;
- a vissza nem tért elhurcoltak;
- a vizsgálati fogság és a szabadságvesztés-büntetés kitöltése során (az elszenvedett kínzásoktól) megrokkantak és idő előtt meghaltak;
- a haza nem tért menekültek.

Ehhez járul még a szabadságharc közvetett embervesztése (amelyet kilenc év előtt nem lehetett előrelátni), az elvetélt magzatok számának ugrásszerű emelkedése.

Részletekbe menő pontos adatok a forradalmi véradóról ma sem állnak rendelkezésünkre. A rendszernek nem állott érdekében a kérdés nyílt tisztázása és a közzétett statisztikai kiadványokban nem szerepelnek közvetlen utalások a forradalmi veszteségekre. A kormánynyilatkozatok inkább bagatelizálni igyekeztek ezeket a veszteségeket. Lehet, sőt valószínű, hogy a rendszer titkos irattárában megvannak a pontos adatok, de ezek nyilvánosságra kerülésére még sokáig várhatunk.² Különböző magánforrásokból származó adatok legjobb szándékuk ellenére sem tekinthetők megbízhatóknak, mert magánszemélyek nem lehettek abban a helyzetben, hogy átfogó képet szerezzenek az eseményekről. Rendszerint személyes élményeikből, tapasztalataikból vontak le általánosító következtetéseket. Becsléseik érthető lélektani okokból valószínűleg eltúlozzák a valóságot.

Pontos számokkal tehát ma sem szolgálhatunk, de megkísérelhetjük a hivatalos népszámlálási és népmozgalmi adatok megfelelő kiértékelését.

1955 végén Magyarország lakossága a Központi Statisztikai Hivatal *Magyarország Népesedése 1960* című kiadványa szerint kerekén 9,897,000 volt. 1956 folyamán a természetes szaporodás, tehát a születések és a halálozások különbsége 88,574 főt tett ki. Ezzel Magyarország lakosságának 1956 végén 9,985,574 főre kellett volna emelkednie. A hivatalos statisztika ezzel szemben 1956 végén csak 9,845,000 lakost mutatott ki, tehát 140,574-el kevesebbet. Ugyanilyen számítás alapján 1957 végén

¹ Katolikus Szemle, IX. évf. 51-56 és 105-110 old. (lásd a rovat első két írását — Mikes International Szerk.)

² A Németországi Magyar Egyetemisták és Főiskolai Hallgatók Szövetségének Tájékoztatója, az 1966 évi 5-6. számban tudni véli, hogy a Központi Statisztikai Hivatal már 1957 január 15-én elkészített egy jelentést a forradalomról. Ez a jelentés mintegy 25-30 ezerre becsüli azoknak a számát, akik a forradalom harci cselekményei során veszítették el életüket. Ebből 18-20 ezer Budapestre esik.

42,557 főnyi hiány mutatkozott. A két év (1956 és 1957) hiánya tehát kerekén 183,000.³ 1958-tól helyreáll az egyensúly, az előző évi lakosság és a természetes szaporodás összege nagyjából megfelel a következő év végén kimutatott lakosság számának.

A *Népszabadság* 1966 július 17-i számában « Miért jönnek » címmel közölt cikk adatai szerint a forradalom idején és következményeként, tehát 1956 és 1957 folyamán mintegy 200,000 ember hagyta el az országot. Ez a szám megfelel a közkeletű becsléseknek és bár nem biztos adat, de nem is vitatott, így elfogadhatjuk számításaink alapjául. A *Népszabadság* hivatkozott cikke szerint a 200,000 menekültből időközben 60,000 visszatért. A legtöbb hazatérő nyilván még 1957-re esik. Innen adódik, hogy 1956 és 1957 kiszámított emberhiánya nem 200,000, azaz nem azonos a menekülteknek a rendszer által is elismert számával, hanem annál kevesebb: 183,000. A két szám különbsége 17,000. Eszerint a 200,000 menekültből 1957 végéig 17,000 tért vissza. Mennyi tért vissza a statisztika szerint a következő években? 1958 jan. 1-én Magyarország lakossága az 1964 évi Statisztikai Évkönyv szerint 9,850,000 volt. A természetes szaporodás 1958 jan.1-től 1964 dec. 31-ig 282,322 főt tett ki. Eszerint 1965 jan. 1-én Magyarország lakosságának 10,132,322-re kellett volna emelkednie. Ezzel szemben a statisztika 1965 jan. 1-én 10,135,490-t mutatott ki, ami 3,168-al több. 1958-1964 között tehát valamivel több, mint 3000 ember tért vissza, illetőleg ennyi volt a visszatért és az újabb menekültek különbözete. Az 1965 év folyamán minden valószínűség szerint több volt az új menekült, mint a visszatérő, tehát a fenti adat nem változott lényegesen.

Ha tehát most az 1956-57 évek emberhiányából, 183,000-ből levonjuk az 1958-64 évek többletét, kerekén 3000-t, marad 180,000 tiszta veszteség. Ezek után levonhatunk néhány következtetést:

A statisztika nem igazolja a budapesti rendszer állítását, miszerint a 200,000 menekültből 60,000 időközben visszatért volna. A hivatalos statisztikai adatok alapján legfeljebb 20,000 (200,000-180,000) ember térhetett vissza.

Ha viszont mégis elfogadjuk a rendszer állítását a 60,000 menekült visszatéréséről (holott a statisztika csak 20,000-t mutat ki), akkor nem tételezhetünk fel mást, mint azt, hogy a hiányzó 40,000 emberben megtaláltuk a Szovjetunióba hurcolt és onnan vissza nem tért szabadságharcosok számát. Annyi mindenestre biztos adat, hogy a hazanemtért menekültek és a visszamenért elhurcoltak együttes száma 180,000. (Hogy ezen a számon belül mennyi esik az egyik és mennyi a másik kategóriára, az bizonytalan).

Tíz év után már világosan látható, hogy a menekültek többsége feltűnő gyorsan beleilleszkedett, sőt sok esetben be is olvadt új környezetébe. Fokozottan áll ez a családos menekültek gyermekeire. Bárhogy is alakuljon a jövőben a hazatérés lehetősége, úgy látszik, hogy a menekültek 80-90 %-a külföldön marad és elvész a magyarság számára. (Ezen talán csak az a kevésbé valószínű eset változtatna, ha a hazatérés olyan romantikus körülmények között történne, amely megindítaná a magyarok lobbánékony érzelmeit és képzetét).

Az elesettek és kivégzettek számát még sokkal nehezebb meghatározni. Ezek az adatok bennfoglaltatnak az általános halálozási statisztikában. A halálozások száma 1956-ban és 1957-ben jóval magasabb volt, mint 1955-ben és 1958-ban.

1955: 97,848; 1956: 104,236; 1957: 103,645; 1958: 97,866.

Különösen nagy az ugrás 1955-ről 1956-ra a 15-19, 20-24, és 25-29, valamivel kevesebb a 30-34 évesek csoportjában. Valószínűleg ezekben az adatokban rejlik az elesettek és kivégzettek száma. A statisztikai adatok összehasonlítása azonban nem konkluzív, mert 1955 előtt és 1957 után is jelentősebb ingadozásokat találunk évről-évre,

A súlyosan sebesültek és a fogságban megrokkantak számát a közzétett statisztikai adatokból megközelítően sem következtethetjük ki.

Összegezve eddigi vizsgálatunk eredményeit a forradalom közvetlen embervesztését mintegy 200,000 főre tehetjük, ez Magyarország lakosságának 2 %-a. Súlyosbítja a veszteséget, hogy az áldozatok, illetőleg a menekültek túlnyomó többsége fiatal, a nemzetnek élettani szempontból legértékesebb eleme.

A forradalom közvetlen vérvesztése mellett figyelembe kell venni azt a közvetett veszteséget is, amelyet a születések csökkenése okoz.

A magyarság népszaporodási hanyatlása zuhanásszerűen folytatódott a forradalom leverése utáni években. Az ezer lakosra eső élveszületések száma így alakult:

1956	19.5	1959	15.2
1957	17.—	1960	14.7
1958	16 —	1961	14 —

Az élveszületések és a halálozások egyensúlyából alakuló természetes szaporodás számadatai a következők (1000 lélekre):

1956	9—	1959	4.7
1957	6.5	1960	4.5
1958	6.1	1961	4.4

³ A Központi Statisztikai Hivatal 1964 évi évkönyve némileg eltérő adatokat közöl. Ezek alapján az 1956 és 1957 évi hiány 185,000 fő.

A művi vetélések száma viszont ugrásszerűen emelkedett:

1956	82,500	1959	152,400
1957	123,300	1960	162,200
1958	145,600	1961	170,000

Tudományosan nem bizonyítható, hogy a népszaporodás kedvezőtlen alakulása okozati összefüggésben áll a forradalom bukásával. Figyelembe kell venni azt is, hogy a népszaporodás — kisebb mértékben és ingadozásokkal — 1956 előtt is csökkenő irányzatot mutatott. Tény viszont, hogy a népszaporodás hanyatlása az 1956-t követő öt esztendőben állandó, 1956 és 1957 között pedig ugrásszerű és minden előzőnél nagyobb volt. Ebből tévedés veszélye nélkül következtethetünk arra, hogy a kedvezőtlen fejlődést a forradalom bukása legalább is lélektanilag elősegítette.

2. Az ellenállás vezetői

« A forradalom előcsalogatta rejtekükből a rendszer ellenfeleit, azok közül a legmerészebbeket, a tevékenyeket, a kezdeményezőket. Az újjászervezet ÁVO szinte minden fáradtság nélkül kézhez kapta a legteljesebb névlistát és céltudatos rendszerességgel tüntetheti el a nemzeti ellenállás számbajövő vezetőit... A vezetőhiány adott esetben komolyan megnehezítheti, illetőleg hátrányosan befolyásolhatja a kibontakozást ».

A forradalom utáni megtorlás valóban megtizedelte a nemzet politikai vezetőrétegét. Megtizedelte, de nem irtotta teljesen ki. Egyesek otthon vészelték át a megtorlás éveit, mások külföldre tudtak menekülni. Tíz év alatt pedig újabb nemzedék lépett férfi sorba. Minden jel arra mutat, hogy a forradalom után felnőtt generáció épp olyan kommunista- és szovjetellenes, mint az azelőtti. A vezetők kiválasztására tehát szinte kimeríthetetlen tartalék áll rendelkezésre. Bármilyen formában is történjék az esetleges kibontakozás, a nemzet meg fogja találni a mindenkori helyzetnek megfelelő alkalmas vezetőket. A kommunisták elit-irtó politikája nem valószínű, hogy célt érjen.

3. A kommunizmus liberalizálódása

« A forradalom elvágta a Sztálin halálát követően elindult és 1956 nyarán rohamosan meggyorsult liberalizálódási folyamatot és ürügyül szolgált már megtett engedmények visszavonására ».

Azóta újabb liberalizálódásnak⁴ vagyunk tanúi. A lakosság mindennapi élete Magyarországon és — különböző mértékben — a többi vasfüggöny mögötti országban ma kedvezőbb körülmények között folyik, mint 1956 előtt. Nagyobb a terület, amelybe a párt és az állam nem avatkozik be, amelyben hagyja, hogy az emberek életüket saját kedvük szerint alakítsák. Nőtt annak is a lehetősége, hogy ki-ki egyéni leleményessége szerint javítson anyagi helyzetén. Több százezer magyar külföldi útja és több százezer külföldi turista magyarországi látogatása elvett valamit a régi teljes elzárkózás okozta börtön-légtörből. Az új jelszó: « aki nincs ellenünk, az velünk van », csökkentette a társadalmi feszültséget és az egyéni tragédiákat. Eltűrik, hogy az ember hallgasson, nem kell okvetlenül — meggyőződése ellenére — együtt csaholnia a párttal. A félelem kevésbé uralkodik az életben, a csengőfrász ma már inkább rossz emlék. Ezek az engedmények — nevezzük így — elviselhetőbbé tették az emberek mindennapi életét, ugyanakkor enyhítették a feszültséget a lakosság és a kormány között. Az ország kommunista vezetői az engedmények fejében a nyereség rovatban is könyvelhetnek el tételeket. Az országban csökkent nemcsak az aktív, de a passzív ellenállás is. Az emberek fő gondja saját viszonylagos jólétük megalapozása, gyarapítása lett, ennek fejében sokan megkötötték a maguk kis különbékéjét a rendszerrel. Az egyéni érdekek fokozottabb figyelembevételére a gazdasági életben, ezen a területen is lehetővé tette az együttműködést a lakosság és a rendszer között. A kommunistáknak tehát bőven megvolt a haszna a liberálisabb politikából.

Bármilyen is volt igazában a mostani « engedményes » politika oka és célja, a nemzet szemében az engedmények a szabadságharc eredményei közé tartoznak. És valóban, szinte bizonyossággal állíthatjuk, hogy az engedmények indítékai között mindenképp szerepel a szabadságharc is, a kommunista rendszer annyit tanult az eseményekből, hogy a húrt nem lehet pattanásig feszíteni, hogy szelepeket kell nyitni, amelyeken kiömölhet a felgyülemlett keserűség.

A mostani engedmények, mint már mondtam, elviselhetőbbé teszik az életet a kommunista rendszerben, de magát a rendszert nem változtatják meg, nem is akarják megváltoztatni. Az engedmények humánus természetűek, de nem politikaiak, a rendszer lényegét nem érintik. Semmi biztosíték nincs továbbá az engedmények tartós voltára, azok bármikor visszavonhatók. A vasfüggöny mögött élő népek hangulatának állandó hullámzása a derültség és borúsulás között is azt bizonyítja, hogy maguk az érdekelt népek nem tekintik az engedményeket véglegesnek, biztosítottak.

A mai vasfüggöny mögötti rendszerekről nem lehet tehát azt állítani, hogy a kommunizmusnak egy új, a régítől minőségileg eltérő válfaját honosították meg. Jelenleg mindenütt egy és ugyanaz a kommunista rendszer uralkodik, csupán az oroszoktól való függés és a zsarnokuralom mértéke különbözik.

⁴ A « liberalizálódás » szó éppúgy mint a « humanizálódás » nem fedi teljesen a kifejezni kívánt folyamatot. Maguk az érintett rendszerek tiltakoznak a szóhasználat ellen, mert szerintük nem fejezi ki hűen intézkedéseik lényegét és célját. Mivel azonban a vonatkozó irodalom és a mindennapi szóhasználat is a « liberalizálódás » kifejezést fogadta el, én is ezt használom.

De lehetséges-e egyáltalában egy újfajta, « liberális » kommunista rendszer kialakulása, tartós jelleggel? Lehetséges-e a nemzet szemszögéből és lehetséges-e a kommunisták szempontjából?

A forradalom azt világosan eldöntötte, hogy a nemzet nem fogadja el a kommunizmusnak semmilyen, tehát « liberális » válfaját sem, és mindenképp egy nem-kommunista állami és társadalmi rend felé tör. A nemzet forradalmi politikai követeléseiben egy kezdeti « liberális-kommunista » rendszertől napok alatt egy polgári demokrata rendszerig jutott el és nem volt hajlandó megállni a « liberális kommunista » álláspontonál.

Az azonban a forradalom kitörése következtében tisztázatlan maradt, hogy a kommunisták — amennyiben a helyzet urai maradnak — akarják-e és képesek-e arra, hogy egy « liberális » kommunista rendszert valósítsanak meg? A vélemények meglehetősen eltérnek ebben a tekintetben.

Egyesek szerint a liberalizálódás csupán átmeneti, taktikai szakasz. A hajlékony, liberális és a merevebb, konzervatív korszakok váltakozása a kommunista mozgalom szokásos taktikai fegyvere. Az 1953-56 közötti liberális korszak — e kételkedő felfogás szerint — a magyar forradalom közbejötté nélkül is véget ért volna, mihelyt a kommunista vezetők annak befejezését célszerűnek tartották volna.

A másik álláspont képviselői ezzel szemben arra mutatnak rá, hogy ezúttal objektív történelmi erők kényszerítették a kommunistákat liberálisabb politikára. Ugyanezek az erők megakadályozták a visszatérést az úgynevezett sztálinista módszerekhez és egyre tovább hajtják a kommunista rendszereket a liberalizálódás terén.

Mint már előbb hangsúlyoztam, ezt a vitát a mai helyzet alapján nem lehet eldönteni. Lehet, hogy 1956-ban vagy 1957-ben, ha a forradalom nem jön közbe, tisztázódhatott volna a kérdés. Lehet, de ez sem biztos. Mindenesetre a forradalom hátrányos következményei közé kell sorolnunk azt, hogy megghiúsította ennek a fontos kérdésnek a tisztázását. Annak a tisztázását, hogy lehetséges-e egy liberális kommunista rendszer kialakulása tartós jelleggel, úgyhogy mind a nemzet mind a kommunisták hátsó szándék nélkül elfogadják. A kérdés tisztázatlansága gyengíti a szabad világ erkölcsi ellenálló erejét a kommunizmussal szemben, mert lehetőséget nyújt olyan nézetek hangoztatására (anélkül, hogy erre komoly bizonyítékok lennének), miszerint a kommunizmus « megjavulhat » és hogy ennek elősegítése érdekében nem szabad vele keményen bánni.

4. A magyarság és a nyugati népek viszonya

« A szabadságharc nyomán és következtében rosszabodott — legalább is érzelmileg — magyarság és a nyugati szabad népek viszonya. Ez vonatkozik — a történelem folyamán első ízben — a magyarok és az amerikaiak viszonyára is ».

A magyar nép úgy érezte, hogy a Nyugat — mint a történelem folyamán annyiszor — most is cserbenhagyta. Cserbenhagyta annak ellenére, hogy a forradalom győzelme a Nyugatnak is előnyére vált volna. Azt nem vizsgálom most, hogy a csalódottság érzése jogos volt-e, vagy alaptalan; hogy a Nyugat segíthetett volna, vagy tényleg nem tehetett semmit; hogy ígért-e bárki segítséget, vagy sem. Ezek életbe vágó tények ugyan, de a most tárgyalt probléma szempontjából nem döntőek. A döntő az, hogy a magyar nép — okkal, ok nélkül — várta a segítséget és azt nem kapta meg. Ebből adódott a csalódás, a neheztelés, sőt a harag a Nyugattal szemben.

Mint már említettem, nem első ízben keletkezett ilyen lelki feszültség a magyarság és a külvilág között. Míg azonban a múltban a magyarok főképp az angolokra és a franciákra nehezteltek és az amerikaiak — Wilson és Roosevelttel szemben — valahogy mindig kimaradtak ebből az érzelmi konfliktusból, ezúttal a magyar nép elsősorban az Északamerikai Egyesült Államoknak tett szemrehányást a szabadságharc bukásáért. Angliát és Franciaországot a szabadságharcnak annyit értett szuezi kaland ellenére kevésbé kárhóztatta. A magyarság ítéletét elsősorban saját várakozásaihoz mérte, másrészt a szabad nemzetek tényleges hatalmi súlyához. Amerikát azért marasztalta el, mert tőle várt a legtöbbet és mert Amerika a szabad világ vezető hatalma. Az amerikai kormány részéről 1956 táján (legfőképp az 1956 évi elnökválasztási kampány során) hirdetett felszabadulási (*Liberation*) politikát a magyarság félreértette, megsegítési ígéretet olvasott ki belőle, holott az — mint tudjuk — csak elvi óhajt és legfeljebb erkölcsi támogatást fejezett ki.

A Nyugat érzelmi magatartása a magyarsággal szemben a forradalom után meglehetősen bonyolult alakult. Az alapérzés kétségkívül a rokonszenv, az elismerés, sőt a csodálat volt a hősi magyar nép bátorsága és erkölcsi tisztasága iránt. Ehhez azonban sokak részéről ugyanolyan félreérthetetlenül bosszúság vegyült azért, hogy a magyar nép megzavarta a nyugalmat, durván felébresztette a világot a koegzisztenciális vágyálmokból. A Nyugaton — számukhoz képest aránytalanul — hangadó baloldali értelmiségi körök pedig azért haragudtak a magyarokra, mert nem fogadták el tanácsukat és kívánságukat, és nem álltak meg a félúton, teljes szabadság helyett nem elégedtek meg valamilyenfajta cukrozott « nemzeti kommunizmus »-sal. A legnagyobb feszültséget a magyarság és a Nyugat között azonban a nyugati embernek az a bonyolult lelkiállapota okozta, amelyet leegyszerűsítve lelkiismeretfurdalásnak nevezhetünk. Ismert lélektani tanulság, hogy az ember nem szereti azt a társát, akinek, úgy érzi, adósa vagy lekötelezettje, és akinek nem tudja vagy nem akarja adósságát letörleszteni. Ilyenféleképpen érzett a Nyugat a magyarsággal szemben. Azt hangoztatták az irányadók, hogy nem lehetett többet tenni a magyarokért a harmadik világháború felidézésének veszélye nélkül, de ha őszintén szívükbe néztek, azt is láthatták, hogy annyit sem tettek, amennyit veszélytelenül tenni lehetett volna, hogy nem is akartak semmit sem tenni, mert nem akarták megzavarni a szabad világ konjunktúra szépítő nyugalalmát. Mindamellettséggel belsőleg nyugtalanította őket valami, hogy nem tettek semmit. Mindezek

eredményeként egy zavaros érzés támadt a nyugati emberben a magyarokkal szemben: elismerés is, bosszankodás is, feszélyezettség is.

Az idő persze tompította mindkét oldalon az érzelmeket. Nyugaton enyhült a bosszúság, de vele együtt fakult az elismerés is. Magyarországon a kétségbeesésben fel-felcsillant újra a remény, mert az ember, és különösen a magyar ember, nem élhet remény nélkül.

És mivel a remény egyik legfőbb tárgyi alapja mégiscsak a Nyugat, elsősorban Amerika ereje, ilyen vagy amolyan segítése, a haragnak is szükségképpen enyhülnie kellett. Ez a lehangolási folyamat persze nem töretlen, újabb események, újabb csalódások hatására visszaesések következnek be, de végeredményben a magyarság és a Nyugat érzelmi viszonya ismét « normalizálódni » fog. Bár egy kis tüske menthetetlenül ottmarad a magyarság szívében. Mint ahogy ottmaradt Világos, Nagymajtény, Mohács és Mohi után is.

II.

Ezek után a magyarság szempontjából elsősorban negatív hatású, káros következmények után, lássuk az októberi forradalomnak népünk számára kedvező, értékes következményeit.

1. A magyar nép elutasítja a kommunizmust

« A forradalom révén minden kétséget kizáróan napvilágra került, hogy mit érez és mit akar a magyar nép. Szabadságot és függetlenséget akar és nem kér a kommunizmusból, annak semmiféle válfajából ».

Ez a magyarok többsége előtt mindig teljesen világos volt. A külföld előtt azonban nem volt világos. Közvetlen tapasztalat hiányában nem ismerték fel és félreértették a kommunista taktikát, a látszatot sokszor valóságnak vették és a saját gondolkodásmódjukkal és fogalmaikkal közelítették meg a kommunista világ eseményeit. Abból a tényből például, hogy Magyarország hosszabb idő óta kommunista uralom alatt állt, a külföldi könnyen azt a következtetést vonta le, hogy a lakosság magáévá tette a kommunizmust, vagy legalábbis belenyugodott abba.

Főleg a nyugati ember így érvel magában: A kormányt a nép többsége választja. Magyarországon évek óta kommunista kormány van. Tehát a nép többsége támogatja a kormányt.

A forradalom a sok téves felfogást eloszlatta. Senkinek sem lehetett kétsége afelől, hogyan gondolkodik és mit akar a magyarság, a magyar munkásság, a magyar fiatalosság.

1956-57-ben nem is volt kétsége senkinek eziránt. Azóta megint eltelt 9-10 esztendő. A kommunizmus uralmon maradt; vannak, akik azt mondják, hogy elviselhetőbb lett. Az emberek gyorsan felejtenek. Ma ismét lehet — bár még csak elvétve — olyan hangokat hallani, miszerint népünk nem is kívánja a teljes szabadságot és függetlenséget, megelégszik valamiféle « nemzeti » vagy « liberális » kommunizmussal. Ilyesfajta nézeteknek a lélektani háttere a politikai naivitáson kívül a « gazdasági csodagyerekek » politikai nyugalom- és kényelemszeretete, amely úgy akarja eltüntetni a problémákat a világból, hogy nem veszi tudomásul őket.

Hozzájárulnak a népünk hangulatáról vallott téves nézetek kialakulásához a nyugati sajtótudósítások is. A tudósítónak « érdekeset » kell írnia. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a kommunista elnyomás tényei és bizonyítékai ma nem érdekesek Nyugaton. Érdekesek viszont a valódi vagy vélt liberalizálódás jelei. Erről kell a tudósítónak elsősorban jelentenie. Értesüléseit különben is sokszor hivatalos forrásból kapja. Igaz, magánforrásai is vannak. De ki meri megmondani a teljes igazságot? Még a szókimondásra hajlamos magyar ember is kétszer meggondolja, hogy egy külföldi « firkász » miatt bajba keveredjék. (A külföldi újságírók egyébként is sokszor hajmeresztő könnyelműséggel árulják el forrásaik kilétét). Nagyon műveltnek és lelkiismeretesnek kell lennie az újságírónak, hogy az igazságot meglássa; és ahhoz, hogy azt meg is írja, nemcsak becsületesnek kell lennie, hanem le is kell mondania további utazásokról a vasfüggöny mögé. (Nem véletlen, hogy az utolsó hónapok legtárgyilagosabb cikkét a magyar helyzetről a *Neue Zürcher Zeitung* Amerikába áthelyezett tudósítója, Viktor Meier írta).

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a magyar emigráció egy része is hozzájárul a külföld félrevezetéséhez. A forradalom tizedik évfordulójának közeledtével újra feléledtek azok a hangok, amelyek egyfajta revizionista-kommunista forradalomról akarják átfesteni 1956 októberét.

Senki sem tagadja, hogy a kommunista párt tagjainak nagy része a forradalom mellé állt. Mindenki ismeri a kommunista írók és más értelmiségiek szerepét a forradalom előtti időkben. Mindenki tiszteli Nagy Imre és hívei vértanú szerepét. Mindez nem felejtetheti el azonban, hogy a forradalom — hordozó erőit és célkitűzéseit tekintve — a legtágabb értelemben vett nemzeti forradalom és szabadságharc volt. Magyarország külpolitikai semlegesítése, a többpárt rendszer visszaállítása, a teljes lelkiismereti-, sajtó-, gyülekezési- és egyesületi szabadság, — hogy csak a legfőbbeket említsem a forradalom követeléseivel — nem revizionista-kommunista, hanem nemzeti-demokrata követelések. A forradalom spontán megmozdulás volt, nem szervezték sem kommunisták, sem anti-kommunisták, de amikor kitört, mögéje állt — kevés kivétellel — az egész nemzet, nem-kommunisták és volt-kommunisták egyaránt.

A kommunizmus elutasítása egyáltalában nem jelenti a kapitalizmus, a kapitalista gazdasági és társadalmi rend visszaállítását. A forradalmi programok tanúsága szerint a magyar nép nemcsak a kommunizmust, hanem a kapitalizmust is

elvetette. (Különben gazdasági téren a kommunizmus a monopolkapitalizmus legrosszabb válfaját, az államkapitalizmust valósítja meg). A forradalmi követelések szabatos, tudományosan megalapozott kidolgozására ugyan nem volt idő, a különböző programokból mégis világosan kitűnik, hogy a forradalmárok szeme előtt egy olyan gazdasági és társadalmi rend lebegett, amelyben a munkás tulajdonosa, illetőleg résztulajdonosa annak az ipari, mezőgazdasági, vagy más üzemnek, amelyben dolgozik. Leegyszerűsítve és köznapi nyelvre fordítva a szövetkezeti magántulajdon rendjét kívánták megvalósítani.

Ugyanúgy a külpolitikában: az orosz uralmat nem akarták korlátlan nyugati dominációval felcserélni, hanem az ország semlegesítésére törekedtek, miközben kétségtelenül Ausztria helyzetét és példáját lebegett szemük előtt.

A szövetkezeti társadalmi rend és a külpolitikai semlegesség: csak ez lehet egy igazi, a magyar érdekeknek megfelelő « harmadik utas » politika lényege. Egy olyan « harmadik út », amely reálpolitikai érvekre hivatkozással a Szovjetunióra, a belpolitikában pedig a kommunistáktól öröklött intézményekre (például egy úgynevezett népfontra) támaszkodna, nem volna az a harmadik út, amelyet a magyar nép zöme kíván.

2. Elsőbbségi jogunk a felszabadulásra

« A magyar nép forradalmával egy esetleges későbbi általános nemzetközi rendezés esetén elsőbbségi jogot szerzett a felszabadulásra ».

Senkisé tudhatja, hogyan fog alakulni a szabad világ és a kommunista tábor viszonya. A szembenálló felek nyilvánvaló szándéka ellenére háborúra kerül-e egyszer sor, vagy pedig a háborútól való félelem következtében hosszú évtizedekre megmarad-e a statusquo, váltakozó hidegháborús és koezisztenciális időszakokkal. Vagy pedig, — és ez talán ma utopisztikusnak látszik, de végeredményben a legrealisabb, mert legeszerűbb megoldás — sor kerül egy általános nemzetközi rendezésre a két tábor között, amelynek során mindkét fél tesz engedményeket a másiknak. A rendezés keretében sor kerülhetne bizonyos fokú leszerelésre, a NATO és a varsói paktum feloszlására, az amerikai és a szovjet csapatok részleges vagy teljes visszavonására országukba. Az bizonyos, hogy a tárgyalások során minden országért szívós harc fog folyni.

Feltételezve, hogy ilyen tárgyalásokra sor kerül, nem kétséges, hogy a Nyugat a legnagyobb eréllyel Keletnémetország felszabadítását, azaz Németország szabadságban való egyesülését fogja követelni. A szabadságharc következményeként indokolt a remény, hogy másodsorban Magyarország kiengedését a szovjet táborból harcol ma a Nyugat ».

A nemzetközi megegyezés, illetőleg kiegyezés útján történő felszabadulás 1966-ban épúgy utopisztikusnak hangzik, mint 1957-ben. De észszerűbb megoldást máig sem tudott ajánlani senki sem. Milyenek lennének Magyarország esélyei ma?

Az utóbbi években Románia kiszorította Magyarországot a « legérdekesebb » vasfüggöny mögötti ország szerepéből. A Nyugat szemében Románia messzemenően függetlenítette külpolitikáját Moszkvától, a román rendszer nem tekinthető többé csatlós rendszernek. Az a tény, hogy Románia belpolitikájában csak kevés jelét mutatja a liberalizálódásnak, nem esik nagyobb súllyal latba. A Nyugat, főleg a nyugati nagyhatalmak szemében a függetlenségre törekvés sokkal fontosabb, mint a szabadságra törekvés.

Románia függetlenségi politikája és ennek nyugati értékelése kétségkívül rontott Magyarország pozícióján egy « tárgyalásos » felszabadulás esetére, hazánk végső esélyeit azonban, úgy érzem, nem tudta megrendíteni. A katonai, gazdasági, politikai szempontok egybevetése amellet szól, hogy a tárgyalók legkönnyebben Magyarország semlegesítésében⁵ tudnának megegyezni. Természetesen egy ilyen nemzetközi megegyezésig, ha egyáltalában létrejön valaha, még sok víz folyik le a Dunán, addig az egyes vasfüggöny mögötti országok helyzetében és tárgyalási ütkártyáiban is sok változás állhat be.

3. A kommunista párt gyengesége

« A forradalom leleplezte a vasfüggöny mögötti kommunista pártok szervezeti és ideológiai gyengeségét. Ez megakadályozta és ma is akadályozza Magyarországon egy életerős kommunista párt kifejlődését ».

A közel egy milliós taglétszámra felduzzasztott magyarországi kommunista párt a forradalom első érintésére felpukkadt, mint a buborék. Ország-világ előtt lelepleződött, — amit otthon persze mindenki tudott, — hogy a kommunista párt tagjainak óriási többsége meggyőződés nélkül, kényszerből, félelemből, vagy opportunizmusból lépett be, illetőleg maradt a pártban. A kommunizmus igazi híveinek az arányszáma még azt az öt százalékot sem érte el, amely a közkeletű becslésekben szerepelt. A kommunista párt ellenállást kifejteni nem tudott, a kényszersztagok hátat fordítottak a pártnak, sőt szembefordultak vele, a kevés meggyőződéses szétszéledt, mentette a bőrét.

A forradalom után a magyarországi kommunista pártot újjászervezték, nevét is megváltoztatták. A létszám elérte, majd némileg meghaladta az 500,000-t. Ez, kommunista vezetésű államról lévén szó, kényszer és megalkuvás dolga. Kényszer és megalkuvás azonban ma — a forradalom következményeként — kevésbé érvényesül, mint a forradalom előtt. Ezért van a kommunista pártnak egy millió helyett csak 500,000 tagja. A kommunisták azzal vigasztalják magukat, hogy egy kisebb létszámú párt egységesebb és erőteljesebb. Ez az elméletileg helyes tétel az adott esetben nem érvényesül. A magyarországi kommunista párt nem egységes és nem erőteljes.

⁵ Minden valószínűség szerint a felszabadulás semlegesítés formájában történne.

A párt nem egységes. A Kádár-féle középcsoporttal engesztelhetetlenül szembenállnak a « sztálinisták » és a « revíziónisták », míg a párttagok tömegét a politika egyáltalában nem érdekli. A frakciózás egy párton belül önmagában nem rendkívüli jelenség: minden demokratikus pártnak vannak csoportjai és szárnyai. A kommunistáknál azonban a frakcióharc sokak számára végső bukást és néha halált jelent.

A mai magyarországi kommunista párt ütőképessége még a régiét sem éri el. Természetesen a párt, illetőleg a párt vezetői uralkodnak a kormányban, a hatalom teljesen az ő kezükben van. De a pártban, mint szervezetben dinamikának, pezsgő életnek nyoma sincs. Tag és funkcionárius egyaránt kétszer is meggondolja, hogy mit tesz és mond. Mindig akaratlanul is arra gondol, hogy a kommunista uralom nem tart örökké és baj esetén a párt nem tud védelmet nyújtani.

4. A Szovjetunió hatalmának korlátai

« A magyar forradalom minden más eseménynél élesebben napvilágra hozta a Szovjetunió hatalmának korlátait és gyengéit. Ezáltal csökkentette a világkommunizmus erejét és terjeszkedési képességét ».

Az elmúlt tíz év során bebizonyosodott, hogy a világkommunizmus terjeszkedési ereje tényleg csökkenőben van. Ennek jelei:

- a) a kommunista tábor belső ellentétei elmélyültek;
- b) a szabad Nyugaton és a fejlődésben lévő államokban megakadt a kommunista pártok előretörése;
- c) a Szovjetunió akciószabadsága korlátozódott.

Ezek a fejlemények természetesen nem egyedül és nem is elsősorban a magyar forradalom következményei, de közvetlen vagy közvetett szerepe 1956 októberének mindegyikénél volt. Lássuk közelebbről a tényeket.

Ellentétek a kommunista táborban

A kommunista tábor belső problémáit három viszony jelképezi: a szovjet-kínai viszály, a szovjet-román ellentét, valamint a szovjet és az olasz kommunista párt vitája. Egyik problémát sem a magyar forradalom teremtette, de 1956 hatását valamilyen mértékben mindene egyik esetben felfedezhetjük.

A szovjet-kínai viszály bonyolult jelenség. Végső gyökere a történelemben nyúlik. Ma: két szomszédos szupernagyhatalom vetélykedéséről van szó, amelyet területi követelések súlyosbitanak. A küzdelem egyik porondja a kommunista világmozgalom. Amennyiben valamelyik hatalomnak sikerülne a kommunista tábor abszolút vezetését magához ragadnia, ez jelentős előnyt biztosítana a világhatalmi versengésben is. A szovjet-kínai hatalmi harc egyik különös aspektusa az ideológiai ellentét, vitatott azonban, hogy az ideológia a viszály kitörésének oka vagy inkább csak ürügye volt.

Az ideológia adott mindenestre lehetőséget a kínaiaknak, hogy beleavatkozzanak a magyar forradalom diplomáciai kísérőjátékába, kioktassák az oroszokat, rámutassanak elkövetett hibáikra és azt a látszatot keltsék, hogy ők kényszerítették ki az oroszok végső erélyes fellépését.⁶ A Szovjetunióknak ez a megalázása erősen hozzájárult a szovjet-kínai konfliktus elmérgesedéséhez.

⁶ A szovjet-kínai nyilvános polémia egyik jelentős mozzanata volt a szovjet kommunista párt központi bizottságának 1963 július 14-i nyílt levele. Erre a *Pekingi Néplap* és a *Vörös Lobogó* szerkesztősége közös cikksorozatban válaszolt. Az első közös cikk 1963 szept. 6-án jelent meg. Ebben többek között a következőket olvashattuk:

« A XX. kongresszus tévedései nagy ideológiai zűrzavart okoztak a nemzetközi kommunista mozgalomban és revizionista eszmékkel árasztották el azt. A kommunizmustól eltántorodott renegátok az imperialistákkal, reakcionáriusokkal és a Tito-klikkel együtt számos országban támadták a marxizmus-leninizmust és a nemzetközi kommunista mozgalmat.

Ennek az időszaknak legkiemelkedőbb eseményei a szovjet-lengyel viszonylatban bekövetkezett incidens és a magyar ellenforradalmi lázadás voltak. A két eseménynek eltérő a természete. A szovjet kommunista párt vezetősége azonban mindkét esetben súlyos hibákat követett el. Amikor csapatokat indított el és fegyveres erővel akarta elérni, hogy a lengyel elvtársak adják be derekukat, a nagyhatalmi sovinizmus bűnét követte el. Abban a kritikus pillanatban viszont, amikor a magyar ellenforradalmárok elfoglalták Budapestet, szovjet részről egyideig a kapitulációra hajlottak és készek voltak átengedni a szocialista Magyarországot az ellenforradalmi erőknek.

A szovjet kommunista párt vezetőségének ezek a hibái tápot adtak a kommunizmus ellenségei arroganciájának, komoly nehézséget okoztak nem egy testvéri pártnak és súlyos kárral jártak a nemzetközi kommunista mozgalomban.

Ebben a helyzetben a kínai kommunista párt és más pártok, amelyek kitartanak a marxizmus-leninizmus mellett, erélyesen követelték az imperializmus és a reakció támadásainak visszaverését, valamint a szocialista tábor és a nemzetközi kommunista mozgalom épségének megőrzését. Inszisztáltunk amellett, hogy tegyenek meg minden szükséges lépést a magyar ellenforradalom leverésére és határozottan ellenítettük a szocialista Magyarország feladását. Ugyanúgy kitartóan hangsúlyoztuk, hogy a testvéri pártok és országok között felmerülő problémák kezelésében helyes alapelveket kell követni, hogy azok a szocialista tábor egységének erősítését eredményezzék és határozottan elítéltük a nagyhatalmi sovinizmus téves módszereit. Ugyanakkor nagy erőfeszítéseket tettünk, hogy megőrizzük a szovjet kommunista párt tekintélyét.

Abban az időben a szovjet kommunista párt vezetői el is fogadták javaslatunkat és 1956 okt. 30-án a szovjet kormány nyilatkozatot adott ki, amelynek címe így hangzott: Nyilatkozat a Szovjetunió és más szocialista országok közötti barátság és együttműködés fejlesztésének és

A szovjet-román konfliktus a kommunista nagyhatalom és kisebb csatlósai közötti érdekellentétet példázza. A kommunista tanok szerint ugyan kommunista rendszerű országok között nem támadhat érdekellentét, de az élet, mint annyi más kommunista tantételt, ezt is meghazudtolta. Beavatkozás a másik állam belügyeibe, gazdasági kizsákmányolás, túlzott kulturális befolyásolás, külpolitikai gyámkodás,⁷ ime néhány példa arra, hogy a kommunista nagyhatalom magatartása sérti a kisebb állam érdekeit. 1956 előtt egy ilyen konfliktus legtöbbször nem is került nyilvánosságra, Jugoszlávia kivételével⁸ pedig minden esetben a nagyhatalom akaratának korlátlan győzelmével végződött.⁹ 1956 után lehetővé vált a kommunista nagyhatalommal való eredményes szembeszegülés. Románia esete a legismertebb és a legkirívóbb,¹⁰ de más példák is vannak.¹¹ Tételesen nem bizonyítható ugyan, de a nyugati szovjet szakértők véleménye egyhangú abban a tekintetben, hogy ez a fejlődés a magyar forradalom nélkül nem, vagy legalábbis nem ilyen hamar következett volna be.

A román eset ugyan lényegesen különbözik a magyarétól, mert Romániában ma a kommunizmus léte nem forog kockán, sőt a Szovjetunióval szembeni ellenállás tulajdonképp erősíti a kommunista rendszert. A hasonlóság ott kezdődik, hogy mindkét esetben nemzeti érdekellentétről és ellenállásról van szó. A Szovjetunió — a magyar forradalom után — inkább eltűri a nemzeti ellenállást, mintsem fegyveres erőszakkal kelljen azt újra letörnie. A románok sikeres nyílt ellenállása csorbát üt ugyan a Szovjetunió tekintélyén, de mégsem akkorát, mint amilyen tekintélyvesztést a fegyveres beavatkozás okozott és okozna.

A szovjet-kínai és a szovjet-román ellentét elsősorban országok és nemzetek közötti ellentét, a pártok a nemzeti érdekek védelmezőiként kerültek egymással szembe. Szovjet-olasz viszonylatban kizárólag két kommunista párt nézeteltéréséről van szó. Az olaszok kifejlesztették a *policentrizmus*, a több központúság elméletét, amelynek alapja az embernek, az adott esetben a kommunista világnézetű embernek a természetes vonakodása, hogy távoli központoktól kapjon feltétlenül kötelező parancsokat. Az olaszok szerint¹² minden kommunista pártnak magának kell megállapítania az ország viszonyai és az adott helyzet követelte leghelyesebb módszereket és egyik kommunista párt példája sem lehet kötelező a többire. Az olasz érvelésben Moszkvával szemben fontos szerepet játszott a magyar forradalom. Az olaszok szerint a magyar példa világosan megmutatta, hogy hová vezet az egyetlen központból irányított, a nemzeti érdekekre tekintettel nem lévő kommunizmus. Moszkva, ha formailag nem is ismerte el a policentrizmust, a gyakorlatban túri egyes pártok önálló politikáját.

A kommunizmus alkalmazkodása a helyi viszonyokhoz tulajdonképp kedvező az egyes kommunista pártok esélyei szempontjából. A « különút » lehetővé tétele azonban idővel olyan eltérésekhez vezethet, amelyek lényegesen csökkenthetik, sőt meg is szüntethetik a kommunizmusnak, mint világmozgalomnak akcióképességét.

Megakadt a kommunista előretörés

A szabad világ kommunista pártjaiban a magyar forradalom bomlást indított el. Főképp a szellemi emberek, írók, újságírók, művészek, tudósok egy részének elfordulása érintette érzékenyen a kommunistákat, mert ezeknek együttműködése komoly propaganda értéket jelentett. Szakított a kommunistákkal az úgynevezett társutasok és rokonszenvezők egy része is.¹³ Egyes nyugati kommunista pártok taglétszáma a magyar forradalom után érezhetően csökkent. Az 1956 óta tartott nyugati választásokon a kommunista szavazatok általában csökkenő irányzatot mutattak.

A nyugati kommunista pártokban észlelt bomlási folyamatot mégsem szabad túlbecsülni. A szabad Nyugaton tulajdonképp csak két országban van jelentős kommunista párt: Olaszországban és Franciaországban. Ezeket nem érte lényeges veszteség.¹⁴ A nyugati kommunista szavazók általában nem ideológiai alapon adják voksukat a pártnak, hanem elégedetlenségéből. A kommunizmus igazi természetét nem ismerik, nem is törődnek vele. Magatartásukat csak belpolitikai okokból módosítják; akkor fordítanak hátat a kommunista pártnak, ha elégedetlenségük oka megszűnik. A nemzetközi kommunizmus eseményei,

erősítésének alapelveiről. Ebben az okmányban a szovjet kormány kitért a testvéri országokkal való kapcsolatokban elkövetett egyes tévedések megvizsgálására is. A kínai kormány november elsején sietett kijelenteni, hogy támogatja a szovjet kormány nyilatkozatát ».

⁷ A külpolitikai gyámkodás egyik formája az, amikor a nagyhatalom arra kényszeríti a kisebb országot, hogy beleavatkozzon olyan nemzetközi konfliktusokba, amelyekről saját jól felfogott érdekében távol kellene tartania magát (például a szovjet-kínai viszály, vagy a vietnámi háború).

⁸ Jugoszlávia esetében a Moszkvával való szembeszállást az a tény könnyítette meg, hogy a két országnak nem volt közös határa.

⁹ Gomulka győzelme Hruscovval és Rokosovszkival szemben már 1956 « forradalmi » légköréhez tartozott.

¹⁰ Románia többek között azért válhatott « minta ellenálló »-vá, mert nyersanyag gazdagsága messzemenően függetleníti gazdasági életét a Szovjetuniótól, és mert Beszarábia Oroszországhoz csatolása a kommunizmustól függetlenül is egyöntetű orosz ellenes hangulatot támasztott az országban. Oroszországgal szemben egy kommunista kormány is a lakosság egyhangú támogatásával számolhat.

¹¹ 1965-ben Csehszlovákia is sikerrel szembeszállt az orosz gazdaságpolitikával.

¹² Könnyen érthető, miért éppen az olaszok jártak az élen a policentrizmus megvalósításáért folyó harcban. Az olasz kommunista párt a legnagyobb Nyugaton, összetétele igen heterogén, soraiban kevés az autentikus, fegyvelmezett marxista. Sajátos probléma Olaszországban a katolikus egyház különleges helyzete. Mindez megköveteli, hogy saját, rugalmas taktikát alkalmazzanak.

¹³ A legnagyobb politikai jelentősége az olasz baloldali szocialista párt vezetőjének, a Sztalin-díjas Pietro Nenninek szakítása volt a kommunistákkal. Hosszú távon ez tette lehetővé a *centrosinistra*, azaz a balközép koalíció megalakítását, amely egyelőre kísérgette a kátyúból a zsákutcába jutott olasz politikai életet.

¹⁴ Sok francia kommunista De Gaulle-ra szavaz, de egyébként hű marad a párthoz.

még ha olyan felháborítóak is, mint a magyar forradalom vérbefojtása, alig gyakorolnak befolyást politikai állásfoglalásukra. Ideológiai szempontok legfeljebb az értelmiségiek kis körében hatnak és nem véletlen, hogy a magyar forradalom nyomán épp ennek a rétegnek a képviselői hagyták el nagy számban a kommunista pártot.

Kijózanítólag hatott a magyar forradalom az ázsiai és afrikai államok körében is. Ezeknek az országoknak nagyrésze a közelmúltban lett független, sokszor többévszázados gyarmati sor után. Gondolat- és érzésviláguk nagy részét a gyarmati idők többé-kevésbé keserű emlékei töltik be és a gyűlölet a volt gyarmatosítók, kivétel nélkül nyugateurópai népek iránt. Minden ügy, amelyet a nyugateurópai népek támogatnak, gyanús. A nyugateurópaiak ellenségei eleve számíthatnak rokonszenvűkre. Már ezért is elnézők voltak a Szovjetunióval szemben. Felszabadulási küzdelmükben élvezték a Szovjetunió politikai támogatását és számolnak ezzel a segítséggel a még gyarmati sorban élő (kevés) rokon nép érdekében is. Gazdasági és kulturális elmaradottságukat mielőbb be akarják hozni és ennek érdekében szívesen igénybe vették a szovjet segítséget, bármilyen viszonylagos is volt annak értéke. A szovjet gazdasági és technikai segítség lehetőségét méginkább arra használták fel, hogy a nyugati országoktól, főleg Amerikától minél nagyobb támogatást szerezzenek, mert tudták, hogy a Nyugat úgy hiszi, hogy nem engedheti át a teret a Szovjetunióknak.

Mindezek alapján elég nagyfokú érdekszövetség alakult ki a Szovjetunió és az ázsiai és afrikai országok egy része között. Ennek egyik következményeként az utóbbiak szemet hunytak a szovjet gyarmati uralom kiépítése felett és nem akarták tudomásul venni, milyen ellenmondás rejlik ezen magatartásuk és saját szabadságharcuk között.

A magyar szabadságharc és annak brutális, hazugsággal fedezett leverése hozta az első kétséget az ázsiai-afrikai népek és vezetőik körébe, hogy vajon helyes volt-e az előbb körvonalazott, semlegesnek nevezett, de lényegileg szovjetbarát politika. Igen sok kormány a magyar ügyet ürügyül használta fel arra, hogy szigorú rendszabályokat léptessen életbe saját kommunistaival szemben. Mindez távolról sem jelenti azt, hogy Ázsia és Afrika országai szakítottak a Szovjetunióval, még kevésbé azt, hogy a Nyugat mellé álltak; tény azonban, hogy a Szovjetunió befolyása és tekintélye 1956 óta jelentősen csökkent ezeken a területeken.

Korlátozódott a Szovjetunió akciószabadsága

Az 1956 októbere okozta tekintélyvesztés jó néhány évig bénítólag hatott a Szovjetunió külpolitikájára. Természetes, hogy az ellenfelek sem hagyták kiaknázatlanul ezt a trumfot diplomáciájukban és propagandájukban.

Amikor Hruscsov, Mikoján vagy más szovjet vezető a világot járta, szinte egyszer se fordult elő, hogy valaki fel ne tette volna nekik a kérdést, miért fojtották vérbe a magyar szabadságharcot, mikor adják meg Magyarországnak a szabadságot? Sajtóértekezleten, banketten, előadáson vagy tömeggyűlésen munkásvezérek, kapitalisták, diákok, újságírók szájából valahol mindig előjött a szovjet vezetőkre kínos szó: Magyarország. Emlékezünk Hruscsov hasonlatára a torkon akadt patkányról, amely izléstelensége ellenére jellemzően fejezte ki a szovjet vezetők zavarát a magyar események miatt.

Nem volt lebecsülendő a szovjet vezetők elleni kezdeti tüntetések lélektani hatása sem; még akkor is, ha tisztában vagyunk vele, hogy a tüntetők jórésze rendszerint magyar menekültekből és azok barátaiból állt, kétségtelen, hogy a demonstráció és a szovjet vezetők többé-kevésbé dühödtt reakciója rontotta a látogatás, vagy diplomáciai esemény hangulatát és csökkentette annak propaganda értékét a Szovjetunió számára.

Különösen kellemetlenül érintette a Szovjetuniót a magyar ügynek az Egyesült Nemzetek Szervezete előtti szerepeltetése. Az 1956-os események ismételt felelevenítése, a szovjet jogsértésekre és elnyomásra való emlékeztetés nem egy szovjet diplomáciai akciót tompított le, vagy fojtott el csirájában. Ezen nem változtat az a tény, hogy a magyar ügy kezelése nem tartozik az ENSz legdicsőbb tettei közé. Az, hogy a Szovjetunió minden megtorlás nélkül semmibevehette az ENSz-nek a magyar ügyben hozott ismételt határozatait, komoly csapás volt a világszervezet tekintélyére, a nemzetközi jogra és erkölcsökre.

Az utóbbi esztendőknél a magyar forradalom és szabadságharc lekerült a nemzetközi diplomácia napirendjéről és eltűnt a propaganda eszköztárából is. Túl gyorsan, vagy a vártnál később?

A válasznál tisztában kell lennünk azzal, hogy a magyar kérdés szerepét a nemzetközi életben két tényező szabta meg: a lelkiismeret és a diplomácia. A lelkiismeret diktálta a beszédek, előadások, cikkek, könyvek százait és ezreit; a lelkiismeret küldte a menekülteknek a természetbeni és pénzadományok milliói. Az egyéni lelkiismeret, vagy a közvélemény, a kollektív lelkiismeret nyomása. Egy ügyért, amely a « jó », « nemes », « hősi » jelzőket kapta, valamit tenni kellett. Ami valóban segíthetett volna, azt nem lehetett tenni, vagy nem lehetett merni. Amit adtak: szó, betű, pénz tehát helyettesítője volt annak, amit nem tudtak (objektíve, vagy szubjektíve nem tudtak) adni. Ez a szurrogátum-támogatás nem tudta győzelemre vinni a magyar szabadság és függetlenség ügyét. Hogy az erős nemzetközi visszhang mennyiben hatott fékezőleg, illetőleg mérséklőleg a rendszerre, azt egyelőre még nem lehet lemérni. Közvetett úton mindenesetre használt a magyarságnak, mert javította külföldön nemzetünk « arcképét» (a közkeletűbb idegen szóval « imázsát »). Ez a kedvező arckép idővel persze elhalványodik, de valami mégis marad belőle és hazánk adott esetben hasznát veheti.

A lelkiismeret mellett a diplomácia volt a másik tényező,¹⁵ amely a magyar ügyet nemzetközileg « vitte ». Sajnos szabadságunk a nyugati diplomáciának nem célja, hanem pusztán eszköze lett. A magyar ügy alkalmas volt a Szovjetunió gyengeségének, szőszegésének, megbízhatatlanságának, brutalitásának, a koegzisztenciális szőlamok komolytalanságának a bizonyítására és az erre való hivatkozás jó eszköz volt arra, hogy a szovjet tábor agresszivitását fékezze, aktivitását ellensúlyozza, vagy egyszerűen arra, hogy a szovjet vezetőket bosszantsa. Persze egy ilyen diplomáciai eszköz, amelyet lényegileg csak negatív módon használtak fel, előbb-utóbb elkopik, elveszti értékét. Ezért a nyugati diplomácia néhány év előtt « ejtette » a magyar ügyet és még arra se használta fel, hogy az elejtés fejében valami komoly ellenértéket alkudjon ki a Szovjetuniótól.

Az az erős visszhang, amelyet a magyar forradalom tizedik évfordulójának emlékezési ünnepei és kiadványai kiváltak, azt mutatja, hogy a nyugati lelkiismeret még nem felejtett. Arra a kérdésre, hogy a nyugati diplomácia előveszi-e még a magyar ügyet, csak a történelem adhat választ.

Katolikus Szemle

1981.

XXXIII. évfolyam 3. szám

FEKETEKÚTY, László : 1956 Október — 25 év távlatából

Huszonöt év még nem történeti távlat, de elég ahhoz, hogy legalább is megkíséreljük az akkori eseményeket tárgyilagosan, józanul, vádaskodó felháborodás és romantikus hőskultusz nélkül értékelni. E sorok írója elégtétellel állapíthatja meg, hogy 25 év előtti első értékelését lényegesen ma sem kellett megváltoztatnia.

I.

1. 1956 októberében Magyarországon *forradalom* volt. Látom, amint az olvasó felkapja fejét és kérdezi, miért kell ezt hangsúlyozni, ami annyira magától értetődő. Mégis: újabban kételyek merültek fel a tekintetben, hogy az októberi eseményeket forradalomnak lehet-e minősíteni. (Lásd Román J. István hozzászólását Haas György vitaindító cikkéhez. *Katolikus Szemle* 1981 1. sz. 17 o.) Jobb az ilyen kételyeket csírájában eloszlatni. De az 1956 októberéről szóló külföldi irodalom tekintélyes része is túlhangsúlyozza a felkelés orosz ellenes élet, tehát a szabadságharcot, és kevésbé méltatja vagy elhallgatja az állami és társadalmi rend megváltoztatására irányult forradalmat. Ennek részint az az oka, hogy a szabadságharc a médiák szempontjából nagyobb « szenzáció », mint a forradalom. De közrejátszott az is — bármily sértő és fájó, tudomásul kell vennünk —, hogy a nyugati közvélemény egy része még mindig úgy tekint az kelet európai népekre (ide számítnak akarunk ellenére minket is), hogy azok nem értek meg az igazi demokráciára, jó nekik más rendszer is.

Visszatérve az előbb említett kételyre, Román J. István azzal érvelt, hogy a forradalom klasszikus értelemben « társadalmi rétegek megmozdulása más társadalmi rétegek ellen » és erről nem volt szó 1956-ban. Én nem úgy tudom, hogy ez volna a forradalom « klasszikus » értelmezése. A politikai irodalom többsége azt tartja, hogy forradalom « a fennálló állami rendszer illetve hatalmi viszonyok megdöntése erőszakos (de nem szükségszerűen véres) eszközökkel ». Ez történt 1956 októberében és ezért beszélünk joggal forradalomról.

De mégha a forradalom előbb említett szűk értelmezését vesszük alapul, akkor is forradalom zajlott le 25 év előtt Magyarországon. Nem szabad azonban a régi társadalmi szerkezetet (parasztság, munkásság, polgárság, stb.) venni értékelésünk alapjául, hanem az új, reális társadalmi rétegződést. Ezt maga Román J. István teszi meg Konrád Györgyre hivatkozva egy másik cikkében (*Katolikus Szemle* 1981/ 1. sz. 90 o.). Eszerint Kelet-Európában három fő társadalmi osztály létezik: 1) a párt-állami bürokrácia, 2) a technokrácia és 3) a munkásosztály (ideszámítva a parasztságot és mindazokat akik két kezük munkájával keresik kenyerüket). Ime a « klasszikus » értelemben vett forradalom: a munkásság, a technokrácia több-kevesebb támogatásával megdöntötte az uralkodó osztály a párt-állami bürokrácia hatalmát.

2. 1956 októberében Magyarországon forradalom és *szabadságharc* volt, a magyar nép felkelése az idegen, orosz uralom ellen. Ez a felszabadító gyarmati háborúk második sorozatának első nagyobb megnyilvánulása, ami csak azért nem tudatosult

¹⁵ Némely nemzetközi akcióban a lelkiismeret és a diplomácia egyaránt szerepet játszott, például a magyar ügy ENSz elé vitelében.

eléggé, mert a magyar-orosz viszony a gyarmati függésnek egy közvetett formája, és mert fehér és nem színes nép harcolt a nemzeti függetlenségért.

3. A *forradalom győzött*, a *szabadságharc* azonban *elbukott* és vele veszett a már győztes forradalom is. A forradalom győzött, mert rövid néhány nap alatt megdöntötte a kommunista egy-párt rendszert, a proletár diktatúrát, és helyette új szerveket állított fel, amelyek megkezdték működésüket és cselekvőképesek voltak. Ritka eset, hogy forradalom esetén ily gyorsan normalizálódjanak a viszonyok, mint Magyarországon 1956 októberében. Lehet, sőt valószínű, hogy az elért állapot a forradalom tartós győzelme esetén nem bizonyult volna véglegesnek, de az adott pillanatban megszilárdultnak volt mondható. Annak tisztázása, hogy a forradalom győzött, lényeges szempont, mert csak így tudatosítható a kommunizmus eszmei és gyakorlati csődje.

4. A magyar forradalom és szabadságharc *világtörténeti jelentőségű* esemény volt. Ez a megállapítás független attól a tényről, hogy jelenleg, 25 év után, mit tud és mit tart erről az eseményről a nemzetközi közvélemény. A világtörténeti jelentőség azt jelenti, hogy olyan eseményről van szó, amelyet az e korszakot, a XX. század második felét tárgyaló történészek — mind a jelenben, mind a jövőben — a hamisítás, elfogultság vagy kontárság vádja nélkül nem hagyhatnak említés, sőt kiemelés nélkül. Ezt a jelentőséget két tényező biztosítja. Az egyik az, hogy a magyar forradalom az első nagyobb méretű esemény volt, amely megmutatta a kommunizmus teljes eszmei és gyakorlati kudarcát. A kommunista rendszer úgynevezett « vezető osztálya », a munkásság és az új « szocialista ember »-nevelésen átment fiatalság pillanatok alatt elsöpörte a kommunista rendszert; néhány rossz lelkiismeretű, bőrét féltő ávos kivételével senki sem kelt védelmére. Az 1953 évi kelet-berlini felkelés időbelileg megelőzte a magyar forradalmat, de nemzetközi hatása nem volt olyan nagy, mert aránylag rövid életű volt, példamutató jellege nem bontakozhatott ki eléggé. Az utóbbi években a szabad Németország szocialista-liberális kormánya egyébként is feláldozta az eseményt az ún. « keleti politika » oltárán.

Van egy második tényező is, amely 1956 októberének világtörténeti jelentőséget biztosít. A magyar szabadságharc felfedte, amit a világ nem akart tudomásul venni, ti. hogy a gyarmati korszak még nem ért véget. Megmaradt, sőt megnövekedett egy, a régi gyarmatbirodalmaknál sokkalta kárhozatosabb gyarmati rendszer, az orosz birodalom. (Ehhez hasonló csak — győzelme esetén — a hitleri német gyarmatbirodalom lett volna). Ez a gyarmati rendszer azért rosszabb a múltbelieknél, mert egy zsarnoki központ irányítja, és mert célja a birodalmába bekebelezett népek nemzeti jellegének megszüntetése, a népek eloroszosítása. (Ezen nem változtat az, hogy célját eddig mégcsak meg sem tudta közelíteni.) A magyar szabadságharc nemcsak tudatosította az orosz gyarmatbirodalom létét, hanem megindította az első — bár sikertelen — támadást *belülről* a birodalom ellen. A történelem azt tanúsítja, hogy minden gyarmatbirodalom előbb-utóbb széthullik. Ez az orosz birodalom elkerülhetetlen sorsa is. Annak az eseménynek, amely a felbomláshoz vezető esemény-sorozatot elindította: a magyar szabadságharcnak történeti rangja biztosítva van.

A magyar forradalom és szabadságharc kétségkívül ösztönzőleg hatott a rokonsorsú közép- és keleteurópai népek magatartására is, ha ennek dokumentációjára ezúttal nincs is terem. « Mi sem vagyunk alábbvalók a magyaroknál » — ez egy érthető lélektani reakció és ösztönző tényező. A magyarok 1956 októberével, vérük áldozatával megkímélték a cseheket és a lengyeleket és valószínűleg hamarosan a keletnémeteket is egy olyan kísérlettől, amely az adott világpolitikai helyzetben nem vezethet sikerre. A többi népek módja nyílt arra, hogy más, talán alkalmasabb eszközökkel kísérleljék meg társadalmi és nemzeti felszabadításukat.

Az oroszoknak, és a szovjet birodalom más népeinek polgárjogi mozgalma is — tagjai egyöntetű megállapítása szerint — a magyar forradalomtól kapott döntő ösztönzést. Ez a mozgalom jelenleg ugyan még inkább csak jelképes erő, de mint a jövő lehetőségeinek csírája, nem értékelhető és csodálható eléggé.

A « harmadik világ » életének nem vagyok alapos ismerője. Ezért inkább csak érzéseimre, benyomásaimra hallgatva mondom, hogy náluk nem látom a magyar forradalom tartósabb hatását. Egy kis, fehér, európai nép nemzeti harca a függetlenségért, nem az ő ügyük. « Nálunk más a helyzet », « mi mások vagyunk », — ez a mentalitásuk.

II.

Mit hozott 1956 októbere a magyarságnak?

1. A forradalom-szabadságharc jelentősen módosította, *javitotta* azt a képet, amelyet a világ a magyarságról alkotott. A Szerkesztőség által rendelkezésemre bocsátott hely nem engedi meg, hogy részletesebben és árnyaltan kifejtem, mit tartott a világ a magyarságról régebben, és mit tart a forradalom következtében ma. Most elég annyi, hogy az összkép régebben inkább negatív volt, ma pozitív. A « világ » sablonokban gondolkodik. Ma a « magyar » szó a külföldiben a szabadságharcot idézi fel, hősiességet, szabadságszeretetet, tehetséget. A forradalom egyik szomorú következménye: többszázezer magyar menekülése, emigrálása is a pozitív hatást emelte. A sok sikeres életpálya a világ szinte minden részén (a siker mennyiségben is messze felülmúlta a kudarcot, az elhullást) a legjobb « propagandá »-nak bizonyult. A magyaroknak most első ízben sikerült külföldön tömegesen közvéleményt formáló pozíciókba (sajtó, rádió, egyetem stb.) jutniuk és a legtöbben teljesítették is nemzeti kötelességüket.

Amíg a forradalom lényegesen javította a világ magyarságának képét, ugyanakkor nem javította az otthon maradt magyarság világismeretét, külpolitikai érzékét. Az továbbra is csodavárás és felháborodott nekibúsulás között ingadozik. A

« nagypolitiká »-tól való elfordulás, az anyagi javak utáni hajszában való elmerülés talán az adott helyzetben « reálpolitikának » látszik, de nem lehet példamutató nemzeti magatartás.

2. A forradalom révén a *magyarság* remélhetőleg *behozta történelmi fázis-hátrányát*. A török hódoltság óta a nyugati világ szellemi és politikai áramlatai mintegy 50 év időkülönbséggel jutottak el Magyarországra. Ez egy elmaradt ország képét vetítette a világ felé, ami feszültségekhez vezetett.

Ma a világ szabad része több-kevesebb ellenállást tanúsít a kommunizmus bacillusával szemben, de nem tudta azt kivetni magából. Bármilyen különösen hangzik, de tény, hogy a magyarság az orosz megszállás és a restaurált kommunista rendszer ellenére immár immunis a kommunizmussal szemben. A magyarság a forradalommal teljesen elvetette a kommunista állam-kapitalizmust, mint a kapitalista fejlődés végső — a gyakorlatban csődöt mondott — szakaszát; a forradalom alatt felvillant programok egy olyan világra utaltak, amely nem követné sem a kommunista államkapitalizmust, sem a magántőke korlátlan uralmát, hanem a munkástulajdon értékrendszerén alapulna. Ez történelmileg többé nem utóvéd harc, hanem úttörő cselekedet, még akkor is, ha nem volt idő a részletes kidolgozásra, még kevésbé a megvalósításra.

3. A forradalom eredményei között utoljára említem, amire sokan kizárólag gondolnak, azt, hogy a forradalom emléke a kegyetlen represszió korszaka után arra készítette a rendszert — és az orosz gyarmati hatalmat —, hogy *elviselhetőbbé tegye a magyar nép mindennapi életét*. A viszonylagos apró kedvezmények — az utazási lehetőségektől a maszekig — kétségkívül a forradalom hatására valósultak meg. De teljesen hamis azt állítani, hogy a forradalom céljai megvalósultak a mai Magyarországon. A forradalomnak két főcélja volt: az emberi szabadságjogok biztosítása és a nemzeti függetlenség. Ebből semmi sem valósult meg.

III.

Hogyan él ma 1956 októbere a világ emlékezetében?

Ezidén a forradalom 25 éves évfordulójáról a nyugati világban mindenütt meg fognak emlékezni, — a külföldön élő magyarok lelkesedésétől, energiájától és ügyességétől és az illető ország « keleti politikája »-nak érdekeitől függő fokon és mértékben. Az Egyesült Államokban elnöki megnyilatkozással és parlamenti határozattal is számolhatunk. A « pozitív » magyar kép tovább erősödik. Mindez örvendetes és nem szabad lebecsülni az eredményeket. De ne áltassuk magunkat: a rokonszenves retorika nem reálpolitikai hatóerő. A « magyar kártya » ma sehol sem szerepel a politikai játékban, még a talonban sem. 1956 emlékét háttérbe szorítják a jelenlegi lengyelországi események is, amelyek — lehető következményeikben — olyan időszerű tényezőnek számítanak, amellyel ma minden kormánynak politikai megfontolásaiban számolnia kell.

De ez ne zavarjon bennünket. Magyar szempontból 1980/81 lengyel eseményei újabb lépést jelentenek előre azon az úton, amelynek felejtethetlen kiindulópontja: Budapest 1956 októbere.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

In this selection we present several articles that are evaluating the Hungarian Revolution and Independence War of 1956. All are signed by László Feketekúty and published by the *KATOLIKUS SZEMLE (CATHOLIC REVIEW)*. The first two were written and published shortly after the events in 1957. The third was written and published in 1959. The fourth one was written and published on the 10th anniversary of the Revolution and the last writing on the 25th anniversary.

The titles are the following:

- ❖ 1848 — 1956 Two Hungarian Revolutions
- ❖ The Results of Our Revolution
- ❖ The Lessons of the Hungarian Revolution (I-II)
- ❖ The Historical Consequences of the Revolution
- ❖ October 1956 — After 25 Years

